

Univerzita Hradec Králové

Filozofická fakulta

Historický ústav

To beru na svou duši

**Kouzelnické a čarodějnické procesy v českých zemích se
zvláštním zřetelem k procesům moravským**

Disertační práce

Autorka: Mgr. Zuzana Kobrlová

Studijní program: Historické vědy

Studijní obor: České a československé dějiny

Vedoucí práce: prof. PhDr. Jaroslav Čechura, DrSc.

Zadání disertační práce

Autor: Mgr. Zuzana Kobrlová

Studium: F1327

Studijní program: P7105 Historické vědy

Studijní obor: České a československé dějiny

Název disertační práce: **To беру на свою душу. Ковельницькі та чародійницькі процеси в чеських землях з зокремленою увагою до процесів моравських**

Název disertační práce AJ: I take it to my soul. Sorcery- and Witch-hunts in the Czech lands with a special regard to the Moravian processes

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Disertační práce bude věnována problematice procesů a s čarodějnicemi a kouzelnicemi v českých zemích, zejména pak procesů, které probíhaly na moravském území. Časově pak práce pokrývá především období mezi lety 1500 až 1700. S ohledem na náležitý kontext bude však nutný stručný exkurz ex ante, tedy do období před rokem 1500, kdy se začal formovat zločin diabolického čarodějnictví. Hlavní část práce pak bude tvořit analýza výsledků realizovaných v rámci kouzelnických a čarodějnických procesů. V případě kouzelnictví se jedná především o případy ze stránek smolných knih, u čarodějnictví o výsledkové protokoly losinské inkviziční komise. Na komparaci těchto dvou typů perzekucí budou prezentovány nejen vlastní strukturní a obsahové rozdíly mezi kouzelnickými a čarodějnickými procesy, ale cílem bude též poukázat na čarodějnické procesy jakožto fenomén netypický pro domácí prostředí.

BEHRINGER, Wolfgang. Hexenverfolgung in Bayern. Volksmagie, Glaubenseifer und Staatsräson in der Frühen Neuzeit, München, 1987. KOČÍ, Josef. Čarodějnické procesy - z dějin inkvizice a čarodějnických procesů v českých zemích v 16. - 18. století, Praha, 1973. LABOUVIE, Eva. Zauberei und Hexenwerk. Ländlichen Hexenglaube in der frühen Neuzeit, Frankfurt am Main, 1993. LAMBRECHT, Karen. Hexenverfolgung und Zaubereiprozesse in den schlesischen Territorien, Kolín nad Rýnem, 1995. MIDELFORT, Eric H. C. Witch-Hunting in South-Western Germany 1582-1684, Social and Intellectual Foundations, Stanford, 1972. ROPER, Lyndal. Oidipus and the Devil. Witchcraft, sexuality and religion in early modern Europe, London, 1995. SAUTER, Marianne. Hexenprozess und Folter. Die strafrechtliche Spruchpraxis der Juristenfakultät Tübingen im 17. und beginnenden 18. Jahrhundert, in: Hexenforschung 13, Bielefeld, 2010. SCHORMANN, Gerhard. Hexenprozesse in Deutschland, Göttingen, 1996. ŠINDELÁŘ, Bedřich. Hon na čarodějnice - západní a střední Evropa v 16. - 17. století, Praha, 1986.

Garantující pracoviště: Historický ústav,
Filozofická fakulta

Vedoucí práce: prof. PhDr. Jaroslav Čechura, DrSc.

Datum zadání závěrečné práce: 23.4.2018

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předloženou diplomovou práci vypracovala pod vedením vedoucího disertační práce samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny i literaturu.

V Hradci Králové, dne 22. 2. 2019

Zuzana Koblrová

Poděkování

Děkuji prof. PhDr. Jaroslavu Čechurovi, DrSc., že se ujal mě i mé práce, a že i když tuším, že tušil, že si občas trochu vymýšlím o tom, jak jsem s prací daleko, nikdy nade mnou nezlomil hůl. Za čas, pomoc i za cenné rady děkuji, vedle pana profesora, také historičce Mgr. et Mgr. Lence Nemravové, dále pak historičce PhDr. Mgr. Kristýně Kaucké, Ph.D. V neposlední řadě patří velké poděkování mé rodině, která mě vždy podporovala a Tereze Malátkové za trpělivost i za to, že mě jako vždy, jako jediná, dokázala přimět ke psaní.

Anotace

Předkládaná disertační práce je věnována problematice čarodějnických a kouzelnických procesů v českých zemích, zejména pak na území moravském. Co se týká datace rozebíraných procesů, práce pokrývá období mezi léty 1500 až 1700. Hlavním pramenným materiálem jsou smolné knihy moravské provenience a dále výslechové protokoly vzešlé z činnosti losinské inkviziční komise v čele s Jindřichem Františkem Bobligem. V textu je v této souvislosti řešena především strukturní i obsahová, případně kvalitativní a kvantitativní, odlišnost perzekucí dle výsledků zachycených ve smolných knihách na straně jedné a losinských protokolů na straně druhé. V neposlední řadě je žádoucí pozornost věnována také domácím právním knihám či zákoníkům užívaným v raném novověku v Čechách a na Moravě.

V rámci disertační práce je rozebírána taktéž historiografická produkce k tomuto tématu, a to jak československá a česká, tak zahraniční. V případě zahraničního bádání se poté jedná zejména o jazykově německé a anglické monografie či studie. Pozornost je věnována rozdílnému pojmání kouzelnictví a čarodějnictví v soudobém bádání i některým zajímavým tezím a interpretacím perzekucí. Zároveň jsou však také uvedeny nové trendy v bádání o čarodějnictví a kouzelnictví, včetně expanze tematické a stále častějšímu propojování historie s dalšími obory, jako jsou psychologie či dějiny umění.

Ačkoli je práce geograficky zakotvena v prostředí moravském a časově ponejvíce v 16. a 17. století, bylo přistoupeno také ke zpracování stručného přehledu spojenému s objevením se deliktu tzv. sdruženého či elaborovaného deliktu čarodějnictví.

Klíčová slova

Čarodějnictví, kouzelnictví, procesy, smolné knihy, výslechové protokoly, Čechy, Morava, Velké Losiny

Annotation

This dissertation deals with the problems of witchcraft and magical processes in Czech lands, especially Moravian territory. The thesis covers the period between 1500 and 1700. The black books of Moravian provenance and interrogation protocols, arising from the work of Losin's Inquisition Commission led by Jindřich František Boblig, are the main sources. In the text, I put emphasis on the structural and content differences (qualitative and quantitative) of the persecutions that are based on the interrogations intercepted on the one hand in the black books, on the other in the Losin's protocols. Last but not least, I concentrate on the domestic legal books or codes used in the Early Modern Age in Bohemia and Moravia.

The dissertation is also focused on historiographical production of this topic, that means Czechoslovak, Czech and foreign. In case of foreign research, that are German and English monographs or studies which are mainly highlighted. Attention is also paid to the different concepts of sorcery and witchcraft in contemporary research. Some of these or interpretations of persecutions are already considered to have been overcome. At the same time, there are new trends in witchcraft and sorcery research, including the expansion of the thematic and increasingly linking history with other disciplines such as psychology or art history. Despite the fact that the work is geographically embedded in the Moravian environment and put into context of 16th and 17th century, a brief overview is also connected to the beginning of the cumulative concept of witchcraft.

Key words

Witchcraft, sorcery, processes, black books, interrogation protocols, Bohemia, Moravia, Velké Losiny

Obsah

1 Úvod.....	1
2 Domácí historiografie	4
2. 1 Procesy s čarodějnicemi a kouzelnicemi v československé historiografii.....	5
2. 2 Procesy s čarodějnicemi a kouzelnicemi v české historiografii.....	13
3 Zahraniční historiografie.....	16
3. 1 Jazykově německá a anglická historiografie.....	23
3. 2 Pluralita a multifunkčnost procesů.....	31
3. 2. 1 Teze překonané a nepřekonané	32
3. 2. 2 Procesy jako platforma pro tažení proti ženám?	33
3. 2. 3 Tortura jako nástroj <i>fabrikace</i> čarodějnic?.....	38
3. 2. 4 Pronásledování = výnosný program vládnoucích vrstev?	41
4 Prameny	45
4. 1 Smolné knihy a knihy právní	47
4. 2 Losinské výslechové protokoly.....	49
5 Procesy s kouzelnicemi a čarodějnicemi	51
5. 1 Delikt podle práva	55
5. 2 Formální průběh procesů.....	58
6 Morava a čarodějnictví versus kouzelnictví	64
6. 1 „ <i>Magia sive sortilegium, to jest čarodějnictví...“</i>	65
6. 1. 1 Velká Bíteš a dvaadvacet poprav	69
6. 1. 2 <i>Osazen jest soud lovecký</i>	74
6.1.3 Bojkovické čarování.....	81
6. 2 Kouzelnictví jako synonymum zla?	93
7 Severomoravské čarodějnické procesy	96
7. 1 Losinská inkviziční komise.....	98
7. 1. 1 „ <i>Sage alles aussführlichen...“</i>	101
7. 1. 2 „ <i>Ja, ich kan alles auf meine seel undt seeligkeit nehmen.</i> “	112
7. 1. 3 „ <i>Ja, ich bin auff dem hexenplatz Peterstein...“</i>	124
7. 1. 4 Vězení, tortura a exekuce	127
7. 1. 5 Na pozadí výslechových protokolů	133
8 Moravské procesy: smolné knihy vs. losinské výslechové protokoly	137
9 Závěr	141
10 Seznam zkratk	143
11 Prameny	144

11. 1 Archivní.....	144
11. 2 Vydané a tištěné	144
12 Zdroje dostupné online	146
13 Literatura.....	147
13 Přílohy.....	159

1 Úvod

Problematika procesů s čarodějnicemi a kouzelnicemi v Čechách a na Moravě představuje nesmírně zajímavou oblast historického bádání, avšak dosud nedostatečně vědecky reflektovanou. K dispozici dosud nemáme ani základní kvantitativní, ani kvalitativní analýzu fenoménu těchto pronásledování v prostoru Čech a Moravy v raně novověkém období. Chybí zde taktéž novější monografie interpretačně reflektující vývoj bádání o čarodějnických a kouzelnických procesech za hranicemi České republiky, kde bylo a je toto téma zejména v posledních desetiletích velmi rozsáhle dokumentováno. Badatelé se také spíše nepouští do podrobnější a komplexnější analýzy našich patrně nejproslulejších procesů, tedy procesů velkolosinských a šumperských, proběhnuvších ve druhé polovině 17. století.

Nejen z těchto důvodů jsem se rozhodla zaměřit předkládanou disertační práci právě na čarodějnické a kouzelnické procesy. Zároveň bych ráda prezentovala výsledky a vývoj bádání v zahraniční historiografii, a to především historiografii jazykově německé a anglické. S ohledem na rozumný rozsah práce jsem po delším rozhodování zaměřila práci primárně na oblast moravskou. Pracovat tak budu především se smolnými knihami moravské provenience a s výslechovými protokoly vzešlými z činnosti losinské inkviziční komise. Pro práci s těmito prameny využívám jak detailní analýzy vybraných protokolů, tak metodu komparativní a metodu sondy. Komparativní metoda bude aplikována především ve vztahu ke srovnání obsahové náplně jednotlivých procesů, k jejich vnitřní struktuře. Jednou z výchozích premis, s níž v tomto případě pracuji, je totiž jak kvalitativní, tak kvantitativní odlišnost severomoravských losinských a šumperských procesů od ostatních procesů, které se v období raného novověku odehrávaly na území moravském. Tedy, věřím, že celkový průběh i sama délka procesů, obsah jednotlivých výpovědí i počty obviněných a popravených jsou u severomoravských perzekucí zcela odlišné od dalších případů magie, které jsou pro nás uchovány na stránkách smolných (černých, krevních) knih, do nichž byly zapisovány výpovědi obviněných.

Dále bude využita také metoda sondy, kdy se, jak v rámci jednotlivých smolných knih, tak i v rámci nesmírně rozsáhlého materiálu výslechových protokolů, zaměřím na konkrétní případy. Tyto budou u smolných knih vybrány samozřejmě tak, aby zahrnovaly magické praktiky, neboť smolné knihy nejen moravské provenience obsahují i mnohé záznamy týkající se dalších deliktů jako krádeže či vraždy. U výslechových protokolů pak využiji možnosti proniknout blíže k procesům a k jejich případným proměnám struktury skrze výběr

případů z více let v rámci celého trvání těchto severomoravských čarodějnických procesů (1678–1696). Nebude mne tedy zajímat pouze začátek procesů, ale taktéž, zda lze případně nalézt nějaký vrchol tohoto severomoravského pronásledování, a dále to, zda se výsledky ke konci procesů liší od počátečních například co do množství otázek a jejich obsahu. V souvislosti s již předesílanou tezí týkající se kvalitativní i kvantitativní odlišnosti severomoravských honů od ostatních procesů proběhnuvších na moravském území pak také předpokládám, že v případě losinských a šumperských procesů a jejich konstrukce se jedná o import skrze osobu Jindřicha Františka Bobliga (1611–1698), předsedy losinské i šumperské inkviziční komise.

Co se poté týče časového vymezení předkládané práce, jedná se především období od roku 1500 do roku 1700. Jde o poměrně rozsáhlé časové rozpětí, avšak do tohoto období spadají všechny případy spojené s užíváním magických praktik či s čarodějnictvím, kterým bude věnována dále v textu pozornost. Nebylo tak úplně možné dané období racionálně zúžit. Obecně pak do daného rozmezí spadá prakticky většina všech případů čarodějnictví a kouzelnictví v českých zemích, a to právě včetně severomoravských losinských a šumperských honů.

Primárním cílem této práce je pak analýza archivních materiálů ze stanoveného období, jak edičních, tak dosud nezveřejněných, jejich důkladná analýza a interpretace, nikoli prvoplánové či jednorozměrné a kritické vymezení se vůči dosavadnímu stavu bádání, nebo pouhé shrnutí tohoto bádání. Na toto bych ale samozřejmě ráda navázala, byť patrně budou místa, kde se s dosavadními pracemi budeme co do závěrů rozcházet. Velkými Losinami a Šumperkem se ve svých pracích zabývali již Josef Kočí a Bedřich Šindelář, avšak, jak bude ukázáno níže, značná část otázek zůstala nezodpovězena a rozsáhlá část pramenů nebyla buď vůbec využita, nebo alespoň nebyla publikována. Proto zde vidím značný prostor k dalšímu doplnění, rozšíření znalostí o tomto fenoménu a k novému uchopení problematiky čarodějnických a kouzelnických procesů. Nicméně půjde zároveň právě o doplnění a rozšíření, nikoli o komplexní výzkum založený na všech dostupných pramenech. Toto by byl badatelský úkol přesahující možnosti jakékoli disertační práce, respektive dokonce několika takových prací. Jsem ovšem přesvědčena, že tento „návrát“ nejen k tématu severomoravských čarodějnických procesů není právě a pouze návratem založeným na prostém shrnutí či prvoplánové revizi dosavadních závěrů, ale především novým badatelským záměrem, který, jak doufám, může přinést a také přinese nové poznatky. Poznatky kupříkladu o obsahové struktuře procesů, nadto pak v komparaci s obecným trendem trestání magie v prostoru raně novověkého Moravského markrabství.

Zároveň si ještě dovolím úvodem upozornit na základní terminologii. Pro správné porozumění a orientaci v této práci je totiž zapotřebí krátký základ hned úvodem. Již z předchozích řádků je patrné, že užívám vždy zvlášť pojmy čarodějnické procesy a kouzelnické procesy. Pojmy tedy stavím vedle sebe, protože mají odlišný význam. Termín čarodějnictví je obsahově odlišný od kouzelnictví, tato slova tak nejsou synonymní. Moderní historiografie klade v základu čarodějnictví do souvislosti s d'áblem, s paktem s ním včetně účasti na sabatech. Termín čarodějnictví či diabolické čarodějnictví tak v této práci užívám v souladu s aktuální historiografií. Tedy, píše-li o čarodějnictví, rozumím tím procesy, kdy obvinění popisovali odpadnutí od Boha (tj. od křesťanské víry) a odevzdání se d'áblu, ať již na nočních hostinách (tj. sabatech), nebo i mimo tyto hostiny. Kouzelnictví naproti tomu tento démonický aspekt nenese. Kouzelnické procesy v sobě zpravidla nezahrnují spojenectví s d'áblem, a už vůbec ne sabaty či dokonce tvrzení o zřeknutí se Boha. V případě kouzelnictví se jednalo ponejvíce o magické praktiky, jejichž cílem bylo získání prospěchu pro sebe samého, nebo způsobení škody vybraným osobám či společnosti jako celku. Velmi zjednodušeně řečeno: čarodějnictví = pakt s d'áblem, kouzelnictví = jednoduché magické praktiky bez účasti d'ábla. Toto rozlišení je samozřejmě daleko více produktem dnešní historické vědy, než produktem raného novověku. Je však nutné s ohledem na jasnost výkladu, a proto jej přejímám i pro tuto práci. Rozdílům se samozřejmě budu detailněji věnovat i níže na příslušném místě včetně odpovídajícího poznámkového aparátu. V souvislosti s těmito rozdíly nicméně ještě doplňuji další z výchozích tezí práce. Předpokládám totiž, že v případech zachycených ve smolných knihách bude vždy nutné hovořit o kouzelnictví, nikoli o čarodějnictví.

Závěrem úvodu si dovolím ještě poznámku vztahující se k vlastnímu názvu této práce. Slovy *to беру на svou душі*, nejčastěji ještě v pokračování s dovětkem *to беру на svou душі а на том умираю*, uzavírali obvinění své výpovědi. Zároveň tato věta mohla zaznít z úst již odsouzeného na popravišti, kde docházelo, tentokrát tedy již před svědky z řad širokého obyvatelstva, k závěrečnému veřejnému doznání. Jinými slovy, svou duši by odsouzený neměl zatěžovat lží, na svou duši stvrzoval, že vše, co vypověděl, je pravda a jeho svědomí je v tomto ohledu čisté. Tuto krátkou větu nacházíme také v záznamech výpovědí osob obviněných z kouzelnictví či čarodějnictví. Nejde však pouze o tyto záznamy jako takové. Sousedství *to беру на svou душі* vyvolává mimo jiné jednu základní otázku: Koho či co konkrétně brali kouzelníci a kouzelnice, čarodějníci a čarodějnice při výsleších či v posledních chvílích života na svou duši? Nejen o tom budou následující strany.

2 Domáci historiografie

Soudobý stav bádání o čarodějnických a kouzelnických procesech, jak již bylo naznačeno v úvodu práce, není zrovna ideální. K dispozici není velké množství novějších studií a především pak prakticky zcela chybí soudobé monografie, které by téma procesů systematicky zpracovávaly a interpretovaly. Ve většině, až na výjimky,¹ chybí také práce reflektující závěry vědeckých prací zahraničních, není tak vždy možné odpovídajícím způsobem komunikovat se světovou, především pak odbornou, veřejností. Domnívám se, že jedním z úkolů domácí historické vědy do budoucna v oblasti perzekucí čarodějnic a kouzelnic, je právě komplexní zpracování jednotlivých procesů, případně pak sérií těchto procesů při jejich důkladném kvalitativním i kvantitativním zhodnocení, a za příslušného ukotvení v kulturním, hospodářském i sociálním kontextu. Aktuální stav bádání toto bohužel neumožňuje, jakkoli může být překvapivé, že poměrně atraktivní téma magie není dostatečně zpracováno. Nezamýšlím ovšem, a to v žádném případě, prvoplánově kritizovat stav české historické vědy na poli procesů s čarodějnicemi a kouzelnicemi. Dovolím si však upozornit, na jisté ustrnutí vývoje prací a jistou cykličnost závěrů a tezí, zejména pak dle monografie Bedřicha Šindeláře s názvem *Hon na čarodějnice*.² Nepůjde mi nicméně v následujících kapitolách o cílenou komparaci domácího a zahraničního bádání. Nutno totiž v souvislosti s publikací *Hon na čarodějnice* i s dalšími pracemi předeslat, že domácí bádání neprodělalo v posledních desetiletích v této oblasti historického zájmu příliš velký posun. Případná komparace s výsledky zahraničních monografií a studií tak není zatím možná. Hlavním cílem kapitol týkajících se historiografie je tak primárně jasné a chronologické seznámení čtenářů s aktuálním stavem bádání a s výsledky tohoto bádání, a to jak československé a české, tak i zahraniční historiografie. Již z tohoto přehledu, jak věřím, jasně vyplynou rozdíly, zejména pak ale ústup od některých tezí, které dosud v domácí historiografii rezonují jako a priori platné.

Dosavadní východiska některých níže citovaných prací, jak se mi zdá, stále přejímají stanoviska právě z knihy Šindelářovy. Tato však reflektovala, či možná přímo připouštěla, s přihlédnutím k době vzniku, pouze omezenou formu výkladu perzekucí jakožto domnělého důkazu tmářství a zvláště elitních společenských vrstev církevních představitelů nevyjímaje. Po roce 1989 se vědecké oficiální pole otevírá dalším interpretacím i již v té době

---

¹ Výjimkou je především práce Petra Kreuze. K tomuto autorovi pak podrobněji viz podkapitola 2. 2 Procesy s čarodějnicemi a kouzelnicemi v české historiografii.

² ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice. Západní a střední Evropa v 16. – 17. století*, Praha, 1986.

etablovanému bádání o čarodějnických a kouzelnických procesech v zahraničí. Byl tento vývoj reflektován? A jaký vlastně byl a je zájem o téma perzekucí v české historiografii posledních více než dvaceti let? Přístup k pramenům, k historické materii a neméně také přístup k informacím a publikacím zahraniční provenience se změnil. Také z tohoto důvodu jsem se rozhodla rozdělit historiografický vývoj na období československé a posléze české historiografie, byť se pro účely této práce tato období samozřejmě ne zcela přesně, ve vztahu ke vzniku České republiky, lámou rokem 1989.

2. 1 Procesy s čarodějnicemi a kouzelnicemi v československé historiografii

Hovoříme-li o československé historiografii dotýkající se problematiky čarodějnických a kouzelnických procesů zjistíme, že hovoříme prakticky a pouze o dvou autorech, kteří k této badatelské problematice přispěli před rokem 1989 monografiemi. Jedná se o historiky Josefa Kočího a Bedřicha Šindeláře, pro které, veskrze shodně, představují čarodějnické procesy projev tmářství minulosti, mocenské manipulace a zvláště elit. Právě uvedené sice spočívá ve výrazné generalizaci, avšak výrazněji problematickým je po mém soudu to, že právě v oné generalizaci je toto stručné shrnutí pro domácí historiografii do velké míry platné dosud.³ Odsudek soudců i inkvizitorů, odsudky víry v čarodějnictví jako takové i publikací jako *Malleus Maleficarum* (Kladivo na čarodějnice) nacházíme i následně v podstatné části prací, jak bude ukázáno níže v této podkapitole.

Obecně je pak k dispozici velmi malý počet publikací domácí provenience věnovaných uvedenému fenoménu v průběhu celého 20. století včetně následující části 21. století. A to i přes skutečnost, že jeden ze dvou výrazných autorů, Bedřich Šindelář, dokázal procesy umně vytěžit i interpretačně tak, aby odpovídaly tehdejší ideologii. Žádný jeho současník však k této problematice výrazněji nepřispěl, rozhodně ne pak tak rozsáhle, jako právě Šindelář. Než se však dostaneme k uvedeným autorům, je zapotřebí krátký exkurz trochu dále do minulosti, na konec 19. století.

Dílem, snad do jisté míry zakladatelským, je v případě domácího bádání o čarodějnických a kouzelnických procesech studie ne-historika Josefa Svátka (1835–1897) s názvem

---

³ Nejen na absenci novějších prací věnovaných českému a moravskému prostředí, ale taktéž na nedostatečnost prací dostupných upozorňují pravidelně zahraniční autoři. LAMBRECHT, Karen. *Hexenverfolgung und Zaubereiprozesse in den schlesischen Territorien*, Kolín nad Rýnem, 1995, s. 30. Wolfgang Behringer dokonce hovoří o tom, že studie Josefa Svátka, který k tomu nebyl profesionálním historikem, z roku 1879 není v české historiografické produkci k danému tématu dosud nahrazena. BEHRINGER, Wolfgang. *Hexenverfolgung in Bayern. Volksmagie, Glaubenseifer und Staatsräson in der Frühen Neuzeit*, München, 1987, s. 24.

*Hexenprozesse in Böhmen*⁴ z roku 1879. Autor čerpá patrně z namátkově selektovaného materiálu, často až literárního charakteru, tedy v podobě převyprávění událostí perzekuce a procesu městskou či farní kronikou. Vedle absence kritického aparátu jako takového, chybí občas určení místa a roku konání čtenářům předkládaného čarodějnického či kouzelnického procesu. Osobně musím vyslovit domněnku, že Josef Svátek sám některé uváděné případy rozvíjel na základně vlastní imaginativní invence, nikoli na základě pramenném.⁵ Na území Čech uvádí jakožto první soudem projednávaný případ užití magických praktik proces v Náchodě z roku 1540. Původně uváděný nejstarší případ na českém území k roku 1540 přebírají někteří další autoři včetně Josefa Kočího a Bedřicha Šindeláře.⁶

Po velmi stručné zastávce v nedávnější minulosti u Josefa Svátka věnujme již nyní skutečně pozornost historiografické produkci mezi lety 1918–1989, respektive 1993. *Čarodějnické procesy. Z dějin inkvizice a čarodějnických procesů v českých zemích v 16. – 18. století*⁷ Josefa Kočího a *Hon na čarodějnice. Západní a střední Evropa v 16. – 17. století*⁸ z pera Bedřicha Šindeláře, jsou dvě veskrze základní a zároveň prakticky

---

⁴ SVÁTEK, Josef. *Hexenprozesse in Böhmen*, in: *Culturhistorische Bilder aus Böhmen*, Josef Svátek (ed.), Wien, 1879, s. 3 – 40. Dílo existuje i v české, k tomu dvojsvazkové, verzi. Avšak toto české vydání, *Obrazy z kulturních dějin českých*, stať dotýkající se čarodějnických procesů neobsahuje.

⁵ Pro ilustraci uvádím následující: V českém prostředí bylo krajně netypické, na rozdíl od prostředí říšského, žádat o dobrozdání právnickou univerzitu. Pokud odhlédneme od skutečnosti, že v tomto případě ani autor neuvádí datum předkládané události, nelze tedy ani doložit, zda v dané době juristická fakulta fungovala. Vedle tohoto měla případná žádost formálně směřovat nikoli k univerzitě, ale k apelačnímu soudu. Ovšem i zde je problematická absence časového určení procesu. Věřím, že konkrétně v tomto případě Josef Svátek využil vzoru prostředí zahraničního, zejména říšského, aniž si byl vědom nevelké relevance pro prostředí české. Žádost o dobrozdání pak viz SVÁTEK, Josef. *Hexenprozesse*, s. 38.

⁶ Jako první případ magie je právě rok 1540 uváděn v těchto pracích: KOČÍ, Josef. *Čarodějnické procesy. Z dějin inkvizice a čarodějnických procesů v českých zemích v 16. – 18. století*, Praha, 1973, s. 50. ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon*, s. 174. NEUBAUEROVÁ, Michaela. POLÁCH, Drahomír. *Zpráva o nevíře. O historii čarodějnických procesů Slezska a severozápadní Moravy*, Šumperk, 2010, s. 8. Tedy ve všech domácích monografiích, lze-li *Zprávu o nevíře* označit za monografii, k tématu procesů existujících. Případy staršího data uvádí proti tomu Josef Macek a dále taktéž Jindřich Francek a Petr Kreuz, který první procesy datuje do druhé poloviny 15. století: „*Die ersten Prozesse, die gegen die Betreiber von (schädlichen) magischen Praktiken angestrengt wurden, lassen sich vereinzelt in Böhmen schon in der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts feststellen.*“ KREUZ, Petr. *Der Einfluss des Rechtssystems und der Gerichtsorganisation auf Entwicklung, Dynamik und Formen der Hexenprozesse in den Böhmisches Ländern*, in: *Hexenforschung aus den österreichischen Ländern*, Heide Dienst (ed.), Österreichische Hexenforschung, Bd. 1, Wien, 2009, s. 232. A dále pak k prvním případům Josef Macek viz MACEK, Josef. *Jagellonský věk v českých zemích*, díl 3–4, Praha, 2002, s. 447.

⁷ Autor věnoval této problematice též stručný článek. KOČÍ, Josef. *Čarodějnické procesy v době temna*, in: *ĎaS*, č. 3, 1960, s. 38–41. Pokud je mi v současnosti známo, Josef Kočí již další výraznější příspěvek k problematice čarodějnictví a kouzelnictví nepublikoval. Orientoval se ponejvíce na problematiku nevolnictví a národního obrození.

⁸ Plná citace viz pozn. pod čarou č. 2. Z dalších prací tohoto autora k tematice procesů: ŠINDELÁŘ, Bedřich. „*Hon na čarodějnice*“ v *západní historiografii po druhé světové válce*, SPFFBU, řada historická, C 20, Brno, 1973, s. 168–187. TÝŽ. *Konec „honu na čarodějnice“ v tereziánské době u nás*, SPFFBU, řada historická,

jediné monografie domácí provenience věnované čarodějnickým a kouzelnickým procesům v českých zemích, u druhého z autorů poté s výraznou ambicí podat zároveň přehled vývoje pronásledování v jednotlivých evropských zemích a ve Spojených státech. Začneme však popořadě.

Josef Kočí (1922–1986) byl profesorem Univerzity Karlovy a mezi lety 1977–1984 působil jakožto vedoucí odboru památkové péče Kanceláře prezidenta republiky. Na rozdíl od svého kolegy, Bedřicha Šindeláře, není v jeho práci dotýkající se čarodějnictví natolik výrazná snaha po jednoznačně marxistickém výkladu⁹ této dějinné problematiky, ačkoli doslov, sepsaný profesorem Jiřím Loukotkou, může tento dojem navozovat. Doslov profesor uzavírá následujícím způsobem: „*Čtenářům se dostává do rukou studie, již se na základě vědeckého světového názoru podařilo objasnit podstatu náboženských pověr a oprávněnost vědecké výchovy k ateismu v současné době. V tom spočívá její aktuálnost.*“¹⁰ Text Josefa Kočího je ovšem ve své podstatě poplatný době, v komparaci s prací Šindelářovou, pouze v menší míře. Je tomu tak i navzdory krátkému příspěvku k problematice čarodějnických a kouzelnických procesů z roku 1960, který časově předcházel vydání jeho monografie, kde Kočí píše: „*Katolická církev, zuřivě se bránící vědeckému a lidskému pokroku, propaguje tyto temné přežitky z „prehistorie“ lidstva, aby udržovala široké masy v strachu, nevědomosti a porobě vykořisťování.*“¹¹

V monografii se pak Josef Kočí věnoval především českým zemím, nicméně snažil se taktéž o představení vývoje procesů, tedy toho, kdy se objevují a jak se formují. Některé z kapitol jsou však značně nesourodé, například v rámci čtvrté kapitoly, týkající se pronásledování v tzv. době temna (tj. po Bílé hoře) píše ke konci Kočí velmi stručně také o situaci v Německu, Francii, Anglii, Skotsku a ve Spojených státech, přičemž posledním jmenovaným věnuje pouhé tři věty. Kapitola je pak zakončena přehledem odpůrců pronásledování. V monografii se vyskytují, nejspíše s ohledem na tehdejší stav bádání, určité nepřesnosti. Stejně jako později Bedřich Šindelář, tak i Josef Kočí uvádí chybně za autory knihy *Malleus Maleficarum*,¹² *Kladivo na čarodějnice*, jak *Henricuse Institorise*, tak

---

C 17, Brno, 1970, s. 89–107. TÝŽ. *Příspěvek k dějinám slezských procesů s čarodějnicemi se zvláštním zřetelem k procesům frývaldovským v letech 1651–1684*, Slezský sborník, Opava, 1946, s. 65–80. TÝŽ. *K třídnímu pozadí severomoravských a slezských „honů na čarodějnice“ po třicetileté válce*, in: ČMM, roč. 95, č. 3-4, Brno, 1976, s. 265–283.

⁹ Jak ve smyslu metodologickém, tak ideologickém.

¹⁰ KOČÍ, Josef. *Čarodějnické procesy*, Doslov Jiří Loukotka, s. 175–176.

¹¹ KOČÍ, Josef. *Čarodějnické procesy v době temna*, s. 41.

¹² Ke *Kladivu* v současnosti nejlépe viz *Der Hexenhammer*. *Malleus Maleficarum*. Neu aus dem Lateinischen übertragen, Wolfgang Behringer, Günter Jerouschek, Werner Tschacher (edd.), München, 2000. V češtině pak

Jacoba Sprengera, ačkoli v současnosti je již prokázáno pouze autorství Institorise. Zkreslení podléhají taktéž počty obětí, které jsou nadto znovu překvapivě uváděny v některých novějších příspěvcích.¹³ Tato čísla dosahující až milionu obětí nelze ovšem striktně vnímat jakožto jednoznačné chyby autorů, neboť chybné údaje lze opět označit i za částečně podmíněné soudobým stavem bádání. Otázkou tak spíše zůstává, do jaké míry lze předpokládat účelové, ideologické využití nadmíru vysokého čísla tak, aby vhodně dokládalo teze o krutosti feudální justice a tmářství církve. Tyto teze pak umně aplikoval především druhý z autorů.

Bedřich Šindelář (1917–1996) se narodil v Sarajevu, jeho rodina však záhy přesídlila do Přerova. Po studiích v tomto moravském městě nastoupil na brněnskou univerzitu, kde si za disciplíny vyvolil dějiny a německý jazyk. Roku 1946 zde získal titul doktora filozofie a již v této době se zajímal o problematiku čarodějnických procesů. Následně vykonával taktéž funkci vedoucího redaktora Časopisu matice moravské a mezi lety 1963–1988 se stává, již jako profesor, děkanem Filozofické fakulty brněnské univerzity.¹⁴

Co se dotýká pronikání třídního přístupu do prací Bedřicha Šindeláře, článek z roku 1946 mapující čarodějnické procesy v německy hovořících oblastech Slezska nenese ještě výraznější ideologické zabarvení. V textech následných, především z let sedmdesátých, již ovšem stabilně zakotvil model opovrhující elitami feudalismu, zdůrazňující a vyzdvihující výhody třídního přístupu a absolutní neplatnost teorie nadřazující západ nad oblastmi východními. *„Třeba upozornit a zdůraznit, že zatímco v 16. a 17. století v řadě západoevropských a středoevropských zemí pronásledování čarodějnic vrcholilo a nabývalo tu až epidemického charakteru, vyskytovaly se naproti tomu ve východoevropských končinách, s převládajícím náboženstvím pravoslavným, podobné procesy víceméně jen jako*

---

existuje nepřilíh zdařilý překlad knihy od Jitky Lenkové. *Malleus Maleficarum*, překl. Jitka Lenková z Lyonského vydání *Kladiva* z roku 1699, Praha, 2000. Vydání je zrcadlové, nalezneme zde i verzi latinskou. K tomu i KREUZ, Petr. *Dva překlady Kladiva na čarodějnice*, in: LF, 125, č. 1-2, 2002, s. 144.

¹³ Pro oblasti dnešního Německa udává Kočí blíže nespecifikované „*statisice obětí*“ viz KOČÍ, Josef. *Čarodějnické procesy*, s. 135. Bedřich Šindelář uvádí dokonce 1 milion obětí, a to pouze v období mezi 1575–1700. ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon*, s. 15. S takto vysokým počtem obětí pracuje, již v době, kdy jsou k dispozici novější data, také Josef Bezděčka ve svém příspěvku dotýkajícím se procesu s Magdalenou Spurnou z roku 1732. BEZDĚČKA, Josef. *Proces s čarodějnicí Magdalenou Spurnou*, in: Z dob prvních letů na koštěti, Josef Bezděčka, Jan Bombera, Rudolf Zuber (edd.), Moravský Beroun, 2000, s. 56–69. Údaj překvapivě opakuje taktéž Marie Rojčiková, zabývající se procesy v oblastech moravských. ROJČÍKOVÁ, Marie. *Čarodějnické procesy na Moravě do roku 1648*, in: ČMM, 120, 2001, s. 187. Novější bádání však hovoří celkově zhruba o 50 000 obětech, přičemž se předpokládá, že i současné odhady budou vědci nadále korigovat směrem dolů.

¹⁴ Podrobněji k životu Bedřicha Šindeláře viz VYKOUPIĽ, Libor. *Profesor Bedřich Šindelář sedmdesátiletý*, in: ČMM, roč. CVI, č. 1–2, Brno, 1987, s. 168–170.

rarity. Pro leckteré západní buržoazní historiky, kteří jinak tak rádi zdůrazňují při každé příležitosti prioritu „vyspělejšího Západu“ nad „zaostalým Východem“, je to jistě tuze zahanbující poznatek.“¹⁵ Příznačné je nejen uvedení vyspělejšího Západu a zaostalého Východu v uvozovkách, ale taktéž několikeré upozornění, že *netřídní přístup buržoazních autorů* není uspokojivý pro historika marxisticky vzdělaného. Uvedené linii zůstane Bedřich Šindelář věren i nadále. V úvodu monografie *Hon na čarodějnice* předesílá: „...že pravdivých a plně uspokojivých výsledků při zkoumání dané problematiky může dosáhnout pouze marxisticko-leninské dějepisectví.“¹⁶ Pod tímto zorným úhlem a na základě nesprávně vystavěných premis dospívá k jednostranným a více či méně deformovaným závěrům.¹⁷ Jedná se především již o nesprávné přesvědčení, že pronásledování osob podezřelých z paktů s ďáblem se konalo téměř výhradně na přání *feudálních elit*.¹⁸ Procesy pak vnímá v souvislosti s tímto jakožto nástroj *manipulace mas*.¹⁹ Rozhodující význam v případě mírných trestů za provozování magie přičítá Bedřich Šindelář akuzační, tedy obžalovací formě řízení. Pokud se tato forma dokázala udržet v souboji s inkvizičním řízením,²⁰ považuje ji za hlavní prvek mírného postupu vůči osobám obviněným z čarodějnictví či kouzelnictví, zejména pro české země. Avšak, jak dokládá Petr Kreuz, současné bádání již uvedenou tezi nepovažuje za platnou.²¹ Skrze citace však *Hon na čarodějnice* poskytuje

¹⁵ ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice v západní historiografii*, s. 171.

¹⁶ ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon*, s. 18.

¹⁷ Na omezený přínos práce Bedřicha Šindeláře upozorňuje vzhledem k jeho ideologicky zabarvené interpretaci fenoménu čarodějnických a kouzelnických procesů taktéž německá badatelka Karen Lambrecht. K tomuto viz pozn. pod čarou č. 3.

¹⁸ Svůj postoj zdůrazňuje na několika místech práce. ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon*, např. s. 220. K dnešnímu pojmání této problematiky pak podrobněji viz v této práci podkapitola: 3. 2. 4 *Pronásledování = výnosný program vládnoucích vrstev?*

¹⁹ ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon*, s. 18. V analogickém duchu hovoří Bedřich Šindelář již ve výše citovaném příspěvku s výmluvným názvem *K třídnímu pozadí severomoravských a slezských „honů na čarodějnice“* z roku 1976.

²⁰ Inkviziční, vyhledávací, forma řízení počíná koncem středověku pozvolna nahrazovat princip akuzační, obžalovací, založený na žalobě podané přímo poškozenou osobou. K tomu se vztahuje alespoň formálně rovný přístup k právu u obou při podstupujících stran: „*Typ obžalovacího procesu také nerozlišoval mezi právním postavením žalobce a obžalovaného a přiznával jim v procesu stejná práva.*“ MALÝ, Karel. *České právo v minulosti*, Praha, 1995, s. 52. Akuzační forma stála spíše na ústním a veřejném jednání, její přirozenou součástí netvořila tortura. Naproti tomu inkviziční proces upřednostňuje písemné, neveřejné řízení před soudem včetně užití práva útrpného. K tomu je zde personálně totožná osoba žalobce a soudce, jež nyní zahajuje stíhání delikventa z úřední povinnosti, aniž je třeba žaloba postiženého. V tomto kontextu pak k inkvizičnímu řízení již nenáleží sama exekuce, neboť je prováděna veřejně. Blíže k vyjmutí exekuce z inkvizičního procesu viz KREUZ, Petr. *Poprava jako divadlo práva?*, in: *Opera Historica 8 – Slavnosti a zábavy na dvorech a v rezidenčních městech raného novověku*, Václav Bůžek, Pavel Král (edd.), České Budějovice, 2000, s. 421–457.

²¹ Tamtéž, s. 423, pozn. pod čarou č. 9. O nepotvrzení spojení procesů a přechodu k inkviziční formě soudního řízení též LEHMANN, Hartmut. *Hintergrund und Ursachen des Höhepunktes der europäischen*

cenné odkazy na literaturu i pramennou základnu, naopak kniha Josefa Kočího kritickým aparátem opatřena není.

Problematické jsou jistě též některé informace, až charakteru subjektivních soudů a dále pak ve většině ahistorické odsudky ze strany autora. Skotský, posléze i anglický, král Jakub I. je pro Bedřicha Šindeláře *zakomplexovaným omezcem*,²² knihu věnovanou andělům a démonům z pera benediktýna Augusta Calmeta označuje za *stupidní práci*.²³ Oproti Josefu Kočí je ovšem Bedřich Šindelář důkladnější v otázkách postihování paktů s ďáblem v evropském měřítku, prezentuje čtenářům, pochopitelně spíše v krátkosti, situaci v dalších evropských zemích jako Francie, Británie či Španělsko. Neopomíjí pak ani perzekuce v protestantském prostředí. Naopak Josef Kočí nechává pronásledování v rámci evangelických společností po krátkém upozornění prakticky zcela stranou.

Oba autoři se ovšem překrývají kapitolami věnovanými procesům v oblasti severní Moravy, tj. losinsko a šumpersko. V českém bádání již v tomto tématu takto rozsáhle vlastně nikdo nepokračoval. Možná, že zde na základě výše uvedených prací vznikl dojem, že téma je již vyčerpáno, možná je to dáno složitostí a komplexností povětšinou německého pramenného materiálu. Pravdou však zůstává, že jak Kočí, tak Šindelář přináší jedny z prvních vědeckých zpráv o počátku těchto procesů skrze ukradenou hostii žebračkou Schuchovou, o soudci Jindřichu Františku Bobligovi i o děkanu Lautnerovi či rodině barvíře Sattlera. V tomto nepochybně spočívá velký přínos obou prací. Nicméně, při čtení předkládaných závěrů je zapotřebí určité obezřetnosti.

Zejména Bedřich Šindelář nicméně popisuje procesy s čarodějnicemi a kouzelnicemi obecně příliš plochým způsobem, až v jednoznačném kontrastu umělého či anachronicky pojatého dobra a zla, vytváří dějiny, kde existují pouze černá a bílá. Viník i oběť jsou pro něj od začátku jednoznačně určeni. Vinu tak nesou představitelé církve nebo vrchnost, společně či samostatně se uchylující k pronásledování jednoduše proto, aby zabránili nežádoucímu pozbytí vlastní moci či s ohledem na svou touhu, jakožto elit, hmotně se obohatit na úkor druhých, samozřejmě níže postavených.

Je však jasné, že ani jednu z prací nelze zatratit jako celek. Jedná se o první podrobnější popis vývoje pronásledování v českých a západoevropských zemích v domácí historiografii.

Hexenverfolgung in den Jahrhunderten um 1600, in: *Hexenverfolgung – Beiträge zur Forschung*, unter besonderer Berücksichtigung des südwestdeutschen Raumes, Sönke Lorenz, Dieter R. Bauer (edd.), Würzburg, 1995, s. 360.

²² ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon*, s. 54.

²³ Tamtéž, s. 83.

Seznámení se s obecným charakterem a průběhem procesů s čarodějnicemi, respektive kouzelnicemi, přičemž však tyto kategorie nejsou v prezentovaných monografiích rozlišovány, lze v pracích nalézt. Interpretační rovinu však nicméně nelze považovat s ohledem na dobové klima, zejména v případě Bedřicha Šindeláře, za zcela věcnou a je tak zapotřebí obezřetný přístup jak při čtení dané publikace i příslušných studií, tak především ve chvíli jejich využití pro další práci. Konec konců, ohlas obou prací je v odborné i laické veřejnosti patrný dodnes. Práce Josefa Kočí vyšla roku 1973 v nákladu 7 000 výtisků, naproti tomu monografie Bedřicha Šindeláře vyšla o třináct let později již v nákladu nepoměrně vyšším. Jednalo se o 95 000 výtisků. Úměrně tomuto počtu lze usuzovat i na zvýšení dopadu publikace na odbornou a laickou veřejnost.

Dále je badatelům i laické veřejnosti k dispozici publikace *Šumperský farář a děkan Kryštof Alois Lautner, oběť čarodějnických inkvizičních procesů*.²⁴ Jak vypovídá název, věnují se autoři Spurný, Cekota a Kouřil prakticky výlučně dění kolem děkana Lautnera, popraveného v rámci severomoravských procesů za čarodějnictví v roce 1685. Publikace je bohužel hodnotově zabarvena soustavnými odsudky na adresu člena biskupské komise Jindřicha Františka Bobliga, který zároveň předsedal komisím losinské a šumperské. Boblig je tak líčen především jako *hrabivý, bezohledný a lstivý*.²⁵ Zcela ahistoricky, bez respektu k místu a času, bez respektu ke klimatu doby raného novověku je čarodějnictví označováno autory publikace jako *hloupá pověra*.²⁶ Kniha Kladivo na čarodějnice je pak dle autorů *stupidní kniha*.²⁷ Historie samozřejmě není přísně vzato exaktní věda, ale do vědecky relevantní publikace tyto odsudky po mém soudu nepatří. Publikace také nemá k dispozici řádný poznámkový aparát. Nicméně, na straně druhé, za velmi cenné lze považovat přílohy, především pak přepisy výslechů či konfrontací. Tyto ukazují jasně na obsahovou náplň procesů, na to, co obvinění vypovídali, a na co byli či mohli být tázáni. Danou přílohovou část z tohoto důvodu považuji za nejcennější část rozebírané publikace.

Okrajově či nepřímo se problematiky čarodějnictví a kouzelnictví v období trvání Československa, ať již formou jednotlivých studií či přímo monografií, dotkli taktéž

---

²⁴ SPURNÝ, František. CEKOTA, Vojtěch. KOUŘIL, Miloš. *Šumperský farář a děkan Kryštof Alois Lautner, oběť čarodějnických inkvizičních procesů*, Šumperk, 2000.

²⁵ SPURNÝ, František. CEKOTA, Vojtěch. KOUŘIL, Miloš. *Šumperský farář*, s. 8.

²⁶ Tamtéž.

²⁷ Tamtéž, s. 10.

František Oberpfalcer,²⁸ František Graus,²⁹ František Spurný³⁰ a Rudolf Zuber.³¹ Žádný z těchto autorů však dané téma nepojal jakožto problém komplexní, nýbrž se soustředil na určitý aspekt či konkrétní osobu. V návaznosti na práci Františka Oberpfalcera lze připomenout taktéž edice smolných knih, z nichž některé ve svých předmluvách a úvodech příležitostně zahrnují výklad dotýkající se procesů s čarodějnicemi i s kouzelnicemi, obsahuje-li uvedené typy procesů konkrétní edičně zpracovaná smolná kniha. Zmiňuji zde zejména *Krevní knihu městečka Bojkovic* a *Černé knihy práva loveckého na hradě Buchlově* pod editorstvím Antonína Verbíka, který ve spolupráci s Ivanem Štarhou připravil taktéž edici *Smolné knihy Velkobítešské*.³² Zejména v případě posledně uvedené knihy zahrnuje úvod i stručné výkladové pasáže dotýkající se čarodějnických a kouzelnických procesů. Za ne zcela vhodnou považuji kupříkladu analogii následující: „*Jedněmi v historii z největších na Moravě byly právě procesy ze 70. let 16. století ve Velké Bíteši a v Tasově, připomínající největší procesy ze severní Moravy o sto let později. Již v té době byla vypracována celá nauka o boji s čarodějnicemi, o postupu soudního řízení atd.*“³³ Z konkrétních případů velkobítešské smolné knihy jasně vysvítá nediabolický charakter procesů, na jehož základě po mém soudu nelze vytvářet jakékoli adekvátní analogie s procesy ve Velkých Losinách a v Šumperku, vedených podle zcela odlišného, démonologického modelu.

Československá historiografie se tak v obecnější rovině do značné míry nevěnovala vždy rozvoji bádání jako takovému. To, zda to bylo způsobeno nedostatkem odborných publikací či nemožností se k těmto publikacím ze zahraničí, zejména západu, dostat, nebo přístupem založeným na jasné důvěře v již napsané, není vlastně pro nás nyní rozhodující. Důležité je, že zde existoval a stále existuje rozsáhlý prostor pro další nový výzkum pramenného materiálu, který nebyl zveřejněn. Zároveň je pak, i z některých novějších článků i studií patrné, že celkový obraz a mechanismy procesů s čarodějnicemi a kouzelnicemi tak, jak je popsali a rozvedli Josef Kočí, především pak Bedřich Šindelář, setrvávají v povědomí

---

²⁸ OBERPFALCER, František. *Vyznání na mučidlech – texty ze starých knih černých, jinak smolných*, 1937.

²⁹ GRAUS, František. *Hon na čarodějnice*, in: ČsČH, roč. 17, 1969, s. 190–195.

³⁰ SPURNÝ, František, *Severomoravské čarodějnické procesy*, in: VZ, č. 1, 1970, nečíslováno. TÝŽ. *Čarodějnické procesy 16. a 17. století a jejich právní aspekty*, in: Hrdelní soudnictví českých zemí v 16. – 18. století, Jindřich Francek (ed.), Pardubice, 1996, s. 133–139.

³¹ ZUBER, Rudolf. *Knihy po inkvizitoru Františku Bobligovi z Edelstadtu*, Okresní archiv v Olomouci, Olomouc, 1988, s. 169–176. TÝŽ. *Pověry, čarodějnické procesy, vampyrismus*, in: *Z dob prvních letů na koštěti*, Josef Bezděčka, Jan Bombera, Rudolf Zuber (edd.), Moravský Beroun, 2000, s. 10–37.

³² *Krevní kniha městečka Bojkovic*, Antonín Verbík (ed.), Uherské Hradiště, 1971. *Černé knihy práva loveckého na hradě Buchlově*, Antonín Verbík (ed.), Brno, 1976. *Smolná kniha velkobítešská 1556–1636*, Antonín Verbík, Ivan Štarha (ed.), Brno, 1973.

³³ *Úvod smolná kniha velkobítešská*, Antonín Verbík, Ivan Štarha (ed.), s. 31.

jakožto teze či informace dosud platné,³⁴ přičemž je jistě možné tyto do budoucna korigovat a upozornit na jejich limity s ohledem na variabilitu a multifunkčnost fenoménů čarodějnictví a kouzelnictví. Jak se k tomuto, mohu snad říci i úkolu, staví česká soudobá historiografie? Na to se podíváme nyní.

2. 2 Procesy s čarodějnicemi a kouzelnicemi v české historiografii

Aktuálně nejvýznamnějším autorem ve vztahu k čarodějnickým a kouzelnickým procesům je bezpochyby Petr Kreuz. Jako jeden z mála domácích badatelů, ne-li jako jediný, je skutečně detailně seznámen se zahraniční historiografickou produkcí a jejími závěry. Zároveň je v kontaktu s celou řadou předních evropských badatelů jako jsou Wolfgang Behringer či Rita Voltmer, o jejichž pracích bude podrobněji pojednáno níže v příslušné kapitole. Petr Kreuz je především právním historikem, z toho pramení taktéž jeho další vědecká orientace. Pozitivního přijetí se dočkala zejména edice vzniklá ve spolupráci s Ivanem Martinovským, a to *Vladislavské zřízení zemské*.³⁵ Co se pak týká čarodějnictví a kouzelnictví, Kreuz je autorem celé řady odborných studií. V první řadě se věnoval procesům na nymbursku.³⁶ Dlouhodobě se také věnuje právě otázkám spojeným s právním rámcem procesů,³⁷ což ale může být v některých případech interpretačně i částečně limitující, zejména pokud je průběh procesů příliš odvozován z právních norem. Dále se Petr Kreuz, patrně nejlépe z domácích historiků, orientuje v pramenné základně spojené s procesy³⁸ a v posledních letech zaměřuje svou pozornost zejména k dětským procesům.³⁹ V neposlední řadě pak kupříkladu věnoval kratší článek tzv. *Himmlerově čarodějnické kartotéce*, respektive jejímu badatelskému potenciálu ve vztahu k domácímu prostředí. Recenzoval také český překlad *Kladiva na čarodějnice* od Jitky Lenkové,⁴⁰ který se ukázal

³⁴ Viz k tomuto např. již pozn. pod čarou č. 13.

³⁵ *Vladislavské zřízení zemské a navazující prameny* – Svatováclavská smlouva a Zřízení o ručnicích, Petr Kreuz, Ivan Martinovský (edd.), Praha, 2007.

³⁶ KREUZ, Petr. *Čarodějnické procesy na nymbursku na počátku 17. století*, in: *Právněhistorické studie*, 34, 1997, s. 127–161.

³⁷ KREUZ, Petr. *K charakteristice procesního projednávání trestních případů v českých městech doby předbělohorské*, in: *Hrdelní soudnictví v českých zemích*, Jindřich Francek (ed.), Pardubice, 1996, s. 71–87. TÝŽ. *Der Einfluss*.

³⁸ KREUZ, Petr. *Poznámky k problematice pramenné základny ke studiu dějin kouzelnických a čarodějnických procesů v českých zemích v pozdním středověku a raném novověku*, in: *FHB 25*, č. 1, Praha, 2010, s. 93–113.

³⁹ KREUZ, Petr. *Vyvolávání d'ábla v jezuitské škole na Malé Straně roku 1644. Dětský čarodějnický proces?*, in: Olga Fejtová, Václav Ledvinka, Jiří Pešek (edd.), *Děti ve velkoměstech od středověku až na práh industriální doby*, Praha, 2012, s. 371–394.

⁴⁰ KREUZ, Petr. *Himmlerova „čarodějnická kartotéka“ a české země*, *Kulturní dějiny*, č. 2, 2002, s. 102–104. TÝŽ. *Dva překlady*, s. 139–149.

jako nepříliš zdařilý a domácí badatelé by tak měli k této publikaci přistupovat s určitou opatrností. Překlad je však dvojjazyčný, je tedy možné využít zrcadlovou latinskou originální část.

Práce Petra Kreuze jsou obecně velmi důležitými příspěvky nejen k výše uvedeným oblastem, jako jsou právo či sama pramenná základna, ale taktéž s ohledem na průběžné a fundované seznamování odborné i laické veřejnosti se studii, monografiemi a s výsledky zahraniční historiografie včetně té nejnovější.

Mezi dalšími autory, u kterých je vhodné se zastavit, je jistě nutné zmínit práce Jindřicha Francka. Zejména poté publikaci *Čarodějnické příběhy*⁴¹ s předmluvou Petra Kreuze. Nejedná se o výkladovou monografii, ale o sebrání jednotlivých případů užití magie na území Čech a Moravy. Kniha je tak velmi vhodnou především pro utvoření si představy o tom, co vlastně raně novověká společnost považovala za magii, co byla případně ochotna trestat, a jakým způsobem. Francek se také dále věnuje problematice hrdelního soudnictví včetně katů a jejich řemesla.⁴² Je také autorem jednoho ze specializovaných svazků edice *Velkých dějin zemí Koruny české*,⁴³ kde ale text ve vztahu k pasážím věnovaným čarodějnictví a kouzelnictví nevykazuje informace z novějšího bádání.

Nikoli mezi posledními lze jistě uvést publikaci *Zpráva o nevíře*,⁴⁴ jejímiž autory jsou Michaela Neubauerová a Drahomír Polách. Jde o rozsahem nevelkou práci vydanou v trojjazyčné mutaci, v knize je tak současně jazykově česká, polská a německá verze. Michaela Neubauerová se ve své první části věnuje především procesům v oblastech Zlatohorska a Jesenicka v polovině 17. století. Drahomír Polách poté navazuje losinským a šumperským pronásledováním z druhé poloviny téhož století. Odhlédneme-li od nepodložených tvrzení například o tom, že Jindřich František Boblig, předseda obou inkvizičních komisí, jak losinské, tak šumperské, měl dle Polácha jistě za sebou *všemocný*⁴⁵ jezuitský řád, je zapotřebí ocenit jistou snahu ze strany tohoto autora Bobliga a jeho dosavadní pověst hrabivého a lstivého muže částečně rehabilitovat. Dále je poté bezpochyby velmi přínosný Poláchem vytvořený, a zároveň vůbec první, jmenný seznam obětí losinské

---

⁴¹ FRANCEK, Jindřich. *Čarodějnické příběhy*, Praha, 2005.

⁴² FRANCEK, Jindřich. *Hrdelní soudnictví v Čechách v 16. – 18. století*, in: Česká města v 16. – 18. století, Jaroslav Pánek (ed.), Praha, 1991, s. 41–61. TÝŽ. *Mistři ostrého meče*, Pardubice, 1995. FRANCEK, Jindřich. *Katovské řemeslo v českých zemích*, Hradec Králové, 2007. TÝŽ. *Zločin a trest v českých dějinách*, Praha, 2007. TÝŽ. *Zločin a trest ve Dvoře Králové nad Labem*, Trutnov, 2010.

⁴³ *Velké dějiny zemí Koruny české*, tematická řada – Zločinnost a bezpráví, Jindřich Francek, Praha-Litomyšl, 2011.

⁴⁴ NEUBAUEROVÁ, Michaela. POLÁCH, Drahomír. *Zpráva*.

⁴⁵ Tamtéž, s. 37.

i šumperské větve procesů čítající celkem 81 jmen včetně data a způsobu poprav.⁴⁶ Na straně druhé chybí krátkému textu v obou případech, jak u Neubauerové, tak u Polácha, poznámkový aparát. Zároveň, v případě druhého z autorů, není ani rozsah využití literatury nijak zvláště uspokojivý.

Již jen v krátkosti bych upozornila na studie Kamily Rojčíkové týkající se procesů na území Moravy.⁴⁷ Dále pak na studentské práce Zuzany Haraštové a Terezy Křištofové týkající se u první autorky především historiografie ve spojení s čarodějnickými a kouzelnickými procesy,⁴⁸ v druhém případě pak především počátků severomoravských losinských a šumperských procesů.⁴⁹

Z výše uvedeného je patrné, že skutečně hojnému relevantnímu vědeckému zájmu se problematika čarodějnictví a kouzelnictví, přes značný rozsah neprobádaných či alespoň nezveřejněných pramenů, po roce 1993 bohužel netěší. Tato skutečnost vynikne tím spíše, srovnáme-li zájem o dané téma s množstvím zahraničních prací.

---

⁴⁶ NEUBAUEROVÁ, Michaela. POLÁCH, Drahomír. *Zpráva*, s. 42–44, s. 49–50.

⁴⁷ ROJČÍKOVÁ, Kamila. *Magické praktiky velkobítešských čarodějnic*, in: *Západní Morava*, roč. IV., 2000, s. 149–154. TÁŽ. *Čarodějnické procesy*.

⁴⁸ HARAŠTOVÁ, Zuzana. *Historiografie čarodějnických procesů v českých zemích*, bakalářská práce, FF UPOL, Olomouc, 2008. TÁŽ. *Nad severomoravskými procesy s čarodějnicemi*, diplomová práce, FF UPOL, Olomouc, 2011.

⁴⁹ KRIŠTOFOVÁ, Tereza. *Čarodějnické procesy na severní Moravě v letech 1678–1696*, diplomová práce, ÚČD FF UK, Praha 2013.

3 Zahraníční historiografie

V rámci předkládané práce bych ráda vytvořila také přehled monografií a studií zahraničních badatelů, které se věnují problematice čarodějnických a kouzelnických procesů, a to především v posledních přibližně třiceti letech. Samozřejmě však nelze bez výjimky opomenout i vývoj předcházející těmto desetiletím. Tento bude ovšem představen pouze v nezbytném rozsahu tak, aby bylo možno vhodným způsobem ukázat vývoj bádání v období kolem a následně po roce 1900. Tento vhléd považuji za nezbytný také s ohledem na pochopitelnou kontinuitu historiografie, s ohledem na rozšiřující se tematické oblasti i inspirační zdroje bádání a s tím související postupnou proměnu nejen tematickou, ale nutně též metodologickou. Pod spojením „zahraniční badatelé“ pak pro účely této práce rozumím zejména ty autory, kteří své práce publikují v anglickém a německém jazyce. Ačkoli, jak nutno připustit, kupříkladu zájem ruských a polských vědců o čarodějnické a kouzelnické procesy taktéž značně roste a výzkum zde výrazně pokročil, rozhodla jsem se nakonec přiklonit k této selekci i z poměrně praktického důvodu. Západní literatura je mi známa lépe, taktéž s ohledem na mé jazykové schopnosti, a zároveň je po mém soudu i nejsnáze dostupná v knihovnách nedaleko za hranicemi České republiky. Samotný výběr příslušných autorů, jejich studií a prací je pochopitelně též nutně selektivní. Dovolila jsem si zvolit takové monografie a články, na které se autoři dosud často odvolávají jako na zásadní pro další vývoj, a dále takové, z novější doby, které považuji za metodologicky nosné a důležité, a to i pro rozvoj domácího bádání. Tyto, jak doufám, mohou vhodně ilustrovat nejen právě onen metodologický, ale neméně i tematický boom, jenž zasáhl problematiku čarodějnických a kouzelnických procesů jakožto oblasti historického zájmu v posledních desetiletích.

Začněme tedy stručným exkurzem do dějin čarodějnictví a kouzelnictví, respektive do dějin psaní o čarodějnictví a kouzelnictví. O vědeckém zkoumání tohoto fenoménu ve smyslu historiografickém můžeme hovořit nejdříve od poloviny 19. století.⁵⁰ Důležitý mezník představuje v této souvislosti práce Wilhelma Gottlieba Soldana *Geschichte der*

---

⁵⁰ O kouzelnických procesech jako takových můžeme pak hovořit vlastně od starověku, o čarodějnických procesech, respektive o jejich reflexi v literatuře, lze ovšem hovořit až od 15. století, a to především ve vztahu k teologickým a démonologickým spisům či příručkám jednotlivých inkvizitorů. Kupříkladu Henricus Institoris, autor knihy *Kladivo na čarodějnice (Malleus Maleficarum)*, byl toho názoru, že objevení se čarodějnické sekty je předzvěstí posledního soudu. Tento eschatologický pohled nalézáme v démonologické literatuře ještě dvě století po vydání této knihy vyšlé poprvé roku 1486 ve Špýru. Podrobněji k následnému vývoji, včetně argumentačních střetů mezi stoupenci a odpůrci pronásledování v raném novověku viz BEHRINGER, Wolfgang. *Geschichte der Hexenforschung*, in: *Wider alle Hexerei und Teufelswerk*, Sönke Lorenz, Jürgen Michael Schmidt (edd.), Ostfildern, 2004, především s. 487–495.

Hexenprocesse z roku 1843, která byla dále doplněna jeho zetěm Heinrichem Heppem.⁵¹ Velkou pozornost svorně věnovali roli tortury, považovali ji dokonce za „*die eigentliche Seele des ganzen Prozessverfahrens*“,⁵² tedy za duši celého procesu.

Starší historiografické bádání přelomu 19. a 20. století reprezentuje zřejmě nejlépe práce historika Josepha Hansena *Zauberwahn, Inquisition und Hexenprozeß im Mittelalter und die Entstehung der green Hexenverfolgung* a dále jeho ediční počin *Quellen und Untersuchungen zur Geschichte des Hexenwahns und der Hexenverfolgung im Mittelalter*.⁵³ V případě druhé z uvedených monografií se jedná o dodnes velmi cenné sebrání pramenů, často v originálním latinském znění uvedených papežských bul, výňatků z kanonického práva či traktátů, vztahujících se k problematice čarodějnictví a kouzelnictví. Co do dokumentů k prvním, respektive údajně prvním, francouzským procesům ze 14. století se však nechal autor oklamat falzy.⁵⁴ Ve vztahu k českému a moravskému prostředí nacházíme v této publikaci dokumenty k působení autora knihy *Malleus Maleficarum* na půdě Čech a Moravy, kam byl Henricus Institoris v roce 1500 vyslán papežem Alexandrem VI. jako inkvizitor,⁵⁵ aby zde působil mimo jiné proti Jednotě bratrské.⁵⁶

Pilíře, o které se opíralo a na nichž stálo bádání před i po roce 1900, tak tvořily především právní příručky, dobrozdání jednotlivých právnických fakult k případům magie, démonologické a teologické spisy a případně též normativní nařízení církevní provenience. Ve třicátých letech minulého století však dochází k posunu v bádání díky novému impulsu,

---

⁵¹ Soldan i Heppé byli evangelickými teology. V souvislosti s jejich interpretací se dodnes používá označení *Soldan-Heppé paradigm*. K tomuto podrobněji např. FREYTAG, Nils. *Auf dem Scheiterhaufen der Moderne. Hexengeschichtsschreibung im 19. Jahrhundert*, in: *Realität und Mythos. Hexenverfolgung und Rezeptionsgeschichte*, Katrin Moeller, Burghart Schmidt (edd.), Hamburg, 2003, s. 150–162. K Soldanovi a Heppému též krátce viz BEHRINGER, Wolfgang. *Geschichte*, s. 522–523 a 528–529, a dále příslušná hesla v *Encyclopedia of Witchcraft, the western Tradition*, Richard M. Golden (ed.), vol. 1 A-D, vol. 2 E-J, vol. 3 K-P, vol. 4 Q-Z, Santa Barbara, 2006.

⁵² HEPPE, Heinrich. *Soldan's Geschichte der Hexenprozesse*, Stuttgart, 1880, s. 355.

⁵³ HANSEN, Joseph. *Quellen und Untersuchungen zur Geschichte des Hexenwahns und der Hexenverfolgung im Mittelalter*, Bonn, 1901. TÝŽ. *Zauberwahn, Inquisition und Hexenprozeß im Mittelalter und die Entstehung der green Hexenverfolgung*, München, 1900.

⁵⁴ Tuto skutečnost prokázal Norman Cohn. Blíže o konkrétních falzech poté viz MUCHEMBLED, Robert. *Země protikladů: Francie, Nizozemí, Spojené provincie*, in: *Magie a čarodějnictví v Evropě od středověku po současnost*, Robert Muchembled (ed.), Praha, 1997, s. 89. Doplnuji, že Bedřich Šindelář stále v těchto případech z Josepha Hansena vychází a kupříkladu falzifikáty k procesům v Carcassonne z první poloviny 14. století uvádí jakožto doklady spolehlivé. ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon*, s. 66.

⁵⁵ HANSEN, Joseph. *Quellen*, s. 30–31.

⁵⁶ K Institorisovi a k jeho působení v českých zemích například MOLNÁR, Amedeo. *Protivaldenská polemika na úsvitu 16. století*, in: *Historická Olomouc a její současné problémy III*, Olomouc, 1980, s. 153–174. Krátce také viz MEDEK, Václav. *Cesta české a moravské církve staletími*, Praha, 1982, s. 213.

a to monografii etnologa Edgara Evanse-Pritcharda *Witchcraft, Oracles and Magic among the Azande*,⁵⁷ kde je mimo jiné věnována pozornost funkci magie ve společnosti. Tento společenský aspekt coby další rozměr vede ke zkoumání perzekucí z nových zorných úhlů. Na monografii Evanse-Pritcharda poté v 70. letech navazují etnologií a antropologií ovlivněné práce Keitha Thomase, Alana Macfarlanea a Erika Midelforta,⁵⁸ kterými je ve své podstatě dovršena změna paradigmatu v bádání o čarodějnických a kouzelnických procesech. Tedy, od práva a teologie se přesouvá zájem vědců, nyní již nejen historiků, k hospodářskému a sociálnímu zázemí jak pronásledovaných, tak i pronásledovatelů. Stranou pak dlouho nezůstává ani příslušný kontext kulturní a ideový. Od 70. či posléze od 80. let 20. století již můžeme hovořit o plném etablování této problematiky, o moderním bádání o čarodějnictví a kouzelnictví v rámci vědecké historiografické tradice.

Midelfortova citovaná práce *Witch-Hunting in South-Western Germany* má být, podle přání autora samého, vnímána jako komparativní historie. Věnuje v ní detailní pozornost především velkým pronásledováním, která taktéž kvantitativně vymezuje počtem obětí, přičemž tento počet musel v případě velkého pronásledování překročit dvacet osob za rok.⁵⁹ Povšiml si taktéž zajímavé skutečnosti, že mnoho regionů v jím studované oblasti pronásledovalo čarodějnickou sektu, aniž byl užíván démonologický komplex.⁶⁰ Tomuto aspektu perzekucí věnují badatelé velkou pozornost dodnes. Kupříkladu německá badatelka Eva Labouvie se ve své práci *Zauberei und Hexenwerk*⁶¹ snaží přiblížit rozdíly v pojmání čarodějnictví v rámci církve a u lidových vrstev.

Můžeme tedy říci, že v 70. a 80. letech 20. století dochází k systematizaci přístupu k procesům, k jejich kvantifikaci, ke zkoumání v rámci vymezeného geografického a časového horizontu a také, což je důležité, k rozlišení vnitřní struktury jednotlivých perzekucí, tedy ke konkretizaci obsahové či kvalitativní složky, vnitřního charakteru

---

⁵⁷ EVANS-PRITCHARD, Edgar. *Witchcraft, Oracles and Magic among the Azande*, Oxford, 1937. Jedná se zde geograficky o oblast africkou, odpovídající dnešnímu Súdánu.

⁵⁸ THOMAS, Keith. *Religion and the Decline of Magic, Studies in popular beliefs in sixteenth and seventeenth century*, London, 1971. MACFARLANE, Alan D. J. *Witchcraft in Tudor and Stuart England, A regional and Comparative Study*, London, 1970. MIDELFORT, Eric H. C. *Witch-Hunting in South-Western Germany 1582–1684, Social and Intellectual Foundations*, Stanford – Calif, 1972. TÝŽ. *Alte Fragen und neue Methoden in der Geschichte des Hexenwahns*, in: *Hexenverfolgung – Beiträge zur Forchung, unter besonderer Berücksichtigung des südwestdeutschen Raumes*, Dieter R. Bauer, Sönke Lorenz (edd.), Würzburg, 1995, s. 13–30. TÝŽ. *The Renaissance of Witchcraft Research*, in: *Journal of the History of Behavioural Sciences* 13, 1977, s. 294–297.

⁵⁹ MIDELFORT, Eric. *Witch-Hunting*, s. 9.

⁶⁰ Tamtéž, s. 30.

⁶¹ LABOUVIE, Eva. *Zauberei und Hexenwerk. Ländliche Hexenglaube in der frühen Neuzeit*, Frankfurt am Main, 1993.

konkrétního procesu. Také z tohoto důvodu moderní historiografie již ve většině, byť nikoli bez problémů, rozlišuje mezi čarodějnictvím (*Hexerei, Witchcraft*) a kouzelnictvím (*Zauberei, Sorcery*).⁶² Jakkoli může být takové rozdělení problematické, v historiografii je obecně spíše respektováno, proto jej přebírám také dále v této práci. V textu níže tak využívám u tzv. *kumulatives Hexereidelikt* termínu *sdružený zločin čarodějnictví* v rámci překladu, případně pak analogicky pojmů *čarodějnictví, diabolické čarodějnictví* či *elaborované čarodějnictví*. Pro *kouzelnictví* nebo *prosté kouzelnictví* pak veskrze výhradně tyto pojmy ve smyslu užívání magických praktik bez asistence d'ábla a démonů.

Vraťme se však zpět k historiografii a jejímu vývoji. Změna v přístupu k pramenům s sebou nesla nejen rozšíření pramenné základny, ale neméně obohacení metodologické i teoretické. Nové úhly pohledu na fenomén raně novověkých perzekucí osob podezřelých ze spolčení s d'ablem či prostého maleficia (tj. škodlivé magie) ve spojení s kladením nových otázek znamenaly nebývalý kvalitativní i kvantitativní nárůst prací dotýkajících se této oblasti bádání. Ke slovu se tak dostávalo a dosud dostává, vedle tradičních právních dějin či zkoumání teologických a démonologických spisů, široké spektrum příbuzných disciplín. Vedle již zmiňované etnologie a antropologie nelze opomenout psychologii, dějiny umění,

---

⁶² *Cumulative concept of witchcraft* (něm. *Kumulatives Hexereidelikt*), tedy čarodějnictví, v sobě zahrnuje zpravidla pět hlavních prvků – pakt s d'ablem, obcování s d'ablem, účast na sabatu, let povětřím a škodlivou magii: „*kumulative Tatbestandsauffassung des Hexereidelikts, bestehend aus den fünf Hauptelementen Teufelspakt (und damit verbunden Apostasie), Teufelsbuhlschaft, Hexensabbat, Hexenflug und Schadenszauber*“, SAUTER, Marianne. *Hexenprozess und Folter. Die strafrechtliche Spruchpraxis der Juristenfakultät Tübingen im 17. und beginnenden 18. Jahrhundert*, Hexenforschung 13, Bielefeld, 2010, s. 64. O této problematice analogicky, mezi jinými, též viz RUMMEL, Walter. VOLTMER, Rita. *Hexen und Hexenverfolgung in der frühen Neuzeit*, Darmstadt, 2008, s. 5. A dále BEHRINGER, Wolfgang. *Hexenverfolgung*, s. 15. Rainer Walz naopak ve svém příspěvku *Die Relevanz der Ethnologie für die Erforschung der europäischen Hexenverfolgungen* uvádí jakožto vnitřní náplň „*Hexereibegriff*“ pouze sabat, styk s d'ablem a pojidání malých dětí „*Hexensabbat, Verkehr mit dem Teufel, Verzehr kleiner Kinder*“. WALZ, Rainer. *Die Relevanz der Ethnologie für die Erforschung der europäischen Hexenverfolgungen*, in: *Geschlecht, Magie und Hexenverfolgung*, Ingrid Ahrendt-Schulte, Dieter R. Bauer, Sönke Lorenz, Jürgen Michael Schmidt (edd.), *Hexenforschung* 7, Bielefeld, 2002, s. 67. Gerhard Schromann označoval pojmem *Hexe*, tedy čarodějnice, pouze takové osoby, které učinily doznání ke všem prvkům *kumulatives Hexereidelikt*. SCHORMANN, Gerhard. *Hexenprozesse in Deutschland*, Göttingen, 1996, s. 23. Proces s kouzelníci naopak postrádá onen d'ábelský obsah, jedná se tedy veskrze o škodlivé čarodějnictví, *Schadenszauber*, avšak, což je důležitý a hlavní rozdíl, bez pomoci d'ábla a jeho démonů. Toto rozdělení je samozřejmě do značné míry soudobé a tedy i problematické. Někteří autoři sami upozorňují, že v tomto odlišení panuje neustále chaos. LABOUVIE, Eva. *Zauberei*, s. 66. Uvedená autorka nabízí čtenářům vlastní rozlišení mezi kouzelníci a čarodějnicí s tím, že právě kouzelnice sice může působit škodu, avšak užívá k tomu pouze pozemské magické prostředky. Čarodějnice naopak čerpá sílu od d'ábla a jako taková je tedy tato síla nadpozemská. Viz tamtéž, s. 66. Podrobněji k objevení se elaborovaného čarodějnictví jakožto stíhaného zločinu v dějinách, tj. ke vzniku konstruktů diabolického čarodějnictví, viz pak mimo jiné BEHRINGER, Wolfgang. *Hexenverfolgung*, s. 44. O tomto pak také Brian Levack, který píše o ustavení tohoto zločinu v polovině 15. století. LEVACK, Brian. *The Witch-Hunt in Early Modern Europe*, London, 1987, s. 46.

medicínu, kriminologii a v neposlední řadě sociologii či, mezi nejnovějšími, gender studies. V souvislosti s posledně jmenovaným je zapotřebí zastavit se také u poměrně hojně zastoupeného feministického směru historiografie, o němž proto bude níže řeč podrobněji, interpretující perzekuce ponejvíce jako systematické pronásledování žen.

Interdisciplinarita přispívala a přispívá nejen k zařazení a využití nových přístupů a metod, ale neméně k rozšíření tematickému. Zájem badatelů tak nově poutají, vedle dosavadních právních kodifikací ve spojení s torturou, démonologických traktátů a soudních akt, také jednotliví účastníci procesů z řad pronásledovaných i pronásledovatelů, jejich sociální statut, majetkové zázemí, věk a pohlaví, dále ikonografické motivy, novinové záznamy i mentální vzorce označované za kolektivní mentality. Důležité otázky spočívají ve funkcích pronásledování ve společnosti, například jakožto formy řešení sociálních konfliktů, a také v samých příčinách pronásledování.

V 80. letech začíná být výrazněji diskutováno též využití tzv. čarodějnické kartotéky vzniklé v období před a za druhé světové války pod dohledem a na popud předního nacistického funkcionáře Heinricha Himmlera. *Hexen-Sondernkommando*⁶³ shromažďovalo aktové materiály dotýkající se procesů s čarodějnicemi a kouzelnicemi v jednotlivých evropských zemích, v menší míře i v zemích mimoevropských, jako jsou Mexiko či Indie. Národní socialisté cítili, že je pro ně možné využít perzekucí čarodějnic, které považovali za pronásledování germánských (tj. árijských) žen, v anticírkevní propagandě. K využití těchto fondů, čítajících cca 30 000 listů, přistupují postupně badatelé jako Wolfgang Behringer, pro bavorské oblasti, či Karen Lambrecht ve své již starší, ale dosud velmi ceněné práci o perzekucích ve Slezsku.⁶⁴ Kartotéku, která se dnes nachází ve Státním archivu v Poznani, pro soudobé bádání však objevil mezi prvními Gerhard Schormann.⁶⁵

Na změnu přístupu k historické materii a na kvalitativní i čistě kvantitativní nárůst prací reagují jednotlivé vědecké kolektivy taktéž zakládáním badatelských skupin. Nejznámější je v této souvislosti bezpochyby *Arbeitskreis Interdisziplinäre Hexenforschung* (AKIH)

---

⁶³ V literatuře se setkáváme taktéž s označením *SS-Hexensonderkommando* či *Hexen-Sonderauftrag*. KREUZ, Petr. *Himmlerova „čarodějnická kartotéka“*, s. 102. Blíže k této problematice pak mezi posledními zejména německý sborník *Himmlers Hexenkartothek. Das Interesse des Nationalsozialismus an der Hexenverfolgung*, Dieter R. Bauer, Sönke Lorenz, Jürgen Michael Schmidt, Wolfgang Behringer (edd.), *Hexenforschung* 4, Bielefeld, 1999.

⁶⁴ LAMBRECHT, Karen. *Hexenverfolgung*. Plná citace viz pozn. pod čarou č. 3.

⁶⁵ SCHORMANN, Gerhard. *Hexenprozesse*. V této práci cituji z vydání této publikace z roku 1996, první vydání je však z roku 1981. TÝŽ. *Hexenprozesse in Nordwestdeutschland*, Hildesheim, 1977. TÝŽ. *Der Krieg gegen die Hexen. Das Ausrottungsprogramm des Kurfürsten von Köln*, Göttingen, 1991.

založená roku 1985 ve Stuttgartu.⁶⁶ Vedle organizace pravidelných mezinárodních konferencí zaštiťuje důležitou a podnětnou ediční řadu *Hexenforschung*, přičemž první svazek s názvem *Das Ende der Hexenverfolgung* vyšel už roku 1995.⁶⁷ Tituly jednotlivých svazků také dobře ilustrují proměnlivý a expanzivní historiografický a tematický zájem vztahující se k čarodějnickým a kouzelnickým procesům. Za všechny z dosud již poměrně rozsáhlé osmnáctisvazkové řady lze tematicky uvést, vedle již zmíněného konce pronásledování, gender problematiku, pozdní procesy či pronásledování spojená s dětskými čarodějníky.⁶⁸ Některé další svazky mají i charakter monografií.⁶⁹

Ve Vídni se následně, od roku 1986, stal činným okruh kolem badatelky Heide Dienst, *Arbeitskreises für interdisziplinäre Hexen- und Magieforschung*. I zde začali s publikací sborníku s názvem *Österreichische Hexenforschung*, tento má však, pokud je mi v současnosti známo, pouze dva svazky.⁷⁰ Od devadesátých let existovala taktéž skupina ve švýcarském Lausanne. Menší badatelská centra můžeme nalézt kupříkladu v Trevíru či Pise.⁷¹

Nezastupitelnou složku představují pro rozvoj historiografie také regionální studie, jejichž rozmach lze pozorovat především v 90. letech 20. století. Regionálně orientované bádání napomohlo erozi některých stereotypních konstrukcí a především umožnilo historikům přistoupit k pregnantnější formulaci příčin a funkcí pronásledování ve společnosti, přičemž, jak poukázal Rainer Walz, příčiny a funkce je třeba rozlišovat. S ohledem na multifunkčnost procesů a pluralitu příčin i následných kauzálních řetězců je však velmi obtížné, ne-li téměř nemožné, přistoupit k relevantním nadregionálním studiím

---

⁶⁶ Internetové stránky pracovní skupiny viz: <<http://www.uni-saarland.de/lehrstuhl/frueheneuzeit/akih.html>>, zobrazeno dne 30. 12. 2018. Ustavení AKIH časově předchází sdružení nizozemských badatelů pod vedením Wilhelma Frijhoffa a Marijke Gijswijt-Hofstra. Zájem o otázky spojené s akty z procesů s čarodějnicemi spojil roku 1984 pod vedením Évy Pócz také interdisciplinární skupinu maďarských vědců. Mezi nimi je nutné v souvislosti s naším tématem jmenovitě uvést ještě Gábora Klaniczay. Pracím těchto maďarských badatelů bude věnována pozornost níže.

⁶⁷ *Das Ende der Hexenverfolgung*, Dieter R. Bauer, Sönke Lorenz (edd.), Hexenforschung 1, Stuttgart, 1995.

⁶⁸ *Geschlecht, Magie und Hexenverfolgung*, Ingrid Ahrendt-Schulte, Sönke Lorenz, Dieter R. Bauer, Jürgen Michael Schmidt (edd.), Hexenforschung 7, Bielefeld, 2002. *Späte Hexenprozesse*, Wolfgang Behringer, Sönke Lorenz, Dieter R. Bauer (edd.), Hexenforschung 14, Bielefeld, 2015. *Kinderhexen – Kinderbanden – Hexenkinder*, Wolfgang Behringer, Claudia Opitz-Belakhal (edd.), Hexenforschung 15, Bielefeld, 2015.

⁶⁹ POHL, Herbert. *Zauberglaube und Hexenangst im Krufürstentum Mainz. Ein Beitrag zur Hexenfrage im 16. und beginnenden 17. Jahrhundert*, Hexenforschung 3, Stuttgart, 1998. A dále již citovaná publikace SAUTER, Marianne. *Hexenprozess und Folter*.

⁷⁰ MÜLLEDER, Gerald. *Zwischen Justiz und Teufel. Die Salzburger Zauberer-Jackl-Prozesse (1675–1679) und ihre Opfer*, Heide Dienst (ed.), Österreichische Hexenforschung 2, Berlin, 2009. *Hexenforschung aus den österreichischen Ländern*, Heide Dienst (ed.), Österreichische Hexenforschung 1, Wien, 2009.

⁷¹ Podrobněji k výše uvedeným vědeckým skupinám viz sborník citovaný *Das Ende der Hexenverfolgung*, s. XII–XIV.

a komplexním zastřešujícím monografiím, které dosud z větší části absentují. Pro mne osobně, s ohledem na zmiňovanou pluralitu, však zůstává do jisté míry otázkou sama možnost vlastní realizace těchto komplexních prací. V úvahu zde snad přichází do budoucna spíše komparace než generalizace.

V posledních přibližně deseti letech se pozornost badatelů nově přesouvá od ženských obětí na dosud opomíjené mužské a dětské účastníky pronásledování.⁷² Ze zorného úhlu vědců v současnosti neunikají ani africká pronásledování probíhající prakticky v reálném čase,⁷³ která mohou podle některých historiků napomoci porozumění raně novověkým honům. Nesmírně zajímavý je také časopis vycházející dvakrát ročně pod vedením Richarda Kieckhefera a Michaela Davida Baileyho s názvem *Magic, Ritual and Witchcraft*,⁷⁴ nejen v souvislosti s novými tématy, ale i s ohledem na výrazný geografický i časový rozsah. Důležitá je taktéž ediční řada *Palgrave Historical Studies in Witchcraft and Magic*, jejímiž editory jsou Jonathan Barry, Willem de Blécourt a Owen Davies.⁷⁵

Vedle již zmiňovaných autorů jako Keith Thomas, Alan Macfarlane a H. C. Erik Midelfort nelze v moderním bádání opomenout jména jako Wolfgang Behringer, Brian P. Levack, Stuart Clark, Lyndal Roper, Heide Dienst, Johannes Dillinger, Richard Kieckhefer, Ingrid Ahrend Schulte, Rita Voltmer, Michael David Bailey, Eva Pócz, Gábor Klaniczay, Karen Lambrecht, Eva Labouvie, Rainer Walz, Walter Rummel či Manfred Tschakner, Sönke Lorenz a Günter Jerouschek. Odlišný přístup jednotlivých autorů ke stanovené problematice, rozdílná zaměření i interpretační strategie a také ovlivnění některými z historií blízkých i vzdálenějších disciplín se nyní pokusím přehledově nastínit.⁷⁶

---

⁷² SCHULTE, Rolf. *Man as Witch, Male Witches in Central Europe*, New York, 2009. Kniha vyšla již dříve v německém originále TÝŽ. *Hexenmeister, die Verfolgung von Männern im Rahmen der Hexenverfolgung von 1530 – 1730 im Alten Reich*, Frankfurt am Main - Wien, 2001. *Witchcraft and Masculinities in Early Modern Europe*, Alison Rowlands (ed.), New York, 2009. DILLINGER, Johannes. *Kinder im Hexenprozess. Magie und Kindheit in der Frühen Neuzeit*, Stuttgart, 2013. WEBER, Hartwig. *Hexenprozesse gegen Kinder*, Frankfurt am Main – Leipzig, 1991. V domácí historiografii poté připomínám výše citovaný článek KREUZ, Petr. *Vyvolávání d'ábla*. Zde také podrobné shrnutí nejnovější literatury k tématu dětských čarodějnických procesů.

⁷³ Kupříkladu sborník *Hexenglauben im modernen Afrika, Hexen, Hexenverfolgung und magische Vorstellungswelten*, Burghart Schmidt, Rolf Schulte (edd.), Hamburg, 2007. K perzekucím v Africe také starší, ale přesto dosud nepostradatelná monografie GESCHIERE, Peter. *Modernity of Witchcraft, Politics and the Occult in Postcolonial Africa*, Virginia, 1997.

⁷⁴ Časopis vychází od roku 2006 pod hlavičkou University of Pennsylvania Press.

⁷⁵ Vychází od roku 2009 v britském nakladatelství Palgrave Macmillan.

⁷⁶ Jednotliví badatelé samozřejmě také spolupracují. V tomto ohledu je velkým kolektivním dílem posledních let již výše v pozn. pod čarou č. 51 citovaná *Encyclopedia of Witchcraft*, která vznikala pod editorským dohledem Richarda M. Goldeny.

3. 1 Jazykově německá a anglická historiografie

Mezi prvními je zapotřebí uvést disertační práci současného předního německého znalce problematiky čarodějnických a kouzelnických procesů Wolfganga Behringera *Hexenverfolgung in Bayern*.⁷⁷ Monografie spočívá v základu především na aktovém soudním materiálu. Jak již bylo uvedeno, mezi prvními využívá autor *čarodějnické kartotéky* vytvořené v době Třetí říše *Hexen-Sonderkommandem*, což se neobešlo bez odmítavých reakcí některých badatelů.⁷⁸ Práce sama je poté vypracována na kombinaci pracovních postupů, konkrétně analýze textu, statistických údajích i rekonstrukci mentalit. Zároveň připouští autor inspiraci sociálně-antropologickým badáním.

Wolfgang Behringer vypracoval také dosud vlivnou teorii, skrze níž usiluje objasnit kvantitativní nárůst perzekucí čarodějnic po roce 1560.⁷⁹ Tuto lze nalézt nejen ve výše uváděné disertaci, věnována je jí též anglicky psaná studie *Weather, Hunger and Fear*.⁸⁰ Nárůst počtu procesů tedy vysvětluje Behringer skrze klimatický fenomén tzv. malé doby ledové: „*Closer analysis reveals a striking correlation between this epoch [1560–1630, pozn. Z. K.] and a period of general climatic deterioration after 1560, sometimes known as the ‚Little Ice Age‘.*“⁸¹ Zhoršené klimatické podmínky působily negativně na sklizně, což vedlo k nedostatku potravin, inflaci a zdražování. Lidé, kteří z těchto důvodů strádali a v důsledku oslabení organismu podléhali snáze epidemiím, vinili ze svého utrpení právě osoby, o nichž se domnívali, že mají moc způsobit mrazy, krupobití a bouře – tj. čarodějnice a čarodějníky setrvávající i ve spojení s ďáblem. Závěrem studie však Behringer dodává: „*Let me again emphasize that the increased executions of witches after 1560 [...] was not simply a result of agrarian crises in connection with the ‚Little Ice Age‘.*“⁸² Sousednost pronásledování a klimatického zhoršení však pro německého historika zůstává v obecném

⁷⁷ BEHRINGER, Wolfgang. *Hexenverfolgung in Bayern*. Plná citace viz pozn. pod čarou č. 3.

⁷⁸ Bliže k negativnímu postoji některých badatelů KREUZ, Petr. *Poznámky*, s. 97, zejména pak jeho pozn. pod čarou č. 15.

⁷⁹ Časové vymezení pronásledování čarodějnic a čarodějníků, bez ohledu na míru jeho intenzity, bývá kladeno zpravidla mezi roky 1430–1780. Nejprudší vlnu pronásledování lze poté vysledovat mezi lety 1560–1630. K této periodizaci se přiklání většina autorů, pouze někteří časové pásmo korigují. Např. Brian Levack hovoří o vrcholu mezi lety 1580–1650. LEVACK, Brian P. *The witch-hunt*, s. 175.

⁸⁰ BEHRINGER, Wolfgang. *Weather, hunger and fear. Origins of the European witch-hunts in climate, society and mentality*, in: *Magic and Witchcraft: critical concepts in historical studies 1. Western Antiquity to the Early Modern Witchhunts*, Michael David Bailey (ed.), London, 2014, s. 215–240. Původně vyšla studie roku 1995 v časopise *German History*. Čtyřsvazková řada z roku 2014 s názvem *Magic and Witchcraft: Critical Concepts in historical Studies*, v níž byl článek znovu otištěn, si klade za cíl znovu připomenout vybrané závažné studie dotýkající se našeho tématu.

⁸¹ BEHRINGER, Wolfgang. *Weather*, s. 219.

⁸² Tamtéž, s. 234.

rámci pevně danou skutečností. Nicméně, je si zároveň vědom limitů takové generalizace a striktně monokauzální vysvětlení všech pronásledování skrze teorii tzv. malé doby ledové nepovažuje za vhodné a možné. V této souvislosti bude jistě nosné případné vypracování kvantitativní i kvalitativní analýzy případů magie ve smolných knihách a aktovém materiálu české a moravské provenience. Lze si například položit otázku, jak velkou roli hrála, a zda vůbec, právě magie ve spojení s ovlivňováním počasí či přírodních živlů obecně.

Z pera Wolfganga Behringera pochází také dvě spíše přehledové či shrnující monografie dotýkající se čarodějnictví a kouzelnictví. V prvé řadě se jedná o jazykově německou kratší práci s názvem *Hexen. Glaube, Verfolgung, Vermarktung*.⁸³ Tato rozsahem nevelká práce bez poznámkového aparátu poskytuje kvalitní vhled do studované problematiky. Předkládá čtenářům základní vývojové trendy bádání včetně historiografického exkurzu a vymezuje se vůči názorům na jednotný původ představ dotýkajících se čarodějnictví. Důkazy k této teorii podle Behringera nelze předložit.⁸⁴ Zároveň se vyjadřuje s určitou skepsí kupříkladu vůči teorii strachu Jeana Delumeau. Německý historik, na rozdíl právě od Delumeaua, neshledává logickou souvislost mezi pronásledováním deliktu čarodějnictví a nárůstem strachu.⁸⁵ Behringer v publikaci mimo jiné uvádí i mnohé současné paralely s pronásledováním v oblastech Afriky a vyslovuje názor, že tamní pronásledování je kvalitativně i kvantitativně shodné s evropským.⁸⁶ Pozornost této problematice věnuje poměrně výrazně také v jazykově anglické práci, kde je snaha po zobecnění fenoménu čarodějnických a kouzelnických procesů předznamenána již v podtitulu knihy *Witches and Witch-Hunts. A Global History*.⁸⁷ I v tomto případě se jedná o práci převážně shrnující, tedy lze ji bezpochyby doporučit k počátečnímu studiu. Domnívám se, že právě těmito monografiemi získá případný zájemce o hlubší porozumění této problematice vhodný a zároveň relevantní základ.

Důležitá role, co do téměř vzorového zpracování materiálu a pro českou historiografii i z hlediska geografického zaměření díla, připadá německé historičce Karen Lambrecht. Její

---

⁸³ BEHRINGER, Wolfgang. *Hexen. Glaube, Verfolgung, Vermarktung*, München, 2009. Jedná se o páté vydání, poprvé vyšla publikace již v roce 1998.

⁸⁴ Myšlenku shodného archetypu však uvažuje GINZBURG, Carlo. *Noční příběh. Sabat čarodějnic*, Praha, 2003, s. 26–37.

⁸⁵ BEHRINGER, Wolfgang. *Hexen*, s. 37. Skepticky se k makro-rovině reprezentované teorií strachu staví též WALZ, Rainer. *Hexenglaube und magische Kommunikation im Dorf der frühen Neuzeit. Die Verfolgungen in der Grafschaft Lippe*, Forschungen zur Regionalgeschichte 9, Paderborn, 1993, s. 4.

⁸⁶ „Hexenverfolgungen in anderen Teilen der Welt, darunter im heutigen Afrika, sind qualitativ und quantitative mit den europäischen vergleichbar.“ Tamtéž, s. 100.

⁸⁷ BEHRINGER, Wolfgang. *Witches and Witch-Hunts. A Global History*, Cambridge – Malden, 2004. Tato kniha vyšla nově také v českém, byť ne zcela optimálním, překladu. TÝŽ. *Čarodějnictví: globální historie*, Praha, 2016.

práce *Hexenverfolgung und Zaubereiprozesse in den schlesischen Territorien*⁸⁸ si dosud zachovává platnost, ač pochopitelně s ohledem na rok vydání již nikoli beze zbytku, a postihuje především, avšak ne zcela výlučně, situaci v jedné z vedlejších zemí českého soustátí, ve Slezsku. I tato badatelka využila stejně jako Wolfgang Behringer rozmanitou škálu pramenů. Vedle tradičního užití aktového materiálu přisuzuje autorka značnou váhu démonologickým traktátům, ovšem obecně i dobové publicistice. Mimo jiné čerpá, podobně jako Behringer, z čarodějnické kartotéky v Poznani, respektive z mikrofilmové kopie této kartotéky. I v tomto ohledu považuji za nosný právě tematický rozptyl pramenů. Věřím, že není třeba obávat se využití vyprávěcích pramenů, jako jsou kroniky či paměti. I zde mohou být případy, které nám mohou pomoci alespoň částečnému porozumění tomu, jakým způsobem bylo v raném novověku nahlíženo na magické konání.

Vraťme se však k monografii Karen Lambrecht. Ve své snaze postihnout situaci v okolních zemích věnuje jako jedna z mála zahraničních badatelů krátce pozornost i prostředí českému⁸⁹ a moravskému se zřetelem k procesům v Šumperku a Velkých Losinách.⁹⁰ Avšak v tomto případě je zcela patrné, že nenalézá dostatečný historiografický základ, o nějž se lze pro tento prostor opřít. Kriticky tak hodnotí práci Bedřicha Šindeláře, zejména ideologické zabarvení monografie *Hon na čarodějnice*. Absenci solidního výzkumu pro české území připomíná na několika místech již v úvodních částech práce.⁹¹ Za velmi podnětné pro domácí bádání, včetně samotných podnětů k nápravě soudobého stavu, považuji tvrzení Karen Lambrecht dotýkající se zjistitelnosti vlivu slezského prostředí na severomoravské procesy s čarodějnicemi ve Velkých Losinách a Šumperku, ačkoli Lambrecht jmenovitě uvádí pouze Velké Losiny.⁹² V souvislosti s významem prací, které jsou našemu regionu taktéž teritoriálně blízké, jsem přesvědčena, že přínosem mohou dále být publikace maďarského badatelského okruhu, jehož reprezentanty jsou především Éva Pócs a Gábor Klaniczay.⁹³ Zájem o teritoriálně a zřejmě i co do typů perzekucí kvalitativně blízké prostředí východní Evropy lze v budoucnu využít taktéž k důležité komparaci

---

⁸⁸ LAMBRECHT, Karen. *Hexenverfolgung*. Plná citace viz pozn. pod čarou č. 3.

⁸⁹ Především skrze pokus o rozšíření procesů z oblasti nízké z let 1651–1652 do Prahy a Hradce Králové. LAMBRECHT, Karen. *Hexenverfolgung*, s. 155–158. Využívá zde především materiály uložené v Národním archivu v Praze, konkrétně ve fondu Stará manipulace.

⁹⁰ Tamtéž, zejména s. 341–343.

⁹¹ Tamtéž, s. 13 a 30.

⁹² Tamtéž, s. 17.

⁹³ PÓCS, Éva. *Between the Living and the Dead. A perspective on Witches and Seers in the Early Modern Age*, Budapest, 1999. KLANICZAY, Gábor. *Heilige, Hexen, Vampire*, Berlin, 1991. Společně poté *Communication with the spirits*, Gábor Klaniczay, Éva Pócs (edd.), Budapest 2005. *Witchcraft mythologies and persecution*, Gábor Klaniczay, Éva Pócs (edd.), Budapest, 2008.

s prostředím českým a moravským. Jmenovitě zde připomínám studie *The Decline of Witches and the Rise of Vampires under the Eighteenth-Century Habsburg Monarchy* či *Hungary: The Accusations and the Universe of Popular Magic*.⁹⁴

Z již výše jmenovaných autorů pak nelze opomenout Evu Labouvie. Zde se zastavím především u její starší práce *Zauberei und Hexenwerk*,⁹⁵ geograficky pokrývající oblasti Sársko, Lotrinsko, trevírského kurfiřtství a Pfalz-Zweibrücken. Vedle snahy po rozlišení *Zauberin* a *Hexe* vyvrací práce autorky i některé badatelské stereotypy, což považuji za důležité také pro českou historiografii, protože právě některé z těchto „rozbíjených stereotypů“ dosud v domácí produkci občas nalézáme, ovšem „nerozbitý“.

Pro zkoumané oblasti hovoří Labouvie spíše o vůli k pronásledování *zdola*, nikoli tedy ze strany elit, které měly tímto způsobem usilovat o pacifikaci obyvatelstva. Velmi zajímavý je též rozbor absence diabolického pojmání magie mezi obyvatelstvem – magické úkony tedy nevnímají lidé primárně jako úkony spojené s působením ďábla.⁹⁶ Eva Labouvie usiluje ve svém díle poukázání především na důležitost poznání každodennosti. Pro autorku je výchozí právě sociálně-antropologická analýza každodennosti, umožňující mezi jiným taktéž rozeznání elementů venkovské víry v čarodějnice a kouzelnice.⁹⁷ Zároveň upozorňuje, ve shodě s majoritou badatelů, na význam regionálních studií.⁹⁸

Často citovanou knihou je v soudobé historiografické produkci stále vynikající monografie Rainera Walze *Hexenglaube und magische Kommunikation im Dorf der frühen Neuzeit*.⁹⁹ Walz zde rozebírá nesmírně důležitou pluralitu funkcí víry v čarodějnice. V tomto kontextu upozorňuje, že: „*Die Geschichtswissenschaft beachtet häufig nicht den Unterschied zwischen Ursache und Funktion.*“¹⁰⁰ Podrobně rozpracovává problematiku

---

⁹⁴ KLANICZAY, Gábor. *The Decline of Witches and the Rise of Vampires under the Eighteenth-Century Habsburg Monarchy*, in: *Witch-Hunting in Continental Europe. Local and Regional Studies*, Brian P. Levack (ed.), New York – London, 1992, s. 262–286; TÝŽ. *Hungary. The Accusations and the Universe of Popular Magic*, in: *Early Modern European Witchcraft. Centres and Peripheries*, Bengt Ankarloo, Gustav Henningsen (edd.), Oxford, 1990, s. 219–255.

⁹⁵ Eva LABOUVIE, *Zauberei*. Plná citace viz pozn. pod čarou č. 61.

⁹⁶ Pro české a moravské prostředí k tomuto KOBRLOVÁ, Zuzana. *Sdružený zločin čarodějnictví a české země*, in: *Paginae historiae* 23/1, Praha, 2015, s. 104–135.

⁹⁷ K problematice sociálně-antropologické analýzy například sborník *Hexenwelt. Magie und Imagination vom 16. – 20. Jahrhundert*, Richard van Dülmen (ed.), Frankfurt am Main, 1987.

⁹⁸ K tomu blíže LABOUVIE, Eva. *Hexenforschung als Regionalgeschichte. Probleme, Grenzen und neue Perspektiven*, in: *Hexenverfolgung und Regionalgeschichte*, Jürgen Scheffler, Gerd Schwerhoff, Gisela Wilbertz (edd.), *Studien zur Regionalgeschichte* 4, Bielefeld, 2004, s. 45–60.

⁹⁹ Je třeba rozlišovat mezi příčinou a funkcí. WALZ, Rainer. *Hexenglaube*. Plná citace viz pozn. pod čarou č. 85.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 40.

dotýkající se denunciací, a to na základě konfliktů ve společnosti. V tomto případě můžeme opět využít otázku strategie konfliktu při zkoumání domácího prostředí.

Ve vysoké frekvenci bývá citována také autorova teze dotýkající se souslednosti krizí a perzekucí, kdy nikoli krize generují pronásledování, ale naopak pronásledování jsou příčinou krizí. Uvedené považuje za důležité Wolfgang Behringer, nicméně tezi vnímá také jako neutralizaci sociálního a kulturního kontextu.¹⁰¹ Walz je považován za sociálního historika, lze však pozorovat také jeho silný zájem o etnologii.

Mezi význačné badatele, jejichž přínos historiografii je nezanedbatelný, patří bezpochyby také Rita Voltmer působící na trevírské univerzitě. Z její spolupráce s Walterem Rummelem vzešla publikace *Hexen und Hexenverfolgung in der Frühen Neuzeit*.¹⁰² Již sám název knihy napovídá o značném záběru geografického i časového rozsahu, tedy celého raného novověku. Jedná se však o fundovaný vhled do problematiky čarodějnických a kouzelnických procesů. Drobným nedostatkem práce je omezené vnímání motivů pronásledování ve smyslu sousedských konfliktů, které naopak do značné míry reflektuje právě Walz, kariérních snah či prosazení se vládnoucí moci. V posledních letech zařadila Rita Voltmer projekt s názvem *Herren und Hexen – Hexenprozesse in den Nordeifel und in angrenzenden Regionen*. Patrný je její zájem o vrchnost ve vztahu k perzekuci, stala se například editorkou sborníku *Hexenverfolgung und Herrschaftspraxis*.¹⁰³ Otevřela tak další kapitulu, další téma a další pomyslné dveře. I na tomto přehledu, jak věřím, je možné pozorovat, že takových naopak neotevřených dveří může být velké množství.

Nejedná se však pouze o sociální konflikty, o úlohu obyvatelstva vůči elitám a naopak. O čarodějnických procesech občas, a ne vždy zcela pregnantně, slyšíme ve spojení s církví. Vztah církve, respektive papežství, k magii a úlohu inkvizice pojímá mezi novějšími pracemi velmi zajímavě Rainer Decker v práci *Die Päpste und die Hexen*.¹⁰⁴ Na základě nově získaných dokumentů ve vatikánských archivech dokumentuje tento autor postupný zájem či naopak nezájem papežů o problematiku magie a čarodějnictví. Uvádí také důležitou

---

¹⁰¹ BEHRINGER, Wolfgang. *Hexenprozess und Modernisierung*, in: *Hexenprozess und Staatsbildung*, Johannes Dillinger, Jürgen Michael Schmidt, Dieter R. Bauer (edd.), *Hexenforschung* 12, Bielefeld, 2008, s. 330.

¹⁰² RUMMEL, Walter. VOLTMER, Rita. *Hexenverfolgung*. Plná citace viz pozn. pod čarou č. 62.

¹⁰³ *Hexenverfolgung und Herrschaftspraxis*, in: *Trierer Hexenprozesse*, Rita Voltmer (ed.), *Quellen und Darstellungen* 7, Trier, 2005. Z prací autorky také např. VOLTMER, Rita. *Hexen. Wissen was stimmt*, Freiburg im Breisgau, 2008.

¹⁰⁴ DECKER, Rainer. *Die Päpste und die Hexen, Aus den geheimen Akten der Inquisition*, Darmstadt, 2013. Z jeho knih dále TÝŽ. *Hexenjagd in Deutschland*, Darmstadt, 2006. K inkvizici pak BETHENCOURT, Francisco, *The Inquisition. A Global History 1487–1834*, Cambridge, 2009.

skutečnost, na kterou se občas zapomíná, že jak papežská inkvizice působící zejména v Itálii, tak španělská inkvizice pod vrchní radou, jejíž členy jmenoval panovník (tzv. *Supremou*), nepůsobily ve vztahu k deliktům spjatým s magií nijak prudce. Za zajímavé považuji také zhodnocení činnosti často, ve vztahu ke krutosti, připomínaného inkvizitora Bernarda Guie, člena dominikánského řádu žijícího ve druhé polovině 13. století a v první polovině 14. století. Tento muž vynesl dle monografie Rainera Deckera mezi lety 1308–1323 na 663 rozsudků, z nichž se ale ani jeden dle výzkumu Deckera nedotýkal čarodějnictví či kouzelnictví, rozsudků smrti bylo z tohoto jistě vysokého čísla, samozřejmě ve velkých uvozovkách, „jen“ 41.¹⁰⁵ Nelze tedy také směšovat čarodějnické procesy a inkvizici. Skutečností zůstává, že v zaalpských oblastech v době nejprudších pronásledování, tj. zejména po roce 1560, inkvizice již delší dobu prakticky nepůsobila, procesy byly vedeny zpravidla před světskými soudy.

Z německy píšících autorů dále připomínám, ač již pouze přehledově, Johannese Dillingera a jeho stěžejní monografie *Böse Leute*¹⁰⁶ a *Kinder im Hexenprozess*,¹⁰⁷ v současnosti asi nejlepší práci věnovanou dětským obětem perzekucí. Dále Heide Dienst, která je vedoucí osobností vídeňského badatelského okruhu a též editorkou sborníkové řady *Österreichische Hexenforschung*,¹⁰⁸ a také práci badatelky Ingrid Ahrend-Schulte, která byla ovlivněna feministickým směrem bádání, přičemž obvinění z čarodějnictví vnímala jako pohlavně specifické. Známa je především její monografie s příznačným názvem *Weise Frauen – böse Weiber*,¹⁰⁹ tedy *Moudré ženy – zlé ženy*. Právní stránku procesů reflektují především Günter Jerouschek, Wolfgang Schild, Peter Oestmann či Sönke Lorenz.

Mezi anglicky píšícími autory považuji za důležité zastavit se u zásadní práce australské badatelky Lyndal Roper. Její ceněná studie s názvem *Oidipus and the Devil* z roku 1994 byla zařazena jakožto poslední kapitola monografie, jež nese identický název.¹¹⁰ Roper, vycházející silně z psychoanalýzy, vnímá přiznání jakožto výsledek individuální fantazie obviněné osoby, a dále jej uvádí v kontext s vlastní interakcí mezi vyslýchaným

---

¹⁰⁵ DECKER, Rainer. *Die Päpste*, s. 25.

¹⁰⁶ DILLINGER, Johannes. *Böse Leute. Hexenverfolgungen in Schwäbisch-Österreich und Kurtier im Vergleich*, Trierer Hexenprozesse 5, Trier, 1999.

¹⁰⁷ DILLINGER, Johannes. *Kinder im Hexenprozess*. Plná citace viz pozn. pod čarou č. 72.

¹⁰⁸ Viz pozn. pod čarou č. 70.

¹⁰⁹ AHREND-SCHULTER, Ingrid. *Weise Frauen – böse Weiber. Die Geschichte der Hexen in der Frühen Neuzeit*, Freiburg – Wien, 1994.

¹¹⁰ ROPER, Lyndal. *Oidipus and the Devil. Witchcraft, Sexuality and Religion in Early Modern Europe*, London, 1995. Její další monografii se mi podařilo získat pouze v německém překladu: TÝŽ. *Hexenwahn. Geschichte einer Verfolgung*, München, 2007.

a vyslychajícím: „*Witchcraft confessions have often been understood as the projections of a male-dominated society. But this is to ignore the creative work which the witch herself carried out, translating her own life experiences into the language of the diabolic ...*“¹¹¹ Důležitým aspektem při následné interpretaci výslechových protokolů je pro autorku co nejlepší možná rekonstrukce životní dráhy předcházející uvěznění a výslechu obviněné osoby.

Velmi zajímavým a nosným příspěvkem k badatelské problematice dotýkající se čarodějnických a kouzelnických procesů jsou také práce Stuarta Clarka. Za všechny zde zmiňuji monografii *Thinking with Demons*¹¹² z roku 1997. Pozornost autor věnuje mimo jiné otázce, proč právě ženy tvořily majoritu mezi oběťmi pronásledování, čemuž se budu věnovat níže podrobněji, či rozdílnému pojetí víry v čarodějnice u katolíků a protestantů. Dále je u Clarka patrný značný zájem o démonologii, která je jinak reflektována spíše v právně orientovaných studiích.

Závěrem tohoto výčtu upozorňuji na amerického historika Briana Levacka a jeho monografii *The Witch-hunt in Early Modern Europe*.¹¹³ Přehledně je zde popsán vznik a vývoj konstruktů čarodějnické sekty, mechanismy i vnitřní obsah deliktu. Zároveň jsou zde české země pojímány za součást říšského prostoru, což deformuje realitu českého a moravského prostředí ve věci perzekucí osob podezřelých z praktikování magie. Pod editorským dohledem Briana Levacka vznikla v roce 1992 také dvanáctisvazková série, kde nacházíme nejen příspěvky historiků, ale kupříkladu též etnologů. Jednotlivé díly *Articles on Witchcraft, Magic and Demonology* jsou spojeny konkrétní problematikou, jako čarodějnictví ve Skotsku a v Anglii či démonologií v umění a literatuře.¹¹⁴ Také mezioborová spolupráce tedy jednoznačně přispívá k rozvoji bádání.

Již jen krátce doplňuji, že zajímavým příspěvkem k problematice čarodějnictví a kouzelnictví je jistě také monografie australského badatele českého původu Charlese Ziky.

---

¹¹¹ ROPER, Lyndal. *Oidipus*, s. 20. Do jisté míry obdobně uvažuje pro italskou oblast Furlanska Carlo Ginsburg ve své známé a velmi zajímavé monografii *Benandanti*. Tito benandanti, dle výslechových protokolů dobří čarodějníci bránící úrodu před zlými čarodějníky, přidávali svému konání postupně a patrně právě pod vlivem dotazů inkvizitorů diabolický rozměr. GINZBURG, Carlo. *Benandanti. Čarodějnictví a venkovské kultury v 16. a 17. století*, Praha, 2002.

¹¹² CLARK, Stuart. *Thinking with Demons. The Idea of Witchcraft in Early Modern Europe*, Oxford, 1997.

¹¹³ LEVACK, Brian P. *The Witch-hunt*. Plná citace viz pozn. pod čarou č. 62.

¹¹⁴ *Witchcraft in Scotland*, in: *Articles on Witchcraft, Magic and Demonology*, Brian P. Levack (ed.), Vol. 7, New York – London, 1992. Dále například *Witchcraft and Demonology in Art and Literature*, in: *Articles on Witchcraft, Magic and Demonology*, Brian P. Levack (ed.), Vol. 12, New York – London, 1992.

Tento autor se ve své práci *The Appearance of Witchcraft*¹¹⁵ zabývá vizuální podobou čarodějnictví, a to především v dílech Hanse Baldunga Griena nebo Albrechta Dürera. Zájem projevuje také o vliv rytin na publikum a o mechanismy dobové interpretace těchto děl.

Jen stěží si nepovšimnout, že práce, které jsem uváděla výše, nelze z podstatné části označit za opravdu a bez výjimky za nejnovější, tj. vyšlé například v posledních deseti letech. Toto je dáno tím, že při studiu soudobé historiografické zahraniční produkce je i přes stálý zájem celé řady badatelů o čarodějnické a kouzelnické procesy patrné (alespoň pro mne osobně) určité, dá-li se to tak říci, ustrnutí. V současnosti vycházejí spíše jednotlivé sborníky a studie. Závažné monografie jsou méně hojné a pochopitelně orientované zejména na nově reflektované skupiny, jako jsou mužské či dětské oběti perzekucí. Těmto novějším pracím budu věnovat pozornost znovu v následujícím textu. Významné a hojně citované publikace tak dosud spadají zejména do období devadesátých let minulého století či jsou dokonce starší, jako v případě Erika Midelforta a jeho výše zmiňované práce *Witch-Hunting in South-Western Germany*.

Dosavadní výsledky historiografie problematizovala do jisté míry v roce 2007 Katrin Moeller s tím, že dosud neexistuje žádný shrnující projekt a bádání o čarodějnických a kouzelnických procesech vykazuje značné mezery.¹¹⁶ Skutečnost, že světové bádání není v současné době natolik progresivní jako v předchozích desetiletích, což je ovšem pochopitelné, neboť lze jen stěží setrávat v permanentním vzestupu, reflektuje částečně dle mého soudu i rozsáhlá čtyřsvazková edice z roku 2014 *Magic and Witchcraft*,¹¹⁷ o níž již byla v souvislosti s některými články řeč. Nejsou zde totiž zastoupeny pouze nejnovější příspěvky, ale naopak jsou zde znovu otištěny i starší studie, z velké části práce z devadesátých let 20. století, které jsou však pro bádání o čarodějnických a kouzelnických procesech stále považovány za klíčové.¹¹⁸

---

¹¹⁵ ZIKA, Charles. *The Appearance of Witchcraft, Print and Visual Culture in sixteenth-century Europe*, London, 2007.

¹¹⁶ MOELLER, Katrin. *Das Willkür über Recht ginge, Hexenverfolgung in Mecklenburg im 16. und 17. Jahrhundert* (Hexenforschung 10), Bielefeld, 2007, s. 21.

¹¹⁷ *Magic and Witchcraft, Critical concepts in historical studies 1–4*, Michael David Bailey (ed.), London, 2014.

¹¹⁸ Za všechny lze uvést například již výše citovanou studii: BEHRINGER, Wolfgang. *Weather, hunger and fear*. Připomínám, že původně vyšla studie roku 1995 v časopise *German History*.

3. 2 Pluralita a multifunkčnost procesů

Velmi dobře se k procesům vyjádřil Gerd Schwerhoff, který jako jejich vlastní podstatu uvádí multifunkčnost.¹¹⁹ Již u zmiňovaného přehledu teoretických koncepcí dotýkajících se interpretační roviny problematiky spojené s pronásledováním čarodějnic a kouzelnic lze konstatovat velmi široké spektrum.¹²⁰ Nicméně žádná z teorií není interpretací univerzálně platnou, tím méně pak interpretací konečnou. Zde studované téma je tématem nesmírně příčinně pluralitním. Na první pohled identická situace může na jednom teritoriu vést k rozpoutání silného pronásledování, na jiném lze stejně tak dobře hovořit o vyznění do prázdna. Této skutečnosti musí odpovídat interpretační strategie badatelů. Otázkou tedy taktéž vlastně zůstává, v souvislosti s uvedenou pluralitou, zda je vůbec možné představit určitý typ, typickou situaci či snad dokonce jakýsi univerzálnější standard procesů, u kterých

---

¹¹⁹ „Das Wesen der Hexenprozesse kann umgekehrt gerade in ihrer Multifunktionalität gesehen werden.“ SCHWERHOFF, Gerd. *Vom Alltagsverdacht zur Massenverfolgung. Neuere deutsche Forschungen zum frühneuzeitlichen Hexenwessen*, Geschichte in Wissenschaft und Unterricht 46, H. Boockman, J. Rohlfes, W. Schulze (edd.), 1995, s. 373.

¹²⁰ S měnícími se prioritami s ohledem na výzkum problematiky honů na čarodějnice se mění i teorie, které mají tento historický fenomén analyzovat, uchopit a interpretovat. Neživotnými, případně neživotnými od samého počátku, se ukázaly teorie systematické likvidace *moudrých žen* (viz k tomuto níže v textu práce) a taktéž teorie obětních beránek (*Sündenbocktheorie*). Následovaly a nahrazovaly je však další. Teorie sociálního konfliktu (*Sociale Konflikttheorie*) interpretuje pronásledování čarodějnic jako důsledek narušení sociálního smíru a taktéž jakožto reakci na rozpad či ztrátu tradičních hodnot. Další koncepcí je vyřazení (*Ausrottungstheorie*), jež vnímá boj proti čarodějnictví ve smyslu prostředku k eliminaci a následnému odstranění protivníků. Hovoří se taktéž o teorii sociálně-disciplinační (*Socialdisziplinierungstheorie*) a teorii krize (*Krisentheorie*). Kriminalizaci a vyhlazení čarodějnic i lidové kultury vidí v souvislosti s politickými a náboženskými krizovými situacemi a silicím uvědoměním si právě této krize na počátku 16., a především v 17. století. Jmenujme v tomto kontextu ještě ve stručnosti teorii strachu (*Angsttheorie*), kde je boj vrchnosti proti čarodějnictví prezentován jako výsledek kolektivního i individuálního strachu v období sociálních, kulturních a ekonomických změn. Přehled teorií převzat z LABOUVIE, Eva. *Zauberei*, s. 10–11. Teorii strachu rozpracoval zejména DELUMEAU, Jean. *Strach na západě ve 14. – 18. století. Obležená obec, díl I.*, Praha, 1997. TÝŽ. *Strach na západě ve 14. – 18. století. Obležená obec, díl II.*, Praha, 1999. Největší úzkost zasáhla podle tohoto autora společnost mezi lety 1348–1660. Tísňový pocit vyvěral z představ o brzkém konci světa, rozpadu jednoty církve skrze schizma, nebezpečí morových ran a epidemií obecně či z pocitu ohrožení ze strany Turků. Konkrétně ke zde studovanému tématu dodává: „V procesech s čarodějnicemi najdeme objasnění kolektivní úzkosti z civilizace, která cítila svou zranitelnost.“ DELUMEAU, Jean. *Strach, díl I.*, s. 32–33. Dále také teorie budování státu (*Staatsbildungstheorie*) vycházející naopak z předpokladu, že raně moderní státnost, která s sebou nesla byrokratizaci a disciplinaci, mohla účinněji čelit pronásledování čarodějnic. Podrobněji k této problematice viz například sborník *Hexenprozess und Staatsbildung*, Johannes Dillinger, Jürgen Michael Schmidt, Dieter R. Bauer (edd.), Hexenforschung 12, Bielefeld, 2008. Dále též LEVACK, Brian P. *State-building and Witch Hunting in Early Modern Europe*, in: *Witchcraft in Early Modern Europe*, Jonathan Barry, Marianne Hester, Gareth Roberts (edd.), Cambridge, 1998, s. 96–115. Perzekuce takových osob byla tedy nikoli zrychlována, ale zpomalena v důsledku soudní a byrokratické centralizace, tedy díky celkovému rozvoji. Tamtéž, s. 96–98. Existuje také teze vystavěná na souvislosti reformace, respektive protireformace, a čarodějnických procesů. Tato však již není v současné historiografii považována za tezi platnou. Herbert Pohl hovoří v této souvislosti o praktickém nevyužívání uvedené interpretace. POHL, Herbert. *Zauberglaube*, s. 14. Výčet teorií však nelze považovat za kompletní, nýbrž přehledový.

lze skutečně a oprávněně předpokládat vyšší míru obecné platnosti.¹²¹ Existují pochopitelně určité vzorce, které nejen ve starší domácí historiografii dosáhly charakteru stereotypu, avšak možnosti jejich plošné aplikace, jak bude nyní ukázáno, zůstávají více či méně omezeny.

3. 2. 1 Teze překonané a nepřekonané

Je zapotřebí jasně zdůraznit skutečnost, že ne každé podezření či přímo obvinění z čarodějnictví nebo kouzelnictví vedlo v oblastech západní Evropy, o nichž vypovídají zde rozebírané práce především, nutně k rozsáhlému diabolickému pronásledování. Právě ona variabilita a pluralita příčin i kauzálních řetězců činí analýzu a následnou interpretaci jednotlivých pronásledování velmi obtížnou, přičemž je i za současného stavu bádání stále nadmíru problematické přistoupit ke skutečně relevantním generalizacím.

Ne každý proces doprovázela tortura, a tím méně pak tortura excesivního charakteru, nebo ziskuchtivost teritoriálních pánů podporovaná taktéž často uváděnou nenávistí patriarchální společnosti vůči ženskému pohlaví, což zastává a zastával zejména feministický směr bádání. Nelze také automaticky stavět do jedné linie čarodějnické a kouzelnické procesy, rozsudky smrti a inkvizici.

V textu výše byly samozřejmě zmíněny pouze vybrané publikace a problematizovány pouze některé aspekty dotýkající se fenoménu čarodějnických a kouzelnických procesů. Publikační i teoretická šíře je mnohem rozsáhlejší a dalece přesahuje možnosti této disertační práce. Je však jistě škoda, že česká historiografická produkce k tomuto tématu ne vždy dostatečně reflektuje aktuální stav bádání v zahraničí. Také z tohoto důvodu, jak se domnívám, přežívají u nás v otázkách čarodějnictví a kouzelnictví do jisté míry stereotypní, jednorozměrné a také již v některých aspektech překonané koncepce. Tyto je však možné velmi dobře rozšířit, doplnit či přímo revidovat nejen za využití výsledků zahraniční historiografie, ale také ve vztahu k dalšímu a systematickému zpracování velmi bohatého pramenného materiálu, který je uložen v českých i moravských archivech, a kterému lze klást nové otázky.

---

¹²¹ K otázce „typičnosti“ například Robin Briggs: „*There is no such thing as a 'typical' witchcraft case, although the vast of majority do conform to a limited range of patterns.*“ BRIGGS, Robin. „*Many reasons why*“. *Witchcraft and the Problem of Multiple Explanation*, in: *Witchcraft in Early Modern Europe*, Jonathan Barry, Marianne Hester, Gareth Roberts (edd.), Cambridge, 1998, s. 54.

3. 2. 2 Procesy jako platforma pro tažení proti ženám?

Na první pohled lze konstatovat majoritní podíl žen mezi oběťmi perzekucí. Tento podíl se předpokládá mezi 75–80 %¹²² z celkového počtu asi padesáti tisíc obětí.¹²³ Není nicméně možné z právě uvedeného vytvořit rychlý závěr o procesech s čarodějníky, čarodějnicemi, kouzelníky a kouzelnicemi v tom smyslu, že perzekuce byly cíleným pronásledováním žen. V soudobém bádání došlo k odmítnutí rovnítka mezi pronásledováním čarodějnic a pronásledováním žen. Mužům jakožto obětem perzekucí se sice historiografie věnuje relativně krátce, ovšem zájem o dané téma roste.¹²⁴

Problematickým se výše uvedený poměr mužských a ženských obětí stává především v případech snah o uplatnění tohoto modelu na jedno každé pronásledování. Severské země, zejména Island a Estonsko, vykazují trend opačný, tedy majoritní podíl mezi popravenými zde tvořili muži.¹²⁵ Nicméně i prostor říšský zná pronásledování postihující primárně mužskou část populace.¹²⁶ K tomu je obecně pozorován nárůst mužských obětí pronásledování po skončení třicetileté války. Tato skutečnost bývá uváděna mimo jiné v souvislost s nárůstem potulujících se vysloužilých vojáků, neméně též žebráků, jejichž

---

¹²² *Einleitung*, in: *Geschlecht, Magie und Hexenverfolgung*, Ingrid Ahrendt-Schulte, Dieter R. Bauer, Sönke Lorenz, Jürgen M. Schmidt (edd.), *Hexenforschung* 7, Bielefeld, 2002, s. 7. Shodný procentuální údaj udává taktéž BEHRINGER, Wolfgang. *Hexen*, s. 67. Dále též článek z roku 2007 z pera Claudie Opitz-Belakhal. OPITZ-BELAKHAL, Claudia *Frauen- und geschlechtergeschichtliche Perspektiven der Hexenforschung*, dostupné na: <https://www.historicum.net/de/themen/hexenforschung/lexikon/sachbegriffe/artikel/frauen-und-ges/>, zobrazeno dne 28. 12. 2018. Na webových stránkách historicum.net jsou poté k dispozici odborné studie i hesla jako tortura či právě ženy.

¹²³ Z tohoto počtu případů pravděpodobně polovina obětí až dvě třetiny obětí na území dnešního Německa. BEHRINGER, Wolfgang. *Hexen*, s. 66, 75.

¹²⁴ LAMBRECHT, Karen. *Tabu und Tod, Männer als Opfer frühneuzeitlicher Verfolgungswellen*, in: *Geschlecht, Magie und Hexenverfolgung*, Ingrid Ahrendt-Schulte, Dieter R. Bauer, Sönke Lorenz, Jürgen M. Schmidt (edd.), *Hexenforschung* 7, Bielefeld, 2002, s. 193–208. LABOUVIE, Eva. *Männer im Hexenprozesse. Zur Sozialanthropologie eines „männlichen“ Verständnisses von Hexerei*, in: *Geschichte und Gesellschaft* 16, 1, 1990, s. 56–70. APPS, Lara. GOW, Andrey. *Male Witches in Early Modern Europe*, Vancouver, 2003. SCHULTE, Rolf. *Hexenmeister. Die Verfolgung von Männern im Rahmen der Hexenverfolgung von 1530–1730 im Alten Reich*, Frankfurt am Main, 2001.

¹²⁵ Pro Island se jedná konkrétně o 90 %, v případě Estonska se předpokládá 60 %. *Einleitung*, in: *Geschlecht, Magie und Hexenverfolgung*, Ingrid Ahrendt-Schulte, Dieter R. Bauer, Sönke Lorenz, Jürgen M. Schmidt (edd.), *Hexenforschung* 7, Bielefeld, 2002, s. 10. Rovnováhu mužských a ženských obětí vykazuje pak Finsko. Toto bývá interpretováno skrze silnou šamanistickou tradici, která byla spojována primárně s muži.

¹²⁶ Kupříkladu proslulý *Zauber-Jackl-Process* v arcibiskupství salzberském, kde celých 80 % obětí tvořili muži, respektive osoby mužského pohlaví, často chlapci. K tomu v současnosti nejlépe MÜLLEDER, Gerald. *Zwischen Justiz*. Plná citace této publikace viz pozn. pod čarou č. 70. Dále pak taktéž BEHRINGER, Wolfgang. *Hexen*, s. 62. Pro celou říšskou oblast uvádí poté Lyndal Roper podíl mužů kolem 20%. ROPER, Lyndal. *Hexenwahn*, s. 20.

počet se společnost snažila prostřednictvím procesů redukovat.¹²⁷ Další teorií nabízející vysvětlení mužských obětí je rozšíření představ o setkávání členů sekty čarodějnů na sabatech, nočních ďábelských hostinách, přičemž do těchto struktur jsou častěji a snáze implementováni taktéž muži, skrze denunziace i rozšiřování okruhu obviněných prostřednictvím výslechů.

Vraťme se však k majoritnímu podílu žen jakožto obětí, přičemž jsou nejčastěji, zejména ve starší literatuře, připomínány chudší vdovy a neprovdané ženy, zpravidla ve věku čtyřiceti a více let. Tento stav je vysvětlován skrze soudobé přesvědčení o zatrpklosti starých žen, nepřejících mládí, žijících ponejvíce mimo kontrolu mužů, především u ovdovělých žen poté i mimo kontrolu společenství obecně. Konkrétnější údaje co do rodinného stavu a věku představuje pro prostor Sársky ve své práci Eva Labouvie. 64% podíl z celkového počtu zatčených žen v této oblasti připadl právě na skupinu ovdovělých. Typická čarodějnice je dle uvedené autorky starší padesáti let.¹²⁸ Skepticky se ovšem k samé možnosti blíže definovat *typische Hexe* staví Lyndal Roper, neboť žádný takto zpětně konstruovaný stereotyp nepovažuje, po mém soudu velmi správně, za dostatečně vhodný.¹²⁹ Taktéž Brian Levack uvádí: „*There was no one stereotype of the European witch, and even within specific localities witches did not conform to a single social profile.*“¹³⁰ Tento názor potvrzuje kupříkladu taktéž výzkum provedený v oblasti mohučského kurfiřtství Herbertem Pohlem. Tento autor dochází, v komparaci se zmiňovaným výzkumem Evy Labouvie pro Sársko, k odlišným závěrům, neboť pro kurfiřtství mohučské převažují naopak mezi vyslýchanými osoby vdané či ženaté. Je nicméně možné předpokládat, že právě vdovy či neprovdané ženy budou primárně podezřelé častěji a ve více geografických oblastech. Zároveň je zde ovšem, například právě Herbertem Pohlem, na základě regionálního bádání prokázáno, že toto tvrzení nelze absolutizovat.

V neposlední řadě pak upadají častěji v podezření z čarodějnictví také ženy přicházející do nového geografického či sociálního prostředí na základně sňatků. Tezi o primárním zaměření na porodní báby, na něž upozorňuje i proslulý spis dominikánského mnicha Henricuse Institoris *Kladivo na čarodějnice*, již v současnosti nelze považovat za

---

¹²⁷ RABANSER, Hansjörg. *Hexen- und Zaubereiverfolgung in Tirol. Neue Forschungsergebnis*, in: *Hexenforschung aus österreichischen Ländern*, Heide Dienst (edd.), *Österreichische Hexenforschung* 1, Wien, 2009, s. 87–88.

¹²⁸ LABOUVIE, Eva. *Zauberei*, s. 173, 176.

¹²⁹ „*Es fällt schwer, unter denen, die verurteilt wurden, allgemeine Muster zu erkennen, kein Schema erfasst alle Fälle.*“ ROPER, Lyndal. *Hexenwahn*, s. 20.

¹³⁰ LEVACK, Brian P. *Introduction*, in: *Witchcraft in Early Modern Europe and Colonial America*, Brian P. Levack (ed.), Oxford, 2013, s. 3.

platnou.¹³¹ V této souvislosti však byla publikována, ještě v osmdesátých letech 20. století, kniha s příznačným názvem *Vernichtung der weisen Frauen*,¹³² tedy *Záhuba moudrých žen*. Jedná se o interpretaci pronásledování čarodějnic a kouzelnic skrze údajnou snahu vládnoucích vrstev urychleně znovu zalidnit oblasti Evropy po morových ranách z období 14. a 15. století. Této populační strategii však brání tzv. moudré ženy (*weisen Frauen*), znalé antikoncepčních metod i způsobů vyhnání plodu. Právě z tohoto důvodu se dle autorů publikace hněv vrchností obrací proti jmenované skupině obyvatel, respektive obyvatelek, které se skrze jejich označení za čarodějnice pokusí následně též vyhubit. Teze zmíněných autorů však byly označeny za nevědecké a zcela věrohodně vyvráceny.¹³³

Nelze ovšem popřít, že nejen vdovy a případně neprovdané ženy, ale i příslušníci určitých povolání upadali do podezření častěji než obyvatelé jiní, zejména šlo o léčitely a léčitelky, především nebyli-li ve svém konání úspěšní, nebo také pastýře. V případě pastýřů šlo o život se stády v horách, opět často mimo kontrolu většinové společnosti. Obecně tak: „*In theory almost anyone could be suspected of witchcraft, but in practice certain types of people were particularly likely to be.*“¹³⁴

Na straně druhé, minoritní podíl mužů v celkových součtech obětí a naopak zcela evidentní převahu žen mezi popravenými reflektoval v jedné ze studií Erik Midelfort následujícím způsobem: „*In einem gewissen Sinne waren die Hexenprozesse ein Krieg gegen die Frauen.*“¹³⁵ Práce ovlivněné feminismem předesílají zpravidla linii o sexuálně-agresivně-maskulinní raně novověké společnosti orientované proti ženám. Příspěvky ovlivněné radikálním feminismem hovoří přímo o genocidě žen skrze patriarchální společnost. Sexuální násilí mužů proti ženám vyplývající ze strachu z atypických žen se pro tento směr bádání stává stěžejním interpretačním prvkem.¹³⁶ Začasté je také zdůrazňována skutečnost,

---

¹³¹ „*eine Hebamme wurde in keinem saarländischen Herrschaftsgebiet als Hexe hingerichtet*“. LABOUVIE, Eva. *Zauberei*, s. 180.

¹³² HEINSOHN, Gunnar. STEIGER, Otto. *Vernichtung der weisen Frauen. Beiträge zur Theorie und Geschichte von Bevölkerung und Kindheit*, Herbstein, 1985.

¹³³ Zásluhu na tomto má především JEROUSCHEK, Günter. *Diabolus habitat in eis. Wo der Teufel zu Hause ist. Geschlechtlichkeit im rechtstheologischen Diskurs des ausgehenden Mittelalters und der frühen Neuzeit*, in: *Rechtshistorisches Journal* 9, 1190, s. 301–329. K problematice moudrých žen i heslo Waltera Rummela s názvem: *'Weise Frauen' als Opfer der frühneuzeitlichen Hexenverfolgungen* na [historicum.net](http://www.historicum.net), dostupné na: http://www.historicum.net/themen/hexenforschung/lexikon/sachbegriffe/art/Weise_Frauen_al/html/artikel/1672/ca/70e72a35fc4f6165c2892ce842ce90ab/, zobrazeno dne 28. 12. 2018.

¹³⁴ BEVER, Edward. *Popular witch beliefs and magical practice*, in: *Witchcraft in Early Modern Europe and Colonial America*, Brian P. Levack (ed.), Oxford, 2013, s. 53.

¹³⁵ *V jistém smyslu byly čarodějnické procesy válkou proti ženám*. MIDELFORT, Eric. *Alte Fragen*, s. 23.

¹³⁶ Mezi přední osobnosti tohoto směru patří Erika Wissenlinck. WISSENLINCK, Erika. *Hexen, warum wir so wenig von ihrer Geschichte erfahren und was davon auch noch falsch ist. Analyse einer Verdrängung*,

že tvůrci zákonů, démonologové, inkvizitoři i soudci byli mužského pohlaví.¹³⁷ Jedná se však o přístupy přinejmenším problematické, neboť nelze hovořit primárně o pronásledování žen, ale o pronásledování žen v určité symbolické rovině. O pronásledování toho, co v duálním raně novověkém systému ženy představovaly.¹³⁸ Hlavní proud historiografie pak vysvětluje majoritní podíl žen mezi oběťmi pronásledování právě především skrze sdílený duální systém vidění světa, kde muž představuje světlou a žena temnou stranu spojenou se zlem. Svět binárních protikladů se poté projektoval do postavení ženy, která byla pojímána jako protiklad dobra a tedy i muže, jenž dobro reprezentoval.¹³⁹ Stuart Clark k tomuto uvádí: „*We start not by asking ourselves why women were associated with witchcraft, but why contemporaries associated witchcraft with women.*“¹⁴⁰ Obraz čarodějnice byl zároveň protipólem obrazu dobré manželky a matky. V této souvislosti připomínám často citovaný výrok historičky Christiny Larner: „*Witchcraft had been a crime which was sex-specific rather than just strongly sex-related.*“¹⁴¹ Podstatnou roli v případě denunciací zastávala i generační paměť. Dědičnost magických schopností v pokrevní linii, *Hexenkraft im Blut*, se předpokládala především v linii ženské.

S ohledem na podíl mužských a ženských obětí lze u některých regionálně zaměřených monografií a studií rozlišovat také mezi obviněním z čarodějnictví a kouzelnictví. Konkrétně pro oblast Tyrolska se uvádí převažující podíl mužů jakožto obviněných, jednalo-li se o obvinění z kouzelnictví. Naopak, šlo-li o obvinění z čarodějnictví, převažovaly mezi obviněnými jednoznačně ženy.¹⁴² Nejedná se však o jediný rozdílný aspekt. O souvislostech vztahujících se k odlišným představám spojeným s mužskou a ženskou rolí ve společnosti

---

München, 1989. K feministicky orientované historiografii v širším kontextu poté podrobněji viz ROWLANDS, Alison. *Witchcraft and gender in Early Modern Europe*, in: *Witchcraft in Early Modern Europe and Colonial America*, Brian P. Levack (ed.), Oxford, s. 450–453.

¹³⁷ Naproti tomu, byly to častěji ženy, kdo se účastnily procesů nejen jako denuncované, ale taktéž, což je zajímavé, jako denunciátorky.

¹³⁸ Vedle často uváděné svárivosti, nestálosti a nebezpečnosti pro spásu duší mužů skrze svody k tělesnému hříchu, byla ženám přisuzována též schopnost komunikace se světem duchů a démonů, což se stává později vhodným přemostěním ke styku s ďáblem. Na mužském protějšku k tomu spočívá tíha prvotního Evina hříchu, v neposlední řadě je zmiňován životní prostor ženy, spojený s péčí o domácnost, poskytující vhodnou příležitost k čarám, kupříkladu v podobě otravy pokrmů pro okolní osoby i hospodářské zvířectvo.

¹³⁹ WHITNEY, Elspeth. *The witch „she“ / the historian „he“*. *Gender and the historiography of the European witch-hunts*, in: *Magic and Witchcraft: critical concepts in historical studies 4*, Major issues and theoretical approaches, Michael David Bailey (ed.), London, 2014, s. 127. Tato studie byla poprvé otištěna v roce 1995 v časopise *Journal of Women's History*.

¹⁴⁰ CLARK, Stuart. *Thinking*, s. 109.

¹⁴¹ LARNER, Christina. *Crimen exceptum? The Crime of Witchcraft in Europe*, in: *Witch-Hunting in Early Modern Europe*, Brian P. Levack (ed.), *General Studies*, Vol. 3, New York – London, 1992, s. 100. Z dalších prací této badatelky viz TÁŽ. *Enemies of God. The Witch-hunt in Scotland*, London, 1981.

¹⁴² RABANSER, Hans. *Hexenverfolgung*, s. 90.

píše Ingrid Ahrend-Schulte. Pro říšské hrabství Lippe uvádí, že obvinění z čarodějnictví se až do 17. století prakticky vůbec nevztahovalo na muže. Po roce 1600, kdy v této oblasti dochází ke změně, je ovšem patrná následná diskrepance mezi aspekty ženského a mužského čarodějnictví. Magické umění žen se vztahuje především ke škodlivému kouzelnictví, což je obecně pojímáno jako součást jejich strategie konfliktu. Mužskou doménou je naopak fyzická síla, muži se v procesech obecně vztahují k moci vlkodlaků. Ačkoli tedy procesy v této oblasti staví v počátcích pouze na obviněných z řad žen, znovu se objevuje postupná transformace či obohacení představ spojených s nařčením z čarodějnictví či kouzelnictví ve spojení s postupným postihováním mužské části populace.

Pro rostoucí podíl mužských obětí v průběhu konkrétní vlny pronásledování i v průběhu perzekucí obecně je důležitým prvkem přijetí konstruktů čarodějnického sabatu. S ohledem na sexuální výstřednosti na sabatech upozorňuje například Ahrend-Schulte pro hrabství Lippe také na spojení mezi narušováním a nerespektováním sexuálních norem na nočních shromážděních a postupnou přináležitostí mužů k d'ábelskému společenství.¹⁴³ Z mužů, kteří byli obviněni z čarodějnictví a zastávali v reálném životě vysoké posty, se stávali králové sabatu, též označovaní jako *Hexenmeister – Patronus sagarum*.¹⁴⁴ Tedy prestižní postavení v reálném životě znamená zachování tohoto prestižního postavení taktéž v rámci čarodějnické sekty, ani zde tak není společenský statut zpochybňován. Nižší společensky postaveným mužům a mladším chlapcům, jsou-li obviněni, je naopak připisována role hudebníků na nočních shromážděních. Uvedené souvisí opět s jejich aktivitami v reálném životě, kdy obdobnou funkci zastávají kupříkladu v rámci venkovských slavností.¹⁴⁵ Na základě některých studií lze tedy konstatovat, že podíl obětí z řad mužů stoupá jak v déletrvajících procesech, tak v obecnější rovině v 17. století, především v jeho druhé polovině.¹⁴⁶

---

¹⁴³ AHREND-SCHULTE, Ingrid. *Die Zauberschen und ihr Trommelschlager. Geschlechtsspezifische Zuschreibungsmuster in lippische Hexenprozessen*, in: *Geschlecht, Magie und Hexenverfolgung*, Ahrendt-Schulte Ingrid, Dieter R. Bauer, Sönke Lorenz, Jürgen M. Schmidt (edd.), *Hexenforschung* 7, Bielefeld, 2002, především s. 123, 124 a 129.

¹⁴⁴ VOLTMER, Rita. *Witch-Finders, Witch-Hunters or Kings of the Sabbath? The Prominent Role of Men in the Mass Persecutions of the Rhine-Meuse Area (Sixteenth-Seventeenth Centuries)*, in: *Witchcraft and Masculinities*, Alison Rowlands (ed.), s. 74–99.

¹⁴⁵ ROWLANDS, Alison. *Not „the Usual Suspects“? Male Witches, Witchcraft, and Masculinities in Early Modern Europe*, in: *Witchcraft and Masculinities*, Alison Rowlands (ed.), s. 5.

¹⁴⁶ O uvedeném vypovídají, vedle již uvedených, také studie HEUSER, Petr Arnold. *Die kurkölnischen Hexenprozesse des 16. und 17. Jahrhunderts in geschlechtergeschichtlichen Perspektive*, in: *Geschlecht, Magie und Hexenverfolgung*, Ahrendt-Schulte Ingrid, Dieter R. Bauer, Sönke Lorenz, Jürgen M. Schmidt (edd.), *Hexenforschung* 7, Bielefeld, 2002, s. 133–174. Dále též SCHULTE, Rolf. *Hexenmeister: Mänliche*

Jakkoli imaginace raného novověku, jak dosvědčují obrazy a rytiny, spojovala obraz čarodějnické sekty primárně s obrazem ženy, nebyly tyto v žádném případě jediným terčem perzekucí. Čím rychleji a prudčeji se rozlila vlna pronásledování, tím rychleji se dostávaly do podezření i osoby neodpovídající domnělé postavě *typické čarodějnice*,¹⁴⁷ reprezentované v literatuře dlouhou dobu postarší, o samotě žijící ženou, často k tomu s rodokmenem zahrnujícím mezi předky čarodějnice a čarodějníky. Od takovýchto osob se nicméně může pronásledování skutečně v začátcích rozbíhat, avšak s narůstající razancí honů pozorujeme v některých oblastech tendence postihovat osoby směrem k vyšším vrstvám společnosti, včetně osob mužského pohlaví.¹⁴⁸

Rozdílné úhly pohledu i přístupy k pronásledování čarodějnické sekty včetně otázky, jakým způsobem vysvětlit vyšší podíl žen mezi oběťmi perzekucí, vyplývají právě z oné variability a plurality tohoto dějinného fenoménu. Ženám, jak bylo ukázáno, nepatřil vždy a ve všech evropských geografických oblastech rozhodující podíl mezi obviněnými nebo odsouzenými osobami. Zabýváme-li se problematikou čarodějnických a kouzelnických procesů, nemůžeme v žádném případě opomínat místní i časovou podmíněnost víry v magii i v existenci osob, jež mají být služebníky ďábla. Koncept čarodějnické sekty ve smyslu sdruženého zločinu čarodějnictví neslavil úspěchy u všech vrstev obyvatelstva, ani ve všech oblastech Evropy, případně Nového světa. Především na základě regionálně orientovaných prací lze mít za to, že vlastní uplatnění některých prvků tohoto komplexního deliktu, zejména pak prvku sabatu, zvyšovalo potenciál, který mohl v důsledku vést k transferu podezření z ženských na mužské účastníky procesů. Znovu však zdůrazňuji, že verifikace uvedené teze, a nejen teze této, musí vycházet z důsledné badatelské práce uskutečněné v konkrétní časově i geograficky ohraničené oblasti.

3. 2. 3 Tortura jako nástroj *fabrikace* čarodějnic?

Součástí tzv. *Soldan-Heppe paradigm*¹⁴⁹ byla mimo jiné teze dotýkající se tortury. Autoři ji označili za *die eigentliche Seele des ganzen Prozessverfahrens*¹⁵⁰ za duši procesu. Je samozřejmě jen těžko výrazněji zpochybnitelnou skutečností, že právo útrpné hrálo

---

Opfer der Hexenverfolgung, Realitäten und Rezeption, in: *Realität und Mythos. Hexenverfolgung und Rezeptionsgeschichte*, Katrin Moeller, Burghart Schmidt (edd.), Hamburg, 2003, s. 201–224.

¹⁴⁷ Přistoupíme-li na tento model jako na výchozí, avšak pouze s ohledem na obsahovou jasnost textu na tomto konkrétním místě.

¹⁴⁸ SCHWERHOFF, Gerd. *Vom Alltagsverdacht*, s. 367.

¹⁴⁹ K tomuto podrobněji viz pozn. č. 51 v této studii.

¹⁵⁰ HEPPE, Heinrich. *Soldan's Geschichte der Hexenprozesse*, Stuttgart 1880, s. 355.

v procesech s čarodějnicemi a kouzelnicemi důležitou roli. Problematizovat však lze určitou absolutizaci této složky procesů a její následné vztažení na jeden každý případ. K tomu přistupuje tendence považovat čarodějnictví za určitou formu „superzločinu“, za *crimen exceptum*, výjimečný zločin vyžadující speciální zacházení. S tím pak souvisí soudobé odvolávání se na častou absenci reálných důkazů, přičemž právě tuto absenci je podle starší historiografie nezbytné kompenzovat jasným doznáním obviněné osoby. Jak ovšem upozorňuje Marianne Sauter, tortura byla důležitou součástí procesů, avšak nikoli pouze procesů s čarodějnicemi.¹⁵¹ S obdobnou tvrdostí se postupovalo proti vrahům, žhářům či lupičům. Je samozřejmě také zapotřebí reflexe individuálního přístupu jednotlivých soudů co do tvrdosti výslechů a porušování, či naopak dodržování norem. V otázkách, které se dotýkají perzekucí čarodějnic a čarodějnů, nelze opomínat, že: „*Witch trials are not, then, synonymous with the death sentence.*“¹⁵² Ne každý proces doprovázela tortura, tím méně pak svévolná, následovaná uložením kapitálního trestu.

Shodného názoru jako Marianne Sauter je kupříkladu Robert Zagolla,¹⁵³ který vedle tvrzení, že fanatická tortura je pouze produktem nekonečné fantazie některých autorů, připomíná, že k čarodějnickým a kouzelnickým procesům docházelo v různé intenzitě také v zemích, kde mučení netvořilo běžnou složku procesů obecně. Jmenovitě v tomto kontextu uvádí Anglii a Dánsko.¹⁵⁴ Dále upozorňuje na nebezpečí, kdy na základě starší literatury může čtenář dospět k mylnému názoru, že tortura byla aplikována primárně u procesů s čarodějnicemi, a dokonce působila jako jejich základní předpoklad.¹⁵⁵

V pracích dotýkajících se čarodějnictví a kouzelnictví, přičemž práce Josefa Kočí a Bedřicha Šindeláře nejsou výjimkami, se často setkáváme s výčty kritiků procesů či kritiků tortury. Zagolla však upozorňuje, že ačkoli se často jedná především o odpůrce silné aplikace tortury obecně, jsou jejich výtky dalšími autory zpravidla vztahovány právě k případům perzekucí osob obviněných z čarodějnictví či kouzelnictví. Robert Zagolla ovšem takovou skutečnost rozporuje na příkladech Benedicta Carpozova a Johannese Brunnemanna s tím, že ani jeden z těchto mužů nehovořil pouze o čarodějnických procesech: „...*aber man kann*

---

¹⁵¹ SAUTER, Marianne. *Hexenprozess*, např. s. 71–75. V domácí historiografii se pak této otázky dotýká Daniela Tinková. TINKOVÁ, Daniela. *Hřích, zločin a šílenství v čase odkouzlování světa*, Praha, 2004.

¹⁵² SCHULTE, Rolf. *Man*, s. 37.

¹⁵³ ZAGOLLA, Robert. *Folter und Hexenprozess. Die strafrechtliche Spruchpraxis der Juristenfakultät Rostock im 17. Jahrhundert*, Hexenforschung 11, Bielefeld, 2007.

¹⁵⁴ ZAGOLLA, Robert. *Die Folter. Mythos und Realität eines rechtsgeschichtlichen Phänomens*, in: *Realität und Mythos. Hexenverfolgung und Rezeptionsgeschichte*, Katrin Moeller, Burghart Schmidt (edd.), Hamburg, 2003, s. 146.

¹⁵⁵ ZAGOLLA, Robert. *Folter und Hexenprozess*, s. 9.

*nich ignorieren, dass Carpzov nur nebenbei und Brunnenmann keineswegs ausschließlich von Hexenprozessen spricht.*¹⁵⁶

Nejčastěji jsou v případech uložení tortury zmiňovány kruté postupy vybočující z rámce „běžného mučení“. Právo útrpné, zejména v případech čarodějnictví a kouzelnictví, je tak v literatuře často vnímáno zkresleným prismatickým zrcadlem excesivního až bezuzdného mučení. Nedá se však předpokládat, a ani to nelze věrohodně pramenně doložit, že tortura byla u obviněných z čarodějnictví aplikována extrémnějším způsobem ve srovnání s delikty jinými, například s vraždami. K tomu přistupuje individualita jednotlivých soudců, kteří zřejmě jednali na základě své dosavadní zkušenosti.¹⁵⁷

Myšlenkový humanistický a racionalistický horizont, ve kterém se pohybujeme dnes, nás obecně nabádá přistoupit na tvrzení, že téměř všichni obvinění z čarodějnictví a kouzelnictví, ne-li přímo absolutně všichni, byli nevinnými. V kontrastu k uvedenému stojí naopak tendence vnímat za v principu vinné ty, kdo se dopustili zhárství, vraždy či krádeží, tedy zločinů, které považujeme za zcela skutečné a tedy pro nás myslitelné.¹⁵⁸ V této souvislosti se objevují texty interpretující užívání tortury skrze absenci materiálních důkazů s tím, že zločin byl nereálný, a tudíž bylo nutné získat přiznání všemi prostředky. Toto tvrzení ovšem neodpovídá skutečnosti, neboť pro raně novověkou společnost byl zločin čarodějnictví objektivně existujícím deliktem. Mučení obviněného tedy nemělo dokládat samu realitu čarodějnictví, která byla pro období raného novověku zcela zřejmá a nemusela být tedy prokazována, ale vlastní praktikování takového čarodějnictví. Zagolla uvádí, že na základě dochovaných pramenů lze usuzovat na funkci tortury jakožto nástroje hledání pravdy, nikoli donucovacího prostředku.¹⁵⁹ Naopak teorii dotýkající se práva útrpného jako prostředku disciplinace jednotlivců státem považuje za přecenění úlohy tortury a argumentuje tím, že se tohoto procedurálního nástroje užívalo nejčastěji v uzavřených prostorách mimo oči veřejnosti.¹⁶⁰

Moderní historiografie stojí podle tvrzení Zagolly na myšlence, že čarodějnictví bylo výjimečným zločinem.¹⁶¹ Je však otázkou, zda se autor nedopouští ve své snaze nalomit

---

¹⁵⁶ ZAGOLLA, Robert. *Die Folter*, s. 135.

¹⁵⁷ Přesná pravidla ukládání tortury, včetně rozdělení na stupně, přináší vlastně až hrdelní rády habsburských panovníků Josefa I. a Marie Terezie *Constitutio Criminalis Josephina* z roku 1707, *Constitutio Criminalis Theresiana* z roku 1768.

¹⁵⁸ ZAGOLLA, Robert. *Die Folter*, s. 146.

¹⁵⁹ ZAGOLLA, Robert. *Folter und Hexenprozess*, s. 25. Nicméně, formálně měla inkviziční důkazní teorie přece jen torturu spíše za nástroj k vynucení přiznání.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 38–40.

¹⁶¹ Tamtéž, s. 165.

jeden z pomyslných pilířů bádání přílišné generalizace. Opět připomínám, že to, co je platné pro jím studovanou oblast, nemusí platit beze zbytku, a tím méně pak na odlišných místech Evropy. To však nemění nic na skutečnosti, že závěry předložené Marianne Sauter a Robertem Zagollou jsou nesmírně podnětné a přinášejí další cenné úhly pohledu. Další výzkumy jistě mohou jejich práci podpořit. Dá se předpokládat, že ani v českém a moravském prostředí, s ohledem na stránky dochovaných smolných knih, nebyla raně novověká justice natolik krutá, jak se často soudí, ač, připusťme, tortura zůstávala v rukou soudců mocným nástrojem vhodným k případnému zneužití. Věřím nicméně, že upozorňovat na limity absolutizace této složky v rámci soudních procedur, a to zejména v případě procesů s čarodějnicemi a kouzelnicemi, je pro interpretaci historiků podstatné a důležité.

3. 2. 4 Pronásledování = výnosný program vládnoucích vrstev?

Neméně důležitá otázka spočívá ve vyhledání hybatele, respektive iniciačního momentu či momentů perzekucí. Jedním z těchto pomyslných hnacích motorů pronásledování se na základě výzkumů v posledních třiceti letech nestávaly pouze elity, vládnoucí vrstvy, toužící se pomocí tohoto prostředku udržet u moci, jak neustále v absolutní formě a dobově podmíněně zdůrazňoval Bedřich Šindelář.¹⁶² V současnosti se zdá, že častěji byla hybatelem venkovská či městská společenství domáhající se ochrany svého života i majetku. Iniciativa vychází v takovém případě *zdola*, od obyvatelstva. Požadavek rychlého zákroku proti čarodějníkům vznášený k vrchnosti může být předložen kupříkladu formou petice přímo zeměpánu. Podle Gerharda Schormanna takovéto písemné žádosti a stížnosti nesou v sobě i latentní hrozbu. V případě, kdy nebude požadavkům poddaných vyhověno, mohou se rozhodnout k opuštění území, což pochopitelně znamená ekonomické ztráty.¹⁶³ Participace obyvatelstva na pronásledování se pochopitelně stávala nezbytnou, byť dříve v domácí historiografii opomíjenou složkou, bez níž prakticky nelze procesy uskutečnit. Konečně i sama udání pocházela často právě z řad komunity, v níž byla z čarodějnictví či kouzelnictví podezřelá osoba více či méně integrována.

Pokud bylo konkrétní pronásledování skutečně rozpoutáno ze strany obce, docházelo v některých případech ke zřízení vlastního vesnického čarodějnického výboru, personálně obsazeného povětšinou nepřilíš vzdělanými členy kolektivu. Takto zřízené lidové justice

---

¹⁶² Např. ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon*, s. 220.

¹⁶³ SCHORMANN, Gerhard. *Hexenprozesse*, s. 56–57.

aplikovaly poměrně volně torturu, k tomu nemusel být teritoriální zeměpán ani schopen dostat výbory pod svou kontrolu. Postoj vrchnosti vůči těmto jednotkám býval s ohledem na absenci dohledu negativní. Nicméně samo obyvatelstvo nejevilo již v této fázi přílišný zájem pronásledování zastavit, tím méně pak propustit osoby již zadržené. Nařídila-li svrchovaná a legitimní soudní instance, nadřízené úřady či univerzity skrze dobrozdání osvobození obviněných osob, obávala se naopak vesnická, často samozvaná komise možné msty ze strany vyslýchaných, cítila se zcela reálně fyzicky ohrožena na zdraví a majetku.¹⁶⁴ Propuštěnou osobu totiž zpravidla považovala za skutečného čarodějníka či čarodějnic schopné uškodit. Ústředním bodem obvinění před, snad lze říci lidovou laickou „justicí“, se stávalo, jak patrně, škodlivé čarodějnictví, případně prosté kouzelnictví, neboť právě toto konání hodnotilo obyvatelstvo jako primárně nebezpečné. V rámci neuposlechnutí nařízení nadřízených legitimních instancí lze pozorovat též lynče. Na tento způsob zásahu obyvatel připadá pravděpodobně značný díl obětí. Pro oblasti Polska a Ukrajiny se dříve hovořilo o možnosti, kdy celá polovina všech obětí byla popravena právě prostřednictvím lynče.¹⁶⁵

Vedle podob lidové justice existují pochopitelně pronásledování iniciovaná a podporována *shora*,¹⁶⁶ avšak i zde se stává kooperace se širokými vrstvami obyvatelstva více či méně nutnou podmínkou pro úspěch takového konání. Na tomto místě připomínám tzv. čarodějnické biskupy, *Hexenbischofen*.¹⁶⁷ Ti v diecézích Bamberg, Mohuč, Kolín, Trevír či Würzburg schvalovali skutečně rozsáhlá pronásledování čarodějnic. Z toho největší počet obětí lze zaznamenat v kurfiřtství kolínském,¹⁶⁸ zejména za vlády arcibiskupa Ferdinanda Bavorského, bratra perzekucím čarodějnic neméně nakloněného Maxmiliána I. Bavorského. Podpora pronásledování ze strany biskupů bývá interpretována skrze striktní výchovu v duchu rekatolizace, včetně značné kajícnosti doby.¹⁶⁹

---

¹⁶⁴ RABANSER, Hansjörg. *Hexenverfolgung*, s. 95.

¹⁶⁵ Tento předpoklad, vyslovený Januszem Tazbirem, uvádí BEHRINGER, Wolfgang. *Hexen*, s. 33–34.

¹⁶⁶ V tomto duchu a s ohledem na aktivitu lokální vrchnosti či vysokých úředníků viz LAMBRECHT, Karen. *Hexenverfolgung*, s. 116, 403.

¹⁶⁷ BEHRINGER, Wolfgang. *Hexenverfolgung in Bayern*, s. 27.

¹⁶⁸ Wolfgang Behringer udává pro kolínskou arcidiecézi až 2000 obětí v letech 1626–1635. Stejný počet popravených má též kurfiřtství Mohuč, a to za léta 1590–1630, Würzburg poté 1200 exekucí mezi roky 1616–1630, v identickém období pro Bamberg 900 obětí. Nejnižší počet pro léta 1581–1595 vykazuje oblast trevírská, 350 popravených. Převzato z BEHRINGER, Wolfgang. *Hexen*, s. 61. Shodný počet obětí pro kurfiřtství kolínské udává též POHL, Herbert. *Zauberglaube und Hexenangst*, s. 41. Bedřich Šindelář pak v případě Bambergu a Würzburgu udává čísla nižší, avšak v kratším časovém úseku. ŠINDELÁŘ, Bedřich *Hon*, s. 153.

¹⁶⁹ BEHRINGER, Wolfgang. „*Germania, matka tolika čarodějnic*“, *uprostřed perzekucí*, in: *Magie a čarodějnictví v Evropě od středověku po současnost*, Robert Muchembled (ed.), Praha, 1997, s. 67.

Na základě právě uvedeného nelze tedy jednoznačně přistoupit na tvrzení, že pronásledování čarodějnů a čarodějnic bylo plně v kompetenci vládnoucích vrstev a dělo se pouze na základě jejich rozhodnutí. Soudobé bádání se naopak přiklání k tvrzení, že perzekuce probíhaly častěji na základě tlaku *zdola*, nikoli *shora*. I zde ovšem spatřujeme limity v užití generalizovaných vzorců.

Co se dotýká vnímání perzekucí, především pak řetězových pronásledování jakožto prostředku obohacení soudců i zeměpánů, ve značné části případů nelze hovořit o přílišné výnosnosti: „*Most convicted witches were so poor that the confiscation of their goods met only a fraction of the cost of their trial.*“¹⁷⁰ Konfiskace majetku jako takové k tomu nelze doložit ve všech oblastech. Za zmínku stojí taktéž skutečnost, že ještě hrdelní řád císaře Karla V. *Constitutio Criminalis Carolina* z roku 1532 konfiskace majetku zakazoval.¹⁷¹ Na straně druhé, v některých oblastech Slezska podle mínění Karen Lambrecht k obohacení nejen docházelo, ale z procesů se mohl přímo stát značně výnosný „byznys“. Upozorňuji nicméně na shrnující pasáže monografie, kde Lambrecht připouští, že samo obohacení není pro spuštění procesů rozhodující.¹⁷²

Důležitou, avšak ne vždy uspokojivě objasněnou otázkou, jsou náklady spojené s vedením jednotlivých procesů. Tyto náklady nemuseli nutně finančně pokrýt sami obvinění, tím spíše, pocházeli-li z nemajetných vrstev. Badatelé zaznamenávají totiž i jejich úhradu z příjmů příslušné městské či jiné pokladny.¹⁷³ Případné fiskální zájmy vrchností tedy nedošly vždy svého naplnění, ne vždy se o něco podobného vůbec usilovalo.¹⁷⁴ Nemuselo být, s ohledem na majetkové zázemí obviněných, ani reálně možné se takto stanoveného cíle dobrat. Kupříkladu pro oblast sárskou uvádí Eva Labouvie, že 77 % všech obviněných z čarodějnictví a kouzelnictví žilo na hranici chudoby.¹⁷⁵ Ačkoli tezi týkající se obohacení nelze pro určité oblasti v žádném případě zcela odmítnout, zároveň není možné tento vliv přeceňovat, neboť i v případech, kdy profit z procesů předpokládáme, nemusel se tento prvek zřejmě stát rozhodujícím motivem rozpoutání pronásledování, spíše jeho průvodním

---

¹⁷⁰ BRIGGS, Robin. „*Many reasons why*“, s. 60.

¹⁷¹ *Constitutio Criminalis Carolina*, hrdelní řád císaře Karla V. z roku 1532. Platnost *Caroliny* byla ovšem s ohledem na Salvátorskou klauzuli pouze subsidiární.

¹⁷² LAMBRECHT, Karen. *Hexenverfolgung*, s. 139. V případě obvinění nemajetných osob, mohou být též náklady přeneseny na zadržené z řad majetných občanů. Tamtéž, s. 160.

¹⁷³ Karen Lambrecht v tomto případě hovoří o městě Jägerndorf (Krnov). Tamtéž, s. 142.

¹⁷⁴ Kupříkladu případné zisky z konfiskátů po odsouzených nešly již v arcidiecézi kolínské do kurfiřtské pokladnice, ale od konce 16. století byly zasílány na dobročinné účely. POHL, Herbert. *Zauberglaube und Hexenangst*, s. 292.

¹⁷⁵ LABOUVIE, Eva. *Zauberei*, s. 177. Obohacování se vrchností na majetku popravených vylučuje dále pro oblast Tyrolska RABANSER, Hansjörg. *Hexenverfolgung*, s. 93.

nezamýšleným aspektem. I v případě teorie obohacení se na perzekucích musí badatel zpravidla konstatovat, že jím předložené výsledky jsou odvislé od zvoleného regionu, přičemž každá další lokalita vyžaduje samostatný vědecký přístup. Až na základě jednotlivých studií bude možné přistoupit ke komparaci a případnému nad-regionálnímu zhodnocení výsledků.

4 Prameny

Badatelský zájem o procesy s čarodějnicemi a kouzelníci zasáhl, jak bylo ukázáno výše, mnoho oborů. S rozšířením jednotlivých zorných úhlů i východisek jednotlivých prací souvisí pochopitelně také zájem o mnohem širší penzum pramenů. Právní knihy, smolné knihy či jednotlivé výslechové protokoly jsou však samozřejmě stále neopomenutelným a po mém soudu i zcela základním a nepostradatelným materiálem. Badatelům i dalším zájemcům o historii jsou prameny tohoto typu dostupné také v našich archivech. Jedná se především o zpravidla česky psané smolné knihy, některé z nich dokonce vyšlé v edicích, a o právní knihy, z nichž jsou pro problematiku čarodějnických a kouzelnických procesů nejdůležitější *Práva městská království českého a markrabství moravského*¹⁷⁶ z pera Pavla Kristiána z Koldína.¹⁷⁷

Pro oblasti Čech a Moravy však, na rozdíl od právních a smolných knih, do velké míry postrádáme materiály ikonografické a taktéž démonologické spisy domácí provenience. V říšském prostředí pak bylo obvyklé žádat o dobrozdání ve věci procesů univerzity. Ani toto však, možná taktéž s ohledem na dlouhodobou absenci právnické fakulty pražského učení, nebylo v našich podmínkách běžné ani možné. Co ovšem bylo možné až povinné, to bylo obracení se na apelační soud.¹⁷⁸

---

¹⁷⁶ Pavel Kristián z Koldína, *Práva městská království českého a markrabství moravského – spolu s krátkou jich summou*, upravil Josef Jireček, Praha, 1896.

¹⁷⁷ Vydání *Josefíny a Theresiany* již časově neodpovídá v disertační práci zkoumanému období vymezenému veskrze koncem severomoravských procesů v oblastech Velkých Losin a Šumperka, tedy cca rokem 1696. Citace zákoníků Josefa I. a Marie Terezie pak: *Jeho Milosti římského císaře uherského a českého krále ... Josefa I. ... Nové právo útrpné a hrdelní pro království České*, anno 1708, nákladem kupce z Bielenberka. *Constitutio criminalis Theresiana*, aneb římské císařské v Uhřích a Čechách královské apoštolské milosti Marie Terezie, vytištěný u Jána Tomáše urozeného z Trattern, 1769.

¹⁷⁸ Apelační soud, instituce vzniklá jakožto důsledek prvního protihabsburského odboje roku 1547. Již v lednu roku následujícího vydává Ferdinand I. v Aušpurku instrukci ke zřízení Rady nad apelacemi. Omezeny byly tímto ve své samostatnosti soudy městské. Vedle zákazu odvolání za hranice českého království, se městskému soudnictví dostalo dohledu apelací. Právní naučení bylo napříště zapotřebí hledat výlučně u této, veskrze panovníkovi podřízené, instituce. Souhlasu apelačních radů, jmenovaných přímo panovníkem, podléhaly též rozsudky smrti, obecně však bylo možné i pro jednotlivce odvolat se na základě nesouhlasu s rozsudkem k této instanci. Podrobně co do stanovených lhůt a možností odvolání se přímo k apelacím viz ADAMOVÁ, Karolina. *Apelační soud v českém království v letech 1548–1651*, in: *Collectanea Oposculorum*, Pocta akademiku Václavu Vaněčkovi k 70. narozeninám, Praha, 1975, s. 103–111. Ferdinand I. usiloval prostřednictvím rady nad apelacemi o kontrolu městského soudnictví, tedy usiloval o posílení své pozice v souvislosti s absolutistickými tendencemi Habsburků: „*Závislost městských soudů na královském apelačním soudě a tím tedy na panovníku měla být rovněž závislostí na habsburské dynastii*, ...“ Tamtéž, s. 101. Nelze však hovořit o okamžitém naplnění uvedených představ v praxi. Schvalovací pravomoc apelačního soudu se prosazovala dosti pozvolna. Petr Kreuz uvádí, že o plné akceptaci apelací, jakožto vrchní odvolací instance pro města, lze hovořit až ke sklonku století 17. KREUZ, Petr. *Poprava*, s. 441. K personálnímu obsazení soudu

Vedle smolných knih, jsou zde pak v souvislosti se severomoravskými procesy druhé poloviny 17. století především tisíce stran výslechových protokolů, účtů a korespondence zúčastněných osob. Konkrétně se jedná o materiály uložené ve Státním okresním archivu v Šumperku, fond Archiv města Šumperk,¹⁷⁹ kde se nachází účty a také kroniky, které retrospektivně pojímají období perzekucí. Zajímavé jsou zde také dopisy psané ze strany převora Alexandra Přerovského (klášter Královo Pole u Brna) ve věci jeho vězněného bratra Jana, mydláře z města Šumperka. Nikoli v poslední řadě je pak nutno zmínit také brněnský Moravský zemský archiv, kde můžeme nalézt povětšinou latinsky psanou kroniku dominikánského řádu města Šumperk,¹⁸⁰ která v příslušných pasážích vypovídá taktéž o událostech spjatých s pronásledováním čarodějnic. Dále se jedná o korespondenci, účetní doklady či záznamy výslechů.¹⁸¹ Zajímavé materiály je možno nalézt taktéž v pobočce Zemského archivu Opava v Olomouci, především hovořím o fondu olomouckého biskupství, a co je pro téma této práce stěžejní, vedle některých smolných knih moravské provenience, jsou zde výslechové protokoly uložené ve fondu Rodinný archiv Žerotínů, Bludov.¹⁸² Dále pak nelze opomenout matriky příslušných oblastí, které jsou k dispozici pod uvedenou pobočkou v digitální podobě.¹⁸³ K severomoravským procesům jsou k dispozici také materiály z fondu Archiv města Olomouce uchovávané ve Státním okresním archivu v Olomouci.¹⁸⁴ V omezené míře je pak možné nahlédnout i do ortelních manuálů apelačního soudu, přičemž tyto jsou k dispozici v pražském Národním archivu.¹⁸⁵ Ve své podstatě je poté zpracování těchto materiálů, a jistě by se daly nalézt i další možnosti rozšíření tohoto souboru o jiné dokumenty, napomáhající například k objasnění sociálního a hospodářského kontextu vývoje příslušných oblastí před i po skončení procesů. Z výčtu výše, který není

---

pak viz WOITSCHOVÁ, Klára. „...což slušného a spravedlivého jest fedrovati...“ *Personální obsazení pražského apelačního soudu v letech 1548–1783*, Pelhřimov, 2010.

¹⁷⁹ SOKA Šumperk, fond Archiv města Šumperk, inv. č. 1114, karton 170.

¹⁸⁰ MZA Brno, fond G 10, Sběrka rukopisů MZA, kniha 228.

¹⁸¹ Tamtéž, kniha 277.

¹⁸² ZA Opava, pobočka Olomouc, fond Rodinný archiv Žerotínů, Bludov, č. p. 694, NAD 1552.

¹⁸³ Přístup k digitalizovaným dokumentům a matrikám včetně vyhledávání v nich, dostupné na: http://www.archives.cz/zao/za_opava/fondy/index.php. Zobrazeno dne 2. 1. 2019.

¹⁸⁴ SOKA Olomouc, fond Archiv města Olomouc, Zlomky registratur, inv. č. 831, karton 32, Akta čarodějnického procesu ve Velkých Losinách. Dále inv. č. 4778, karton 164, sign. 1739, 1742, 1743, 1745, 1747, 1751, 1752, 1755, 1759. A taktéž inv. č. 3945, karton 135, sign. 114/66 Acta magiae.

¹⁸⁵ K tomuto viz např. WOITSCHOVÁ, Klára. *Ortelní manuály a knihy protokolů apelačního soudu v Praze z let 1548–1783*, in: *Paginae historiae*, 16, Praha, 2008, s. 545–558.

zdaleka konečný, je patrné, že toto je a bude práce na dlouhou řadu let nikoli jen pro jednoho badatele, ale dokonce spíše pro menší tým.¹⁸⁶

4. 1 Smolné knihy a knihy právní

Zápisy výslechů v mučírně zaznamenával krevní písař do konkrétního typu městských knih, nazývaných analogicky s jeho osobou za knihy smolné, černé či krevní.¹⁸⁷ Označení vychází pravděpodobně ze samého fyzického vzhledu těchto kodexů, vázaných často v černé kůži. Zároveň však lze terminologii vztahovat i k symbolice v knize zachycených zápisů, nejčastěji tedy vyznání pod vlivem práva útrpného. Tyto zápisy nejsou často nějak zvláště rozsáhlé, záleží však pochopitelně na konkrétní smolné knize. Zpravidla nacházíme v úvodu jméno zadrženého a informaci o tom, z jakého zločinu je obviněn. Ve všech v tomto typu pramenů zachycených procesech ovšem nemuselo dojít, a také nedošlo, k užití tortury, zapsána jsou v některých případech i vyznání těch obviněných, kteří nakonec mučení ani popraveni nebyli, jak bude ukázáno níže v příslušné kapitole. V některých knihách jsou uvedena taktéž tzv. svědomí (tj. svědectví) důvěryhodných osob, tedy svědků. Někdy se můžeme dočíst o změnách ve výpovědích či o jejich doplnění ze strany obviněného při prvním, druhém nebo třetím mučení. Toto zpravidla znamenalo suché trápení (tažení na žebřík) nebo zostřené světlé trápení (tažení na žebřík a pálení částí těla například svazkem svící).¹⁸⁸ Ne všechny zápisy jsou však obsáhlé. Do smolné knihy může být také pouze velmi stručně přepsáno vyznání následované ortelem. Rozsudek sám pak nemusí přesně hovořit o způsobu či typu trestu smrti, badatel se někdy musí spokojit i s velmi strohou informací jako: „*A tak na tom na všem (tj. na své výpovědi – pozn. Z. K.) umřela.*“¹⁸⁹ V případě, že kat ale své dílo nevykonal řádně, tedy při popravě se dopustil chyb, může smolná kniha obsahovat i takový záznam. Velmi bohatá a obsažná je v tomto ohledu například krevní kniha bojkovická, které bude níže věnována zasloužená pozornost.

---

¹⁸⁶ Nejen z těchto důvodů, jak už bylo předesláno výše, dovolím si v rámci racionálně i časově zvládnutelného rozsahu práce a přiměřeného času k jejímu napsání omezit sumu těchto pramenů jen na některé z nich. Především na sondy do výslechových protokolů vzešlých z působení losinské inkviziční komise.

¹⁸⁷ Jaroslav Pánek hovoří dále o označení těchto knih jako *psaneckých* či o prostém názvu *knihy výpovědi*. Německé názvosloví užívá termínů *Achtbuch*, *Blutbuch* či *Pechbuch*. Blíže k problematice vymezení smolných knih a terminologii latinské, polské či ruské viz PÁNEK, Jaroslav. *Smolná kniha městečka Divišova z let 1617–1751*, Praha, 1977, s. 12.

¹⁸⁸ O událostech po zadržení včetně výslechů viz podrobněji podkapitola 5. 2 Vlastní průběh procesů.

¹⁸⁹ SOKA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, fond Archiv města Velké Bíteše, sign. Ea5, Smolná kniha – výpovědi při právu útrpném mučených 1556–1615 (dále jen tedy SK VB), fol. 28v.

Smolné knihy co do svého časového rozpětí pokrývají nejčastěji období 16. století a první poloviny 17. století. Problémem je především torzovité dochování těchto knih. K tomu je zde otázka po procentuálním zastoupení všech případů, tedy, jaký podíl jednotlivých řízení před soudem byl skutečně zaznamenán a následně dochován? Petr Kreuz uvádí,¹⁹⁰ že v dochovaných téměř padesáti smolných knihách může být zachyceno cca 1,5–3% všech případů, které byly projednány před městskými soudy. Co se poté dotýká knih vedených na moravském území, dochováno je v rozdílné kvalitě dvanáct knih.¹⁹¹ V disertační práci jsem se rozhodla využít zápisů ve věci kouzelnictví ze tří moravských černých knih. Jedná se o již citovanou smolnou knihu Velké Bíteše¹⁹² (1556–1615), o Černé knihy práva loveckého na hradě Buchlově¹⁹³ (1562–1654) a do třetice o též již výše zmiňovanou Krevní knihu městečka Bojkovic¹⁹⁴ (1630–1721). Nejrozsáhlejší a také informačně nejbohatší materiál poskytuje čtenářům právě kniha bojkovická, nejstručnější zápisy, například také bez doprovodných svědomí, má pak na svých stránkách kniha velkobítešská.

Co se týká právních knih, případně zákoníků, lze ve věci postihu magie pro domácí prostředí do konce 17. století využít jen drobný segment této produkce. Více či méně stručné zmínky lze nalézt již ve středověkých *Břetislavových dekretech* a v latinsky psané *Brněnské právní knize písaře Jana* z poloviny 14. století. Co do období raného novověku pak nacházíme stručné zmínky o magii v *Knize městských práv Brikcího z Licska* z roku 1534.¹⁹⁵ Delikt čarodějnictví, respektive škodlivého kouzelnictví, nicméně nacházíme jako samostatný zločin formulován v rámci domácího, česky psaného práva, až v *Koldínových Právech městských království českého a markrabství moravského* schválených roku 1579.¹⁹⁶

---

¹⁹⁰ KREUZ, Petr. *Poznámky*, s. 93–113.

¹⁹¹ KREUZ, Petr. *Stav a perspektivy vydávání smolných knih a příbuzných pramenů k dějinám hrdelního soudnictví v českých zemích*, in: Ústecký sborník historický, *Stav a perspektivy zpřístupňování středověkých a raně novověkých městských knih*, Ústí nad Labem, 2010, s. 226.

¹⁹² SK VB (plná citace viz pozn. pod čarou č. 189). Ediční zpracování pramene poté viz *Smolná kniha velkobítešská 1556–1636*, Antonín Verbík, Ivan Štarha (ed.), Brno, 1973. Odlišné časové rozmezí vyplývá z pokračování smolné knihy v *Knize Ortelní*. Pokud následně z uváděného pramene cituji, využívám originál této smolné knihy.

¹⁹³ MZA Brno, fond G 12, Cerroniho sbírka, kniha 101 II., Černé knihy práva loveckého na hradě Buchlově (dále jen *Černé knihy*). I v tomto případě existuje edice: *Černé knihy práva loveckého na hradě Buchlově*, Antonín Verbík (ed.), Brno, 1976. Pokud smolnou knihu cituji, užívám originálu.

¹⁹⁴ V tomto případě jsem nucena využít edici připravenou Antonínem Verbíkem. Originál bojkovické smolné knihy mi pracovníci SOKA Uherské Hradiště, s odkazem na existenci uváděné edice, odmítli předložit. *Krevní kniha městečka Bojkovic* (dále jen *Krevní kniha*), Antonín Verbík (ed.), Uherské Hradiště, 1971.

¹⁹⁵ *Právní kniha města Brna z poloviny 14. století*, Miroslav Flodr (ed.), Brno, 1993. Německé označení této knihy zní *Schöffebuch* – kniha členů městské rady. Codex juris bohemicí. Brikcí z Licska, *Knihy práv městských*, in: Codex juris bohemicí, Hermenegild Jireček, Josef Jireček (edd.), Tomi IV, Pars III., Praha, 1880.

¹⁹⁶ Pavel Kristián z Koldína, *Práva městská*.

4. 2 Losinské výslechové protokoly

Archivní materiál vzešlý z činnosti losinské inkviziční komise v čele s Jindřichem Františkem Bobligem je pro domácí prostředí veskrze netradiční co do svého obsahu, a vzhledem k tématu, taktéž rozsahu. Takto rozsáhlé výslechy se ve vztahu ke kouzelnictví na stránkách smolných knih, bohužel pro historiky a další zájemce o dějiny čarodějnických procesů, neobjevují.¹⁹⁷ Materiál zahrnující především, ale nejen, výslechové protokoly je uchován v kartonech Z49 až Z56. Jde o texty ve většině jazykově německé, objevuje se ale také latina. Tato ale, přímo ve vztahu k výslechovým protokolům, spíše v podobě několika málo vepsaných latinských slov.

Orientace ve velmi rozsáhlém materiálu, jedná se o cca sedm tisíc folií, klade na historika nároky nejen jazykové, ale taktéž nároky na samotný systém badatelské práce. Je veskrze nutné projít, alespoň v náhledu, vlastně všechna folia tak, aby badatel získal přehled nejen o obsahu materiálu, ale taktéž o jeho uspořádání. Dokumenty samozřejmě nejsou řazeny chronologicky ani dle jakéhokoli systému, výslechy jsou roztroušené a části výslechů jedné a též osoby jsou k nalezení i v několika různých kartonech. V některých případech jsou dokumenty k procesům také duplikovány. Příkladem jsou v tomto ohledu otázky připravené pro jednu ze čtveřice vůbec prvních zadržených žen Dorotheu Davidovou (Dawidin) vyslýchanou losinskou inkviziční komisí.¹⁹⁸ Mezi výslechy jsou také části korespondence adresované například vrchnosti, dále pak modlitby a rozsáhlý materiál účetní.¹⁹⁹

Primárními jsou pro splnění stanovených cílů práce zejména výslechové protokoly, které obsahují různé počty otázek, zpravidla od kratších výslechů o cca třiceti dotazech, až po ty rozsáhlé dosahující osmdesáti otázek. Vedle výslechových protokolů jako takových, kde jsou kladeny otázky pouze jedné podezřelé osobě, jsou k dispozici taktéž konfrontace (*confrontatio*) mezi obviněnými. Nedílnou součástí procesů jsou ve vztahu k již odsouzeným

---

¹⁹⁷ Na obdobný materiál jsem narazila, jako na samostatně dochovaný, nikoli přímo v rámci smolné knihy, například v rokycanském archivu. Jedná se o rozsáhlý výslech Ondřeje Bláhy, včetně strukturovaných otázek, který bez toho, aby byl podroben právu útrpnému, sám uváděl, že se upsal čertu. Výslech byl prováděn roku 1751. SOkA Rokycany, fond Archiv města Rokycan, oddělení I., karton 417, sign. B/VI., svazek 239, Vyšetřování Ondřeje Bláhy poddaného královského města Rokycan z Přešína pro čáry a že se čertu za dva zlatý na sedm let zapsal.

¹⁹⁸ Otázky Dorothea Davidová viz ZA Opava, fond Rodinný archiv Žerotínů, Bludov, karton Z51, XIV. 10., fol. 1924–1928. Shodné otázky poté znovu viz Tamtéž, karton Z52, XIV. 15., fol. 2552–2557.

¹⁹⁹ Příklady těchto viz zejména ZA Opava, fond Rodinný archiv Žerotínů, Bludov, karton Z56 (modlitby) a karton Z49 (úcty).

osobám také záznamy z místa popravniho. Pozornost bych ve své práci ráda zaměřila právě na tyto dokumenty.

5 Procesy s kouzelníci a čarodějnicemi

Už víme, že soudobá historiografie rozlišuje mezi čarodějnickými a kouzelníckými procesy i to, jaký je mezi nimi rozdíl. Kdy se ale v dějinách objevují právě procesy pod hlavičkou sdruženého zločinu čarodějnictví? Kde a proč se tato forma objevuje? Co mohlo být příčinou nebo spíše příčinami ustavení nového deliktu? A na jakých základech diabolické čarodějnictví stálo, jaké přejímalo vzorce? Odpovědi na tyto otázky nejsou jednoduché a historici dosud o původu či objevení se procesů s čarodějnicemi vedou rozsáhlé debaty. Bylo by totiž jisté o mnoho jednodušší, kdybychom jako badatelé mohli začít, stalo se to jednoho podzimního sychravého večera v malé vesničce na úpatí Pyrenejí. Jenže to bohužel historik často říci nemůže. Musí se naopak vždy spolehnout na prameny, které má k dispozici a doufat, že mu toho prozradí co nejvíce. Může se ovšem stát, že těchto není mnoho. V tom je naše řemeslo obtížné i krásné, protože nalezení každého nového listu a jeho vložení do pomyslné knihy, kterou jsou dějiny, je poté o to radostnější. Nicméně, i když tedy v případě původu či rozpoutání procesů s čarodějnicemi nemůžeme vždy vše tvrdit s mírou jistoty rovnou té, že bitva na Bílé hoře se odehrála 8. listopadu 1620 skutečně na Bílé hoře, je jisté i přesto na místě krátce rekapitulovat dosavadní výsledky bádání. Jen těžko bychom se zde mohli bez příslušného kontextu v podobě objevení se procesů dále věnovat této problematice.

V současné historiografii se ponejvíce hovoří o postupném transferu obvinění původně se vztahujících k obyvatelstvu židovskému, případně k osobám postiženým malomocenstvím, na osoby obviněné z čarodějnictví.²⁰⁰ Již ve středověké Evropě se objevovaly představy o tom, že Židé a malomocní otravují studny, vraždí děti, pořádají noční schůzky s tajnými rituály a vyrábí kouzelné prostředky. Někteří stoupenci hebrejského náboženství byli poté podezříváni z přímého spojení s d'áblem, včetně obvinění z hanobení hostií a kříže.²⁰¹ Sabat, tedy noční d'ábelské shromáždění čarodějníků a čarodějnic se v době vznikajícího konstruktivního zločinu čarodějnictví, tedy přibližně kolem roku 1400, označoval za *Synagogu Satanae*.²⁰² Transfer těchto prvků, vztahovaných původně

---

²⁰⁰ O tomto blíže především BEHRINGER, Wolfgang. *Hexen*, s. 36–37. A dále GINZBURG, Carlo. *Noční příběh*, s. 49–101.

²⁰¹ Tamtéž, s. 52, 60 a 88. Papež Alexandr VI. nadto vydává roku 1409 listinu, v níž jakožto na problém poukazuje na vzývání démonů mezi křesťany i židovským obyvatelstvem. K tomuto viz BEHRINGER, Wolfgang. *Hexen*, s. 38.

²⁰² Tamtéž, s. 36–37. Obdobně též MUCHEMBLED, Robert. *Dějiny d'ábla*, Praha, 2008, s. 51. A dále KIECKHEFER, Richard. *Magie a čarodějnictví ve středověké Evropě*, in: *Magie a čarodějnictví v Evropě od středověku po současnost*, Muchembled Robert (ed.), Praha, 1997, s. 27.

k židovskému obyvatelstvu či dokonce nemocným jakožto stigmatizovaným skupinám, lze po mém soudu považovat za věrohodný. Analogická obvinění z tajných nočních setkávání, ze spojení s ďáblem, z hanobení hostií či dokonce vražd dětí nalézáme později právě na stránkách výslechových protokolů těch, kdo byli obviněni z čarodějnictví. Sekta čarodějnů se tak zařadí mezi nadmíru nebezpečné nepřátele křesťanstva. Proč ale dochází k přenosu těchto představ a ke konstrukci deliktu vedoucímu k rozsáhlým perzekucím? Na to nemáme dodnes uspokojivou odpověď. Jak uvedl ve své publikaci Wolfgang Behringer, důvod přenosu stereotypních představ o nepřátelích zbožných křesťanů z těchto stigmatizovaných skupin na domnělé služebníky ďábla není dosud uspokojivě vysvětlen.²⁰³ Podle Erika Midelforta se však tento transfer mohl uskutečnit také s ohledem na často devastační následky morových ran v rámci společnosti a dále reformních pokusů církve.²⁰⁴

Vedle židovského obyvatelstva a nemocných leprou tu byly taktéž kacířské sekty, které narušovaly monopol katolické církve a setkávaly se nejen proto v průběhu 12. a 13. století s výraznou nelibostí čelních představitelů církve v čele s papeži. Jednalo se zejména o dvě hnutí, o valdenské a katary (též známé jako albigenští).

Petr Valdes, lyonský kupec bez kněžského svěcení a zakladatel hnutí valdenských, veřejně kázal o ideálu chudoby a dokonce mu tato aktivita byla omezeně povolena papežem Alexandrem III. Stalo se tak na třetím lateránském koncilu roku 1179.²⁰⁵ Valdes se ale činil i nad rámec papežského souhlasu a další z papežů, Lucius III. už kupci o pět let později jakoukoli kazatelskou činnost, zahrnující nejen ideál chudoby, ale i kritiku poměrů v církvi, zakázal. Valdes byl nakonec exkomunikován, vyloučen ze společenství řádných křesťanů, a jeho stoupenci museli dále čelit pronásledování.²⁰⁶

Albigenští, podle francouzského města Albi, byli veskrze shodného přesvědčení jako valdenští v tom, že církev by měla být chudá. Úctě hnutí se tak těšili tzv. *dokonalí*, kteří byli prosti veškerého vlastnictví. Albigenští také věřili, že svět je špatný a byl stvořen ďáblem. Deformace tohoto aspektu katarského učení vedla k tomu, že kataři byli obviňováni z uctívání satana.²⁰⁷

---

²⁰³ BEHRINGER, Wolfgang. *Hexen*, s. 37.

²⁰⁴ MIDELFORT, Erik. *Geschichte der abendländischen Hexenverfolgung*, in: *Wider alle Hexerei und Teufelswerk*, Sönke Lorenz, Jürgen Michael Schmidt (edd.), Ostfildern, 2004, s. 107.

²⁰⁵ Odlišně však o třetím lateránském koncilu viz Tomáš Černušák. Autor zde píše o odsouzení Petra Valdese. ČERNUŠÁK, Tomáš. NĚMEC, Damián. PROKOP, Augustin. *Historie dominikánů v českých zemích*, Praha, 2001, s. 12.

²⁰⁶ K valdenským viz FRANZEN, August. *Malé dějiny církve*, Kostelní Vydří, 2006, s. 157–158.

²⁰⁷ Ke katarům viz tamtéž, s. 158–159.

Jakožto na nevíтанé skupiny se i na kacířská hnutí přenášely výše uvedené aspekty a vřazovaly se do představ o jejich životě. I heretických skupin se tak začala týkat mimo jiné účast na nočních orgastických shromážděních, kterých se měl nadto účastnit ďábel.²⁰⁸ Proces přenosu, včetně sektářského společenství více osob, nebyl záležitostí několika málo let. Má se za to, že šlo o období přibližně jednoho celého století.²⁰⁹ Vývoj pak byl v základu dovršen kolem roku 1400. První čarodějnické procesy pak probíhaly, nejspíše kolem roku 1430²¹⁰ v oblastech Dauphiné a Piemontu. Dalšími lokalitami, které literatura v této souvislosti zmiňuje, jsou vévodství savojské a západní Švýcarsko,²¹¹ obecně pak prostor západně od Alp. Za pomyslný most mezi kacířskými sektami a sektou čarodějníků je pojímáno především pronásledování valdenských, které prvním čarodějnickým procesům časově i místně předcházelo.²¹² Rozšíření tohoto nového deliktu do dalších oblastí Evropy předpokládá Eric Midelfort skrze sever Itálie a Tyrolsko.²¹³

Reálný přenos prvků z jedné skupiny na druhou doprovázel také rozvoj obdobných představ v rámci písemných dokladů a argumentů dokládajících jak existenci, tak nebezpečnost čarodějnictví pro křesťanský svět. Komplexně se nakonec sdružený zločin čarodějnictví, zastoupený skutečně všemi pěti prvky, tedy účastí na sabatu, paktem s ďáblem, letem na sabat, obcováním s ďáblem a škodlivým čarodějnictvím, ustavuje pravděpodobně ke konci 15. století.²¹⁴ Důvodem, proč nedošlo k rychlejšímu a ranějšímu prosazení obrazu čarodějnické sekty jakožto všeobecného a nebezpečného nepřítele, je podle

---

²⁰⁸ Existovala také německá sekta Stedingů. Proti těmto kacířům, jak uvádí Bedřich Šindelář, směřovala bula papeže Řehoře IX. *Vox in Roma audita est* z roku 1233. V textu se lze dočíst o hostinách těchto heretiků za účasti ďábla. Tento na sebe měl brát podobu ropuchy či kocoura. Dále mělo docházet k orgiím i líbání démona, po němž ze srdce novice či novicky vymizela: „... veškerá vzpomínka na katolickou víru.“ ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon*, s. 23–24.

²⁰⁹ RUMMEL, Walter. VOLTNER, Rita. *Hexen*, s. 24. Carlo Ginsburg poté uvádí vznik sekty čarodějníků kolem roku 1375. GINZBURG, Carlo. *Noční příběh*, s. 91.

²¹⁰ BEHRINGER, Wolfgang. *Geschichte der Hexenforschung*, s. 489.

²¹¹ SAUTER, Marianne. *Hexenprozess*, s. 63. O prvním velkém pronásledování hovoří autorka k roku 1428 ve Walliser Bergen. Tamtéž, s. 68. O oblastech prvních honů podrobněji viz SCHWERHOFF, Gerd. *Vom Alltagsverdacht*, s. 361.

²¹² Tamtéž, s. 361.

²¹³ MIDELFORT, Eric. *Alte Fragen*, s. 14. Pro přijetí nového deliktu čarodějnictví v říšském prostředí vyzdvihuje Wolfgang Behringer období konání Basilejského koncilu (1431–1449). BEHRINGER, Wolfgang. *Hexenverfolgung*, s. 76. O úloze Basilejského koncilu pro šíření nového konstruktů shodně též: SCHWERHOFF, Gerd. *Vom Alltagsverdacht*, s. 362. Při koncilu působil mimo jiné autor spisu *Formicarius*, dominikán Johannes Nider. Právě tato jeho práce se týkala pronásledování v lausanské diecézi. Jean Delumeau k dílu uvedeného dominikánského převora mimo jiné dodává: „*Formicarius je první démonologický spis zdůrazňující úlohu žen v čarodějnictví ...*“ DELUMEAU, Jean. *Strach*, díl II., s. 195.

²¹⁴ BEHRINGER, Wolfgang. *Hexenverfolgung*, s. 44 a 73.

Waltera Rummela a Rity Voltmer slabá pozice církve, zaměstnané snahou o upevnění vlastního postavení v rámci raně středověkých mocenských struktur.²¹⁵

Ustavení sdruženého zločinu čarodějnictví na konci 15. století však neznamená jeho prosazení se v rámci celé Evropy, a vůbec ne poté jeho komplexní znalost napříč obyvatelstvem. Znám byl ponejvíce vzdělavcům, teologům, démonologům, později právníkům. Většině obyvatel však znám ve své komplexnosti pravděpodobně nebyl, jakkoli je nicméně toto nemožné přesně plošně určit.²¹⁶ Opět by tak bylo možné odpovědět na tuto otázku zejména skrze regionální výzkum, samozřejmě, kdyby to vždy umožnily prameny. Například Eva Labouvie hovoří pro oblast Sárska o přijímání nového konstruktů skrze staré představy o škodlivé magii kouzelnic.²¹⁷ Je tak možné, že v rámci většinové společnosti setrvala spíše postava kouzelnice provozující škodlivou magii, než čarodějnice, obcující s ďáblem na sabatu. Tento model se však mohl rozšiřovat postupně zejména v oblastech zasazených perzekucemi. Tak může původní představy o výrobě otrávených nápojů a magických mastí doplnit pozvolna v tomto kontextu kupříkladu příprava těchto prostředků z usmrcených dětí.²¹⁸ Opět je však nutné předpokládat regionální odlišnosti a rozdíly. Hansjörg Rabanser uvádí pro Tyrolsko, v protikladu k výzkumu Labouvie v Sársku, recepci nového pojetí čarodějnictví poměrně záhy, již na počátku 16. století.²¹⁹

Zločin čarodějnictví formující se v průběhu 15. století samozřejmě nepřinesl trestání magie zcela nově. Škodlivá magie jako taková byla postihována již v antice.²²⁰ V raném a vrcholném středověku pak nadto lze bez větších problémů nalézt případy svědčící o mírném postupu. Osoby přesvědčené, že mají magickou moc, jsou vnímány jako pomýlené a má jim být uděleno pokání.²²¹ V literatuře je pak často uváděn také případ z roku 1090, kdy došlo ve Freisingu, aniž se přiznaly, k upálení tří žen za užívání magie, a to na základě prosté vůle obyvatelstva. Mniši z blízkého kláštera Weihenstephan však považovali

---

²¹⁵ RUMMEL, Walter. VOLTMER, Rita. *Hexen*, s. 18.

²¹⁶ Wolfgang Behringer udává v souvislosti s přijetím diabolizované formy magie mezi obyvatelstvem nedochování pramenů, tím tedy i obtížné určení míry recepce nových prvků. BEHRINGER, Wolfgang. *Hexen*, s. 25.

²¹⁷ LABOUVIE, Eva. *Zauberei*, s. 219 – 223. „Ebenso zeigen die Arten des Zaubers und die damit inhärent verbundenen Imaginationem vom Tun der Hexe strake Parallelen zu entsprechenden Aktivitäten, die man volals 'den Zauberschen' zugesprochen hatte ...“ Tamtéž, s. 223.

²¹⁸ LABOUVIE, Eva. *Zauberei*, s. 225.

²¹⁹ RABANSER, Hansjörg. *Hexenverfolgung*, s. 102–103.

²²⁰ Například v době vlády císaře Tiberia (14 – 17 po Kr.) se smrtí trestala magie ve spojení s travičstvím.

²²¹ BEHRINGER, Wolfgang. *Hexen*, s. 25. Co se poté týká církve, například *Canon Episcopi*, součást *Gratianova Dekretu* z první poloviny 12. století, považuje let povětrím za ďábelský přelud a ženám, které tomuto šálení podlehnou, má být uloženo pokání. Toto později přebírá Burchard z Wormsu či Ivo ze Chartres.

popravené ženy za mučednice a postarali se o řádný pohřeb ostatků, a to přímo v klášterním areálu.²²²

Novinkou v postihování magie je tak přechod od často individuálního jednání kouzelníka, přičemž projevem je právě škodlivé kouzelnictví, k čarodějnicím a čarodějníkům, kteří jsou odpadlíky od Boha, jsou ve spojení s ďáblem a jsou organizovanou skupinou setkávající se na sabatech. K fyzickému páchání škod skrze kouzelnictví se tak přidává ještě pakt s ďáblem zasahující duchovní život i morální prohřešky spočívající nejen v onom působení škody, ale taktéž v nepřijatelném sexuálním chování, které staví dotyčného bez výjimky mimo počestnou křesťanskou společnost.

5. 1 Delikt podle práva

Jak již bylo naznačeno výše, pro 16. století potažmo 17. století lze uvést pouze dvě právní knihy domácí provenience,²²³ kde je nějakým způsobem zmíněno čarodějnictví, respektive spíše kouzelnictví. Jedná se v první řadě o *Knihu městských práv* Brikcího z Licska, přičemž některé magické praktiky jsou zde sice vypočítávány, ovšem nikoli jako primární zločin či zločiny samy o osobě, ale spíše jsou brány jako doprovodné aspekty zločinného jednání, jakožto nežádoucí jevy: „*Item. Potvorní obyčejové, život těkavý, obcházení noční bez příčiny hodné, časté krčmovanie a kosteční hra, ... čarů nošení, takto německy řka: „sigstain, holer, wegwart“ a čarodějná slova a jiné mnohé věci, mázdříčky způsobené k podobenství síti, v nichž se děti rodí,*²²⁴ *jenž slove odění a německy „geserb“ ... a mnohé jiné věci nápodobné.*“²²⁵ Takové konání, čarodějná slova či čarů nošení tedy nejsou, jak už bylo uvedeno, předkládány či zhodnoceny autorem *Knihy městských práv* jako delikty, ale prvky, které mohou již obviněné osobě přitížit, protože *zlé domněnie činí*.²²⁶ Není tedy úplně v pořádku takto postupovat, ale vzato doslova, Brikcí nepovažoval čary primárně za zločin a v této souvislosti také neuváděl žádný trest. Ještě k roku 1534 tak česky psané právní knihy nedetekují kouzelnictví jako samostatný zločin, natož pak diabolické čarodějnictví.

---

²²² BEHRINGER, Wolfgang. *Hexen*, s. 32–33. A podrobněji TÝŽ. *Socialgeschichte und Hexenverfolgung, Überlegungen auf der Grundlage einer quantifizierenden Regionalstudie*, in: *Hexenverfolgung – Beiträge zur Forschung – unter besonderer Berücksichtigung des südwestdeutschen*, Sönke Lorenz, Dieter R. Bauer (edd.), Würzburg, 1995, s. 335.

²²³ Z nichž pouze jedna byla přijata za závaznou. Jednalo se o Koldínova *Práva městská*. Plná citace viz pozn. pod čarou č. 176.

²²⁴ Tj. pravděpodobně placenta.

²²⁵ Brikcí z Licska, *Knihy práv*, kapitola LXX, O raněných a ranách vuobec, s. 365.

²²⁶ Tamtéž, *Registrum Práv městských*, s. 385.

Co se týká kouzelnictví, ke změně dochází roku 1579, kdy k vydání *Práv městských* Pavla Kristána z Kodlína svolí všechny tři stavy (panský, rytířský i městský) i císař a český král Rudolf II. Habsburský. Již o rok později je pak zákoník přijat jakožto závazný přímo apelačním soudem.²²⁷ Tento akt v raném novověku však nepřinesl okamžitou a plnou akceptaci zákoníku na celém území Čech a Moravy.²²⁸ Co ovšem přinesl, to bylo první vymezení čarodějnictví, respektive kouzelnictví jakožto samostatného zločinu v česky psaném zákoníku: „*Magia sive sortilegium, to jest, čarodějnictví a všelijaká jiná škodná kouzla, kterážto pokutou meče aneb upálením na pohlaví mužském, a na pohlaví ženském zahrabáním, aneb též upálením ztrestána býti mají.*“²²⁹ Je zde sice termín čarodějnictví, nicméně prizmatem zde užívaného dělení se v žádném případě nemíní ono diabolické čarodějnictví sektářského charakteru šířené démonology, ale o škodlivé kouzelnictví, jak lze velmi dobře vyčíst z litery N. XXXVI.: „*Mordové rozličnými způsoby aneb prostředkem rozličných příčin se vykonávají, jako trávením, kauzly skrze baby, jenž traňky (tj. prostřednictvím nápojů – Z. K.) z jiných plod vyhánějí, jed skupující lidem ho dovávají, studnice nakažují, rozličnými kauzly lidi suší, dobytky jich moří.*“²³⁰

Co tedy můžeme usuzovat z výše uvedených citací z *Práv městských*? Především, kouzelnictví se tu nachází zcela jasně v souvislosti se záměrem působit fyzickou škodu jak lidem, tak hospodářským zvířatům, na kterých mohou být lidé i existenčně závislí. Výslovně jsou zmíněny přímo *mordy*. Lze tedy říci, že odsouzení za kouzelnictví bude přímo vyžadovat fyzické projevy onoho škodlivého kouzla. V zákoníku pak zcela absentují zmínky o jakékoli výpomoci d'ábla, o spojení s ním či účasti na sabatech. Kouzelnice, explicitně, a zároveň možná i stereotypně, označovaná v textu za *babu*, není demonizována, není ani součástí rozsáhlého diabolického společenství. Je sama a škodí.

Koldín tak klade, jak se zdá, rozhodující zřetel na důsledky konání vzešlého z magických praktik. Tedy na to, co negativního bylo reálně nakonec způsobeno, nikoli již na to, jakými prostředky. Lze mít taktéž za to, a jak bude ukázáno níže, praxe soudů tomu v některých případech nasvědčuje, že vlastní užití magie, které ale neznamenalo škodu, nemuselo vést k odsouzení dané osoby: „*V nejstarší době účinek je nejen podmínkou, nýbrž i měřítkem trestnosti.*“²³¹

---

²²⁷ K apelačnímu soudu především viz pozn. pod čarou č. 178.

²²⁸ V první z oblastí se tak stalo až v roce 1610, v případě Moravy dokonce až roku 1679. KREUZ, Petr. *Poprava*, s. 441.

²²⁹ *Práva městská*, O veytržnosti, O. II., s. 335.

²³⁰ Tamtéž, N. XXXVI., s. 326.

²³¹ SOLNAŘ, Vladimír. *Z dějin českého zemského práva trestního (trestný čin a trest)*. Praha, 1921, s. 7.

Zastavme se ještě krátce u onoho zmíněného genderového určení, tedy v tomto případě, u *bab*. To, že v zákoníku jsou čáry kladeny primárně do souvislosti s ženami, podporuje dále část věnovaná zásnubám, věnům a svatebním smlouvám: „*Než kteráže žena cizoložstva aneb smilstva se dopustila, o bezhrdlí manžel svého ouklady činila, jeho otrávití usilovala, s kouzly a s čárami zacházela, (...) na hrdle ztrestána býti má.*“²³² Je to tedy znovu právě žena, kdo škodí prostřednictvím magie.

Za kouzelnictví byly také stanoveny kapitální tresty. Pro obě pohlaví shodně je uvedeno upálení, pro muže pak dále stětí, pro ženy zahrabání. V souvislosti s výše uvedeným je nicméně otázkou, i ve vztahu k velmi pozvolnému prosazování se zákoníku jako takového, do jaké míry se skutečně jednotlivé městské soudy řídily či byly schopny řídit dle příslušných ustanovení. Ze stránek smolných knihy není vždy možné vyčíst či doložit, dle jakého práva se postupovalo, a zda byl vůbec užíván nějaký zákoník. Soudci, z řad měšťanů městské rady, nemuseli mít odpovídající vzdělání, natož pak právnické, a dá se předpokládat, že jednali a soudili na základě zvyklostí dané oblasti. Většinového, veskrze venkovského obyvatelstva se pak formulace právních knih nedotýkaly vůbec, ačkoli magické praktiky byly velmi pravděpodobně pevnou a stabilní součástí jejich každodennosti. Víru v magii a pověřivost lidu kritizuje ještě v 18. století hrdelní řád císařovny Marie Terezie: „*Jak daleko ale důmění o čárách a kouzlách předešlých časech až proti příslušnosti zrostli? Jest věc nyní příliš známá. Nachylnost zprostého obecného lidu k pověrečným věcem k tomu základ položila, hloupost, a nevědomost, jakožto matla podivení, a pověry to sprovedila, z čehož, bez činění rozdílu mezi pravdou a klamem při obecném lidu lehkověrnost povstala, všescky takové případnosti, které hned lehce pochopiti nemuže, a předce jen z přirozené příhody, umění, aneb čerstvosti pocházejí, ano i dokona takové příhody, jenž zcela přirozené jsou, jako pověrti, aneb bouřka, pád dobytčí, nemoc těla, aj. diablu, a jeho nástrojům, totiž čarodějníkům, a kouzlám připisovati. To domejšlení o podstatné čarodějnické a kouzelnické hláze od věku k věku pořáde vštípeno, ano i dětem téměř v kolibce strašlivými povídkami a pokádkami vtiskáno; (...)*“²³³

---

²³² *Práva městská*, O zasoubení, věnu a smlouvách svatebních, C. XLVII., s. 106.

²³³ *Constitutio criminalis Theresiana*, Articulus 58, *O kouzelnictví, čarodějnictví, hádačství, a těm podobných*, § 3, s. 167.

5. 2 Formální průběh procesů

Kdo a jak se v Čechách a na Moravě podílel nejčastěji na zadržení podezřelé osoby, na výsleších bez či za použití tortury a následně na rozsudku a případné popravě? Jak celý proces probíhal a měl nějaká pravidla? O jednoduché otázky se opět jedná pouze zdánlivě. Z otázek snad lze odpovědět jasněji především na první, tedy na účastníky procesu. Zpravidla se jednalo o rychtáře, případně i jeho pacholky, krevního písaře, soudce a bylo-li ho třeba, pak také o kata.²³⁴

Rychtář, působící původně jako zástupce vrchnosti či obecněji vlastníka daného území, se postupně dostával pod pravomoc městských rad, především skrze vykupování rychtářství. Tak se rychtáři dostávali pod kontrolu městské rady.²³⁵ Mezi povinnosti rychtářů patřilo i stíhání a zadržování podezřelých zločinců.²³⁶ Zadržet mohl osobu buď skrze žalobu, nebo tzv. *ex officio*, z úřední povinnosti. Tato činnost samozřejmě nebyla zrovna bezpečná, při výkonu úřadu docházelo i ke zraněním rychtářů. Obecně se pak očekávalo, že osoba zastávající rychtářský úřad bude moudrá a spravedlivá. Jsou však zaznamenány i stížnosti na některé z nich, například kvůli opilství či nesprávnému výkonu funkce.²³⁷

Počet rychtářů se lišil, větší města jich mohla mít i více. Lišily se pak jistě i podmínky pro zadržené osoby. Tyto rychtář či jeho pomocníci odváděli do vězení (též šatlava). Vězení, které nebylo samo o sobě ukládaným trestem, pouze místem, kde obviněný čekal na rozsudek, mohlo být umístěno přímo v rámci radnice, nejčastěji v prostorách pod ní. Opět ale záleželo na lokalitě a stavbách, které mělo město či městečko s hrdelním právem k dispozici.

Vlastní obvinění mohlo pocházet přímo od poškozené osoby. Tento princip je označován za akuzační (též obžalovací, kontradiktorní) a v domácím prostředí byl běžně užíván. Žalovaná strana i žalobce tak mohou být například sousedy, žádný z nich ale v rámci soudu nezastává formální post, jsou to pouze dvě osoby sporu. Akuzační řízení mělo teoreticky poskytovat a zajišťovat shodný přístup k právu pro obě strany: „*Typ obžalovacího procesu*

---

²³⁴ Zde bude popsán průběh řízení před soudy městskými, před kterými zpravidla kouzelnické procesy probíhaly. Před městský soud však zpravidla nenáležela šlechta či duchovenstvo. Průběh procesů před zemským soudem (zejména právě pro šlechtu) či mechanismus projednávání v rámci apelací zde ponechávám stranou.

²³⁵ O tomto např. viz BŮŽEK, Václav a kol. *Společnost českých zemí v raném novověku: struktury, identity, konflikty*, Praha, 2010, s. 130–139.

²³⁶ Zikmund Winter pak uvádí, že pravomoc zatýkat delikventy se mohla vztahovat i na krevního písaře. WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz českých měst, život veřejný mezi r. 1420–1620*, díl II., Praha, 1892, s. 13–14. A dále s. 31.

²³⁷ O rychtářích také viz WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz*, s. 3–45.

také nerozlišoval mezi právním postavením žalobce a obžalovaného a přiznával jim v procesu stejná práva.²³⁸ Takové jednání bylo zpravidla veřejné, nevyžadovalo nutně ani právo útrpné (mučení, torturu). Vedle akuzačního se koncem středověku začíná prosazovat i z církevního prostředí vzešlé řízení inkviziční (vyhledávací).²³⁹ V této formě bylo primární písemné a neveřejné vedení procesu. Tortura přináležela spíše k této variantě řízení.

Vězněny a následně mučeny, jak vypovídají smolné knihy, byly nejčastěji osoby podezřelé ze spáchání vraždy, krádeží a loupeží, žhářství, cizoložství a smilstva, infanticida²⁴⁰ či kouzelnictví případně z kombinace dvou i více těchto zločinů. Jsou to také pravděpodobně nejčastější delikty objevující se na stránkách smolných knih. A co je důležité, vlastně všechny výše uvedené delikty mohly být taktéž vykonány ve spojení s magickými praktikami, jak bude dále v textu ukázáno podrobněji. Je to totiž právě kouzelnictví, které se na stránkách smolných knih objevuje zpravidla v kombinaci s některým z dalších těchto zločinů. Dokonce si dovoluji tvrdit, že ve většině je takové spojení důležitým předpokladem pro případné odsouzení.

Již uvěznění jako takové znamenalo výraznou újmu na cti, která mohla, zejména pro výše postaveného člověka, znamenat taktéž smrt, tentokrát ve smyslu společenské smrti. Takové stigma si s sebou daná osoba nesla i v případě, že byla propuštěna a mohlo jí to být ke škodě například v oblasti pracovní (vyloučení z cechu, atd.).

Po zadržení, a zřejmě i po zvážení závažnosti zločinu, který byl obviněnému připisován, mohlo dojít k přizvání kata. Toto nemuselo automaticky znamenat torturu. Mistr popravní, jak je v pramenech také označován, mohl být přizván s tím, že obviněnému pouze představí mučící nástroje a vysvětlí, co by jej mohlo případně potkat. Výslechu měli pak být přítomni²⁴¹ rychtář, purkmistr spolu s dalšími alespoň dvěma radními a písař, označovaný též za krevního nebo smolného písaře.²⁴² Právě tento písař pak výpovědi obviněného zaznamenával. Z některých smolných knih lze nicméně soudit, např. s ohledem na nevelký

---

²³⁸ MALÝ, Karel. *České právo*, s. 52.

²³⁹ Jedná se zde ale o způsob vedení procesu, nikoli o inkvizici jako instituci.

²⁴⁰ V případě infanticida, tedy usmrcení plodu, šlo již z podstaty o zločin typicky ženský. V ostatních jmenovaných zločinech jsou zastoupena obě pohlaví.

²⁴¹ Nicméně patrně opět záleželo na konkrétní lokalitě a místních zvyklostech, složení se tak mohlo lišit.

²⁴² Zikmund Winter hovoří dále o označení *písař tajných věcí*. WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz*, díl II., s. 14. V menších městech pak mohl funkci krevního písaře zastávat prostě jen písař městský. I tento pak mohl být považován za nečestného, neboť pobyt v mučírně a s katem mohl negativně působit na jeho čest. Na tento problém reagovala i Koldínova *Práva městská*, později ale třeba také hrdelní řád císaře Josefa I., *Constitutio Criminalis Josefina*. Oba zákoníky potvrzovaly bezúhonnost takové osoby.

rozsah záznamu, že nemusí jít o autentické zaznamenání slov, ale spíše výpis či přepis toho, co se skutečně ve vězení, respektive v mučírně odehrávalo.

Formálně bylo zvykem, že obviněná osoba byla nejprve tázána po dobrém, tedy bez použití práva útrpného. Pokud byly ale obvinění a delikt závažnými a daná osoba zapírala či měli soudci pocit, že rozhodně nepřiznává vše, byl přizván kat. Mistra popravního mělo město s právem popravky buď vlastního, nebo si jej i půjčovalo u svých sousedů.

Kat nejprve představil své nástroje a to, co by mohlo obviněného čekat, pokud vše nedozná. V některých případech mohlo stačit i ono seznámení s těmito skutečnostmi a obviněný změnil výpověď na přiznání, nebo již řečené ještě rozšířil, například o další krádeže. Záleželo však, zda bude mít soud takové doznání za dostatečné, případně, zda si bude chtít ještě celou výpověď ověřit dáním obviněného na mučidla. Pokud se ale nepřiznal i přes případné svědky nebo i s ohledem na závažnost obvinění a závažnost zločinu jako takového, pravděpodobnost, že bude nakonec mučen, se tím spíše zvyšovala.

Mezi mučicí nástroje se pak v případech procesů s čarodějnicemi a kouzelnicemi někdy řadí nástroje až fantasticky kruté. Ale stejně jako čarodějnice a kouzelnice nepopravovala ponejvíce ani církev, ani ve spojení s ní inkvizice, stejně tak se v Čechách ani na Moravě neutilizovaly železné panny s bodci uvnitř, ani židle s ostny na sedadle a opěradlech. Při studiu historických pramenů jsem nenarazila ani na jeden takový případ. Tortura tak v případě domácího prostřední znamenala, podle dostupných záznamů, jmenovitě hlavně dání na žebřík dle spojení *tažen byl*, případně *tažen byl a pálen*, nebo *dán na žebřík*. Nicméně způsob mučení není ani vždy možné určit, některé smolné knihy k tomuto uvádí jen *při prvním trápení, při druhém trápení, při třetím trápení vyznal*.

Ono tažení na žebřík pak znamenalo přivázání rukou i nohou při konstrukci podobné širokému žebříku a následné tažení těla dolů tak, aby se natahovalo. Toto zajišťoval systém ozubených kol. Mučený byl natahován tak, aby mu byla působena bolest, třeba i vykloubením končetin z jamek kloubů. V případě *tažení a pálení*, tzv. světlého trápení oproti samotnému *tažení*, tedy suchému trápení, šlo o zostření tortury v podobě pálení na žebříku položené osoby svazkem svící či loučí v podpaží i dalších místech. Tyto dva případy se objevují ve studovaných smolných knihách nejčastěji v případě, že je způsob mučení explicitně určen. Kupříkladu na výslovné uvedení užití palečnic, nebo španělské boty jsem ale v černých knihách nenarazila. Není tedy pro mě možné říci, zda palečnice a španělská

bota drtící holeně byly či nebyly běžnou součástí tortury u nás.²⁴³ Osobně se však domnívám, že tomu tak spíše nebylo.²⁴⁴ Poslední dva zmiňované nástroje se však v literatuře uvádějí jako užívané právě ve velkolosinských a šumperských čarodějnických procesech.

Ve vztahu k čarodějnickým a kouzelnickým procesům se pak také předpokládá sugesce při kladení otázek. Tedy, že při výslechu je obviněná osoba nabádána, aby vyzradila své komplice. Tato jména již měla být připravena a čekalo se, že vyslýchaný či vyslýchaná je pouze potvrdí tak, aby mohl proces dále pokračovat a pohltnout další obviněné, nejlépe majetné. Budeme-li se však držet výpovědí v černých knihách, nic takového zde věrohodně doložit nelze. V procesu může samozřejmě obviněný sdělit další jména, a stávalo se tak. V takovém případě docházelo ke konfrontacím (též vývodům) přímo v mučírňě. Obě strany, původní i nový obviněný, pak trvdily zpravidla své. První vyslýchaná osoba, že je to pravda, a *to bere na svou duši*, druhá osoba, která se pochopitelně nechtěla ocitnout na žebříku, že tomu tak není, prosila, aby jí první obviněný *na svou duši nebral a nečinil jí bezpráví*. Pak bylo na soudu, zda se rozhodl zajmout i dalšího obviněného. Ze smolných knih ale rozhodně nevyplývá zájem na řetězení obvinění, zpravidla se jednalo o jednotlivce, či menší skupiny. Proces s například deseti a více obviněnými je v případě kouzelnictví pro české a moravské prostředí spíše výjimečný. Co se ale týká čarodějnických losinských a šumperských procesů, situace byla odlišná. Zde pravděpodobně mohlo docházet k manipulaci a podsouvání konkrétních jmen. Obecně pak vyslýchaní uváděli nadmíru vysoké počty osob, i několik desítek, které měli vidět na čarodějnických shromážděních na Petrových kamenech.²⁴⁵ Je zde tedy patrný rozdíl v řízení před městskými soudy, které k procesům přistupovaly nejčastěji na bázi škodlivého kouzelnictví, a mezi speciálně za účelem vyšetření krádeže hostie sestavenou losinskou inkviziční komisí, která pod Bobligem pracovala již s modelem diabolického čarodějnictví. Obě situace budou podrobně rozebrány níže v textu včetně hledání možných příčin tohoto stavu. Vraťme se tak nyní k průběhu procesu obecně.

---

²⁴³ Kdy se na našem území objevuje jako nástroj tortury španělská bota, nelze, pokud je mi známo, dle dostupného bádání říci. Palečnice pak dokládá pro domácí prostředí František Oberpfalcer k roku 1575. OBERPFALCER, František. *Vyznání*, s. 56. Obdobné datum pak předpokládá, při užití palečnic pro nevěstky také Zikmund Winter. WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz*, díl II., s. 98.

²⁴⁴ Informace o tom, co má být v jakém stupni mučení použito, přičemž se předpokládalo trojí opakování mučení, přináší pro naše země až hrdelní řády habsburských panovníků z 18. století. Hrdelní řád Josefa I. stanovuje v § 8 článku šestnáctého tuto souslednost úkonů kata v mučírňě. Na prvním místě má být užito šněrování, dále pak palečnice. Třetí stupeň spočívá v přiložení španělské (šroubovací) boty, a to pouze v případě *přečinění hrozného* a dále za předpokladu, že nelze s ohledem na fyzický stav delikventa užít palečnic a žebříku. Za čtvrté je jmenováno *vhození na žebřík* za sucha, jako poslední přichází ke slovu světlé trápení. *Josefina*, Articulus XVI., O právu útrpném, § 8, s. 47–48.

²⁴⁵ K tomuto viz podrobně kapitola 7 Severomoravské čarodějnické procesy.

Zpravidla se má také za to, že vězen měl být mučen třikrát a pokud se nepřiznal, měl být propuštěn jako nevinný. V takovém případě však na propuštěném, vedle pravděpodobné fyzické a psychické zátěže, ulpělo i stigma spojené s pobytem v mučírně a s blízkostí kata jakožto snížené osoby. Tato minulost mohla pak být propuštěné osobě připomínána, jak uvádí Karel Malý, například spojením *já jsem nestál pod žebříkem jako ty*.²⁴⁶

Pokud se ale obviněný v mučírně doznal, následoval pochopitelně trest. Potrestání se mohlo odvíjet od Koldínova zákoníku, tedy trest upálení (muži i ženy), stětí (muži), nebo zahrabání (ženy). Záleželo vždy však na konkrétním soudu, na jeho zvyklostech. I žena tak mohla být nakonec například s'ata.²⁴⁷ Před vlastním vykonáním exekuce se poté čekalo, že odsouzený potvrdí svou výpověď také veřejně. Ustáleno bylo v tomto případě spojení: *to беру на svou duši а на том умираю*.²⁴⁸ Pokud vše takto potvrdil, byla poprava vykonána.

Mohlo se ale také stát, že odsouzený odvolal. Formálně mělo být takové odvolání zaznamenáno a exekuce měla pokračovat. „*Kdyžby na místě popravištném měl již konec života svého vzítí, má od rychtáře zjevně přede všemi napomenut býti, na tom-li chce umřítí, což jest před trápením, při trápení i po trápení mluvil а v čem se seznal. Tu kohože ještě odvolal, rychtář povinen bude pod vyznáním jeho dáti to potom pro будауcí память поznáменати*.“²⁴⁹ Nicméně, ono doznání bylo velmi podstatné. Pokud odsouzený či odsouzená odvolali, mohlo to ohrozit věrohodnost soudu a vyvolat pochybnosti o správnosti jeho postupu, o tom, že byl vůbec dopaden správný pachatel či pachatelka zločinu. Šlo vlastně o určitý rituál před finalizací exekuce, o legitimaci popravy skrze závěrečné doznání a přijetí tohoto doznání veřejností. Především z tohoto důvodu je poprava někdy označována za *divadlo práva*.²⁵⁰ Toto divadlo předpokládalo, že spravedlnosti bude učiněno za dost, ale pokud odsouzený veřejně odvolal, kdo mohl zaručit, že byl opravdu vinný? Stávalo se tak, že odsouzený byl po odvolání nikoli popraven, ale znovu odveden do mučírny.²⁵¹

Jak už bylo uvedeno v části věnované historiografii, v případě trestů smrti za čarodějnictví či kouzelnictví máme tendenci vnímat dané exekuce jako nespravedlivé a postup vůči osobám podezřelým z čarodějnictví nebo kouzelnictví za zvláště kruté až excesivní. Je však zároveň nutné si uvědomit, že případy z domácích smolných knih často

---

²⁴⁶ MALÝ, Karel. *O smolných knihách а právu útrpném*, in: *ĎaS*, č. 7, 1961.

²⁴⁷ K tomuto například viz podkapitola 6. 1. 3 Bojkovické čarování.

²⁴⁸ V některých případech se ještě případný nově obviněný mohl snažit o to, aby odsouzený na místě popraviště odvolal.

²⁴⁹ *Práva městská*, O trápení а popravách, T. IX., s. 394.

²⁵⁰ K pojetí exekuce jakožto veřejného divadla podrobněji viz DÜLMEN, van Richard. *Divadlo*, s. 7, zejména pak 44–64. A dále KREUZ, Petr. *Poprava*, s. 421–457, především s. 434–456.

²⁵¹ K tomuto viz Tamtéž, s. 446–449.

nasvědčují tomu, že kouzelník či kouzelnice nejen využívali magické praktiky, ale především jimi přivodili někomu smrt, způsobili fyzickou újmu nebo hmotnou škodu. Nadto ani tortura, a ani způsob poprav, dá-li se určit, nebyly výrazně odlišné od případů jiných. Velmi přísně byli trestáni například žháři a způsob jejich poprav mohl být nadmíru krutý. Ve Velké Bíteši byl roku 1571 popraven jakýsi Bureš právě za žhářství, způsob poprav byl následující: „*Na tom umřel trojí smrtí, trháním kli:[tj. kleštěmi – Z.K.] dřením i spálením.*“²⁵² Mučení a bolestivá smrt tak nebyly určeny pouze osobám spojeným s kouzelnictvím či čarodějnictvím.

Zločin znamenal narušení božího řádu. Potrestáním viníka mělo dojít k opětovnému obnovení tohoto spravedlivého řádu, ovšem nikoli již k vlastnímu napravení odsouzeného: „*Cílem trestu byla msta, v podstatě etatizovaná vendetta založená na myšlence vykoupení, jejímž klíčovým prvkem byla fyzická eliminace viníka.*“²⁵³ Nicméně určité snahy o to, aby odsouzený alespoň ukončil život jako řádný křesťan, aby činil v přítomnosti zpovědníka pokání, můžeme pozorovat již s počátkem novověku.²⁵⁴

---

²⁵² SM VB, fol. 18a.

²⁵³ TINKOVÁ, Daniela. *Hřích*, s. 44. Obdobně pak: „*Kromě toho staré právo neusilovalo o nápravu delikventa, nýbrž o obnovu práva tím, že byla způsobena tělesná újma tomu, kdo obecně uznávaný řád porušil.*“ DÜLMEN, van Richard. *Divadlo*, s. 8.

²⁵⁴ TINKOVÁ, Daniela. *Hřích*, s. 44–45.

6 Morava a čarodějnictví versus kouzelnictví

Moravou pro účely této práce rozumím především území dnešní Moravy a české části Slezska, které tehdejší raně novověká Morava, tak jak je vyznačena v publikaci *Dějiny Moravy*,²⁵⁵ veskrze zahrnovala taktéž. Procesy s čarodějnicemi a čarodějníky z oblasti Velkých Losin a Šumperku nebyly samozřejmě jedinými procesy na moravském území. Považuji proto zastavení se u případů užití magických praktik ze smolných knihy za více než žádoucí. Žádoucí především s ohledem na následnou možnost komparace případů, které nacházíme roztroušeny právě ve smolných knihách, s perzekucemi na uvedených panstvích Žerotínů (Velké Losiny) a Lichtenštejnů (Šumperk). Věřím, že takto bude možné poukázat jak na rozdíly, kvalitativní i kvantitativní, tak naopak na případné shodné prvky obou právě nastíněných skupin perzekucí. Těmito skupinami rozumím tedy procesy právě ze stránek smolných knih, které probíhaly nejčastěji před městskými lokálními soudy s hrdelním právem s tradicí na straně jedné, na druhé straně pak procesy dle výslechových protokolů, zejména z produkce losinské inkviziční komise, která vznikla jako nová samostatná jednotka ze svolením vrchnosti a pod patronací pražského apelačního soudu.

Pro tuto komparaci jsem zvolila tři odlišné a obsahově různě bohaté, tedy různě „sdílné“ smolné knihy moravské provenience pokrývající období od poloviny 16. století do cca první čtvrtiny 18. století. Hlavním kritériem výběru pak bylo v první řadě jednoduše to, že na svých stránkách mají zaneseny i případy, mezi množstvím jiných, týkající se magie, což není pro všechny dochované smolné knihy pravidlem. Tři různé prameny jsem pak považovala za dostatečné s ohledem na relevanci níže předkládaných závěrů ve smyslu dostatečné podloženosti těchto závěrů.

Co se týká konkrétních dále využívaných krevních knih, jedná se tedy o již citované *Smolnou knihu Velké Bíteše* (1556–1615), *Černé knihy práva loveckého na hradě Buchlově* (1562–1654) a *Krevní knihu městečka Bojkovic* (1630–1721).²⁵⁶ Na rozboru vybraných případů užití magických praktik v tomto typu pramenů se pokusím o analýzu toho, jakým způsobem bylo k osobám obviněným nejen z užívání čar přistupováno a taktéž, umožní-li to tyto prameny, o charakteristiku toho, jakým způsobem bylo nejspíše pojímáno kouzelnictví, daleko spíše než čarodějnictví, na území Moravy v raném novověku.²⁵⁷

---

²⁵⁵ VÁLKA, Josef. *Dějiny Moravy, Morava reformace, renesance a baroka*, díl 2, Brno, 1996, s. 128–129.

²⁵⁶ K těmto, včetně plných citací materiálů, viz pozn. pod čarou č. 192, 193 a 194.

²⁵⁷ Podrobněji k dochovaným smolným knihám, včetně jejich přehledu, zejména viz KREUZ, Petr. *Stav a perspektivy vydávání smolných knih a příbuzných pramenů k dějinám hrdelního soudnictví v českých zemích*,

6. 1 „*Magia sive sortilegium, to jest čarodějnictví...*“²⁵⁸

Jak je v současné historiografii pojímán rozdíl mezi čarodějnictvím a kouzelnictvím, to už víme. Jak, kde a jakým způsobem došlo nejpravděpodobněji k postupnému ustavení sdruženého zločinu čarodějnictví, s tím už jsme se taktéž seznámili. Víme dále, jaký postih pro kouzelnice a kouzelníky, případně pro čarodějnice a čarodějníky stanovila *Práva městská* Pavla Kristiána z Koldína i to, jakým způsobem mohl být veden celý proces s obviněným od zatčení až po jeho odsouzení. Co ale zatím přesně nevíme je to, co si vlastně představit pod oním čarodějnictvím a kouzelnictvím. Co tvořilo obsahovou náplň těchto obvinění v případě území Moravy, potažmo Čech. Byla veškerá obvinění vždy nutně spojená s paktem s démony a s lety na sabat? A co vše se vlastně může skrývat pod oním spojením *magické praktiky* a znamenaly tyto automaticky asociaci se zlými silami? Byly v domácím prostředí v souvislosti s čarami trestány ženy? A byly všechny soudy činné tak, že veškerá obdobná obvinění doprovázela automaticky tortura následovaná kapitálním trestem? Nejen na tyto otázky se pokusím nalézt odpovědi právě v této kapitole.

V souvislosti s citacemi z pramenů níže upozorňuji, že raný novověk užíval pojmy čarodějnictví, kouzelnictví, čáry a kouzla nejčastěji jakožto synonyma. Nicméně i přesto se při jejich interpretaci budu držet rozdělení užívaného současnou historiografií, tedy odlišností mezi kouzelnictvím, případně škodlivým kouzelnictvím bez účasti d'ábelských sil na straně jedné a diabolickým čarodějnictvím na straně druhé. Považuji to taktéž na nezbytné s ohledem na zachování jasnosti interpretací a možnosti poukázat jasně na rozdíly mezi případy ze smolných knih a procesy z velkolosinska a šumperska.²⁵⁹

Kdo znal a užíval magii? Lze ji pro období raného novověku považovat za běžnou součást každodennosti většiny obyvatel? Nebo byly magické praktiky známy pouze úzkému kruhu specialistů z řad porodních bab, léčitelek a léčitelů? Byla magie vnímána pouze jako negativní, nebo pokrývala daleko širší spektrum?

Magické úkony a pověrečné rituály byly běžnou součástí každodenního života. Vyplývaly ponejvíce z prosté potřeby jedince chránit se a bránit, sekundárně pak případně

---

in: Ústecký sborník historický, Stav a perspektivy zpřístupňování středověkých a raně novověkých městských knih, Ústí nad Labem, 2010, s. 213–240.

²⁵⁸ „*Magia sive sortilegium, to jest, čarodějnictví a všelijaká jiná škodná kouzla, kterážto pokutou meče aneb upálením na pohlaví mužském, a na pohlaví ženském zahrabáním, aneb též upálením ztrestána býti mají.*“ *Práva městská*, O veytržnosti, O. II., s. 335.

²⁵⁹ Následující část této podkapitoly přejímám ve zkrácené a mírně upravené podobě ze své diplomové práce. KOBRLOVÁ, Zuzana. *Čarodějnické procesy – iluze českých dějin?*, diplomová práce, ÚČD FF UK, Praha 2013, s. 109–113.

z touhy ovládnout nadpřirozené síly, usměrnit a využít jejich potenciál v osobní prospěch. Čeněk Zíbrt k tomuto uvedl: „*Zdroj, odkud se čáry a kouzla naberou, je zcela vysvětlitelný. Člověk nemoha cestou přirozenou, delší a tím mrzutější, dojít touženého cíle, ať již zbaviti se nemoci, ať kdesi pokladů se dobrati, dodělati se dlouhého života a pod., dychtí po cestě kratší, rychlejší, nadpřirozené.*“²⁶⁰ V jednotlivých magických praktikách, co do požadovaného výsledku, spatřujeme ovšem vedle přání po ochraně života a majetku taktéž konotace vyplývající z reálných mezilidských vztahů. Na pozadí konkrétních obvinění lze taktéž vysledovat osobní averze a společenské konflikty, touhu po odplatě i profitu na úkor jiného. Jeden se tedy bránil, druhý chtěl škodit.

Užívání magických praktik ve vztahu k oné touze bránit se souviselo pak s obecnou obavou z ohrožení zlými silami, které ale mnohem častěji v konečném důsledku reprezentovaly magické pokusy sousedů poškozeného, spíše než d'ábel a jeho démoni. Nebezpečí sílilo především o Filipojakubské a Svatojánské noci.²⁶¹ Ochranu před čarami a kouzly měla nejen v tyto dny zajišťovat kupříkladu zrnka písku či popel na prahu stavení. Účelem bylo zamezení přístupu temných sil do domu. Čarodějnice či kouzelnice totiž údajně nejprve pocítila potřebu zrnka písku spočítat, což jistě byla poměrně náročná a především zdoluhavá záležitost, na napadení, způsobení škody či urknutí obětí jí tak nakonec neměl zbýt žádný čas. Identického významu nabývalo taktéž kladení větviček k symbolické hranici domu, nejčastěji tedy před jeho prahu, neboť i v tomto případě byla nevíтанá návštěvnice nucena před vstupem do stavení ponejprve přepočítat lístky či jehličky.²⁶² Další rozšířenou ochrannou praktikou bylo umisťování větviček šeríku do oken, nejčastěji formovaných do tvaru kříže.²⁶³ Snaha zamezit přístupu do obydlí vyplývala však nejen z obavy z bezprostřední úhony, ale taktéž z představ dotýkajících se nebezpečí ze zcizení předmětů z konkrétního domu čarodějnicí či kouzelnicí, neboť právě jejich prostřednictvím může kdykoli později hospodářství i domácnosti a jejím členům uškodit.

Vysoce oblíbeny a frekventovány byly škodlivé magické praktiky s požadovaným výsledkem v podobě odejmutí mléka sousedově dobytku, zapříčinění chřadnutí cizích domácích zvířat, popřípadě *zostuzení, sušení a moření* lidí. Význam slova *ostuditi* je

---

²⁶⁰ ZÍBRT, Čeněk. *Myslivecké pověry a čáry za starých časů v Čechách*, Písek, 1889, Úvod, s. 2.

²⁶¹ Svatojánská noc se také považovala za vhodný čas ke sběru léčivých bylin.

²⁶² K tomuto např. viz ČERNÁ, Naděžda. *Magie v lidových zvycích na Mělnicku a okolí*, in: MaN, Ludmila Tarcalová (ed.), Uherské Hradiště, 1997, s. 165.

²⁶³ TARCALOVÁ, Ludmila. *Světcí a magie*, in: MaN, Ludmila Tarcalová (ed.), Uherské Hradiště, 1997, s. 83.

spojován se snahou učinit osobu či věc odpudivou.²⁶⁴ Výrazu *sušit* někoho, ať již člověka či zvíře, bylo v raném novověku rozuměno ve smyslu *způsobit, aby chřadl*, naopak *mořit* konkrétní osobu nebo hospodářské zvířectvo znamenalo *způsobit, aby někdo zemřel*.²⁶⁵ Takové záměry se realizovaly nejčastěji prostřednictvím *prachů* vhažovaných do pití, případně přimíchaných do potravy, a dále pak skrze *zlitiny*,²⁶⁶ tedy poléváním prahů domů, křižovatek či prostě cest, po nichž se dotyčná osoba pohybovala, případně po nich chodíval dobytek. Očekávalo se, že když dané místo zamýšlená oběť překročí, začne ztrácet životní sílu a *mřít*. Vypití či pozření kontaminovaného nápoje nebo pokrmu či krmiva mělo mít v případě zlých úmyslů shodný účinek. U prachů vhažovaných například do pití zde ale mohl být i záměr, aby se daná osoba do pachatelky či pachatele zamilovala. Záleželo tedy nejen na úmyslu, ale i na samotném složení tohoto prachu, z něhož zpravidla vyplýval i účel. Záměr mořit či sušit předpokládal shodně odpudivé ingredience, touha po lásce určité osoby pak dokonce část z těla pachatele, například vlasy či chlupy z ohanbí.

Co se tak přípravy prachů dotýká, ve smolných knihách čteme o usušených a následně drcených částech nebožtíků, nejčastěji *viselců* (oběšenců) na šibenici. Součástí takových přípravků se velmi často stávala taktéž mrtvá zvířata spalovaná na popel. *Zlitinou* pak mohla být kupříkladu voda prolitá psí lebkou či táž tekutina pozůstalá po omytí zvířete. Zmiňovala jsem vylévání kouzlem zkažených tekutin na křižovatkách, neboť právě tyto geografické body mají v magickém myšlení zvláštní místo. Stýkají se zde čisté a nečisté síly. Myšlenka spojená s prostorem určitého rozhraní, ať se již jedná o práh příbytku či prosté hranice mezi pozemky, nesla v sobě taktéž prvky stýkání i potýkání se domácího a cizího, přeneseně tedy dobrých a zlých sil.

Vedle užívání prachů a zlitin docházelo také k zakopávání hrnců s čarovným obsahem pod práh domu oběti,²⁶⁷ případně na libovolném místě jejího pozemku. Výpovědi obviněných, stejně tak prohlášení svědků, poskytují informace také o ukládání váčků, například s předmětem, který patří osobě, proti níž je kouzlo zaměřeno, ale taktéž s ropuchami či dřevem z domu oběti. Mohly v nich být uloženy též voskové figurky²⁶⁸ například se symbolicky znázorněným utrpením zamýšleného poškozeného.

---

²⁶⁴ NĚMEC, Igor. *Česká slova někdejší magické terminologie*, in: LF, roč. 103, Praha, 1980, s. 35.

²⁶⁵ PETRÁŇOVÁ, Lydia. *Doklady*, s. 50.

²⁶⁶ Tamtéž, s. 52.

²⁶⁷ Přičemž o hrncův zakopávání hovoří i Hrdelní řád císaře Josefa I., *Constitutio criminalis Josephina*.

²⁶⁸ Užití *voščeného tatrmánku* zmiňuje k roku 1487 Kamila Rojčiková. V Uherském Hradišti byla užita figurka s propíchnutými ušními bubínky s tím, že způsobila hluchotu jedné z měšťanek. ROJČIKOVÁ, Kamila. *Čarodějnické procesy*, s. 189–190.

Magickým konáním si ale mohli dopomáhat a také dopomáhali i ti, kdo nechtěli škodit cizímu dobytku, ale zajistit si prospívání svého vlastního. K tomu sloužily například hostie vložené do žlabů pro dobytek. V případě zajištění zvýšeného užítku z domácích zvířat mohly být dále užívány také části těl oběšenců, jak o tom svědčí kupříkladu případ řešený roku 1670 v Brandýse nad Labem: „...*Zelýnka a Vrba pro nočne obrani jednoho zločince u miest pražských provazem na hrdle strestaneho, a emúz ruky leve uržezani. Stoček pak pro užívani týž ruký k obroku michani konium, ...*“²⁶⁹ Obecně byly části těl oběšených mužů, protože ženské tělo na šibenici by budilo pohoršení a tedy tento trest neměl být ženskému pohlaví ukládán, velmi žádanou a vyhledávanou magickou ingrediencí.

Systém pověrečných praktik i magických úkonů byl také poměrně konstantní v čase, shodné či obdobné rady nejspíše obdržela žena, jež měla problém s dojivostí krav v 16. století i ve století 18. Nelze však ve většině případů hovořit o vázanosti konkrétních úkonů spojených s očekáváním nadpřirozeného výsledku na omezený geografický prostor, naopak, odnímání mléka a vsypání prachů můžeme pozorovat patrně po celé Evropě.²⁷⁰

Jednotlivec mohl tedy jak sám uškodit, stejně mohlo být jemu samému uškozeno. Bránit se proti zasažení magií bylo možno, vlastně i poměrně logicky, opět pouze jejím užitím, respektive proti-užitím. Nejčastěji se tak dělo prostřednictvím kouzelné praktiky umožňující vyhledání čarodějnice, kouzelnice či po mstě toužícího souseda s tím, že na ně bude po odhalení zatlačeno, aby kouzlo odvolali, případně prozradili místo jeho uložení.

V případě uložených čar je kouzlo zapotřebí vykopat a zničit, poté neblahý efekt pomine. I v tomto případě existovala různá doporučení či varování: „*Kdybys našel čáry zakopané, neber je do holý ruky, ale najdi si dřevo, které je od hromu roztlučené, nasekej z něho třísek, zatop v chlebové a ty čáry na ten oheň hod'. Ten čarodějník musí k tobě přijíti; jestli nepřijde, dlouho trvati nebude – musí zahynouti.*“²⁷¹ Kouzlem napadený jednotlivec tedy není zcela bezmocný, existuje identická, tedy v tomto případě magická cesta, jak si pomoci. Tak v případě, kdy byla odnímána dojivost, což mohlo i existenčně ohrožovat, doporučovalo se

---

²⁶⁹ NA Praha, fond Stará manipulace, inv. č. 3009, sign. R 109/18/sv. 2. Do případu byl zapojen i apelační soud. Ani jeden ze tří mužů nebyl nakonec potrestán smrtí: „*Řehoř Zelýnka, a Kašpar Vrba ... z miesta vymrskani a z kralovstvi tohoto na viečnosť vypoviedieni, Pavel Stoček pak na obecnem dile púl letho ... v pautach a žielezých praczovati...*“ Tamtéž.

²⁷⁰ Kupříkladu pro oblast Sárska hovoří o těchto praktikách Eva Labouvie. LABOUVIE, Eva. *Zauberei*, s. 61. Škodlivé čarodějnictví na lidech i dobytku nacházíme, a to formou vsypání jedu do piva či krmiva pro zvířectvo, i v lipském Hornu. AHREND-SCHULTE, Ingrid. *Hexenprozesse*, s. 349, 352.

²⁷¹ *Šel psotník po humnech – aneb zařikání, (s)prosté pohádky, potěšitelné studie a vyprávění z českého venkova i města minulého století, z rukopisů Čenka Zírta, Jana Štursová, Miloš Sládek (ed.), Praha, 1997, s. 142.*

následující: „*Uřež svým kravám každého rohu i kopejtka kousek, vytrhni též každý trochu srsti, a tím kuř krávy, potom pak vykopajíc v chlévě důlek kudy krávy chodí, vdělej to uhlí do toho důlku, zadělajíc hlínou, i hned přijde ta jistá a bude prositi, aby jí to odpustila ...*“²⁷² Čarodějnice či kouzelnice též zakusí bolest v případě prostého bití palicí či píchání jehlicemi do másla a mléka, neboť tyto údery pociťuje podle tehdejších představ škodící osoba na svém vlastním těle.²⁷³ Aby dále nebylo učarováno dobytku, doporučuje se taktéž moč od malých dětí, kterou se má tento při první jarní pastvě kropit při východu z vrat.²⁷⁴

Na stránky smolných knih se bohužel pro nás dostalo jen malé množství obdobných případů.²⁷⁵ Čarodějnictví či kouzelnictví však mělo ve společnosti své pevné až nezastupitelné místo a současným badatelům tak tyto případy pomáhají k pochopení fungování raně novověké společnosti. Mezilidské vztahy jsou komplikované, lidská povaha konfliktní a právě magie mohla být prostředkem řešení sousedských sporů. Lidé si stejně tak záviděli, svářili se a škodili si, jako toužili po bohatství a prosperitě, po vyléčení se z nemoci a po lásce. Nejen o tomto se nakonec dočítáme právě na stránkách smolných knih.

6. 1. 1 Velká Bíteš a dvaadvacet poprav

Ve smolné knize Velké Bíteše (1556–1615) nalezneme nejen pro moravské, potažmo též pro české prostředí, až nebývale kruté tresty jako vpletení do kola, pečení za živa nebo trhání kleštěmi. Především zde ale nacházíme nebývale vysoký počet obětí kouzelnického procesu. Mezi lety 1571 až 1576 zde bylo obviněno, vyslýcháno a útrpnému právu podrobno a následně též popraveno dvacet dva žen.²⁷⁶ Nicméně pouze u jedné z nich, u Dorny Bimkové, je uveden přestný způsob provedení exekuce, a to spíše mimochodem, jako poznamenání z místa popravního: „*A když jest pak na hranici vložena byla (...) pana*

²⁷² MZA Brno, fond G 10, Sběrka rukopisů MZA, inv. č. 525, *Různá zařikání, čáry a pověrečné praktiky* (dále jen *Různá zařikání*), fol. 37ba.

²⁷³ Analogické praktiky, zahrnující taktéž píchání do voskové figurky symbolizující čarodějníka, zaznamenává po Evropě též Hartmut Lehmann. LEHMANN, Hartmut. *Hintergrund*, s. 363–364.

²⁷⁴ *Různá zařikání*, fol. 35b.

²⁷⁵ Podrobněji k dochování obdobných pramenů viz podkapitola 4.1 Smolné knihy a knihy právní.

²⁷⁶ Anna Maštálková z Náměště (SK VB fol. 18b.), Lidmila Klimentka z Náměště (fol. 18b.–19a.), Dorota Vítaušková (fol. 19a.–20a.), Anna Rouska (fol. 20a.–20b.), Dorota z Litomyšle (fol. 20b.), Dorota Valová (fol. 21b.), Markyta Zavadička (fol. 21b.–22b.), Marta Doležalka (fol. 22b.), Markyta Kautná (fol. 23a.), Dobšová z Jesenice (fol. 23b.), Markyta Ťuhykalka (fol. 24a.–24b.), Lída z Vocmanic (fol. 24b.–25a.), Anna Rohovská (fol. 25a.), Markyta Škerabková (fol. 25b.), Salka z Naloutčan (fol. 25b.), Anna Straková z Jesenice (fol. 25b.–26a.), Dorota Doležalka (fol. 26a.), Lída Křička (fol. 26b.), Lída Kaudelková z Čikova (fol. 26b.–27a.), Dorna Bimková z Čikova (fol. 27a.–27b.), Apolena Sedlářka (fol. 27b.–28a.), Dorota Uhlířka (fol. 28a.). Rozsudek smrti chybí pouze u Anny Rousky, ale analogicky k jiným, neb se taktéž doznává, že lidi umožila, předpokládám exekuci.

*purkmistra a panů prosila aby tiem osobam na kdere vyznala takova ukrutna a ohavna smrt činěna nebyla (...).*²⁷⁷ Dorna Bimková byla upálena, lze tak předpokládat, že shodný trest stihl i ostatní ženy, avšak nelze to bezprostředně doložit prameny, pouze dovozovat.

Ve výpovědích těchto žen, částečně personálně provázaných, se dočítáme nejvíce o užívání magických praktik za účelem způsobení škody či újmy na zdraví a na majetku. Co je ale pro předkládanou práci v tuto chvíli důležité, a na co zde chci poukázat především, to je obsahová struktura jednotlivých případů a vlastní charakter magických úkonů. Velkobítešská smolná kniha nám navíc může napomoci objasnit také funkci, jakou magie v těchto konkrétních případech měla či mohla mít. V tomto kontextu se pokusím poukázat také na to, že magické úkony byly často jen nástrojem využívaným lidmi, mezi mnoha jinými, veskrze přímočaře až pragmaticky.

Ve většině z dvaadvaceti examenů se objevuje motiv *lití zlé vody* a *sypání prachů*, které obviněné ženy užívaly k umoření vybraných jednotlivců. Jakým způsobem byly takové magické praktiky realizovány, nejen to se dozvídáme hned v prvních dvou v knize zanesených vyznáních z roku 1571. Anna Maštálková v prvním, ve druhém i ve třetím případě potvrdila, že „... *jest paní Lidmila Klimentka paní Mandě udělala z té příčiny, že jí sýrův nechtěla paní Manda prodati a to tím způsobem, že jest zmyla psa a kočku a vypujčivši sobě Klimentka botkův od paní Mandy do těch botkův tu vodu za kamny vlila.*“²⁷⁸ Klimentka tedy dle zápisu ve smolné knize usušila jakousi paní Mandu, se kterou měla osobní a podle všeho i poměrně banální spor o prodej sýra. O záměru Klimentky poškodit Mandu byla podle svých vlastních slov spravena také sama obviněná Maštálková, která *na tom umřela*.

Následně, již v záznamu z výslechu Lidmily Klimentky, se dozvídáme nejen to, že ona *zlou vodu* učila Lidmilu připravovat jakási Plačková z Tasova. To ale nebylo vše, Plačková se měla na usušení Mandy podílet také, už jen tím, že Klimentce poslala už připravenou zlou vodu a ta jí nejen nalila Mandě do bot, ale také s touto vodou z kropila dům. Plačková vodu navíc nedala zadarmo, Lidmilu stála tolar. V případě těchto dvou žen došlo následně k vývodu (konfrontaci), a to ve chvíli, kdy měla být již Lidmila *při hranici*.²⁷⁹ Také toto by tedy taktéž potvrzovalo skutečnost, že všech dva a dvacet žen bylo za své skutky upáleno.

---

²⁷⁷ SK VB, fol. 27b.

²⁷⁸ Tamtéž, fol. 18b. Z úvodu zápisů ve smolné knize se v případech Anny Maštálkové i Lidmily Klimentky dozvídáme, že zápis byl učiněn zřejmě až po třetím vyznání a tedy trojí tázání se zde dodržovalo.

²⁷⁹ Tamtéž, fol. 18b.–19a. V examenu Klimentka také vůči Plačkové uvádí, že ji Plačková nejen učila, že vodu od ní i koupila a to za jeden tolar. Při vývodu pak Plačková pravděpodobně neoponovala tím, že to není pravda, pouze poukázala na to, že nešlo o tolar, ale o šedesátník.

Již z prvních případů tedy vidíme, že za zlým úmyslem uškodit oběti nestál ďábel či démoni, ale prostý a lidem z podstaty vlastní vztek a zlost. Je také patrné, že příčinou usušení paní Mandy mělo být podle výpovědí vlastně jen neprodání sýru. Stačilo tedy vlastně dost málo, aby se jednotlivec rozhodl uchýlit se k magickému konání pro svou malou pomstu. Tato pomsta měla mít negativní dopad na konkrétního člověka, na jeho zdraví a život. Také Klimentka si tak vyslechla trest smrti, nejpravděpodobněji v podobě upálení.

Z roku 1571 pochází ještě další tři zápisy vztahující se ke škodlivému kouzelnictví. Zajímavý a také zřejmě nejdelší je zápis u příležitosti výslechní Doroty Vitauškové. Vedle výroby prachů ze slepých koček, psů i jedovatých zubů a dále lití zlé vody: „...vyznává, že *sau z Machačkovy hlavy vlasův dostaly a těmi vlasy žábě voči zašily a po vodě pustily a tak j[es]t podnes slepá.*“²⁸⁰ Stejně jako v předchozí podkapitole u figurek s vyznačeným poraněním, i v tomto případě se jedná o magii fungující na jednoduchém principu nápodoby, tedy, co se stane žábě, má se stát i majitelce vlasů.²⁸¹

Mezi oběti Vitauškové a jakési Kašparky patřila nejen Machačková, ale i další lidé, které umořily. Kašparka pak měla zabít také svého vlastního muže, tentokrát však nikoli prostřednictvím škodlivé magie, ale nožem s tím, že z něj jisté části ještě po usmrcení vyřezala.²⁸² Dále tyto společně mořily zvířata, zejména dobytek, a Vitaušková taktéž uvádí, že sama učila některé jiné ženy výrobě prachů a rozdávala zájemkyním zlou vodu. Jednou z příjemkyň měla být i Anna Rauska. Tato žena se poté účastnila i následujících čar: „*Více vyznává, že na S[vateho] Filipa a Jakuba v domě svém Vitaušková a nebo v Kašparky pastejřky přes bidlo vrhly provaz a Anna Rauska s nimi a volaly čnich čnich malenky, stračenky, kravěnky a ten provaz jim tak dožil mlíko...*“²⁸³ Ani v těchto případech se ale žádná z žen nedovolávala pomoci k démonům. A jak už bylo uvedeno výše v textu, odjímání mléka patřilo k oblíbené magické praktice po celé Evropě.²⁸⁴ Zde však blíže vidíme to, jak se toto ukradené mléko mohlo podle dobových představ dostat ke zlodějům. Setkáváme se taktéž s filipojakubskou nocí, za které měly nadpřirozené síly působit zvláště mocně.

---

²⁸⁰ SK VB, fol. 19a.

²⁸¹ Tento typ magie označuje například Jamese Frazer ve své dnes již překonané, ale dosud podnětné publikaci za magii sympatetickou: „*První princip bychom mohli nazvat zákonem podobnosti, druhý zákonem styku nebo doteku. Z prvního principu, to je ze zákona podobnosti, kouzelník vyvozuje, že může dosáhnout žádoucího výsledku jeho pouhým napodobením; z druhého vyvozuje, že cokoli učiní s nějakým hmotným předmětem, postihne i osobu, s níž byl tento předmět jednou ve styku, ať už byl částí jejího těla nebo ne.*“ FRAZER, James George. *Zlatá ratolest*, Praha, 2012, s. 17.

²⁸² SK VB, fol. 19a.

²⁸³ Tamtéž, fol. 19b.

²⁸⁴ Podrobněji k tomuto viz výše, podkapitola 6. 1 „*Magia sive sortilegium, to jest čarodějnictví...*“

Zcela v závěru zápisu vyznání Vitauškové se dozvídáme také něco o osudu Plačkové, přítomné upálení Lidmily Klimentky. Dorota Vitaušková totiž uvedla, že cokoli na ní vyznala při trápení (tj. při tortuře) právě Plačková, že to je pravda. Také tato žena byla tedy zadržena, pravděpodobně po vývodu s Lidmilou Klimentkou, a mučena. Zápis z jejího výslechu se však ve smolné knize nenachází. Stejně tak se v ní nenachází ani examen Kašparky, která vedle čar zavraždila svého manžela a zohavila jeho tělo. Je tak možné, že upálených žen bylo nakonec více než přímo doložitelných dvacet dva, jen se o tom nedochovaly samostatné zápisy ve smolné knize.²⁸⁵

Po vyznání Vitauškové následuje ještě roku 1571 vyznání další nám již známé ženy. Tou je Anna Rauska, taktéž užívající zlé vody k umoření několika žen. Důvody k takové své činnosti měla dle výpovědi různé, například doznala, že: „*Daubalkú umořila též tau vodau a to proto, že jí nedala někdy chleba ...*“²⁸⁶ Za činem tak opět stály nikoli démonické, ale lidsky až malicherné pohnutky.

Poslední vyslýchanou byla dle stránek smolné knihy v roce 1571 Dorota z Litomyšle dozrávající se k umoření jedné ženy s tím, že jí k tomuto činu navedla Vitaušková a Plačková. Také zde měly svou roli sehrát nedobré vztahy. To, že jsou motivy a vlastně obecně záznamy výslechu zřejmě daleko méně fantastické, než by někteří při vyslovení spojení *kouzelnický proces* snad čekali, je více než jasné. Magie zjevně neobnášela jen tajuplné spolky s ďáblem a démony.

Dorotou z Litomyšle popravy žen obviněných nejčastěji z toho, že zlou vodou mořily lidi, sice neskončily, ale ve smolné knize jsou obdobné případy zaznamenány znovu až v roce 1575 a hojněji v roce 1576, kdy bylo, vycházíme-li ze záznamů uvedených v prameni, popraveno patnáct žen. Změnila se v průběhu oněch pěti až šesti let struktura obvinění? Objevují se v examenech nějaké nové elementy, například diabolického charakteru? Pro odpověď na tyto otázky již dle mého názoru není nutný rozbor všech zbývajících zápisů dotýkajících se magie. Využijí tak zápisu z výslechu Doroty Valové, která je v případech předmětu našeho zájmu první ze dvou kouzelnic z roku 1575 a poté exameny Marty Doležalky a Doroty Uhlířky, tedy první a poslední vyznání zainteresovaných žen z roku následujícího.

---

²⁸⁵ Lze tak mít jistě za to, že i vyslýchaná a mučené Plačková byla nakonec popravena, ačkoli její examen se ve smolné knize nenachází. Stejně tak není pravděpodobné, že pokud byla soudu k dispozici, že Kašparka unikla trestu. Považuji tak za velmi pravděpodobné, že popravených žen bylo nakonec minimálně dvacet tři a možná i více.

²⁸⁶ SK VB, fol. 20a.

Dorota Valová se doznávala k tomu, že *vodu dělala*²⁸⁷ a taktéž k přípravě prachů, přičemž oba prostředky užívala především k moření dobytka. Prachem však prý posypala i jednu ženu, se kterou se měla pohádat kvůli plátnu.²⁸⁸ A tak ani v roce 1575 nepozorujeme v obsahové struktuře výslechů vlastně žádnou významnou změnu. Změnu nepřináší ani první záznam k roku 1576.

Ze zápisu z examenu Marty Doležalky se dozvídáme, že užívala vody s prachem z nekřtěnat a slepých kořat, kterou lila na místa, kudy přecházel její soused Martin, v době zápisu ve smolné knize již nebožtík. Dnes se nám může zdát podivné, jak zemřel někdo, kdo překročil místo polité *zlou vodou*. Pokud však takovou vodu, často zřejmě skutečně toxickou s ohledem na ingredience či prolití psí nebo jinou lebkou, daly pachatelky oběti vypít, pak bude náš údiv patrně menší. Je samozřejmě možné, že soused Martin zemřel kvůli něčemu úplně jinému. To nám však prameny neprozradí. Co však říci mohu, je to, že ať již onen Doležalčin soused zemřel kvůli její zlé vodě či nikoli, Doležalka stála o jeho smrt a činila proto kroky, které měly její úmysl převést ve skutečnost. Mohla tak být, a podle všeho také byla, pojmána za vražedkyni, která užila magických praktik. Zároveň soudci jistě věřili tomu, že Martin zemřel právě jejím přičiněním. Jejich myšlenky se pravděpodobně neubíraly shodným skeptickým směrem, jakým bychom dnes uvažovali my. Martin zemřel, protože Doležalka mu lila vodu. Příčina i důsledek byly v raném novověku jasné.

Poslední zápis z roku 1576 je výpovědí Doroty Uhlířky, kterou celkově končí výslechy žen doznávajících se zpravidla k lití zlé vody a dělání prachů. Ani Dorota Uhlířka není v tomto výjimkou. Pomocí prachu měla mořit několik lidí a chystala se i na svého muže. I ona pak uváděla, že jí radily i jiné ženy. Například jakási Lišková jí měla ještě s jednou další ženou doporučit, aby došla v neděli krávu křížem a pak vše hodila do pece, ale Uhlířka: „... *jest toho nedělala a že neví k dobrémuli je[st] to či ke zlému.*“²⁸⁹ To tedy mimo jiné znamená, že veškerá magie nebyla považována za zlou či dokonce d'ábelskou. V obecnější rovině pak z velkobítešské smolné knihy vyplývá, že pod velkobítešským právem nebylo kouzelnictví, byť třeba škodlivé, vůbec pojmáno ve spojení s d'ablem, respektive diabolické elementy se konkrétně v případech žen z velkobítešské smolné knihy neobjevují, nebo pouze minimálně.²⁹⁰

---

²⁸⁷ SK VB, fol. 20b.

²⁸⁸ Tamtéž, fol. 20b.

²⁸⁹ Tamtéž, fol. 28a.

²⁹⁰ K tomuto podrobněji viz KOBŘLOVÁ, Zuzana. *Sdružený zločin čarodějnictví a české země*, in: *Paginae historiae*, 23/1, Praha, 2015, s. 104–135, zejména pak s. 121–123.

Vraťme se ale ještě k údajné rádkyni Liškové. Ta byla přivedena k vývodu, svou radu vůči Uhlířce potvrdila a dodala, že je to k dobrému. Examen této Dorotiny rádkyně se ale v knize nenachází. Pokud neměla na svědomí nic jiného, je možné, že tato žena právu útrpnému podrobena nebyla. Všechny ostatní popravené ženy měly totiž podle výsledků na své duši moření lidí i domácích zvířat, tedy škodlivé kouzelnictví, které mělo nadto i reálné výsledky v podobě zemřelých osob či zvířat. Zároveň ze zápisů ze smolné knihy po mém soudu velmi jasně vyplývá, že magie zde nesloužila v žádném případě jako prostředek navázání styku s ďáblem, ale čistě jako nástroj k řešení sociálních konfliktů. Předpokládám také, že popravené ženy byly primárně pojímány jako mordýřky, spíše než kouzelnice. Důležité bylo, že svým konáním buď skutečně způsobily, nebo se alespoň mělo za to, že způsobily, zcela reálnou újmu. Potvrdí se toto i na základě rozboru případů z další z krevních knih?

6. 1. 2 *Osazen jest soud lovecký*

Další z dochovaných smolných knih moravské provenience je *Černá kniha práva loveckého na hradě Buchlově*. Tento pramen je v porovnání s velkobítešskou knihou sdílnější. Zápisy jsou podrobnější a pozornému čtenáři taktéž prozrazují mnohé cenné informace z každodennosti raně novověkého člověka. V neposlední řadě je často zaznamenáno, kdo vlastně podal žalobu na obviněného. Je zde tedy jasné, proč a na základě čeho se daná osoba před soudce dostala. O toto jsme byli v případech z velkobítešské knihy ochuzeni.

Z deseti případů²⁹¹ užití magických praktik v černé knize buchlovského práva, respektive obvinění z kouzelnictví, byly zcela prokazatelně alespoň ve dvou případech žaloby podány přímo sousedy obviněné osoby. Jednalo se o žalobu na Annu Mášovou, kterou podával jakýsi Jiřík Hampaka, a dále o případy Doroty Kršičkové a Kateřiny Chalabalky, na něž upozornila jiná žena, a to prostřednictvím žaloby podané jejím manželem. Žena tedy byla v tomto případě zastupována mužem.²⁹² Některé další žaloby, například na Barboru

---

²⁹¹ V černé knize jsou v případech čar a kouzelnictví uvedeny zápisy o těchto osobách: Kateřina Slaměná v případě Jíry Masaře z roku 1587 (fol. 31–36), Anna Vašíčková v roce 1592 (fol. 40–41), Jan Drbiska v roce 1594 (fol. 43–45), Barbora Drslíčka v roce 1595 (fol. 55–57), Martin Trhaný v roce 1616 (fol. 150–151), Anna Mášová v roce 1625 (fol. 166–168), Dorota Kršičková a Kateřina Chalabalka v roce 1629 (fol. 179–182), Jan Palač v roce 1637 (fol. 192–198), Kateřina Palačová v roce 1637 (fol. 198–202), Jan, pastýř z městečka Žeravic v roce 1638 (fol. 220–222). V originále smolné knihy jsou čísla folií přepsána a tato čísla jsou ve srovnání s edicí pramene +1. Folia jsou tak citována dle originálu. Každá stránka v knize je poté v originálu číslována zvlášť, tedy jeden list má dvě čísla.

²⁹² Podle Richarda van Dülmena bylo v raném novověku běžné, že žena byla identifikována skrze svého muže. Blíže k tomuto viz DÜLMEN, van Richard. *Bezectní lidé. O katech, děvkách a mlynářích*, Praha, 2003.

Drslíčku, byly podány šlechticem, kterého však zastupoval úředník. Není to tedy tak, že všichni byli stíháni z úřední povinnosti, nebo že by snad zde dokonce byla k dispozici osoba v postavení inkvizitora. Žalovat mohli i sousedé.

Ve věci kouzelnictví bylo tedy mezi lety 1587 až 1638 před buchlovským loveckým právem obviněno celkem jedenáct lidí, šlo o sedm žen a čtyři muže.²⁹³ Aby bylo možné vytvořit si představu o tom, jaká byla struktura obvinění a jaký byl výsledek jednotlivých procesů, rozhodla jsem se také v tomto případě pro selekci na základě chronologie. Rozebrány zde budou zápisy vztahující se k žalobě na Annu Vašíčkovou (1592), na Martina Trhaného (1616), poté na Annu Mášovou (1625) a závěrem na Jana a Kateřinu Palačovy (1637).

Anna Vašíčková, žena Václava Vašíčkového, byla obviněna, že: „... *s kouzly a čarami obcházeti měla, krávy mořiti ...*“²⁹⁴ Anna vše popřela a dokonce ani svědectví tří mužů se soudu nezdálo dostatečně hodnověrné. Žena byla propuštěna. Nebyl přizván ani kat, ačkoli se podle žaloby mělo jednat o škodlivé kouzelnictví, konkrétně o moření dobytka. Žádné magické úkony však podle výpovědi svědků nikdo na vlastní oči neviděl, mělo pouze dojít ke slovní konfrontaci mezi Annou a nám blíže neznámou pastýřkou, přičemž obviněná jí měla hrozit právě újmou na kravách. Navíc se zdá, že k této škodě nakonec ani nedošlo a zůstalo jen u popsanych výhrůžek. Tento aspekt mohl být rozhodující a starosta a přísedící se rozhodli ženu propustit.

Může se zdát, že případ sám o sobě není nijak zvlášť zajímavý, i samotný zápis v knize je poměrně stručný ve srovnání s dalšími záznamy. Není tomu ale tak docela pravda. Dozvídáme se například to, že na počátku stál zřejmě řadový sousedský spor mezi Annou a onou pastýřkou. Anna se snažila svou sokyni zastrašit tím, že ohrozí její existenci, závislou zřejmě právě na hospodářském zvířectvu. K tomuto svému útoku pak chtěla použít nespécifikovaných magických praktik, což ostatně nebylo, jak vyplývá z dalších zápisů

Zejména první kapitola *Útok na čest*. Co se poté dotýká svědectví obecně, podle Koldínova zákoníku nemohl být svědkem každý. Ke svědecké výpovědi nebyl připuštěn chlapec mladší osmnácti a dívka patnácti let. Nižší věk umožňující vystoupit před soudcem dívce v konečném důsledku patrně nehrál nějak závažnou roli, neboť se obecně nemá důvěřovat svědectví ženy: „... *proto že jest myslí vrtkavě ...*“*Práva městská*, O svědcích a svědomích, B. LXI. – I., s. 66.

²⁹³ Zajímavé je to, že v případě procesů s muži se ve třech ze čtyř případů jednalo o pastýře. Tyto osoby platily často za podezřelé a priori. Pastýři mohli být vnímáni jako nepočetní právě kvůli způsobu obživy. Stáda pásli i na odlehlých místech, měli vlastní rituály, subkulturu, která zpravidla nepodléhala kontrole společnosti. K tomuto např. viz DÜLMEN, van Richard. *Bezectní lidé*. A dále BURKE, Peter. *Lidová kultura v raně novověké Evropě*, Praha, 2005.

²⁹⁴ *Černé knihy*, fol. 40.

i jiných smolných knih, nějak zvláště neobvyklé. Soud tak v případě, kdy slyšel o *obcházení s kouzly a čarami* ani zdaleka nepodlehł jakékoli formě hysterie ve vztahu k magii, dokonce obviněnou propustil pro nehodnověrnost svědectví. Mohli bychom tedy hovořit o racionálním přístupu? Spíše ne. Rozhodně poté ne ve smyslu nevíry v kouzelnictví. O síle a existenci kouzelnic jistě nikdo nepochyboval. Vhodnějším výrazem je snad přístup pragmatický. Nabízí se totiž otázka, proč plýtvat životy poddaných i financemi na kata, když k tomu není jasný důvod? Jak s oblibou při svých přednáškách říkává profesor Jaroslav Čechura – *milost byla nejlevnější*. A nebyl to pouze případ Anny Vašíčkové.

Také pastýř Martin Trhaný byl v roce 1616 obviněn z práskání bičem proti mračnům, vyslýchán a následně propuštěn bez přizvání kata. Ani v tomto případě tři mužští svědkové nemohli jasně potvrdit, zda onou postavou, kterou měli spatřit na rozcestí, byl právě obviněný pastýř. A tak se mohl dle zápisu v knize Martin *k stádu svému navrátiti*.²⁹⁵ Ani zápis k tomuto případu není nějak dlouhý a v tomto případě nás skutečně příliš o okolnostech neinformuje. Nicméně připomíná jednu z rozšířených praktik kdy má hluk práskání biče, zahnat špatné počasí. Tato praktika je analogická například víře v to, že kostelní zvony a jejich zvuk má moc zabránit či zahnat bouři.

Ani v tomto případě soud nerozhodoval nijak unáhleně při zmíenkách o magickém konání. Martina Trhaného nechal vyjádřit bez tortury, ten obvinění odmítl a zástupci práva došli k názoru, že svědci vlastně neříkají nic k jeho újmě. Nadto zde ani nebyla způsobena žádná rozhodující fyzická škoda. Obvinění tedy ani v tomto případě nerozpoutalo žádné kruté vyšetřování doprovázené torturou, naopak se zdá, že případ skončil tak rychle, jako začal a nebyla mu věnována další pozornost.

Do vážnějších potíží se ovšem mohla dostat roku 1625 Anna Mášová, na kterou podávali žalobu purkmistr buchlovský a buchlovský fojt. Purkmistr: „...žaluje na Annu Mášovů a tu vinu jí dává, že jest jednoho času čeládku s jeho koňmi předešla a klisně z klínu svého dávala, a tudy že od toho ta klisna tím dáváním umřela.“²⁹⁶ Daný akt Anna přiznala a vysvětlovala toto své konání tím, že od jiných žen dostala radu, aby to učinila kvůli dřívějšímu porodu. Dodává však: „... ne tím aumyslem aby čarovati měla, nežli aby sobě pomohla ...“²⁹⁷ Soud rozhodl, protože *má právo náchylnější bejti k milosrdenství nežli k přísnosti*,²⁹⁸ dokonce o omluvě purkmistra Anně Mášové s tím, že jeho nařčení jí nemá býti

---

²⁹⁵ Černé knihy, fol. 151.

²⁹⁶ Tamtéž, fol. 166.

²⁹⁷ Tamtéž.

²⁹⁸ Tamtéž, fol. 167.

k újmě na poctivosti. Obviněná Mášová byla na druhé straně zavázána takovou omluvu přijmout.²⁹⁹

Anna Mášová se přiznala k magické praktice, ale uvedla, že nešlo o čarování, pouze o snahu zajistit dřívější porod. I v tomto případě byla obviněná propuštěna, a to i přes ono doznání. Jak je to možné? Nejen z tohoto procesu se zdá, že v určitých případech byly magické praktiky vlastně tolerovány, ne-li dokonce považovány za běžnou součást každodennosti, které není třeba věnovat pozornost ze strany soudu. Nejen z případu Anny Mášové tak lze mít za to, že ne každý magický či pověřený úkon vnímala společnost nutně negativním způsobem, natož aby danou osobu ihned spojovala s ďáblem. Osobně se domnívám, že negace a s tím spojené trestání užívání magických praktik byly nejčastěji závislé od míry společenské škodlivosti a důsledků, které to které kouzelnictví mělo. Jednoduše řečeno, míru závažnosti provinění určoval jeho výsledek, tj. dokonáný negativní čin nebo alespoň jasný úmysl škodit. Tento však už nacházíme, na rozdíl od předchozích dvou případů, u pastýře Palače a jeho matky.

Pastýř Jan Palač byl žalován zástupci města Kyjova: „...že jest i mordoval, krádeží a kouzelnictví provozoval...“³⁰⁰ Protože svědectví v neprospěch obviněného byla zřejmě považována za závažná, byl přizván i kat. Nešlo zde totiž v žádném případě pouze o kouzelnictví, ale zejména o vraždy a krádeže. Po výslechu bez užití tortury byl pak pastýř vyslýchán znovu, tentokrát již za aplikace tortury. Šlo o suché a následně také o světlé trápení, tedy o tažení na žebřík, a o tažení na žebřík a pálení. Při těchto se Jan přiznal k účasti na několika vraždách a následně i popsal, jakým způsobem se *myši dělat naučil*.³⁰¹ „*Kousek bláta vezme a kousek chlupů jakýchkoli buď zajechích a neb jakýchkoliv a zesuká to v hromadu a třikráte na to fukne a tři ďábli přítomen bejti musí kterýchž k sobě volá, a že se od otce Martina Palače to naučil, a matka že také to dobře umí.*“³⁰² Dále doznával, že na osoby, s nimiž měl rozepře, posílal vlky, které vytvářel ze starého shnilého obříska ponechaného devět dní v peci a opět doplnil, že toto umí také jeho matka s tím, že sama je schopná přivodit i mrazy, což on sám ale neumí.³⁰³ Soudci pak rozhodli následovně: „*Poněvadž Jan Palačů pastejř (ačkoliv tomu jest spíral a aby tou děvečku tolikéž Vítka Šlampu zabiti a zamordovati měl) však připustíc mistra popravčího k němu netoliko, že jest*

---

²⁹⁹ Mášová poté byla zbavena obvinění i v případě žaloby ze strany fojta. Tato se však netýkala kouzelnictví, a proto je tato část ponechána stranou.

³⁰⁰ *Černé knihy*, fol. 192.

³⁰¹ Tamtéž, fol. 197.

³⁰² Tamtéž, fol. 197–198.

³⁰³ Tamtéž, fol. 198.

*těmi mordy vinen, ale i také mnohé činy, jako podobne vlky posilal a myši k škodě lidské jest dělal. Protož za takové jeho zlé skutky má od mistra popravčího kolem polámán a do něho vpleten bejti a tak podle práva umříti, ...*³⁰⁴

Řekli bychom v tomto případě o Janu Palačovi, který *myši a vlky uměl dělati*, že šlo o nešťastníka, který se dostal do rukou kata a v bolestech se tak přiznal k věcem, které nespáchal? Podíváme-li se na znění rozsudku nad pastýřem, musíme verzi o nešťastníkovi spíše odmítnout. Nebyl totiž obviněn jenom z kouzelnictví, ale především z mordů. O tyto se také zřejmě soud zajímal primárně, protože v Janově vyznání jsou právě okolnosti smrti děvečky a onoho Vítka hned na prvním místě. Teprve v druhé části textu se dozvídáme o kouzelnictví, tentokrát byla zmiňována i přítomnost tří d'áblů, o které se soud ale nijak zvláště ani blíže nezajímal. V ortelu jsou jmenovány primárně vraždy a následně působení škody.

Kouzelnictví se pak měl pastýř naučit od rodičů. Ve věci vražd dokonce uvedl, že u jedné byl i jeho bratr. To patrně nevrhalo na rodinu dobré světlo. Co se ale stalo s jeho otcem a bratrem bohužel z černé knihy nevyčteme. V každém případě však nelichotivá výpověď Janova vedla k tomu, že ještě v létě téhož roku, krátce po ortelu smrti lámáním kolem, byla obviněna, vyslýchána a tortuře podrobena také jeho matka, pastýřka Kateřina Palačová.

Páni vyslaní z města Kyjova před soudem loveckým uvedli, že jakýsi Matyáš, již popravený,³⁰⁵ vyznal na Kateřinu: „... *že jest čarodějnice, a že umí čarovat ...*“³⁰⁶ Dále pak připomínají i výpověď jejího syna Jana, jehož popravě byla matka přímo přítomna. Syn uvedl, jak už víme, že jej matka učila dělat myši a vlky. Nicméně se zdá, že když měl toto své vyznání potvrdit znovu ještě na místě popravním, *poněkud odvolal*.³⁰⁷ Ovšem i tak měl trvat na tom, že také ona by měla v této věci trpět. V neposlední řadě poté vyslanci města Kyjova doplňují, že pastýřka: „... *lidi trávila a tráviti umí*.“³⁰⁸ Kateřina Palačová ještě před trápením svou vinu popřela a obviněním odpírala. Soud však shledal, že obvinění jsou důvodná. Obstaral si totiž, vedle výpovědí oněch dvou popravených mužů, ještě další svědky, kteří měli potvrdit její škodlivé kouzelnictví. A tak bylo posláno pro mistra popravčího. Na suchém trápení pak doznala, že dělala mrazy i myši. „*Item že jí k tomu ke*

---

³⁰⁴ *Černé knihy*, fol. 196. Ortel na Jana Palače není uveden na konci zápisu k jeho procesu, ale poněkud netradičně je vepsán ještě před vyznání pastýře na trápení.

³⁰⁵ Je možné, že šlo o shodného Matyáše, který vystupuje také ve výslechu Jana Palače jakožto účastník při vraždách. V buchlovské smolné knize se jeho výslech nenachází, ale z formulace v obvinění na Kateřinu Palačovou je zřejmé, že byl popraven u města Bzence. Tamtéž, fol. 199.

³⁰⁶ Tamtéž.

³⁰⁷ Tamtéž.

³⁰⁸ Tamtéž.

všemu d'ábel pomáhal, aby měli lidé škodu.“³⁰⁹ Dále vyznala, že když najde lebku zemřelého psa a vhodí jí do ohně, že vyskočí vlk. Což udělala asi třikrát a vlka poté poslala udávit kobyly nebo krávu.³¹⁰ Ke všem těmto škodlivým úkonům jí pak měl ponoukat d'ábel. Při světlém trápení doznala, že jí jiná pastýřka, která už nežije, naučila čarovat s deštěm a také že ví, jak mořit dobytek pomocí prachu.

Kateřina byla za obírání se čarami a trávení dobytka odsouzena k trestu smrti: „... *podle artikule právního O druhého* ...“³¹¹ Protože ale soud tíhl podle zápisu spíše k milosrdenství než k přísnosti, nebyla Kateřina Palačová upálena, ale s'ata. Co bych zde však ráda zdůraznila, je právě ona litera O II. Její aplikace znamená nejen doklad toho, že buchlovické lovecké právo využívalo Koldínova zákoníku,³¹² ale především skutečnost, kdy je obviněná osoba skutečně odsouzena právě a jen za *čarodějnictví a všelijaká jiná škodná kouzla*. V pramenném materiálu, který se mi dosud podařilo nejen pro oblasti moravské projít, jsem zatím nikdy nenarazila na takto jednoznačnou aplikaci deliktu zcela ve shodě s tím, jak jej definoval ve svém zákoníku Koldín. Jde tedy o svého druhu unikátní zápis. Co to ale znamená? Respektive, co nám ortely nad Janem a jeho matkou říkají? V čem jsou jejich případy odlišné od výše rozebíraných procesů z buchlovské černé knihy, tedy, proč tyto skončily smrtí?

Samozřejmě se nejedná pouze o vyjádření ve smyslu prostého vynesení trestu. Je tu ještě další rovina. Pastýř Jan Palač byl podle znění zápisů, včetně rozsudku, odsouzen ještě spíše za vraždy, tedy jakožto vrah, ale Kateřina již primárně za škodlivou magii, tedy jakožto kouzelnice. V případě procesu s matkou se nám navíc latentně uchovala informace o tom, jakou strukturu obvinění, jaké konkrétní činy, si dobová justice spojovala právě se škodlivým kouzelnictvím definovaným v Právech městských, přičemž důležitá zůstávala ona škodlivost. A tím se dostáváme k dalšímu aspektu. V porovnání s výše uvedenými případy kouzelnictví, které ale nebylo podle názoru soudu dostatečně prokázáno ani svědky, ani nešlo o všeobecně škodlivou variantu magického konání, je u Kateřiny Palačové nápadná

---

³⁰⁹ Černé knihy, fol. 200.

³¹⁰ Tamtéž, fol. 201.

³¹¹ Tamtéž, fol. 202. Připomeňme si zde již výše citovaný artikul: „*Magia sive sortilegium, to jest, čarodějnictví a všelijaká jiná škodná kouzla, kterážto pokoutou meče aneb upálením na pohlaví mužském, a na pohlaví ženském zahrabáním, aneb též upálením ztrestána býti mají.*“ *Práva městská, O veytržnosti, O. II.*, s. 335. Upozorňuji taktéž na chybný přepis v edici smolné knihy, kdy je uváděna nikoli litera O II., ale Q II. *Černé knihy práva loveckého*, Antonín Verbík (ed.), s. 199.

³¹² Byť zřejmě omezeně, protože ženy měly být upáleny nebo zahrabány, Kateřina však byla, s poukazem na milosrdenství, nakonec s'ata.

právě souhra více negativních faktorů, včetně špatné pověsti rodiny získané skrze obvinění syna Jana a dalších minimálně tří svědectví, které byly pastýřce k tíži. K tomu se jednalo o obvinění ze zlé magie a priori, tedy *aby měli lidé škodu*, navíc činěnou zpravidla záměrně a ze vzteku. Rozdíl je v komparaci s předchozími případy, kde nebyl shledán ani zlý úmysl ani reálná újma, jasně patrný. Také se nám nově ve výsleších Jana i Kateřiny objevily zmínky o d'áblu. Na jejich případné spolky s démony se ale žalobci v úvodu vůbec neodvolávali, objevují se až v rámci výpovědi obviněných samých a d'ábel zde vystupuje jako návodce a pomocník. Ani pastýř, ani jeho matka však nehovořili o žádných úpisech, o letech povětřím a už vůbec ne o nočních shromážděních. Nicméně, na koho se měli odvolávat v případě, že chtěli konat špatné skutky? I nepropracované logice odporuje žádat při nečestných činech o pomoc boží. Na pomoc si tak matka i syn přizvali d'ábla. Šlo patrně pouze o slovní akt a vlastně nelze říci, zda tyto žádosti o pekelnou pomoc vnímali také jako uzavření jakékoli smlouvy. Nikde se však nedočteme o tom, že by se snad Jan či jeho matka s démony setkali nebo je dokonce i nějak popisovali co do zhmotnělého vzhledu či jakéhokoli fyzického styku. Pouze je tito podle vyznání vyzývali a nabádali ke zlým činům. Jejich obracení se na d'ábla nenese však žádné známky diabolického čarodějnictví. Jedná se nejspíše o projev rozlišení zlého a dobrého v jeho nejelementárnější rovině reprezentované Bohem na jedné a d'áblem na druhé straně. Dle zápisů se ani soud nijak zvláště nesnažil rozvíjet démonický obsah či dotazovat se na lety povětřím nebo sabaty. Předpokládám, že právě proto, že nikdo z přítomných nebyl v komplexu znalý charakteru diabolického čarodějnictví. Nebyla zde tedy známá platforma ani vzory procesů s čarodějnicemi, ať již ve vlastní právní tradici, či v okolí, ze kterých by bylo možné čerpat. Buchlovičtí tedy s d'áblem, jak se zdá, dále nepracovali. Zajímali se primárně o to, co znali a s čím již měli dlouhé zkušenosti, o mordy a o působení škody prostřednictvím magických praktik.

Na základě sledovaných případů zaznamenaných v černé knize mezi lety 1592 až 1637 můžeme konstatovat, že přístup soudu ani struktura obvinění se nijak výrazně nelišila od případů předchozích. Ať již šlo o prosperitní magii či o škodlivé kouzelnictví, tribunál nepodléhal žádné čarodějnické panice. Rozhodně pak ani pod buchlovickým právem nezaznamenáváme žádné řetězové procesy v duchu sdruženého zločinu čarodějnictví. Trestáno smrtí bylo škodlivé kouzelnictví na základě dostatečných svědectví a následně potvrzené doznáním obviněného na mučidlech. Osoby žalované bez dostatečných důkazů či průkazných svědectví, u kterých nadto nebyl shledán zlý úmysl, a jejichž konání nepřineslo reálné škodlivé důsledky, byly propuštěny bez povolání kata, a to i přesto, že se některé

ženy, jako Anna Mášová, k těmto úkonům samy a dobrovolně přiznaly.³¹³ Co to znamená? Soud tak podle všeho nepovažoval takové jednání za nebezpečné a škodlivé. Není tedy pravda, že jakýkoli náznak kouzelnictví, že jakékoli obvinění z čar, vedlo vždy a nutně k popravám, nadto pak určitě ne k rozsáhlým perzekucím. Pro tento stav svědčí i zápisy ve třetí a poslední zde rozebírané moravské smolné knize, které se zde budeme věnovat.

6. 1. 3 Bojkovické čarování

V krevní knize městečka Bojkovic z let 1630 až 1721 jsou zaznamenány čtyři procesy dotýkající se kouzelnictví. Podezřelých ve věci magických praktik bylo celkem dvanáct osob, z tohoto počtu pak jedenáct žen a jeden muž.³¹⁴ Také v tomto případě přistoupím k rozboru dvou procesů zvolených opět na základě pokrytí časové osy vyskytnutí se těchto případů. Jedná se tedy o procesy z roku 1635 a z roku 1667.

V létě roku 1635 podává před purkmistrem žalobu na Zuzanu Ouředníčkovou jiná žena, Kateřina Kukušková. Zuzana měla prý chtít umožnit žalobkyni i její dceru a k realizaci tohoto záměru měla mít ještě jednu pomocnici. Následně se objevuje i svědectví Kateřiny Mrázky, která vypovídá právě na Zuzanu Ouředníčkovou a ta zase na Kateřinu.

Mrázka podle Zuzany mluvila o tom, že jí Kukušková obstarala hostii a vodu z křtitelnice. Výslechy pokračovaly a Mrázka zase uvedla, že za ní Ouředníčková přišla s žádostí, aby *ostudila* kuchařku bojkovického kněze, kterou byla právě žalobkyně Kukušková.³¹⁵ Obě ženy vzájemným obviněním odpiraly a obě byly také drženy ve vězení, kde spolu s nimi byla další zúčastněná, Zuzana Žáčena. Na tuto ženu se ve své výpovědi odvolávala Zuzana Ouředníčková s tím, že i Žáčena o Božím těle, tedy o hostii, a o svěcené vodě slyšela. Žáčena to pochopitelně odmítala, dodala ovšem, že Mrázka přiznala, že Kukušková byla *ostuzena* a ona, Mrázka, ji nikoli *ostudila*, ale naopak od tohoto *ostuzení* pomohla. Všechny tři zadržené ženy, Ouředníčková, Žáčena i Mrázka tedy odmítaly obvinění vůči své osobě.

---

³¹³ Další ženou obviněnou: „...že jest se z kouzelnictvím a čarami obchazela, je provozovala“ byla Barbora Drslíčka. *Černé knihy*, fol. 56. I tato žena se doznala, magické úkony činila prý proto, aby pomohla svému dobytku. I ona byla propuštěna, aniž byl přizván kat.

³¹⁴ Kateřina Shánělka v roce 1630 (s. 19–20), Zuzana Ouředníčková, Kateřina Mrázka a Zuzana Žáčena v roce 1635 (s. 20–28), Kateřina Divoká, Pavel Hetenka, Dorota Juricová, Alžběta Ledvinková, Kateřina Svašica, Markéta Semelová a Markéta Talaška v roce 1667 (s. 106–119), Anna Lukášová v případě Margety Blahové v roce 1675 (s. 83–91). Případ Anny Lukášové je v edici uveden ještě před procesem s Kateřinou Divokou a dalšími, ale podle přepisů v edici měl případ Anny Lukášové ostatní nikoli časově předcházet, ale následovat. Neoponechala jsem tedy seřazení případů podle zápisů v edici, ale seřadila jsem je chronologicky.

³¹⁵ *Krevní kniha*, s. 20.

Z výpovědí žen je mimo jiné patrná zajímavá věc, a to taková, že Mrázka byla podle všeho opravdu vyhlášenou kouzelnicí. Sama totiž vypověděla, že Ouředníčková ji při žádosti o *ostuzení* kuchařky řekla taktéž: „*Protož slyšela jsem o tobě, že si ty znamenitý mistr nad mistry a doktor nad doktory a něco umíš.*“³¹⁶ Následně podává již sama Kateřina Mrázka výpověď o sběru bylinek s tím, že při tomto užívala pobožná slova a v modlitbách vyzývala k pomoci Krista.³¹⁷

Co nám tyto informace o Mrázce mohou napovědět? Především to, že osoby jako Kateřina byly známy širokému okolí, tedy jistě se nemusely nutně skrývat a lidé věděli, na koho se mohou obrátit s žádostí o pomoc. Konec konců, na základě výsledků je jasné, že služby Mrázky vyhledala i sama žalobkyně Kukušková, nejen pro sebe, ale zejména pak pro svou nemocnou dceru.

Těmito výpověďmi ale případ pochopitelně neskončil, bojkovické právo se obrátilo s žádostí o naučení, tedy o informace, jak v dané věci dále postupovat, k městu Uherský Brod.³¹⁸ Hlavním důvodem pokračování procesu byly podle všeho právě zmínky o hostii a vodě z křtílnice. Ostatní části výpovědí totiž považovali bojkovičtí soudci hlavně za *žvanice a klevety*.³¹⁹ Právo uherskobrodské, respektive jeho představitelé v čele s purkmistrem, odpověděli kvůli žním téměř po měsíci. Doporučení znělo, všechny, včetně Kukuškové, mají být znovu řádně vyslechnuty. Ukázalo se, že všechny ženy, včetně Kukuškové, na svých výpovědích trvaly. Následovala tak žádost o další naučení a další odpověď uherskobrodská, pro ženy nepříznivá: „... *co se dotýče velebné svátosti oltářní a vody křtílnice, jsou to věci veliké a vysoké a mnozí takoví lidé neváží více týhož sakramentu k kouzlům a k službě d'áblu nežli k spasení duše své těchto časův užívají...*“³²⁰ K žalované Zuzaně Ouředníčkové, bude-li na svém trvat, má být přistoupeno útrpným právem, přičemž s ohledem na její ženské pohlaví doporučují mírnost a toto své naučení opakují v následujícím listu, který vypovídá o zapůjčení kata z Brodu do Bojkovic. „... *Vás v tom napomínáme, abyš (..) na to pamatovali a týž osoby pohlaví ženského nejpředněji mistrem popravním postrašili a jim pohrozili a paklby jináče býti nemohlo a ku právu útrpnému přijíti musily, chtěje s nimi jakožto s mdlejším pohlavím ženským (šetřice při tom*

---

³¹⁶ *Krevní kniha*, s. 20.

³¹⁷ Tamtéž, s. 21.

³¹⁸ Bojkovice se obracely, jakožto *právní synové*, k *otcovskému právu* Uherského Brodu (dnes Uherské Hradiště). Označení *právní otcové a právní synové* viz kupříkladu: Tamtéž, s. 27, 83.

³¹⁹ Tamtéž, s. 21.

³²⁰ Tamtéž, s. 24.

*všechněch a všelijakých cirkumstancí tak, aby některá z nich při právě útrpném nezemřela) naříditi mírně procedírovati.*³²¹

Do rukou uherskobrodského kata se nakonec skutečně dostala jen Zuzana Ouředníčková, která při tortuře obvinění vůči Mrázce a Kukuškové odvolala. A tak se znovu obrací bojkovičtí na své právní otce. Ti pak vzkazují synům, aby ještě jednou přikročili k Ouředníčkové právem útrpným a pokud bude vypovídat shodně, má být utopena. Přitížilo jí nejen to, že prvně zřejmě ve svých výpovědích lhala, ale také informace bojkovických o tom, že „... *jakživa nejsoucí v stavu manželském, poctivost předešlých let nejednou zmařila.*“³²² Nicméně, nakonec byla pro Zuzanu Ouředníčkovou vyžádána i určitá milost purkmistrem a radou městečka, přičemž tato spočívala ve stětí místo utopení, a k níž purkmistr a rada města Uherský Brod na přímluvy svolili. Z dnešního pohledu se jistě může někomu zdát takové milosrdenství liché, ale není tomu ani zdaleka tak. Exekuce formou stětí jako taková je rychlejší a odsouzený tak nemusel trpět déle, než bylo nezbytně nutné. Takže nejen, že smrt mečem byla skutečně v rámci možností lehčí a v případě správného výkonu i méně útrpná, šlo možná také o skutečnost, kdy se odsouzeného nemusí kat na popravišti nutně fyzicky dotýkat, tedy v poslední chvíli ještě více nesnižuje danou osobu.

S mistrem ostrého meče si nakonec, a možná překvapivě, nemusela dělat těžkou hlavu Mrázka, i když: „... *se srozumívá, že s takovými kouzly a krakatery čarodějnickými zachází ...*“³²³ byla nakonec propuštěna s tím, že v rychtářských knihách bude o tomto jejím chování učiněn zápis a v případě, kdy se v budoucnu k něčemu podobnému uchýlí znovu, ztratí hrdlo ostatním pro výstrahu jakožto *čarodějnice*.³²⁴ Kukušková, protože žádala o pomoc prostřednictvím čar, byla shledána nehodnou sloužit dále na faře. Musela odejít i z města. Jedinou nepotrestanou tak zůstala Zuzana Žáčena propuštěná bez dalšího na svobodu a *zaopatřená na poctivosti*.³²⁵

Při prvním seznámení možná ne zcela přehledný proces nám nakonec, v případě pozorného čtení i mezi řádky, prozrazuje mnohé o přinejmenším lokální východomoravské soudní praxi i lidské, poměrně neměnné povaze. V tomto případě bylo možné, aby žalobu přednesla před purkmistrem přímo žena, totiž Kateřina Kukušková. Bojkovické právo reprezentované purkmistrem a konšely se pak touto žalobou velmi podrobně zabývalo.

---

³²¹ *Krevní kniha*, s. 25.

³²² Tamtéž, s. 26.

³²³ Tamtéž, s. 27.

³²⁴ Tamtéž, s. 28.

³²⁵ Tamtéž, s. 27.

O naučení se ovšem neobracelo k apelačnímu soudu do Prahy, jak bylo formálně žádoucí,³²⁶ ale pouze ke svým sousedům, jak stojí v prameni, k tzv. *právním otcům* do města Uherský Brod. Staré tradice tedy stále v některých oblastech převažovaly, jistě ne překvapivě, nad celozemskými nařízeními. Uherskobrodští navíc zapůjčovali sousedům i kata, ne každé městečko s právem popravu tedy mělo automaticky svého vlastního mistra ostrého meče. Důvod je nasnadě, peníze. Zaplatit za občasnou popravu a za doprovod pro kata, který nemohl z pochopitelných důvodů přecházet mezi městy bez ochrany kvůli možnému napadení jeho osoby, bylo ekonomicky únosnější, než vydržování vlastního.

Z prvního psaní k vyššímu právu od bojkovických je zřejmé, že velké části podaných informací od žen nevěnují výraznější pozornost a považují je za ony *žvanice a klevety*. Jediný problém, jak se zdá, měli právě se zmínkou o zneužití hostie a vody z křtitelnice, čemuž přisvědčuje i vyšší právo Uherského Brodu a v jedné ze svých odpovědí dodává, že tyto posvátné věci mnozí zneužívají ke kouzlům a službě d'áblu. A to je s ohledem na téma této práce samozřejmě zajímavé. Nicméně Mrázky se ale na toto, alespoň podle dochovaného materiálu, nikdo blíže neptal.

Sloužila snad Mrázka d'áblu? Nadřazené právo vědělo, že boží tělo se může užívat, respektive zneužívat v této věci, ale nezdá se, že by naléhavě trvalo na skutečně podrobném vyšetření této varianty. Tortuře byla nakonec podrobena jen Zuzana Ouředníčková, a to ještě s těmi dotazy, zda trvá na své výpovědi před mučením. Její odvolání vlastně celý proces ukončilo. Nikdo ji nenutil k tomu, aby se doznala a ještě rozšířila okruh obviněných, naopak zůstalo u jejího odvolání a následného potrestání.

Uvažujme však i druhým, byť spekulativním směrem. Nedá se jistě vyloučit zcela jiný průběh případu ve chvíli, kdy by vrchní právo trvalo i na přikročení právem útrpným vůči Mrázce, navíc pak s dotazy, zda slouží d'áblu. I když se v tomto případě tedy jedná spíše o spekulativní historii, důležité pro další uvažování o případu může být totiž také to, že právě tato teoretická varianta neproběhla. Proč? Snad proto, že si takový proces vlastně nikdo nepřál. Ale mohl si jej vůbec někdo přát? Je totiž nejpravděpodobnější, že o této možnosti nikdo přesně nevěděl. Obdobný vzorec, velký hon na čarodějnice a čarodějnky setrvávající v úzkém spojení s d'áblem, s odpadlíky od Boha, nebyl moravské oblasti té doby vlastní. Případy zneužití hostie nejen ke službě d'áblu členové městské rady sice znali, ale spíše jako izolované body, bez širšího démonologického kontextu či jakožto informace zprostředkované kázáním. Přinejlepším osobně věděli o někom, kdo si Boží tělo přinesl

---

³²⁶ K apelačnímu soudu viz pozn. pod čarou č. 178.

domů a schoval jej do žlebu dobytku v naději, že se tím například zvýší produkce mléka. O něčem vědět, nebo něco znát, je ovšem pouze jedna věc, toto *něco* aplikovat v praxi, je věcí zcela odlišnou. Soud navíc uznal, že Mrázka se zaobírá kouzly. Byl si tím tedy jist a měl tuto skutečnost za prokázanou. Ani to však nebylo u této ženy shledáno jako dostatečný důvod k podrobení tortuře. Nyní ještě soudu, respektive soudům, postačil zápis, že pokud se k těmto věcem obrátí znovu, bude popravena jako *čarodějnice*, ve zde užívané terminologii spíše jako kouzelnice. Jak tomu tedy rozumět? Soud pustil kouzelnici s tím, že když této své činnosti zanechá, nic se jí nestane? Je to přesně tak. Znovu nám tak rozhodnutí soudů připomíná, že v raném novověku nevládla, zpravidla k tomu pouze domnělá, fanatická zaslepenost.

Ani sama žalobkyně Kukušková, *k čárům se utíkati opovázíc*,³²⁷ nebyla dále vyslýchána a už vůbec ne podrobena tortuře. Dá se však říci, že ve výsledku vlastně dopadla hůře než sama kouzelnice Kateřina Mrázka. Ztráta sociální pozice, byť ne nutně trvalá, doprovázená vypovězením z Bojkovic byla pro tuto ženu jistě trestem těžším, než Mrázčín zápis zanesený v krevní knize.

Předpoklady k rozsáhlejší perzekuci zde podle všeho byly, a to především v podobě označení Mrázky za kouzelnici i pochybností kolem zneužívání hostie a vody z křtitelnice. Dále pak kvůli informacím o tom, že prostřednictvím těchto lze sloužit ďáblu a v neposlední řadě výpovědi několika žen, které vzájemně více či méně odmítají své výpovědi. Teoreticky šlo, taktéž za předpokladu vhodného sociálního a mentálního klima, o dobré východisko pro osobu znalou démonologických konstruktů a světské inkviziční soudní praxe. Prakticky šlo nakonec o příležitost, která zůstala, právě s ohledem na neznalost a tím i absenci poptávky, nevyužita. Tedy nevyužita prozatím. Hostie, v rámci odlišené soudní i znalostní konstelace, jen o cca čtyřicet let později přivede do mučírny ne jednu ženu, ale desítky. Než se však dostaneme k losinskému pronásledování, zastavme se ještě u jednoho zajímavého případu ze stránek krevní knihy.

Další kouzelnictví se tedy projednávalo před právem městečka Bojkovic v pozdním jaru roku 1667. Proces začal žalobou: „... *na Kateřinu Divokú, Pavla Hetenku, Dorotu Juricovú a jiné ženy z dědiny Luhačovic, které jsou pro kůzedlnictví na právo naše bojkovské (...) poslané a oddané ...*“³²⁸ Zmiňovanými jinými ženami pak byly Alžběta Ledvinková,

---

³²⁷ *Krevní kniha*, s. 26.

³²⁸ Tamtéž, s. 106. Dále si můžeme povšimnout také dobové terminologie. V této práci jsou s ohledem na přehlednost práce a ve shodě s moderní historiografií rozlišeny kouzelnické a čarodějnické procesy. Ve smolných knihách i jiných pramenech se však často dočkáme poměrně nejasného užívání termínů jako *kouzla*

Kateřina Svařica, Markéta Semelová a Markéta Talařka. Všichni ale byli zadrženi již dříve, na pokyn majitele panství Andreáše Serenyiho, který: „...uherským způsobem jakžto domnělé čarodějnice na vodě, svížíce ruce i nohy, prubírovati dáti ráčil, kteříž že po vrchu po vodě plovali, jich za takové držeti a bez prodlení takové osoby, totiž jednoho muže a šest žen (...) do vězení dovésti a na právo naše bojkovské oddati poručiti ráčil.“³²⁹ Oním jedním mužem byl Pavel Hetenka. Jeho výpověď však figuruje v rámci zápisů spíše samostatně, bez výraznějších vazeb na zbylé obviněné. Výjimkou je snad pouze Hetenkova nepříliš rozsáhlá poznámka o Kateřině Divoké. Podle něj se mezi lidmi říká, že tato žena *čaruje dobytku* a také prý znal jednu děvečku pracující u Kateřiny, která mu vyprávěla, že Divoká chodila ke svému otci pro jakési těsto. Co s tímto těstem dělala, nevedl, jen tolik, že ho sám vídával, když u Kateřiny nakonec sloužil i on. Začneme tedy právě případem Pavla Hetenky, který se zjevně netěšil dobré pověsti a navíc se v podezření ze škodlivého kouzelnictví neocítil zdaleka poprvé.

Hetenka byl zadržen už v minulosti za umoření kobyly, ale podařilo se mu z vězení utéct a podle svědomí (tj. svědectví) jednoho z přizvaných svědků se následně půl druhého roku toulal.³³⁰ Poté se vrátil, přičemž jeho předchozí obvinění bylo formálně prominuto, i když další svědek a spolu s ním jedna z obviněných žen, Markéta Semelová, shodně uvedli, že se s ním lidé vadívali a vyčítali mu, že je *čarodějník*.³³¹ Vyšší otcovské právo Uherského Hradiště tak nařídilo bojkovickým přistoupit k Pavlovi Hetenkovi právem útrpným. Při prvním mučení byl dán na žebřík, ale k ničemu se nepřiznal. Při druhém naopak doznal, že do pece vhodil seno s kobylicí a s oprátkou z mařtale majitele kobyly proto, aby zvíře pošlo. Dále pak, že kouřival a mazal krávy. Tentokrát ale ne k jejich škodě, neb aby jim zlí lidé neškodili, a dále, že připravoval hojivé přípravky. Výpověď obviněného byla zaslána vyššímu právu. To nařídilo ještě jeden examen. Nic nového již ale Hetenka neřekl, a tak: „...netoliko z samého podezření čarodějnictví se dopouštěl, ale i skutečně ním lidem škodil a dobytky mořil tím způsobem, má býti mečem trestán a to vše podle práva.“³³²

Z textů zapsaných v krevní knize se dá předpokládat, že se Hetenka vyznal spíše v bylinkářství a dokázal uzdravovat dobytek, než že dlouhodobě a opakovaně škodil druhým, přesto jej i tato minulost nakonec dostihla. Zdá se, že kolektivní paměť zůstala živá

---

a *čarování*. Týž obviněný či obviněná je jednou označen jako kouzelník či kouzelnice, podruhé jako čarodějník a čarodějnice. Dá se tedy předpokládat, že oba výrazy byly užívány paralelně, částečně přímo jako synonymní.

³²⁹ *Krevní kniha*, s. 106.

³³⁰ Tamtéž, s. 110.

³³¹ Tamtéž.

³³² Tamtéž, s. 118.

i v průběhu jeho nepřítomnosti v oblasti zapříčiněné útekem a lidé nezapomněli, co se o něm říkalo v minulosti, tedy, že jakožto čarodějník měl umořit kobylu. A byly to podle všeho právě obnovené konflikty s okolím, které jej, společně s neblahou pověstí, přivedly do vězení znovu.

Vypovídající je i znění rozsudku nad Pavlem Hetenkou, kde se dočítáme, že nešlo jen o samotné podezření z čarodějnictví, respektive kouzelnictví, ale především o to, že *skutečně ním lidem škodil*. Šlo tak opět o způsobení skutečné újmy. To vyšší právo zajímalo především, a právě tento aspekt byl i v tomto případě zřejmě rozhodující ve chvíli zvažování trestu. Nelze na druhou stranu bez příslušných dokladů či analogických případů z bojkovické oblasti předpokládat osvobození obviněného v případě zacházení s bylinami a mastmi bez toho, aby takové jednání přineslo újmu dalším osobám či zvířatům. Nicméně, podle mého názoru nelze v takovém případě propuštění bez tortury ani vyloučit. Dokonce tuto variantu považují za pravděpodobnou.

Osud Pavla Hetenky už známe, jak ale skončil proces zbylých šesti žen? Ačkoli byly všechny obviněny z kouzelnictví, u jedné z nich došlo k propuštění na rukojmí. Zaručilo se za ní šest osob pod stovkou tolarů.³³³ Kateřina, manželka Mikuláše Mikulcového, tak byla na svobodě díky zárukám toho, že se skutečně dostaví *ku právu* ve chvíli, kdy se znovu rozběhne vyšetřování přerušené svatodušními svátky.³³⁴ Její propuštění svědčí buď o vlivu její rodiny, nebo o vážnosti obvinění, které se k ní vztahovalo. Tedy, podezření vůči Kateřině nemuselo být vnímáno jako zvláště vážné.

V nesrovnatelně větších potížích se naopak ocitla vdova Kateřina Divoká. Zajímavá je také pozornost, které se této ženě dostalo. Jejímu examenu bez užití práva útrpného byli přítomni tři nižší šlechtici stavu rytířského, hejtman a *ouplný ouřad* městečka. Kateřina vypověděla, že za ní přišla neznámá žena s tvrzením o pokladu v její stodole. Ptala se prý, co jí Kateřina dá za to, že tento poklad vyzdvihne. Na tento její dotaz sice obviněná odpověď nedává, ale podle dalšího popisu situace s návrhem neznámé na nalezení pokladu souhlasila a nechala ji ve stodole provádět potřebné úkony.³³⁵ V této věci pak vypovídal i purkmistr luhačovský, který Kateřinu i její dceru Dorotu Juricovou doprovázel do vězení.

Svědectví poskytla soudu městečka i šenkýřka Mandalena, jejíž šenk měla neznámá žena buď přímo s Kateřinou, a poté i s její dcerou, v inkriminovaný den několikrát navštívit.

---

³³³ *Krevní kniha*, s. 106.

³³⁴ Tamtéž, s. 106–107.

³³⁵ Tamtéž, s. 107. Šlo o umetení chodníků ve stodole, zkřížení motyky a lopaty a dále rozmístění hmků či talířků s kousky chleba či kůry.

Neznámá žena zřejmě dosti zaměstnávala mysl šenkýřky, a když zase i s Kateřinou z hospody odešla, využila Mandalena příležitosti: „... *obě odešly a batoužek tam nechaly, já sem postavila dívku svou na vartě u dveří a sama vlezouc na pec, ohledovala jsem, co by v tom batoužku bylo, v kterémž jsem nic jiného nenašla, jednom hadry a trochu střebule* (tj. patrně bylina zvaná dnes Kerblík třebule – pozn. Z. K.), *z čehož mě jakýsi strach nadešel, ...*“³³⁶ Podezřívavost vůči neznámým lidem a především obyčejná zvědavost nám sice neodhalují magické praktiky, ale dokreslují často jen kosmetické změny lidské povahy v průběhu staletí. Co se poté týká batoužku ponechaného v šenku, nemuselo jít tak úplně o úmysl. Těhotná dcera Kateřiny Divoké, Dorota Juricová, byla také vyslýchána a uvedla: „*Jakási neznámá žena s matkou mou do domu opilá přišla.*“³³⁷ A zjevně se znovu chtěla vrátit do hospody, ale Kateřina Divoká už znovu jít nechtěla, poslala tedy s neznámou svou dceru. Té se také nechtělo, ale když žena uvedla, že bude platit za pití, Dorota se přece jen nechala přemluvit. Když poté společně šenk opouštěly: „...*dávala mi ta žena nějakou šatu mokru, abych ji krútila. Ta šata byla okružlá a na ní bílýma nitma kříž vyšitý, a abych za ňou říkala, mne nutila. Já sem tej šaty kroutit nechtěla ani za ní říkat, jako by mi anděl boží řekl, abych toho neříkala. A ona mne nutila: „Takto říkej, aby čert všeckým dětem hlavy postrhal.“ Tehdáž bylo světlo a hned se ode mne kamsi poděla a se zatmělo a již více sem ji neviděla.*“³³⁸ Při druhém examenu však Dorota přiznala, že přece jen onou látkou kroutila a prý z ní pak teklo husté mléko. Nakonec i připustila, že sama její matka se jí chlubila zvýšenou dojivostí vlastních krav.

Znovu se nám pak dostává ke slovu i Mandalena Křesťanka, nám již známá šenkýřka. Tentokrát vypovídala na další ženu, Markétu Talašku. Ta měla být podle šenkýřky zapletena do záležitostí spojených s čarování kravám. Podobným obviněním pak čelila také Kateřina Svašice, proti které vypovídala žena luhačovského kováře. Nicméně ani Markéta, ani Kateřina, ani na rukojmí propuštěná Kateřina Mikulcová se podle zápisů v krevní knize k ničemu nepřiznávaly. Jediná Svašica nakonec ještě dodala, že je pravda, že sbírala byliny: „...*tedy že tou zelinu, totiž posed, tloukala s sádlem a manžela svého obkládala a k ničemu zlému toho neužívala.*“³³⁹ Celkově však bohužel není vždy zcela jasné, zejména u Kateřiny Mikulcové, jakých skutků se ženy měly dopustit. Připomeňme si ovšem, že

---

³³⁶ *Krevní kniha*, s. 108.

³³⁷ Tamtéž.

³³⁸ Tamtéž, s. 108.

³³⁹ Tamtéž, s. 111.

v úvodu celého případu se dozvídáme, že tyto byly postaveny před právo pro kouzelnictví společně s Hetenkou, s Divokou a její dcerou.

Po těchto výpovědích došlo k dalšímu sepsání zprávy pro vyšší právo s tím, že se jedná o osoby podezřelé z kouzelnictví. Uherskobrodským se zdála nejvíce podezřelá Kateřina Divoká a měli za to, že na ni padá *veliké podezření čarů a kúzedlnictví*.³⁴⁰ Ke Kateřině se má znovu přistoupit s dotazy, zatím však bez přistoupení k právu útrpnému, které vyšší právo přímo formulovalo. Co tedy purkmistra a konšely Uherského Brodu zajímalo? „... *zdali má jaké tovaryše aneb tovaryšky takových čarů anebo zdali ty osoby, které J. M. pán Vám ku právu spolu s ní odeslal, v témž cechu zůstávají a takové čary provádí anebo jinde na jinších panstvích jestli se jací společníci takových zlých skutkův nacházejí*.“³⁴¹ Tento dotaz je nesmírně zajímavý. Proč je tomu tak? Především z tohoto důvodu, že v případě formulace této otázky lze předpokládat alespoň elementární znalosti konstruktů sekty čarodějníků, nebo, jak je zde skupina označena, *cechu*. Dokonce se počítá i s možností, že čary nejsou provozovány pouze v rámci jedné oblasti, ale Kateřina Divoká může mít tovaryše i tovaryšky také na jiných panstvích. Důležité je tedy určité povědomí o tom, že v případě čar se může jednat o kolektivní zločin, což lze považovat za určitou recepci prvků učené démonologie a práva. Nicméně, v domácím prostředí, jak nasvědčuje další průběh procesu, se jednalo prozatím spíše o omezenou či neučenou recepci. Jak značí pokračování procesu, nebylo konstruktů sdruženého zločinu čarodějnictví v žádném případě využito.

Uherskobrodští mysleli i na situaci, kdy Kateřina Divoká nebude odpovídat na otázky uspokojivě. Především pokud neuvede, kdo byla ona neznámá žena, mělo k ní být přikročeno právem útrpným. Kateřina ještě před mučením vyznala, že dosud neznámá se jmenovala Anna, avšak předtím ji Kateřina neviděla, než jednou přišla žádat o nocleh a jednu noc u ní strávila. Divoká ji tenkrát přijala a měla se od ní dozvědět o tom, že její krávy mají škaredé mléko, proto jim pak Anna dala chleba osolený a pokropený vodou, aby bylo mléko čisté.³⁴² Pak přišla na řadu tortura. Při prvním trápení pak Kateřina doznala, že jí Anna pravila také o pokladu. Divoká byla svlečena z šatů a kat u ní podle zápisu v krevní knize našel uzlíček s nějakými rostlinami, semínky a s čímsi, co přítomné osoby připodobňovaly k soli. Nejprve obviněná Kateřina tvrdila, že uzlíček má kvůli bolesti prstů na noze, ale nakonec přiznala, že ve skutečnosti proto, aby se nebála. Ovšem: „*Čeho aby se nebála, vysvětliti*

---

³⁴⁰ *Krevní kniha*, s. 112.

³⁴¹ Tamtéž, s. 112.

³⁴² Tamtéž, s. 113–114.

*nechtěla.*³⁴³ Kateřina jistě odpovídala také na výše uvedené otázku zasláné bojkovickým právními otci, odpovědi na ně však bohužel pro nás v knize zaznamenány nejsou.

Ve vězení neseděla Kateřina Divoká sama, podle jejího examenu s ní byla nám již známá Kateřina Svažka a objevuje se tu i šesté jméno, Alžběta Ledvinková. O té píše bojkovičtí uherskobrodským: „...několikráté podezřelá v čarodějnictví, kteráž před tím i u vězení seděla, pan nám představený poručil tůž Ledvinkovou na vodu házeti, čehož jsme my až posavad neučinili.“³⁴⁴ Dále žádají nařízení, zda tak mají či nemají učinit. Dostalo se jim odpovědi, že toho zapotřebí není. Ovšem, právní otcové nebyli stále spokojeni s prací svých právních synů a zejména se jim nezamlouvali odpovědi Kateřiny Divoké. Byly pro ně nedostatečné a soudili proto, že: „...odtud se poznává, že s pomocí zlého ducha žádné pravdy vynésti nechce.“³⁴⁵ To lze považovat další aspekt učené démonologie, který pronikl do uherskobrodského postoje vůči obviněným z kouzelnictví.³⁴⁶ Aplikace obdobných prvků je však torzovitá, budí až zdání náhodných zmínek bez komplexního porozumění pravé podstatě a možné fatálnosti takových obvinění nejen pro samu obviněnou, neméně i pro další ženy, které byly pro kouzelnictví vězněny společně s Divokou.

Vyslýchána byla znovu také Kateřina Svašica a připojila se k ní i Alžběta Ledvinková. Ze strany soudců panoval zájem především o informace ve věci onoho uzlíčku nalezeného u Kateřiny Divoké. Obě ženy potvrdily, že jej Kateřina vytvořila ve vězení z věcí, které měla kolem sebe. Stalo se tak poté, co vězněné dostaly od jakési děvečky zprávu o povolání mistra popravicího. Ani po dalších výsleších nebyli uherskobrodští spokojeni, dokonce bojkovickým vzkázali, že vše jim odesílají zmateně a sami tím celý proces prodlužují.³⁴⁷ Vytýkají jim také to, že blíže nevědí, proč je Alžběta Ledvinková ve vězení, než že to má být z jakýchsi *starých podezřelostí*. V neposlední řadě viděli jako problematické, že

---

³⁴³ *Krevní kniha*, s. 114.

³⁴⁴ Tamtéž, s. 115.

³⁴⁵ Tamtéž.

³⁴⁶ Například ve známém *Kladivu na čarodějnice* se dočteme, že v případech, kdy se obžalovaná osoba odmítá doznat ke zločinům, ze kterých je obviňována, neznamená to, že je nevinná, nýbrž je vinná a ďábel jí dává sílu, jež umožňuje necitlivost vůči bolesti s následným zachováním mlčení. Démoni neposkytují dle autora knihy Institorise tyto služby všem čarodějníkům, ale pouze těm, u nichž si je temný pán jist, že se odřekli své víry nejen ústy, ale i v srdci. „Protože Bůh vždy ďábla neodrazí, až sem mu ponechá jeho vůli, (ďábel) přivádí k zoufalství, ve zmatek a hroznou smrt ty, jejichž srdce lákal, ale nikdy se jich nezmocnil.“ „*Quia ubi diuinitus diabolus non repellitur, adhuc tamen sponte illas relinquit, ut per temporalem confusionem et horribilem mortem ad desperationem inducat, quos corde allucere nunquam poterat.*“ *Malleus Maleficarum*, s. 510. V souvislosti s mlčením či odmítáním viny hovoří například Rainer Walz o *paradoxu komunikace*, kdy snaha o obranu samotné podezření nikoli bagatelizuje, ale naopak přímo podporuje. O tomto viz SCHWERHOFF, Gerd. *Vom Alltagsverdacht*, s. 375.

³⁴⁷ *Krevní kniha*, s. 116.

vyslýchané osoby jsou společně ve vězení, mohou se tak prý domlouvat a je třeba jejich rozdělení. Jak s tímto vším bojkovický purkmistr a rada naložili, není zcela jasné, dále se v knize totiž nachází již jen závěr celého procesu v podobě rozsudků.

Kateřina Divoká: „...že netoliko s čarodějnicemi zjevnými (kterýchž ona vyznati a jmenovati nechtěla) tovaryšství své měla, ale spolu s nimi v skutečných čářích nalezená jest, (...). Ačkoli podli přisnosti práva zasloužila pro výstrahu jiným, aby byla za živa na hranici spálena, však z milosti práva má býti mečem strestána a do země zahrabána, vše poldi práva.“³⁴⁸ Mistr popravčí pak dílo vykonal, ale do Uherského Brodu přišla stížnost od bojkovických s tím, že hlavu nedořal řádně a *musel dořezati*. Ostatní nakonec do procesu zapojené ženy, tedy Dorota Juricová (dcera Divoké), Markéta Semelová, Markéta Talaška, Kateřina Svašica a Alžběta Ledvinková byly propuštěny. Na svobodě poté zůstala i na rukojmí propuštěná Kateřina Mikulcová.

Nejprve je zapotřebí si říci, zda se jednalo o skutečně jednotný a personálně provázaný proces, nebo naopak o skupinu několika procesů, které se odehrály ve shodný čas. Vše nasvědčuje tomu, že jde spíše o druhou z možností. Jednotliví obvinění na sebe vypovídají spíše ojedinele, v případě Svašice a Ledvinkové vypovídající na Divokou dokonce pouze s ohledem na společný pobyt ve vězení. Spojit se tak dají nanejvýš případy Kateřiny Divoké a její dcery Doroty. V ostatních případech se jedná o individuální sub-procesy, které byly sice vedeny v rámci měsíc trvajícího procesu, což bylo patrně způsobeno shodnou dobou zatčení, ale dle pramene nikoli spojeny či personálně propojeny.

Až na Ledvinkovou, která této pro domácí prostřední netradiční praxi unikla, protože uherskobrodští to nepovažovali za nutné, se z počátečního zápisu k celému procesu dozvídáme, že obvinění byli již před postavením před bojkovický soud podrobeni zkoušce vodou. Tedy, byly jim svázaný ruce a nohy a takto omezení na pohybu byli podezřelí vhozeni do vody. Pokud i přesto zůstali plavat po povrchu vody, mělo být jasné, že podezření je oprávněné. Proč? Voda byla pojímána jako očistný živel, který nepřijme nečistého, čili čarodějníka či čarodějnici, kouzelníka či kouzelnici. Na tento typ zkoušky jsem ale v raně novověkých moravských a českých smolných knihách jinde nenarazila. S ohledem na geografickou blízkost Uher, na původem uherské majitele panství Serényie³⁴⁹ a především s poukazem na to, že daný rituál je v krevní knize přímo označován za *uherský způsob*,³⁵⁰ lze

---

³⁴⁸ *Krevní kniha*, s. 117–118.

³⁴⁹ MŽYKOVÁ, Marie. *Cesty Serényiů: z obrazárny šlechtického rodu*, Praha, 2010.

³⁵⁰ K tomuto pak práce maďarského badatelského okruhu, jehož reprezentanty jsou především Éva Pócs a Gábor Klaniczay. Viz podkapitola 3. 1 Jazykově německé a anglická historiografie. Dále poté, pro území

soudit, že se jedná o import na naše území a není tedy geografickému prostoru Moravy vlastní. Samo *koupání* tím spíše nestačilo jako důkaz viny. Musely proběhnout řádné výslechy, a jak se ukázalo dle ortelů, ani samo pravděpodobné plavání na hladině nakonec nevedlo k tomu, že dané osoby musely být nutně mučeny a následně odsouzeny. Poměr byl nakonec zcela opačný, většina obviněných nebyla automaticky považována za vinné, ale dočkala se propuštění. V této souvislosti se tedy opět dostáváme již k výše řečenému. Ne každé obvinění z kouzelnictví vedlo nutně k odsouzení včetně trestu smrti. Tím zajímavější je to u Doroty Juricové.

Matka Juricové, Kateřina Divoká, byla odsouzena s tím, že měla spolky s *čarodějnicemi*. K tomu se v krevní knize objevují prvky vázané na učenou démonologii, byť v torzální formě, která zjevně nevedla k plnému porozumění, jak tento komplex využít v praxi. O útržkovitých znalostech skutečně rozsáhlých čarodějnických procesů v diabolickém duchu svědčí dobře také skutečnost, že Dorota byla propuštěna (mučena nebyla s ohledem na své těhotenství), ačkoli teorie *Hexenkraft im Blut* předpokládá to, že matky učí čarodějnictví své dcery, tedy, dědičnost magických schopností zejména v linii ženské. Dá se předpokládat, že v případě pochopení a důsledné aplikace démonologických modelů do praxe by Dorotu stihl po porodu obdobný osud, jako její matku, tedy patrně tortura a smrt. Ovšem právo útrpné, jak jsme se již mohli z výše popsaných procesů přesvědčit, nebylo v případech magických praktik a kouzelnictví výrazně nadužíváno a už vůbec nebylo zneužíváno. Svou důležitou roli, nicméně a nepochybně, tortura měla. Ovšem, v případech kouzelnických procesů ze smolných knih, nebylo mučení prostředkem k vynucení zcela fantastických přiznání přesahujících beze zbytku meze fyzicky možného či reality jako takové. Jednalo se ponejvíce o standardní nástroj tehdejšího práva, aplikovaný nejen v případech užití magie.

Značný počet obviněných se pochopitelně před případným přistoupením k tortuře *k ničemu znáti nechtěl*. Například Pavel Hetenka se při prvním mučení nepřiznal, ale při druhé tortuře již ano. Sehrálo v tomto právo útrpné nějakou roli? Samozřejmě, že ano. Stejně tak, jako ve většině případů se skrze torturu podařilo získat doznání. Jenže toto automaticky neznamená, že šlo o doznání se ke zcela fiktivnímu magickému činu, který Hetenka nemohl

---

dnešního Slovenska viz HORNA, Richard. *Monsterproces s čarodějnicemi v Šamoríně koncem XVII. století*, Bratislava, 1934. TÝŽ. *Příspěvky k dějinám procesů s čarodějnicemi v západním Slovensku. Dva procesy s čarodějnicemi v Bratislavě na začátku XVII. století*, Bratislava, 1928. TÝŽ. *Marie Terezie a procesy s čarodějnicemi*, Bratislava, 1936. O koupeli čarodějnic se ve své několika svazkové práci *Compendium Hungarie Geographicum* vyšlé v 18. století zmiňuje také Matthiae Bel (slov. Matej Bel).

prostě reálně spáchat. Vhození kobylince, sena a oprátky do ohně jistě nelze považovat za fyzicky nevykonatelný úkon.

Tortura nebyla vyhrazena kouzelnicím a kouzelníkům. Raně novověká justice přistupovala právem útrpným nejen k osobám vykonávajícím především škodlivou magii, ale taktéž k vrahům, ke zlodějům či žhářům. Nedisponovala však dostatečně propracovaným důkazním systémem. Potvrzení, že obviněný zločin spáchal, si tak musela opatřit skrze přiznání, a to bez kata nemuselo být vůbec snadné. V případě nepovolání mistra popravního, lze předpokládat, že obviněný veškerá obvinění odmítne a také na tomto svém odmítnutí setrvá. Jinými slovy, při výslechu se vrah či zloděj bez důkazů logicky spíše nepřizná, než přizná. Co tedy mohla justice dělat? Přistoupit k tortuře. Právo útrpné tak mohlo být výsledkem nutnosti, kterou si žádala praxe. A samozřejmě, ano, zneužilo-li se mučení, kdokoli se přiznal k čemukoli, ovšem samo jeho užití neznamenovalo automaticky bezprecedentní překroucení celého případu a vnucení odpovědí. Raně novověká justice byla z našeho pohledu krutá, ale soudě dle těchto moravských smolných knih zpravidla nebyla fanatická ani zaslepená honem na osoby užívající magii. Zároveň, právě uvedené platí především pro procesy ze stránek moravských, a veskrze i českých smolných knih, nikoli již ale plně pro losinské a šumperské perzekuce, jak bude ostatně podrobněji ukázáno níže.

6. 2 Kouzelnictví jako synonymum zla?

Pluralitní funkce magického konání ve společnosti vedla ve svém důsledku k ambivalentnímu vnímání kouzelnictví v raném novověku. Kolektivně sdílené obavy z neštěstí a ze zlých sil nemusely tedy vždy nutně ústit v pocit ohrožení každou variantou magických praktik. Vztah k magii tak nebyl a priori negativní, byl podle všeho přinejmenším nejednoznačný s možností přesahu k pozitivnímu pólu emočního spektra. V případě kouzelnických procesů pak často taktéž reflektující individuální kontext jednotlivých případů, to, zda byly magické praktiky užity ke škodě okolí či nikoli.

Aniž bych chtěla postavení magie v rámci raně novověké společnosti jakýmikoli způsobem zlehčovat či snad vulgarizovat, ve své podstatě byla ve výše popsáných případech ze smolných knih skutečně jen nástrojem lidského konání, pragmatickým prostředkem k dosažení cíle oproštěným od démonologických vzorců. V případech velkobítešských kouzelnic například nejčastěji nástrojem k zabití člověka. A v souvislosti s tímto tvrzením si musím klást další otázky. Především, do jaké míry byly dané ženy vnímány jako vražedkyně a do jaké míry byly vnímány jako kouzelnice? S ohledem na tresty smrti, a s ohledem na

průběh některých dalších případů, si dovoluji tvrdit, že byly primárně vnímány jako pachatelky vražd, jako ženy, které působily reálnou škodu, na kterou byl brán zřetel především. Příčiny jejich konání mohly být až banálními, například ono neprodání sýra. Rozhodnutí „škodit“ se tedy nezakládalo na nově získané moci od démonů, nebo na základě odpadnutí od Boha a svedení duše zlem. Často šlo o prosté až malicherné sousedské spory, nikterak nesouvisející se snahou sekty čarodějnic zničit křesťanstvo. Každý proces byl příběhem sám o sobě. Příběhem, který ale nemusel nutně končit rozsudkem smrti pro prvního obviněného a následně také pro desítky dalších.

Rozhodně se tedy nedá říci, že kouzelnictví v takové podobě, jak jen už nyní známe z několika smolných knih, ztělesňovalo pro raně novověkou společnost automaticky zlo a vyvolávalo všeobecnou hrůzu. Magie byla v určitém neškodlivém stupni tolerovanou a vlastně organickou součástí společnosti, vědělo se také, koho v případě potřeby vyhledat.³⁵¹ Ale radou, například jak zajistit lepší doживost krav, mohl přispět i leckterý ze sousedů. Nešlo o žádné společenské tabu. Úkony magického charakteru byly patrně více než všední záležitosti. Kdo by nechtěl ochránit sebe a svůj majetek prostřednictvím kouzla či zvýšit užitek z domácích zvířat? Vykuřování místností bylinami, přípravu hojivých mastí a hostie ve žlabech pro dobytek jistě nebyly současníky vnímány jako uzavření paktu s ďáblem. Naopak se lze domnívat, že na skutečné vzývání ďábla v této souvislosti pomýšlel jen málo kdo. A to dokonce i ve chvíli, kdy se rozhodl škodit sousedům zkaženou vodou či prachem.

Tím se také dostáváme k další otázce. Obecně lze mít za to, že šlo-li o diabolické čarodějnické procesy, osoby se zpravidla skutečně doznávaly i k fyzicky jen těžko prokazatelným aktivitám, například k letům na sabat a k proměnám ve zvířata. Obdobná doznání pak slouží, ve své zobecněné formě, jako argumenty k tomu, že veškerá obvinění z čarodějnictví a kouzelnictví byla vždy a ve všech případech zcela smyšlená, doznání tedy nepravdivá a vynucená mučením, obvinění lidé byli proto jednoznačně nevinní. Ivan Štarha ve své studii k velkobítešským procesům tak například soudí, že: „*Všechny ty čarodějnické úkony, k nimž se obviněné osoby uznaly a nad nimiž se dnes můžeme jen trpce pousmát, mohly být popsány jen za přispění útrpného výsledku a s nápovědou vyslyšhajících.*“³⁵² S tímto názorem nelze po mém soudu souhlasit. Ve většině aspektů nepovažuji výpovědi, vztahující se ponejvíce k výrobě prachů z těl uhynulých a zabitých zvířat či lití těmito složkami zkažené vody před prahy a na cesty, za vnucené a už vůbec ne za nemožné.

---

³⁵¹ „Protož slyšela jsem o tobě, že si ty znamenitý mistr nad mistry a doktor nad doktory a něco umíš.“ *Krevní kniha*, s. 20.

³⁵² ŠTARHA, Ivan. *Velkobítešské čarodějnice*, s. 154.

Pověrečné a magické konání uváděné ženami odpovídá do značné míry úkonům, které lze bez větších potíží provést. K tomu nacházíme analogické konání nejen napříč celými českými zeměmi, ale také v měřítku celoevropském. Daná osoba či zvíře, proti nimž kouzla směřovala, nemusela pochopitelně zemřít na základě *lití vody*, stejně tak to ovšem neznamená, že tato praktika nebyla vykonána. V neposlední řadě poté nelze, na základě zápisů smolné knihy jakoukoli sugesci předpokládanou Ivanem Štarhou věrohodně pramenně doložit.

Stejně tak považuji za ne zcela vhodnou analogii následující: „*Jedněmi v historii z největších na Moravě byly právě procesy ze 70. let 16. století ve Velké Bíteši a v Tasově, připomínající největší procesy ze severní Moravy o sto let později. Již v té době byla vypracována celá nauka o boji s čarodějnicemi, o postupu soudního řízení atd.*“³⁵³ Z výše uvedených velkobítešských případů však jasně vysvítá nejen nediabolický charakter procesů, na jehož základě po mém soudu nelze vytvářet jakékoli adekvátní analogie s procesy ve Velkých Losínách a v Šumperku, vedených podle zcela odlišného, démonologického modelu. Co do rozpracování učené nauky o boji s čarodějnicemi v 16. století již pochopitelně tato konstrukce plně fungovala, a to ve své komplexní podobě, ovšem nikoli tak v rámci Čech a Moravy, kde nacházíme nanejvýše nejasné kontury některých diabolických složek spojených s tímto deliktem.

Na základě výše uvedených případů je jasné, že magické praktiky a uchylování se ke kouzelným prostředkům neznamenalo automaticky propuknutí procesů s kouzelníky a v žádném případě pak propuknutí honů na čarodějnice v diabolickém kontextu a ve shodě s démonologií. Kouzelnické procesy tedy neznamenají a neznamenaly d'ábla, ziskuchtivé soudce, bezbranné ženy i muže a nelítostnou torturu. Nebyla to setkání na sabatech, démoni a smrt v plamenech. A rozhodně nelze hovořit ani o bezuzdné zvůli, natož pak o roli církve, nebo inkvizici. Krátký exkurz případů z oblastí velkobítešského, buchlovského a bojkovického práva považuji na nutný právě z důvodu možné komparace dosavadních případů s pronásledováním šumperským a velkolosinským. Toto, jak se nyní pokusím ukázat, bylo pro oblast Moravy, a neméně pro oblasti Čech, fenoménem kvalitativně i kvantitativně zcela novým. Nešlo totiž již o kouzelnické procesy, setkáváme se zcela nově s procesem čarodějnickým, odpovídajícím struktuře elaborovaného deliktu čarodějnictví.

---

³⁵³ Úvod, *Smolná kniha velkobítešská*, Antonín Verbík, Ivan Štarha (ed.), s. 31.

7 Severomoravské čarodějnické procesy

Dovolím si začít tuto kapitolu poněkud obsírněji. Důvodem tohoto rozhodnutí je především dlouhodobý, ať už zarážející či nikoli, nezáměr o toto téma, konkrétněji pak, o oblasti velkolesinska a šumperska. Tímto nezáměrem rozumím silnou absenci odborných prací spojených s problematikou severomoravských perzekucí čarodějnic a čarodějníků druhé poloviny 17. století. Těmto se v sedmdesátých a osmdesátých letech 20. století věnovali vlastně dosud nejvíce Bedřich Šindelář a Josef Kočí.³⁵⁴ Věnovat se, v těchto případech nicméně neznamená, podrobně se zabývat. Obecně se nejen tito autoři zaměřují nejvíce na počátek procesů spojený s odcizením hostie žebračkou Marinou Schuchovou na jaře roku 1678, dále na bohaté šumperské měšťany, zejména na rodinu barvíře Sattlera a samozřejmě na osud šumperského děkana Kryštofa Aloise Lautnera a s ním spojených osob.³⁵⁵ Výraznější pozornosti se pak mezi aktéry dále těší vlastně již jen předseda losinské i šumperské komise Jindřich František Boblig z Edelstadtu.³⁵⁶ Ve vztahu k předpokládaným více než osmdesáti obětem a členům tří tribunálů je to poměrně malý výsek. Vyjma monografií Kočího a Šindeláře, které nadto nejsou věnovány výhradně losinskému a šumperskému pronásledování, se v této souvislosti jedná zpravidla pouze o jednotlivé články či kratší studie, případně velmi stručné publikace částečně monografického charakteru, postrádající ovšem hlubší vhled do procesů a v některých případech taktéž střízlivý a subjektivně nezabarvený přístup.³⁵⁷

Komplexnější vědecká práce na toto téma tedy dosud nevznikla. Je to překvapivé, nebo ne? Autory odrazují buď tisíce a tisíce folií psané německou novogotickou kurzívou, nebo,

---

³⁵⁴ K těmto monografiím viz kapitola 2 Domácí historiografie.

³⁵⁵ Vedle Šindeláře a Kočího pak k těmto dále například viz FRANCEK, Jindřich. *Čarodějnické příběhy*, s. 159–163. MEDEK, Václav. „Čarodějnický děkan“ *Kryštof Alois Lautner*, in: SM, 13, 1996, s. 9–18. TÝŽ. *Čarodějnické procesy a upálení Kryštofa Aloise Lautnera v Mohelnici*, in: DP, 1962, s. 128–130. PRUCEK, Josef. *Pasecký rukopis o upálení Kryštofa Aloise Lautnera*, in: Okresní archiv v Olomouci, 1986, s. 211–221. A taktéž již citovaná práce SPURNÝ, František. CEKOTA, Vojtěch. KOUŘIL, Miloš. *Šumperský farář*. K Lautnerovi i k Sattlerovým též NEUBAUEROVÁ, Michaela. POLÁCH, Drahomír. *Zpráva*.

³⁵⁶ K jeho osobě zejména: ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon*, s. 188–189. ŠTĚPÁN, Václav. *K životopisu inkvizitora J. F. Bobliga*, in: SM, 64, Šumperk, 1992, s. 52–54. Tento text se k tomu Bobliga samého ovšem příliš netýká, ačkoli by se tak dle názvu dalo očekávat. Výrazná část článku je věnována Jiřímu z Hodic a soudnímu sporu bratru z Hodic s hraběnkou Hohenlohe, rozenou z Hodic. V tomto sporu totiž Boblig pravděpodobně Hodice, podporovatele procesů v Nise, zastupoval. Dále pak SLAVÍČKOVÁ, Pavla. *Soudce Heinz Fiedrich Boblig z Edelstadtu*, in: Olomoucké baroko. Výtvarná kultura z let 1620–1780, 1. sv., Proměny jednoho města, Martin Ebel, Ondřej Jakubec (edd.), Olomouc, 2010, s. 174–181. Zde je chyba již v názvu celého textu, respektive ve jméne jeho hlavního protagonisty. V článku se taktéž objevují nepřesnosti, např. ve vztahu k Apelacím či k datu smrti Bobliga.

³⁵⁷ K této problematice viz kapitola 2 Domácí historiografie.

a to je pravděpodobnější, se má obecně za to, že k severomoravským procesům není již zejména po pracích Šindeláře a Kočího mnoho co dodat. To je ovšem jak velký omyl, tak výrazná škoda pro odbornou i laickou veřejnost. Publikován byl dosud jen zlomek veškerých dostupných pramenů. Protokoly, účty, matriky, kroniky i korespondenci by mohl zpracovávat badatelský tým i desítku let, jeden historik pak jistě desítky let. Přesto se ale standardně dočítáme pouze o ziskuchtivosti Bobliga a o celkové hrůznosti a iracionalitě perzekucí, aniž by byl skutečně v historiografických pracích prezentován a analyzován podrobněji alespoň jeden výslechový protokol, a aniž by se přihlédlo k celkovému charakteru či chceme-li, duchu doby. Opakovaně jsou v literatuře také uváděny počty či odhady počtu obětí, tyto se však taktéž liší. O čísla kolem sta a více než sta obětí hovoří jak Josef Kočí, tak Bedřich Šindelář a František Spurný.³⁵⁸ Zjevně se pak jednalo ponejvíce o odhady, ovšem, nedá se říci, že silně či podstatně nepřesné. Nicméně, až Drahomír Polách uvádí cenný jmenný seznam obětí ve spojení s datací poprav, v některých případech přibližnou datací. V součtu se tak pro losinský i šumperský tribunál dle jeho výzkumů jedná o osmdesát jedna obětí.³⁵⁹

Nejen v návaznosti na právě uvedené jsem považovala za důležité udržet v rámci práce jednotnou obsahovou, a tedy koherentní strukturu. Z tohoto důvodu jsem se po dlouhém váhání rozhodla, že se na následujících stranách budu věnovat, stejně jako výše, čistě rozboru výslechových protokolů. Při vědomí adekvátní délky studia a rozsahu doktorské práce jsem dala přednost ucelené koncepci před svou osobní a možná i neskromnou ambicí popsat losinské a šumperské pronásledování v náležitém kulturním a socioekonomickém kontextu. Dovoluji si tedy doufat, že následná analýza vybraných výslechových protokolů z proveniencí losinské inkviziční komise bude i přes ono kontextuální ochuzení odpovídajícím a kvalitním příspěvkem k bádání o čarodějnických procesech.

Severomoravské perzekuce byly koordinovány, vedeny, a tedy i spojovány jednou osobou, předsedou obou tribunálů (losinského i šumperského), Jindřichem Františkem Bobligem z Edelstadtu. Tento muž byl po mém soudu rozhodující hybnou silou na domácí prostředí neobvykle rozsáhlého honu, do něhož vložil nejen svou energii a jistě značné úsilí ale také, jak bychom asi řekli dnešní terminologií, své know how. Právě jeho znalosti

---

³⁵⁸ KOČÍ, Josef. *Čarodějnické procesy*, s. 130. ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon*, s. 203. SPURNÝ, František. *Severomoravské čarodějnické procesy*, textová strana 3, jinak nečíslováno.

³⁵⁹ Seznam obětí viz NEUBAUEROVÁ, Michaela. POLÁCH, Drahomír. *Zpráva*, s. 42–44 a 49–50. Z 81 uvedených obětí dle Polácha ještě některé zahynuly i po ukončení činnosti světských komisí ve vězení, a to ještě po roce 1700.

a zkušenosti byly, jak věřím, rozhodujícím faktorem řetězového pronásledování odpovídajícímu strukturně a obsahově sdruženému zločinu čarodějnictví. Šlo, pro moravské, a vlastně i české prostředí, o zcela nový typ procesu co do jeho obsahu, průběhu i celkového charakteru.

7. 1 Losinská inkviziční komise

Proces započal na panství rodu Žerotínů, konkrétně v době regentské správy panství hraběnkou Andělínou (Angelinou) Annou Sibylou de Galle, rozenou Žerotínovou. Tato žena spravovala panství za nezletilé syny Přemka III. ze Žerotína, tedy své synovce, za Maxmiliána Františka a Jana Jáchyma ze Žerotína. Bedřich Šindelář pak popisuje vlastní počátek procesu, respektive příčinu vzniku, ve spojení s Marinou Schuchovou³⁶⁰ takto: „*O velikonocích 1678 se tato ubohá žebráčka odebrala ke zpovědi do nedalekého Sobotína a tam při přijímání v kostele nespokla posvěcenou hostii, nýbrž vytáhla si ji potají z úst a vložila do modlitební knížky. Kostelník Bittner však ji přitom zahlédl a oznámil to hned svému faráři Matyáši Eusebiu Schmidtovi. (...) Sobotínský farář Schmidt učinil hned o případu udání losinskému zámeckému hejtmanovi Adamu Vinarskému z Kříšova, (...) Vinarský o tom pak informoval hraběnkou z Galle a ta jej pověřila, aby se postaral o přípravu čarodějnického procesu proti Schuchové a opatřil k tomu také zkušeného právníka.*“³⁶¹ Tímto právníkem se stal, jak známo, Jindřich František Boblig.³⁶² Muž, který skutečně mezi lety 1651–1652 nabyt bezprostředních procesních zkušeností s čarodějnickými procesy, k tomu v oblasti geograficky blízké Velkým Losinám, v nedalekých slezských Zlatých Horách (Cukmantel).³⁶³ Nabízí se zde také otázka, zda přenos znalosti takových perzekucí, včetně mechanismu formálního i ideového, usnadnila například jazyková shoda. Také severomoravské procesy, stejně jako slezské, byly vedeny v oblasti jazykově německé.³⁶⁴

---

³⁶⁰ Ve výslechových protokolech zapsána jako Marina Schuchin. Viz např. ZA Opava, fond Rodinný archiv Žerotínů, Bludov, karton Z51, XIV. 10, fol. 1909.

³⁶¹ ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon*, s. 188.

³⁶² V textu Šindeláře dále následují informace o tom, jakým způsobem probíhalo vyjednávání s Jindřichem Františkem Bobligem. Tamtéž, s. 188–189. O tomto taktéž například již citovaná diplomová práce Terezy Křištofové. KRIŠTOFOVÁ, Tereza. *Čarodějnické procesy*, s. 64–67. Z tohoto důvodu již nepovažuji za nutné události předcházející Bobligovu příjezdu do Losin znovu rekapitulovat.

³⁶³ Velkolosinské pronásledování považuje za důsledek slezských procesů, konkrétně však niských, nikoli přímo zlatohorských, historička Karen Lambrecht. LAMBRECHT, Karen. *Hexenverfolgung*, s. 129. Do budoucna pak může být jistě zajímavé uvažovat o srovnání těchto dvou lokalit i například co do struktury a obsahu výslechových protokolů.

³⁶⁴ Nicméně, nedá se říci, že v německých oblastech byly vedeny pouze procesy čarodějnické, známy jsou samozřejmě i procesy kouzelnické. Zároveň, není zde, vyjma osoby Bobliga, externí vliv. Nad rozsudky

Vyslychání a vyslychající tedy interagovali v němčině, a to již od počátečního zcizení těla Páně.

Na počátku dlouhého řetězce událostí tedy stála krádež hostie. V raném novověku nepochybně, nikoli nevšední záležitost. Je otázkou, z jakého důvodu došlo právě k takto rozsáhlému pronásledování právě a „pouze“ na základě zcizení těla Páně. Užití hostie ke kouzlům, zejména za účelem léčby či zvýšení dojivosti, nebo obecně k prospívání dobytka bylo nejen v domácím prostředí dobře známo. Některé z těchto případů nadto neznamenal ani rozsudky smrti, nadto pak rozsudky smrti pro desítky lidí.³⁶⁵

Na vyšetřování samém by ovšem nebylo nic zvláštního, pro české i moravské prostředí však může být zvláštní ustavení nového tribunálu, který má celou záležitost prověřit. Tyto i další případy podléhaly tradičně řešení před příslušnými městskými soudy s hrdelním právem. Hrdelní soud ve Velkých Losinách existoval a lze jej nalézt například v soupisu soudů z prvního desetiletí 18. století.³⁶⁶ Případ se proto jistě mohl dostat do rukou této instanci, nicméně se tak nestalo. Osobně pak předpokládám, i na základě právě uvedeného, že sama krádež hostie vlastně nebyla či nemusela být nutně příčinou vzniku procesů. Byla spíše záminkou. Příčinou rozpoutání dlouholetého pronásledování čarodějnů a čarodějnic byl po mém soudu zejména vlastní vznik *inquisitions commission zu Ullersdorff*,³⁶⁷ a co je důležité, inkviziční komise v čele s Jindřichem Františkem Bobligem.

Ve vztahu k osobě tohoto muže bývá v historiografii zmiňováno zejména, že byl nedostudovaným právníkem. V posledních letech se nicméně již správně upozorňuje na skutečnost, že právní vzdělání dosažené na vídeňské univerzitě mu k jeho povolání zcela postačovalo. Dále se hovoří o jeho údajné ziskuchtivosti až fanatismu. Pokud vím, nikdo

---

losinské inkviziční komise bděly apelace, na které se, alespoň formálně, měla obracet i ostatní česká a moravská města. Už výše byl zmíněn případ, kdy soudci ve vztahu k magii rozhodovali nikoli o smrti, ale o jiných trestech. K tomuto viz zejména pozn. pod čarou č. 269. Zároveň pak známe i jiný případ, tentokrát šlo o vyzvání ďábla, vedený taktéž v němčině. Ani tento ovšem neskočil popravou aktérů a jistě ne jen proto, že šlo o děti. K tomuto pražskému případu ze 17. století viz KOČÍ, Josef. *Čarodějnické procesy*, s. 72–81. Nejnověji pak KREUZ, Petr. *Vyvolávání ďábla*. Nedá se tedy říci, že rozhodující vliv měla etnicita či jazyk, ale jistě tento vliv také nelze vyloučit. Toto může být jeden z dalších úkolů pro budoucí bádání.

³⁶⁵ Kupříkladu pouze jeden případ ze tří záznamů krádeží hostie skončil před právem města Dobrušky smrtí. MATOUŠ, Václav. *Ortel podle práva*, výsadní hrdelní právo města Dobrušky pro všechna města a vesnice bývalého panství opočenského a smiřického v letech 1364–1765, Dobruška, 1997, s. 67, 76, 77. Případ, kdy se hovořilo o zneužití hostie, se odehrál také před bojkovickým soudem. Nespustil však ani hromadné a dlouholeté pronásledování, ani nepřivedl na popraviště všechny zainteresované osoby. K tomuto případu viz podkapitola 6. 1. 3 Bojkovické čarování.

³⁶⁶ ŠTARHA, Ivan. *K vývoji hrdelního soudnictví na Moravě*, in: Hrdelní soudnictví českých zemí, soupis pramenů a literatury, Jindřich Francek, Tomáš Šimek (edd.), Zámrs, Pardubice, 1995, s. 25.

³⁶⁷ Tedy inkviziční losinské komise. ZA Opava, fond Rodinný archiv Žerotínů, Bludov, karton Z51, XIV. 12., fol. 2265.

prozatím relevantně nedoložil ani jedno z právě uvedeného. Zejména co se týká fanatismu, je zapotřebí se oprostit od vnímání procesu nejen skrze dnešní hodnotové žebříčky a skrze přesvědčení, že lidé vzduchem zpravidla opravdu nelétají. V raném novověku bylo ovšem čarodějnictví nikoli obsahově relativním pojmem, ale realitou, která byla veskrze nekriticky přijímána až do doby osvícenství. Boblig i další tedy jednali v souladu s *duchem doby*, případně, chceme-li, myšlenkově uzavřeni v rámci tehdejšího řádu a pojmání světa. Minimálně víru v čarodějnice a čarodějníky jakožto služebníky d'ábla, a tedy odpadlíky od Boha, jim vyčítat nelze.

Losinská inkviziční komise v čele s předsedou Bobligem podléhala dohledu apelačního soudu³⁶⁸ a měla samozřejmě také další členy. Byli jimi hejtman panství Adam Vinarský, purkrabí František Václav Vraný, správce panských hamrů Johann Richter, polesný Kryštof Zeidler a rentmistr Kristian Mayer.³⁶⁹ A zde, po mém soudu, opět hrála klíčovou úlohu právě osoba předsedy komise, zejména ve vztahu ke znalostem a zkušenostem, jichž byl v dané době nositelem. Na základě dostupných zdrojů nepředpokládám, že zbylí členové tribunálu byli obeznámeni s démonologií či s tím, jak vést obdobný proces. Úloha Bobliga tedy vynikala tím spíše. Jako předseda, a zřejmě jediný s adekvátním vzděláním a zkušenostmi pro tento typ vyšetřování, určoval směr, kterým se proces vydá. Jednal tak, jak byl zvyklý a jak mu určovala jeho zkušenost a koncept diabolického čarodějnictví v podobě odpadlictví od Boha, letů na sabat či obcování s d'áblem tak implementoval do prostředí severní Moravy. Jsem toho názoru, že zřízení komise pod předsednictvím Bobliga bylo pro následující události naprosto rozhodující. Tedy, pokud by případ projednával městský soud, nebo pokud by se tribunál dostal do rukou osoby, která neměla tento typ zkušenosti ani silnější povědomí o konstruktivní čarodějnické sekty, podmínky pro pronásledování v takovém měřítku by teoreticky nemusely být vytvořeny. Jindřich František Boblig byl tak patrně nejen hlavním hybatelem procesů, ale dost možná také jejich vlastní příčinou.³⁷⁰

---

³⁶⁸ Komise později vzniklá v Šumperku, však pod apelace nespádala. Právní naučení apelačního soudu přijímala pouze komise losinská. Šumberská komise spadala pod zemský soud opavského knížectví. NEUBAUEROVÁ, Michaela. POLÁCH, Drahomír. *Zpráva*, s. 45.

³⁶⁹ Takto např. ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon*, s. 189. Podpisy komisařů, vyjma Vraného, pak k roku 1692 viz ZA Opava, fond Rodinný archiv Žerotínů, Bludov, karton Z53, XIV. 22., fol. 3600.

³⁷⁰ Jako předseda inkviziční komise měl na chod i průběh vyšetřování rozhodující vliv. Toto však jistě neznamená, že proces vedl jako šílený fanatik bažící po majetku, a už vůbec ne to, že jednal zcela bez kontroly či mimo jakýkoli právní rámec. Komunikace s apelacemi probíhala. Dosud ale nebylo objasněno, podle jakého práva jednal, tj. jaký využíval zákoník.

7. 1. 1 „*Sage alles aussführlichen...*“³⁷¹

Losinská inkviziční komise zasedla poprvé v září 1678,³⁷² tedy nedlouho po srpnovém příjezdu Bobliga do Velkých Losin. Od dubnové krádeže hostie žebračkou Marinou Schuchovou tak uplynulo dlouhých pět měsíců. V tomto období byl pro práci získán předseda komise, sestavena i schválena tato inkviziční komise a především byl rozšířen okruh podezřelých. Výslechy tak musely být prováděny ještě před příjezdem Bobliga, nicméně v odborné literatuře se vlastně o situaci, která následovala bezprostředně po zadržení Schuchové a zároveň předcházela vzniku komise, prozatím podrobněji nehovoří. Tedy, jsme informováni ponejvíce o vyjednávání Bobliga o příjezdu a platu, ale nikoli o tom, jak bylo nakládáno s následujícími ženami, ani o tom, kdy byly vlastně poprvé vyslýhány a zadrženy.

Společně se Schuchovou stanuly před losinským tribunálem další tři ženy: Dorothea Groerová (v pramenech jako Dorothea Groerin), Dorothea Davidová (v pramenech jako Dorothea Dawidin) a Marina Züllichová (v pramenech jako Marina Züllichen). Podívejme se tedy blíže na otázky i s poznámkami³⁷³ pro dvě z obviněných, konkrétně na otázky pro Marinu Schuchovou, realizátorku krádeže hostie, a na Dorotheu Davidovou, na jejíž radu měla být hostie pro zvýšení doживosti krávy Dorothei Groerové opatřena.

Otázky zde předkládám jakožto kompletní seznam všech těchto otázek, které, pokud je mi v současnosti známo, nebyly dosud nikde publikovány. Považuji proto za nosné a důležité pro porozumění nové, domácímu prostředí veskrze do této chvíle neznámé, obsahové struktury procesů na tomto místě prezentovat tyto jako celek pro následný rozbor i komparaci s procesy výše.³⁷⁴ Bude nadto možné průkazně doložit, s jakým konceptem zločinu komise pracovala, a jaké odpovědi pravděpodobně také očekávala či předpokládala od obviněných. K prezentaci otázek jsem přistoupila také z toho důvodu, že obsah odpovědí byl v souhrnu předestřen zejména v diplomové práci Terezy Křištofové.³⁷⁵ Zajímavé naopak je, že Kočí

---

³⁷¹ „*Řekni vše podrobně...*“, tato a obdobné výzvy se často objevují v rámci otázek na vyslýchané osoby.

³⁷² ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon*, s. 189. NEUBAUEROVÁ, Michaela. POLÁCH, Drahomír. *Zpráva*, s. 34.

³⁷³ Poznámky se týkají informací k vedení výslechu či výslechů, tedy doporučení jak reagovat pro osobu či osoby provádějící výslech, pokud se obviněná například nedozná a bude zapírat. Seznamy těchto otázek jsou také sepsány zcela zvlášť, tj. bez následných odpovědí vyslýchaných žen. Podrobněji k tomuto viz také text níže v této podkapitole.

³⁷⁴ Nepovažuji nicméně v rámci textu za nutné uvádět otázky pro všechny čtyři ženy, tyto se často velmi překrývají. Otázky určené pro Züllichovou a Groerovou viz přílohy č. 1 a 2 v této práci.

³⁷⁵ KŘIŠTOFOVÁ, Tereza. *Čarodějnické procesy*, s. 63–75, zejména pak s. 67–70. Zde je rozebírán obsah odpovědí žen včetně informací o setkávání i obcování s demony i o účasti na shromážděních na Petrových kamenech.

i Šindelář ve svých pracích zmiňují shodně pouze krádež hostie a následně prakticky již jen torturu a popravu žen. O vlastním obsahu jejich výpovědí se vlastně ani v jedné z daných monografií nedočteme. Osobně pak také považuji za důležitější pro úvod do procesů právě ony otázky, které po mém soudu velmi dobře charakterizují myšlenkový základ, způsob a směr, jakým bude proces dále veden.³⁷⁶

Woruber Marina Schuchin sonst franckin genandt vor einen ordentlichen gericht in der guette examiniret worden solle. / *O tom, jak Marina Schuchin, jinak zvaná Franckin, před řádným soudem v dobrém vyšetřována být měla.*³⁷⁷

1. Wie heist und wie alt bist du? / *Jak se jmenuješ a jak jsi stará?*
2. Bist du verheurath, und wie lang? / *Jsi vdaná, a jak dlouho?*
3. Hast Kinder, wie viel und wo sindt die selbte? / *Máš děti, kolik a kde jsou?*
4. Wie oft bist zue der Beicht: und heyligen Communion gegangen? *Jak často jsi chodila ke zpovědi a svatému přijímání?*
5. Wann und wo hast das leztere mahl comuniciret? / *Kdy a kde jsi naposledy přijímala?*
6. Wann, worumben hast die heylige Hostiam aus den Mund wiederumben genohmen? / *Kdy, proč si svatou hostii vyndala (vzala) znovu z pusy?*
7. Wie has es gemacht, undt wo hast du die heylige hostiam aus den Mund gleichhin gethan? Wie oft hast derley was begangen? / *Jak se to stalo, a kde jsi svatou hostii z pusy stejně vyndala?*
8. Wer hat solches gesehen? Oder war ist darbey gewesen? Wann sie auf den Jung Nickl sich dissfalls berueffen: undt er in substantialibus anderster als sie ausssagen möchte, auf diesen fall werden sie mit einander zu confrontiern und beder ausssagen wohl auf zu schreiben sein. / *Kdo něco takového viděl? Nebo byl při tom přítomen? Kdy se tentokrát obrátila na mladého Nickla a on v podstatě jinak než ona vypovídat chce, v tomto případě budou společně konfrontováni a oba vyslychání a pečlivě (zcela) zapsáno bude.*
9. Wo hast weiter solche heylige hostiam hingethan, undt auss wessen anstiftung? / *Kde jsi dále takové svaté hostie vzala, a z čího popudu (navádění)?*

---

³⁷⁶ Do budoucna by jistě mohlo být zajímavé zjistit, do jaké míry jsou výslechy, kterých se účastnil Boblig ve svém předchozím zlatohorském působišti, strukturálně a obsahově shodné právě s otázkami kladenými ženám i mužům v rámci severomoravských inkvizičních tribunálů vedených právě Bobligem.

³⁷⁷ Otázky pro Marinu Schuchovou viz ZA Opava, fond Rodinný archiv Žerotínů, Bludov, karton Z51, XIV. 10., fol. 1899–1902.

10. Erzehle umbstandiglich, wer, wann, wo in beysein wessen, undt zu was ende hat dich solches zu thun unterwiesen oder angestiffet? / *Vyprávěj podrobně, kdo, kdy a kde v přítomnosti koho, a co ke konci tě takové činilo poučit nebo navádět?*
11. Wann, wie durch wessen verführung und worumben bist wan deinen erschaffer undt heylandt abgefallen und denselben abgelaugnet? / *Kdy, jak prostřednictvím koho svádění a proč jsi od mínění svého stvořitele a spasitele odpadla a téhož zapřela?*
12. Erzehle alles wie es eigentlich hergangen, was vor wörtter hast darzue gebraucht, wie, wo und in beysein wessen also geredet? / *Vyprávěj všechno, jak k tomu došlo, co za slova jsi k tomu potřebovala, jak, kde a v přítomnosti koho jsi tak mluvila?*
13. Wie oft, wann, und wo hast mit en bösen feindt dich fleischlichen vermischet. / *Jak často, kdy a kde ses se zlým nepřítelem tělesně spojila?*
14. Wann, undt wo war es das erstere mahl, undt wie bist darzue kommen, undt wann widumbey das leztere mahl? / *Kdy, a kde to bylo poprvé, a jak jsi k tomu přišla, a kdy znovu naposledy?*
15. Wie hat derselbe geheissen, aussgesehen, undt was vorgestaldt an sich gehabt? / *Jak se tento jmenoval, vypadal, a co změněného měl na sobě?*
16. Wie bist du allemahl, auf was weise zu solcher Einsslischen vermischung bewogen werden? / *Jak jsi pokaždé, jakým způsobem k takovému uzavřenému spojení byla přemluvena (přivedena)?*
17. Was vor ergetzligkeit oder wohllust has dabey gehabt? / *Jakou odměnu nebo potěšení jsi při tom měla?*
18. Hast auch solche vermichsung empfangen undt etwas gebohren, wie hat es ausgesehen, wo ist es hinkomen, und wo hast es hin: oder was darmit gethan? / *Uvítala jsi takové spojení a něco porodila, jak to vypadalo, kde k tomu došlo, a kde to máš nebo co jsi s tím udělala?*
19. Wann, und wie hast denen leuthen and leib oder guett welcher aut was weise undt wie oft geschadet. / *Kdy, a jak jsi (ty) lidi a tělo nebo majetek, který jakým způsobem, a jak často poškodila.*

Wann sie hiervon nichts bekennen möchte, man naber wieder sie diesfahls einen verdacht hatte, so solle mann ihr die particularia vorhalten, auch die hierdurch vermeint= beleydigte leuthe mit ihr das halben confrontiren: undt alles fleissig aufzeichnen. / *Kdy ona z toho nic vyznávávat nechtěla, ale zase se mělo tentokrát podezření, tak jí byly vyčítány kousky, také ty kterým (tím) se zabránilo= dotčení lidé s ní aby byly konfrontováni: a vše pilně vykreslili.*

20. Wie offft, mit weme, wann, undt auf was weise bist du zue der zusammenkunfft deiner gleichen gefahren? / *Jak často, s kým, kdy a jakým způsobem jsi k schůzce svojí jezdila?*
21. Wie heist und wo ist das orth da ihr habet Pflegen zusamben zue kommen? / *Jak se jmenuje a kde je to místo, kde jste se tomu společně věnovali?*
22. Was habet ihr dorthen gethan, wer seindt allemahl mit gewesen nenne sie, undt was hat einer oder der andere vorgehabt, sage alles aussführlichen / *Co jste tam činili, kdo všechno tam byl, jmenuj je, a co měl ten či onen v plánu, řekni vše podrobně.*
23. Was ist das vor eine Salben wouon gemacht undt von weme zu gerichtet, dass ihr euch dar mit eingeschmiret. / *Co je to za mast, z čeho udělána a od koho připravena, že vy jste se jí namazali.*
24. Was hat dich darzue bewogen, oder was hast vor gewin dauon getragen, dass du also vorsetzlich vor deinen Gott undt erlesen abgefallen, und den bösen feindt dich ergeben hast? / *Co tě k tomu přimělo, nebo co si z toho získala, že si úmyslně od svého Boha a pod pokutou odpadla, a zlému nepříteli si se oddala?*
25. Weme hast du, wann, wo, wie offft und welcher gestalt in derley teufflichen kusnten unter wiesen, und verführet? / *Koho jsi, kdy, kde, jak často a jakou formu podobnou ďábelskému umění zaučila a zlákala (svedla)?*
26. Erzehle alles wahrhafftig, wann es gewesen undt wie es Vergangen da dud as erstemahl verführet worden bist, undt was dir sonst ind der sach bewust da du etwa nicht befraget worden. / *Vyprávěj vše pravdivě, kdy to bylo, a jak jsi přečin tím poprvé vykonala, a co ti jinak v té věci známo je, na co se nebylo ptáno.*
- Ferner können pro renata andere fragstucke zu gesetzt, wie auch wann sie laugnen mochte das jenige was sie zuor bekennet, so soll ihr solches widerumben vorgehalten, selbte auch auf erforderten fall mit einer oder andere auss den vieren fals sie sich in etwas nicht vergleichteten confrontiret werden. / *Dále mohou být za současných okolností přidány další otázky, v případě že by chtěla popřít to, co dříve přiznala, tak jí má být znovu připomenuto, také v žádoucím případě, s jednou nebo dalšími ze čtyř, v případě že s něčím nesrovnatelným konfrontování budou.*

Woruber Dorothea Dawidin von Wermbsdorff beym Ordentlichen gericht in der gutte zu befragen ist. / *O tom, jak Dorothea Dawidin von Wermbsdorff při řádném soudu v dobrém vyslýchána je.*³⁷⁸

1. Wie heist und wie alt bist du? / *Jak se jmenuješ a jak jsi stará?*
2. Bist du verheuratehet und wie lang? Oder wie lang schon ohne Mann? / *Jsi vdaná a jak dlouho? Nebo jak dlouho bez muže?*
3. Hast kinder, wie viel, undt wo seindt dieselbte? / *Máš děti, kolik a kde jsou?*
4. Wann, wo, in beysein wessen und warumben hast der Dorothea Groerin gerathen, die heyilige Hostiam der Khue ein zugeben? / *Kdy, kde, za přítomnosti koho a proč jsi Dorothee Groerin poradila, aby dala hostii krávé?*
Wann sie Laugnen wolte, weiter zufrazen. / *Kdyby chtěla popřít, ptát se dále.*
5. Was wilst anetzo laugnen, hast es dach zue vor schon bekennet? / *Co chceš jinak popřít, doznala ses už k tomu?*
Wann sie gleichwole, Laugnete, so wirdt Ihr der anfang des vierten artikels ihres erstere examinis vorguelesen: und ihre gegen andtworth aufzumercken sein. / *Kdyby ona nicméně, popřela, tak jí bude přečten začátek čtvrtého článku její první zkoušky a její proti odpovědi budou pozorovány.*
6. Aus was ursachen hast ermeldte Groerin solche hochheylige hostiam nicht selbst bey der Communion nehmen, sondere eine andere darzue bestellen müssen.? / *Z jaké příčiny si jmenované Groerin nejsvětější hostii při přijímání nevezala, ale jinou k tomu musela stanovit?*
Wann sie nichts wissen wolte. / *Kdyby nic nechtěla vědět.*
7. Was wilst reden, du hast sie ja also zue thuen unterwiesen? / *Co chceš říct, ty jsi jí přeci tak poskytla instrukce (poučila, seznámila)?*
Wann sie laugnen thette. / *Kdyby popřela.*
8. Es last sich nicht laugnen, sie wirdt dir dieses ins gesicht reden. / *Nenechá se to popřít, ona ti bude do obličejte tvrdit.*
Wann sie glechwollen nicht gestehen wolte, solle ihr die Groerin vorgestellet, und alles was sie vor bekennet ins gesicht reden. / *Kdyby se ona nicméně nechtěla přiznat, má jí být Groerin představena, a vše co ona zná do obličejte říci má.*

---

³⁷⁸ Otázky Dorothea Davidová viz ZA Opava, fond Rodinný archiv Žerotínů, Bludov, karton Z51, XIV. 10., fol. 1924–1928.

9. Auf was weise wie oft, undt mit weme bist du zu der Hexen zusammenkunfft auf den Peterstein gefahren? / *Jakým způsobem, jak často a s kým si k čarodějnické schůzce na Petrovy kameny jela?*
Wann Sie es Laugnen moctze. / *Kdyby to chtěla popřít.*
10. Was laugnest ansetzo hast du doch gerichtlich bereits alles bekennet. / *Co popíráš, jsi (toto) jinak již přeci soudně doznala.*
Wann Sie gleichwollen laugnen thettle solle ihr voriges examen artic: 6 et 7 vorgelesen, undt ihr andtworth aufgezrichnet werden; undt wann sie dannoch in negatina vorharrete, weiter. / *Kdyby ona nicméně popřela má jí být přečten z předchozí zkoušky článek 6 a 7, a její odpovědi budou zaznamenány; a kdyby ona přesto v negativním setrvala, dále.*
11. Es ist umbsonst zu laugnen, in deme du überwiesen, undt die jenigen so mit din? Dorthen gewesen, dir es ins gesicht weden werden? / *Je zbytečné to popřít, tím že ty (budeš) předvedena, a ti, co tak s tebou tam byli, tobě do obličejů to řeknou?*
12. Was hast dorthen gethan, und welche seindt mehr mit droben gewesen nenne sie? / *Co jsi tam učinila, a kteří byli s tebou tam nahoře, jmenuj je?*
Wann sie dannoch ie Laugnete sollen ihr die andere dreze vorgestellet werden, undt ins gesicht reden, was sie diestahls bekennet. / *Kdyby přesto to měla popřít, budou jí ti ostatní představeni, a řeknou do obličejů, co ona tentokrát doznala.*
13. Was war das vor eine hoistia und wo hast selbte genohmen, die du ungefahr vor zwey jahren auf den peterstein gehabt, und verscharret hast? / *Co to bylo za hostii, a kde jsi ji vzala, kterou ty přibližně před dvěma lety na Petrových kamenech jsi měla, a zahrabala/pohřbila?*
14. Wo ist dieselbte hinkommen, und ob solche nach dorthen angu treffen? / *Kde se tito octli, a zda takové tam zastihla?*
15. Warumben und zue was ende du sie aldorten vorscharrret hast? / *Proč a k čemu jsi ji tam nakonec pohřbila/zahrabala?*
Wann sie es laugnen wolte. / *Kdyby to chtěla popřít.*
16. Da ist nicht zu laugnen, wann andere dieses gesehen? / *To není k popření, kdy ostatní toto viděli?*
Wann sie gleichwollen laugnete. / *Kdyby nicméně popřela.*
17. Die Schuchin ist dabey gewesen, hat solches gesehen, wirdt dir auch alles ins gesicht reden. / *Schuchin byla při tom, toto viděla, řekne ti to také vše do obličejů.*

Wann Sie annoch laugnete, so solle besagte Schuchin was sie dies hahls/fahls zu vor bekennet ihr ins gesicht sagen. / *Kdyby (to) ona ještě popřela/popírala, tak má uvedená Schuchin, co tenkrát předtím doznala, jí do obličeje říci.*

18. Wann bist dud as leztere mahl bey der Communion gewesen, und was hast mit denen heyiligen hostien zu thuen in brauch gehabt, und wie offt solches verubet, sage alles von welcher zeith an undt wie lang gehast du schon mit denen hexenstucken umb? / *Kdy jsi naposledy byla u přijímání, a co jsi se svatými hostiemi měla v plánu učinit, a jak často si něco takového páchala, řekni vše od kdy (od jakého času) a jak dlouho ses čarodějnickými záležitostmi potýkala?*
19. Wann, wie, wo, undt durch wehme bist darinnen in einen und den andernstuck unter wiesen werden? Sage alles unmständiglich? / *Kdy, jak, kde a prostřednictvím koho jsi tam v jedné nebo v jiných záležitostech byla poučena? Řekni vše podrobně.*
20. Wann, wo, in bey sein wessen, undt auf was vor weise hast gott dem allmächtigen erschaffer das himmels undt erden abgeläugnet? / *Kdy, kde, za čí přítomnosti, a na čí příkaz jsi boha nejmocnějšího stvořitele nebes a země popřela?*
21. Warumben hast solches gethan, und warumben herentgegen den Leydigen Satan dich zu genignet? / *Proč si něco takového učinila, a proč jsi se naproti tomu k protivnému/nepříjemnému satanovi přiklonila?*
22. Erzehle alles wie, wann, undt auf welche weise hast solches gethan? Undt vor wörtter darzue gebrauchet? / *Vyprávěj vše jak, kdy, a jakým způsobem jsi něco takového učinila? A jaká slova jsi k tomu použila?*
Wann sie es laugnen wolte / *Kdyby to chtěla popřít*
23. Was wilst laugnen, hast dach zum thail zue vor schon selbst bekennet, zum theil aber bist von deinen mit gespannin dies fahls uberwiesen? / *Co chceš popřít, jsi již předtím zčásti přiznala, zčásti ale jsi od svých spolukolegyň v tomto případě převedla/předala (převzala?)?*
Wann sie gleich wollen nicht gestehen wolte, sollen Ihr der andere drey den punct betreffende aussagen vorgelesen, undt wann auch dieses nichts verfangete, endtlichen die andere mit ihr daruber confroniret werden. / *Kdyby se hned nechtěla přiznat, mají jí být přečteny další tři body příslušné výpovědi, a kdyby se také tentokrát nezamotala/nezapletla, mají být nakonec ostatní s ní proto konfrontováni.*
24. Bekenne die jenige, so du in derley erufflischen kunster untern wiesen wann, was, wo, wie undt worumben hast sie gelehret? / *Přiznej to, takže ty v takovém d'ábelském umění ses zaučila kdy, co, jak a proč ses jej naučila?*

25. Wann hast denen Leuthen an leib oder guett welchen auf was weise, wo, wie offt und warumben schaden zu gestueget? / *Kdy jsi lidem na těle nebo majetku, kterým, jakým způsobem, kde, jak často a proč škody způsobila?*
26. Wie offt, wann, welcher gestalt undt wo has tam vieh oder an denen fruchten etwas geschadet? / *Jak často, kdy, jakou formou a kde jsi dobytek nebo jejich užitky něčím poškodila?*
 Wann Sie Laugnen möchte, so khan verfahren werden wie bey der erstern annotiret ist. / *Kdyby chtěla popřít, tak může být postupováno, jak je u prvního poznamenáno.*
27. Was hast vor nutzen oder gewinn gehabt daruor das du dem bösen geist also untergeben gewesen? / *Co si měla z použití nebo ziskem, že (proto) ty jsi zlému duchu tak podřízená byla?*
28. Wann, wie offt, und wo hast mit dem bösen feindt dich fleischlien vormischet? / *Kdy, jak často, a kde ses zlým nepřitelem tělesně spojila?*
 Wann sie es laugnen wolte / *Kdyby to chtěla popřít*
29. Was laugnest, hast doch zuuor schon bekennet, wie du einen galan gehabt? Und wie er mit dir umbgang? / *Co popíráš, jsi přece již předtím doznala, jak si jednoho galána měla? A jak on se s tebou stýkal?*
 Wann sie annoch lauchnete solle ihr vorges examen art: 8. Et 9. Vorgelesen werden / *Kdyby přesto zapírala, mají jí být přečteny předchozí zkoušky 8. a 9.*
30. Wann, und wo, war das erstere mahl, das du mit dem bösen geist fleischlichen zu gehalten, wie bist du durch was darzue bewogen worden, und wann hast das letztere mahl dieses gethan? / *Kdy, a kde, to bylo poprvé, že jsi se zlým duchem tělesně stanula, jak si se k tomu přiměla, prostřednictvím čeho, a kdy si to naposledy učinila?*
31. Wie hat derselbe böse geist und dein galan geheissen, hast ihrer mehr gehabt, oder nur allezeith den einen, undt wie lang? Was vor ergetzligkeit und wohllust du dabey gehabt hast? / *Jak se tento zlý duch a tvůj muž jmenoval, měla jsi jich více, nebo jen po celou dobu toho jednoho, a jak dlouho? Jakou útěchu a potěšení jsi přitom měla?*
32. Hast auch durch solche vermischung empfangen, undt etwas gebohren, was war dieses wie hat es ausgeseh. Wo ist felbtes hinkomen, undt wo hast es hin= undt was damit gethan? / *Přijmula jsi prostřednictvím takového spojení, a něco porodila, co to bylo, jak to vypadalo. Kde k tomu došlo, a kde to máš= a co jsi s tím udělala?*
33. Was hat dich darzue bewogen, oder was hast vor geinn dauon getragen, das du also vorsetzlich von deinen Gott erschaffer undt heylandt abgefahlen, und den leydigen Satan dich unterworffen hast? / *Co tě k tomu přimělo, nebo co jsi z toho přečinu měla,*

že ty tak úmyslně od svého Boha stvořitele a spasitele si odpadla, a protivnému Satanu ses podřídila?

34. Erzehle alles mit Purer wahrheit, wann, wo es gewesen, undt wie es hergangen, da dud as erstere mahl verführet worden; undt was dir sonst in der sache mehr bewust, woruber du etwa nicht befraget worden bist? / *Vyprávěj vše s čistou pravdou, kdy, kde se stalo, a jak k tomu došlo, když to poprvé provedeno bylo; a co ti jinak v té věci více známo je, na co jsi tázána nebyla?*

Endtlichen wie bey dem erstern artikel zue ende angemercket, konte ebener gestaltdt mit dieser verfahren werden.

Na počátku prakticky všech výslechů, a bude tomu tedy obdobně i v dalším průběhu procesů, byly pokládány základní otázky týkající se věku, rodinného stavu i počtu potomků.³⁷⁹ Bezprostředně na tyto dotazy však již navazovaly formulace mající za cíl proniknout do náboženského života obviněných. Ve středu zájmu komisařů stály nejen v těchto případech zpověď a přijímání jakožto dvě ze sedmi svátostí katolického světa.³⁸⁰ Démonologie, nevyužitá např. v rámci výše popsanych procesů před bojkovickým právem,³⁸¹ se v domácím prostředí objevuje v rámci výslechové struktury vlastně zcela poprvé. Démonologií pak pro účely rozboru výslechových protokolů rozumím zejména elementy tzv. elaborovaného či sdruženého deliktu čarodějnictví. Již z otázek je zřejmá znalost tohoto konceptu zahrnujícího mimo jiné škodlivé čarodějnictví, obcování s ďáblem a účast na sabatu.

Na působení škody prostřednictvím magie se čarodějnice připravovaly také právě na sabatech.³⁸² Mělo zde docházet nejen k domluvě na tom, komu a jak bude uškozeno, ale

---

³⁷⁹ Co se týká věku, zde je vhodné brát uváděné s určitou rezervou. Věk udávaný nejen Schuchovou a Davidovou, ale také dalšími obviněnými nemusí být zcela přesný. V raném novověku nemuseli všichni znát svůj přesný věk, i ve vztahu k nízké míře gramotnosti. V případě, že v budoucnu dojde k sestavení seznamů obviněných také dle věkové stratifikace, pak bude jistě vhodná komparace uváděného stáří s matričními záznamy, které jsou v současnosti online dostupné na stránkách Zemského archivu v Opavě. Matriky dostupné na: <http://digi.archives.cz/da/searchlink?fcDb=10041>. Zobrazeno dne 4. 8. 2018.

³⁸⁰ Sedm svátostí: křest, biřmování, eucharistie, svátost smíření (tj. zpověď), svátost nemocných (tj. poslední pomazání), manželství a kněžské svěcení.

³⁸¹ K těmto pak podkapitola 6.1.3 Bojkovické čarování.

³⁸² Obecně k dění na sabatu např. Ginzburg: „Čarodějníci a čarodějnice se scházivali v noci, obvykle na opuštěných místech v polích nebo v horách. Někdy přilétali obkročmo na holi nebo na koštěti, když si předtím pomazali tělo kouzelnými mastmi, jindy zase přijížděli na hřbetě nějakého zvířete, pokud se sami v nějaké zvíře neproměnili. Ti, kteří se shromáždění účastnili poprvé, museli zavrhnout křesťanskou víru, zhanobit svátosti a vzdát úctu ďáblu, který byl přítomen v podobě lidské, anebo, a to častěji, v podobě zvířecí nebo polozvířecí. Následovaly hostiny, tance, sexuální orgie. Před návratem domů čarodějnice a čarodějníci přijímali kouzelné masti zhotovované z tuku dítěte a jiných ingrediencí.“ GINZBURG, Carlo. *Noční příběh*, s. 11.

neméně pak k výrobě takových prostředků, které této škodě napomohou. Za tímto účelem se na nočních setkáních démonů a čarodějníků vyráběly například masti, přičemž skvělou ingrediencí s velkou magickou silou byla právě hostie. Další přísady pak tvořily zejména odpudivé věci či živočichové jako ropuchy. Součástí takových měla být i těla dětí.³⁸³ Na sabatech se hostie taktéž znesvěcovaly, čarodějníci píchali do nich a obecně nakládali s tělem Krista neuctivě a hanebně. Takové konání bylo pro křesťany zcela nepřijatelné a zločiny tohoto typu beze zbytku zavrženíhodné.³⁸⁴ Ostatně složení mastí zajímalo i komisi, dotazovali se k tomuto Schuchové v otázce číslo 23 „*Co je to za mast, z čeho udělána a od koho připravena, že vy jste se jí namazali.*“ Noční d'ábelské shromáždění jako takové bylo také klíčové pro identifikaci dalších účastníků, tedy plynula z něj možnost rozšíření okruhu podezřelých, a dále zakládalo předpoklad, že obžalovaný obcoval s démony a odpadl od Boha.

O tom, že s touto koncepcí bylo velmi dobře a umně pracováno v celé šíři jejího potenciálu, svědčí otázky kladné Dorothee Davidové. Zejména poté otázky číslo 9, 12, 13, 20, 21, 28, 31 a 32 „*Jakým způsobem, jak často a s kým si k čarodějnické schůzce na Petrovy kameny jela? / Co jsi tam učinila, a kteří byli s tebou tam nahoře, jmenuj je? / Co to bylo za hostii, a kde jsi ji vzala, kterou ty přibližně před dvěma lety na Petrových kamenech jsi měla, a zahrabala/pohřbila? / Kdy, kde, za čí přítomnosti, a na čí příkaz jsi Boha nejmocnějšího stvořitele nebes a země popřela? / Proč si něco takového učinila, a proč jsi se naproti tomu k protivnému/nepřijemnému satanovi přiklonila? / Kdy, jak často, a kde ses zlým nepřítelem tělesně spojila? / Jak se tento zlý duch a tvůj muž jmenoval, měla si jich více, nebo jen po celou dobu toho jednoho, a jak dlouho? Jakou útěchu a potěšení si přitom měla? / Přijmula jsi prostřednictvím takového spojení, a něco porodila, co to bylo, jak to vypadalo. Kde k tomu došlo, a kde to máš= a co jsi s tím udělala?*“

Z právě uvedených otázek je patrné, že účast na sabatech označovaných v pramenech výhradně slovem setkání/sraz (*Zusammenkunft*) probíhajících na Petrových kamenech, byla vytěžena téměř beze zbytku. Otázky směřovaly nejen na další účastníky, tedy na další potenciální viníky, ale také na sexuální styk s démony a odpadnutí od Boha včetně zaslíbení

---

³⁸³ K výrobě mastí na sabatu z hostií a těl dětí také viz např. POHL, Herbert. *Zauberglaube*, s. 287.

³⁸⁴ Zneužití hostie bylo v rámci zločinu čarodějnictví, byť již částečně spíše formálně, zaneseno ještě v zákoníku Marie Terezie. Obviněnému měl být prohledán příbytek, aby se zjistilo, zda u sebe nemá mimo jiné hostie či smlouvu s ďáblem. *Constitutio criminalis Theresiana*, aneb římské císařské v Uhřích a Čechách královské apoštolské milosti Marie Terezie, vytištěný u Jána Tomáše urozeného z Trattern, 1769, Articulus 58, § 9, s. 170.

se d'áblu. Komise se dokonce zabývala tím, jak se při obcování se zlým duchem Davidová cítila a zajímalo ji také to, zda se z takového spojení něco narodilo, a pokud ano, jak to vypadalo. Již u prvních vyslychaných žen v procesu je tedy zřejmé, že pro moravské i české prostředí je takový obsah dotazů zcela nový. Zároveň zde nacházíme čtyři z pěti elementů elaborovaného čarodějnictví, a to pakt s d'áblem, obcování s d'áblem, účast na sabatu i let na sabat. Na tuto cestu na shromáždění čarodějnice a způsob její realizace se komise dotazuje již v úvodu, ve výše citované otázce číslo devět.

Posledním prvkem, který schází k právě uvedené čtveřici, je škodlivé čarodějnictví. Ani na působení škody losinský tribunál nezapomněl, o čemž jasně svědčí jak devatenáctá otázka určená Schuchové „*Kdy, a jak jsi (ty) lidi a tělo nebo majetek, který jakým způsobem, a jak často poškodila.*“, tak otázky číslo 25 a 26 pro Davidovou „*Kdy jsi lidem na těle nebo majetku, kterým, jakým způsobem, kde, jak často a proč škody způsobila? / Jak často, kdy, jakou formou a kde jsi dobytek nebo jejich užítky něčím poškodila.*“ Předpokládalo se jednání jak proti lidem a jejich zdraví či majetku, tak proti zvířatům, zde konkrétně dobytku i produkci z jeho chovu plynoucího, tedy v tomto kontextu patrně například ztrátu mléka u krav. Škodlivé čarodějnictví, známé nám samo o sobě již z předchozích výše rozebíraných případů ze smolných knih, není nicméně v losinském procesu prvkem jediným, jak tomu bylo více či méně výše, ale naopak posledním prvkem skládačky, který završuje všech pět bodů obsažených v elaborovaném deliktu čarodějnictví. Pro Čechy a Moravu jev dosud v praxi naprosto neznámý, objevující se v této šíři zcela poprvé.

V rámci smolných knih ani dalších jednotlivých procesů jsem se prozatím nesetkala s uplatněním démonologického konceptu v takové plnosti, jako právě ve Velkých Losínách a následně taktéž v Šumperku. Tím se tedy opět vracíme k osobě Bobligově, který právě tento diabolický koncept čarodějnictví znal a dovedl s ním pracovat. Naproti tomu měšťané, konšelé měst a městeček 16. a 17. století, kteří nejčastěji působili právě v rámci jednotlivých městských soudů, dané znalosti zpravidla neměli, nešlo často ani o vystudované právníky. Chyběly jim tak potřebné vědomosti i vzory. Dá se předpokládat, že obdobnými znalostmi nedisponovali ani zbylí členové losinské komise. O to více se tak mohli spoléhat na Bobligovo vedení. A o to více mohli být zděšeni vážností obvinění i jejich dosahem a rozsahem. Dá se tedy říci, že možná upřímně doufali, že Boblig jim pomůže a zbaví oblast čarodějníků. Mohli se upnout k jeho vedení jako k naději na spásu a ochranu před nebezpečím, pravděpodobně je nenapadlo výrazněji nevěřit jemu nebo jeho názoru podloženému předchozí prací a zkušenostmi. Stejně tak Boblig s nimi nemusel nutně

manipulovat,³⁸⁵ pouze uváděl znovu do praxe to, co znal. Nelze si představit, že bychom v období 17. století našli osobu, která by nevěřila v magii, čáry, d'ábla a čarodějnictví. Nedá se tak jednoznačně říci, alespoň ne na základě materiálů, které jsem procházela, že by byl předseda komise jen vypočítavý a ziskuchtivý mordýř. Jistě dobře věděl, co dělá. Ale bylo-li účelem skutečně zbavit místo d'ábla a jeho čarodějnic, nebo se nadto obohatit, nelze z materiálů, které jsem prostudovala vyvrátit, ale ani potvrdit.

Nelze bohužel ani říci, do jaké míry byly či mohly být první čtyři ženy překvapeny a jistě také pohoršeny otázkami, které jim komise předkládala a kladla. Například ale z otázek, respektive z přípisů k otázkám, připravených pro výslech Davidové je alespoň zřejmé to, že se tato žena nemínila přiznat. U části dotazů je zřejmě z tohoto důvodu ihned uvedeno, jak se zachovat, pokud by se obviněná odmítala doznat. Ze všech čtyř žen je právě u Davidové nejvíce poznámek pro případ „zapírání“. Má jí být například přečteno, co již řekla při předchozích výsleších, nebo mají být předvedeny další, jmenovitě Schuchová, která potvrdí její přítomnost na Petrových kamenech a zahrabání hostie. Je tedy zřejmé, že otázky byly dopředu připravovány tak, aby reagovaly na již zjištěné informace i na chování obviněné osoby.

V úvodu otázek je také uvedeno, že ženy byly při kladení výše předkládaných otázek vyslýchány po dobrém, tedy bez užití tortury. Ochotu vypovídat o obcování s d'ablem a o jménech galánů nicméně jistě podpořilo, mimo jiné, dlouhé věznění. Hostii uzmula Schuchová na jaře roku 1678, Boblig začal úřadovat v září téhož roku, popraveny byly ale Schuchová, Groerová a Züllichová podle záznamů Polácha až v srpnu roku 1679.³⁸⁶ Davidová pak byla nalezena mrtvá ve vězení již v květnu tohoto roku. Obviněné tak strávily v šatlavě pravděpodobně celý rok, ne-li více. Předpokládám, že kupříkladu Schuchová byla zadržena hned o Velikonocích, tedy držena ve vězení více než dvanáct měsíců. Zároveň nebyly-li dané ženy mučeny hned, jistě jim byla tortura připomínána.

7. 1. 2 „Ja, ich kan alles auf meine seel undt seeligkeit nehmen.“³⁸⁷

Klíčovým místem a obecně zásadním bodem procesu jsou po mém soudu Petrovy kameny. Důležitost tohoto místa pro komisi v čele s Bobligem je patrná nejen z výslechů, ale taktéž

³⁸⁵ Kupříkladu v práci Spurného, Cekoty a Kouřila je Boblig ihned popisován jako *hrabivý, bezohledný a lstivý*. SPURNÝ, František. CEKOTA, Vojtěch. KOUŘIL, Miloš. *Šumperský farář*, s. 8.

³⁸⁶ POLÁCH, Drahomír. NEUBAUEROVÁ, Michaela. Zpráva, s. 42.

³⁸⁷ „Ano, mohu vše vzít na svou duši.“ Odpověď z výslechu Dorothei Rotherové. ZA Opava, fond Rodinný archiv Žerotínů, Bludov, karton Z50, XIV. 6., fol. 1206.

z konfrontací a z extraktů, tedy výtahů z jednotlivých výsledků. V těchto se nejčastěji a mezi prvními objevuje přepsaná otázka, koho obviněný viděl na Petrových kamenech.³⁸⁸ Jak už bylo uvedeno, účast na shromážděních na Petrových kamenech je zcela zásadní pro rozšíření okruhu podezřelých. Pouze na těchto shromážděních viděl čarodějník osobně všechny další osoby, které společně s ním vzývaly d'ábla a připravovaly škodlivá kouzla. Je třeba si uvědomit, že zejména díky otázce, kdo byl viděn na Petrových kamenech, získával Boblig nejen další obviněné, ale obecně seznamy desítek osob, a to navíc často již rozdělených dle bydliště. A tak se ve výsledkových protokolech dočítáme, že z té a té vsi byli na Petrových kamenech viděni ti a ti. Zpravidla se jedná o výčty i několika desítek osob. Například Hans Stubenwoll takto v září 1680 jmenoval více než tři desítky lidí, zejména z Losin a Šumperku, mezi nimi i děkana Lautnera.³⁸⁹ Jména dalších účastníků shromáždění uváděli pak prakticky všichni vyslychaní. Mezi jinými nacházíme velmi mnoho denunciovanych osob u například u Mariny Scharfové (Scharffin).³⁹⁰ Tato žena jmenovala v létě roku 1686 na devadesát osob.³⁹¹ Je také jasné, již jen s ohledem na počty denunciovanych, že ne každý, kdo byl takto označen za účastníka nočních rejů, by nakonec vzat do vězení, vyslychán a popraven. Jinak by procesům padlo za obět' násobně více lidí.

Petrovy kameny tedy v určitém smyslu udržovaly procesy v chodu. Podívejme se nyní podrobněji taktéž na některé odpovědi vyslychaných osob. První obviněnou, u jejížž výpovědi se zastavíme, bude Dorothea Rotterová (Dorothea Rotterin, též i jako Rotherin). Jedná se o výslech ještě z počátečních let procesů, konkrétně z podzimu roku 1681. Druhou osobou, kterou budeme podrobněji sledovat je muž, Friedrich Peltz, vyslychaný v létě roku 1867. V druhém případě se dá říci, že se jedná o období již spíše po vrcholné eskalaci procesů, přičemž jako milník lze vnímat popravu děkana Lautnera roku 1685 v Mohelnici. Obecně totiž v materiálech opavského fondu Rodinný archiv Žerotínů nacházíme nepoměrně méně zápisů a výsledků právě po roce 1687. Co se týká počtu rozsudků smrti, budeme-li vycházet opět ze seznamů sestavených Drahomírem Poláchem, v roce 1687

---

³⁸⁸ Například z výpovědi Kateřiny Koppové, *Aus dem Examen der Catharina Koppin*. byl pro účely extraktu přepsán articulus 17 „*Welche hast du sonst bey dieser zusammenkunfft auch Peterstein gesehen?*“ Stejně pak například výtah z examenu Kristýny Köhlerové, konkrétně šlo o přepsaný articulus 14 z některé z předchozích výpovědí. ZA Opava, fond Rodinný archiv Žerotínů, Bludov, karton Z56, XIV. 35, fol. 6722, 6723.

³⁸⁹ Tamtéž, karton Z53, XIV. 25., fol. 4057–4059.

³⁹⁰ Toto jméno se ve výčtu Drahomíra Polácha nenachází. Vyslychána byla Scharfová v červnu roku 1686 a bylo jí položeno 52 otázek, přičemž se doznávala k čarodějnictví a za poslední pokládanou otázkou stojí, že i ona prosila o milosrdný ortel. Dá se tak předpokládat, že i tato žena byla popravena a počet obětí tak mohl být vyšší než uváděných 81 jmen. Celý výslech Scharfové viz tamtéž, karton Z55, XIV. 30., fol. 5567–5607.

³⁹¹ Tamtéž, fol. 5579–5587.

a později bylo v Losinách popraveno 12 osob, z toho 8 žen a 4 muži. Dalších pět osob zemřelo mezi lety 1694–1710.³⁹² Ve srovnání s 39 popravenými pod losinskou inkviziční komisí mezi roky 1678–1686 je to znatelný rozdíl, který napovídá, že procesy začínaly právě kolem roku 1687 ztrácet na síle.³⁹³ Z těchto důvodů jsem zvolila jeden výslech z doby spíše počáteční, kdy již mechanismus procesů velmi dobře fungoval, druhý pak spíše již z počínajícího útlumu perzekucí. Bude v kladených otázkách a obsahu výpovědí nějaký rozdíl? A budou se otázky lišit i od dotazů na první čtyři obviněné ženy?

Dorothea Rotterová odpovídala komisařům mezi 7. až 10. říjnem 1681³⁹⁴ na celkem 44 otázek. Zajímavé je, že tomuto výslechu předchází ještě záznam s datem 12. srpna téhož roku, který naznačuje, že předvedena před komisí byla Dorothea už v červenci.³⁹⁵ Zároveň pak v tomto srpnovém zápisu stojí, že Rotterová ve vztahu k obviněním ze strany jiných žen zprvu trvala na tom, že je nevinná: „*Nein ich gestehet nicht, ich bin recht, undt unnschuldig.*“³⁹⁶ Podle všeho k ní pak bylo přistoupeno právem útrpným, konkrétně je uvedena palečnice (v prameni jako *Daumenstock*),³⁹⁷ přičemž tento postup již přiměl tuto ženu, označenou vlastně téměř od počátku jako *Hexe*, tedy čarodějnice, mluvit.

Znamená to zároveň, že následně rozebíraný rozsáhlý výslech byl realizován až dva měsíce po využití tortury. Otázky byly, stejně jako u prvních žen výše, směřovány opět na, můžeme-li to tak říci, personálie a duchovní život obviněné. V době výslechu tak Dorothea uváděla, že je jí přibližně 34 let,³⁹⁸ vdaná byla 17 let a měla pět dětí, tři zemřely. Přijímat chodila o Velikonocích, tedy jedenkrát ročně, ale někdy i dvakrát ročně.³⁹⁹ Zapřela však Boha a zpověď i přijímání jí její zlý duch Fridrich zakázal.⁴⁰⁰ V následující sedmé odpovědi pak potvrzuje: „*Ja, ich habe gott dem allmachtigen Maria seine gebenedeyte mutter alle liebe heylige die heylige tauff undt die heyl. Sacramenta verlaugnet ...*“⁴⁰¹ Mělo se tak stát před rokem a půl.

---

³⁹² NEUBAUEROVÁ, Michaela. POLÁCH, Drahomír. *Zpráva*, s. 43–44.

³⁹³ Co se týká šumperské komise, zde po roce 1687 proběhly 4 popravy. Další vězněný, Jindřich Peschke, pak zemřel ve vězení roku 1696. Naproti těmto číslům mělo být před rokem 1687 v Šumperku popraveno dvacet osob. Tamtéž, s. 49–50.

³⁹⁴ ZA Opava, fond Rodinný archiv Žerotínů, Bludov, karton Z50, XIV. 7., fol. 1182–1207.

³⁹⁵ Tamtéž, fol. 1183.

³⁹⁶ „*Ne, nepřiznávám nic, jsem dobrá a nevinná.*“ Odpověď č. 4 viz Tamtéž.

³⁹⁷ Tamtéž.

³⁹⁸ Nebylo neobvyklé, jak již bylo uvedeno výše, že lidé raného novověku neznali svůj přesný věk.

³⁹⁹ ZA Opava, fond Rodinný archiv Žerotínů, Bludov, karton Z50, XIV. 7., fol. 1184.

⁴⁰⁰ „*(...) Mein geist Fridrich hatt mier solches verboten ...*“ Tamtéž, fol. 1185.

⁴⁰¹ „*Ano, zapřela jsem Boha všemohoucího, Marii jeho požehnanou matku, všechny milé svaté, svatý křest a svátost (zde patrně ve smyslu hostie – pozn. Z. K.) ...*“ Tamtéž, fol. 1185.

Již v úvodních částech výslechu se tedy dozvídáme, že Dorothea je odpadlicí od křesťanské víry. Co se týká jejího věku, šlo zřejmě o poměrně mladou zadrženou ženu.⁴⁰² Zároveň je možné, s ohledem na její pravděpodobné předchozí výslechy doprovázené mučením minimálně palečnicí, že každý systematický výslech mohl začínat představením obviněného, který mohl být nucen znovu a znovu o sobě uvádět veškeré personálie. Toto mohlo být formální náležitostí každého výslechu, případně tento typ dotazů sloužil k ověření toho, zda je daná osoba schopna výslechu, ví, kdo je a kde se nachází. Možné je také, že pouze jeden ze všech prováděných výslechů byl takto celkově zaznamenán, a to až ve chvíli, kdy bylo s ohledem na předcházející mučení jasné, že výpověď bude odpovídat očekáváním komisařů spojeným taktéž s aplikací konceptu diabolického čarodějnictví a tento potvrzovat.

Co tedy v tomto démonickém duchu sdělovala komisařům Dorothea Rotterová dále? Vrátila se ke svému galánovi, ke zlému duchu Fridrichovi. O tohoto démona totiž podle jejího tvrzení projevíly zájem i další ženy, konkrétně Göttlicherová s dcerou,⁴⁰³ a chtěly jej od ní odlákat.⁴⁰⁴ Rotterová dále tvrdila, že když šla jednou na trávu, přišla bouřka s kroupami a hromy, kdy byl několikrát skolen zahřměním právě Fridrich. Po této bouři pak již svého galána neviděla, přičemž Dorothea trvala na tom, že: „...*eben dieses wetter hatt gemacht die Göttlicher Barthelin.*“⁴⁰⁵ Objevuje se nám zde tedy také důležitý prvek škodlivého čarodějnictví spojeného se schopností přivolávat zlé počasí.

Po ztrátě svého zlého ducha se opět obrátila k Bohu všemohoucímu a byla se i vyzpovídat, ale daný farář, u kterého tehdy zpověď proběhla, již podle ní zemřel. Zároveň její návrat ke křesťanské víře ani netrval dlouho. Do domu totiž za ní přišla právě Göttlicherová, uzavřely spolu nové přátelství, *macht neue freindschafft*,⁴⁰⁶ a Rotterová od

---

⁴⁰² S ohledem na věk udávaný některými dalšími obviněnými: Hans Axman, přibližně 64 let. ZA Opava, fond Rodinný archiv Žerotínů, Bludov, karton Z50, XIV. 7., fol. 1071. Barbora Bartlin, 67 let. Tamtéž, fol. 1140. Hans Göttlicher, 70 let. Tamtéž, Z51, XIV. 9., fol. 1739. Uršula Klugová, 40 let. Tamtéž, Z51, XIV. 11., fol. 2204. Rosina Bidermanová, 46 let. Tamtéž, Z50, XIV. 6., fol. 606. Barbora Drechslerin, 43 let. Tamtéž, Z53, XIV. 25, fol. 4086. Anna Richterin, 49 let. Tamtéž, fol. 4110. Friedrich Peltz. Tamtéž, Z52, XIV. 17., fol. 3154. Dorothea Axmanová, 57 let. Z50, XIV. 6, fol. 483. Davidová a Schuchová pak uvedly obě nad 60 let. Nejedná se samozřejmě ani zdaleka o kompletní výčet, nicméně je patrné, že věk pod čtyřicet let nemusel být zrovna častý.

⁴⁰³ Nejpravděpodobněji šlo o papírnici Barboru Göttlicherovou, popravenou pravděpodobně před tímto říjnovým výslechem Rotherové, konkrétně se tak mělo dle Poláchova seznamu stát v září 1680. Göttlicherová byla upálena. NEUBAUEROVÁ, Michaela. POLÁCH, Drahomír. *Zpráva*, s. 43.

⁴⁰⁴ „(...) Göttlicherin mit ihrere tochter getrachtet, wie sich disen mein galan von mier weg brinngen möchten; ...“ Tedy: „(...) Göttlicherová s její dcerou dychtily, toho mého galána ode mě odvést chtěly ...“ ZA Opava, fond Rodinný archiv Žerotínů, Bludov, karton Z50, XIV. 7., fol. 1185.

⁴⁰⁵ „...právě tohle počasí udělala Göttlicherová.“ Tamtéž, fol. 1186.

⁴⁰⁶ Tamtéž.

ní měla také dostat jakýsi kořen. Když tento kořen použila,⁴⁰⁷ objevil se před ní její nový zlý duch jménem Michael. Ten měl zelené oblečení, zatímco její předchozí galán Fridrich míval oblečení hnědé.⁴⁰⁸ Později ještě Dorothea doplnila, že Fridrich měl kraví nohu, zatímco Michael koňskou. S oběma pak měla sexuální styk.⁴⁰⁹

Dorothea také doplnila, že již Fridrich ji označil uprostřed zad. Také Michael pak přidal znamení. Následovala proto *Inspectio Ocularis*, tedy vlastně fyzická tělesná prohlídka, kdy: „*Die beaydigte scharffrichterin Susanna Hayin nebst ihrem beaydigten schwager Barthel Hey haben beide Stigmata besichtigt...*“⁴¹⁰ Tato prohlídka podle záznamu výpověď Rotherové o znameních potvrdila.

Pak se již svými dotazy komisaři obrátili k Petrovým kamenům, přičemž vyslýchaná žena přiznala okamžitě svou účast na shromážděních čarodějnic.⁴¹¹ Tím také skončil první den jejího výslechu. Pokračovalo se ale hned 8. října, kdy byla úvodem tázána a vyzývána: „*Wer ist mehr mit dir bey der hexen zusammenkunfft anfen Peterstein gewest, nenne jede undt alle, (...) thue niemanden unrecht undt sage die reine wahrheit.*“⁴¹² A tak Dorothea Rotterová jmenovala desítky osob, poměrně často rychtáře a rychtářky beze jmen, pouze dle lokality. Mezi uvedenými jmenovitě byli pak například historikům již známí Zuzana Voglicková ze Šumperka, tedy kuchařka děkana Lautnera či farář König.⁴¹³ Další osoby se ve výčtech objevovaly taktéž se svými rodinnými příslušníky, například s dcerami.⁴¹⁴ Vlastnímu dění na shromážděních se ale blíže nevěnovala a komise se obdobných odpovědní podle protokolů ani nedožadovala. Dostalo se ale samozřejmě na hostie.

Když ještě Rotterová chodila k přijímání, měla dle své výpovědi krást hostie. Jednu z nich si vyndala z pusy, dala si ji do ruky a na cestě z kostela dokonce i do boty. Komise tímto

---

⁴⁰⁷ Z textu výpovědi mi není úplně jasné, jakým způsobem jej použila, pouze, že jej někam zastrčila, tj. *eingestekt*. ZA Opava, fond Rodinný archiv Žerotínů, Bludov, karton Z50, XIV. 7., fol. 1186.

⁴⁰⁸ Tamtéž, fol. 1186–1187.

⁴⁰⁹ Tamtéž, fol. 1187.

⁴¹⁰ „*Obě stigmata obhlédli katovka Zuzana Hayová vedle jejího švagra Bartoloměje Haye...*“ Tamtéž, fol. 1187. Bartoloměj byl bratrem tzv. mistra Jokla, tj. kata Jakuba Haye, který bývá s procesy primárně spojován. K tomu např. NEUBAUEROVÁ, Michaela. POLÁCH, Drahomír. *Zpráva*, s. 37.

⁴¹¹ „*O Ja, ich bien wohl auch aufen Peterstein beyder allgemeinen hexen zusambenkunnfft gewesen.*“ ZA Opava, fond Rodinný archiv Žerotínů, Bludov, karton Z50, XIV. 7., fol. 1187.

⁴¹² „*Kdo více byl s tebou na srazech čarodějnic na Petrových kamenech, jmenuj každého a všechny (...) nečiň nikomu bezprávi a řekni čistou pravdu.*“ Tamtéž, fol. 1188.

⁴¹³ Tamtéž, fol. 1188.

⁴¹⁴ Například: *Die Richter in zu merhdorff mit ihrer tochter Christina – rychtářka z Mehrdorfu s její dcerou Kristýnou. Die Richter in zue ullersdorff mit ihr eltisten tochter – rychtářka z Losin s její nejstarší dcerou.* Tamtéž, fol. 1188. *Die verstorbene kupferschmidin mit der Tochter – zemřelá Kupferschmidová s dcerou.* Tamtéž, fol. 1189.

konáním musela být pobouřena a dotazovala se dále, kolikrát tak učinila. Žena tvrdila, na svou duši, že nejvíce pětkrát. Nebyl to ale její nápad, měl ji k tomu navádět zlý duch a zároveň nám již z jejích výpovědí známá Göttlicherová. O této ženě nyní již Dorothea hovořila jako o své učitelce, *meine lehrmeisterin*.⁴¹⁵ K nakládání s hostií pak znovu uvedla, že si ji vložila do boty a bosou nohou na tuto hostii šlapala, dokud nebyla hostie krvavá, pak ji odevzdala Göttlicherové.⁴¹⁶

Osmnáctou otázkou se pokračovalo až následující den, tedy 9. října roku 1681. Zájem o hostii komisařům zůstal. Rotterová vypovídala, že hostie dávala Göttlicherové kvůli tomu, aby jí dobytek dával více mléka. Svě učitelce měla dát tři hostie, sama si nechala dvě s tím, že je využila pro zvýšení dojivosti svých koz.⁴¹⁷ Zde se tak hostie využívá k poměrně běžné magické praxi, jak už bylo ukázáno v předchozích kapitolách. Zároveň je využití hostie shodné, jako v případě prvních obviněných.

Dorothea ovšem dokonce obětovala zlému nepříteli, tj. pravděpodobně přímo ďáblu, svou nejstarší dvanáctiletou dceru Elizabeth. Podle jejích slov došlo také k oběšení ovce na hrušni. Znovu měla jmenovat i osoby, které byly přítomny srazům čarodějníků. Jmenovala na cca čtyři desítky osob. Ze Šumperku tak opět jmenovala například Zuzanu Voglickovou, ale taktéž Fridricha Peschkeho či Jana Přerovského.⁴¹⁸

Ve dvacáté páté otázce pak v návaznosti na své dřívější odpovědi Dorothea uvádí: „*Ja, nach dem das Schäflein todt gewesen, heb ich dem bösen feindt meine tochter aufgeopffert*.“⁴¹⁹ Toto se mělo dít za účasti démonů. Dceru položila žena na stůl a zlý duch vzal Elizabeth levou ruku, přičemž ji tak silně stiskl, až z prstu vytryskla krev, kterou byla dívka zapsána do černé knihy. Pak se démon s dívkou tělesně spojil,⁴²⁰ poté i s její matkou Dorotheou, která tomu všemu byla spolu s dalšími čarodějnicemi přítomna.⁴²¹ Ostatní pak také obětovali další věci a poté spolu tančili, tak jako na Petrových kamenech. Obětování a vlastně zasvěcení dcery Elisabeth se samo nedělo přímo na tomto dnes již

---

⁴¹⁵ ZA Opava, fond Rodinný archiv Žerotínů, Bludov, karton Z50, XIV. 7., fol. 1193.

⁴¹⁶ „*Ich solte die heyl: hostien in die Schuh legen mit blosen füssen treten undt ein stunde darauff gehen. Als dann wurde solche Hostien bluttieg werden welche ich ihr zutragen undt geben solte, welches ich auch gethan*.“ Tamtéž, fol. 1193–1194.

⁴¹⁷ Tamtéž, fol. 1195.

⁴¹⁸ Výčet všech jmenovaných viz tamtéž, fol. 1196–1199.

⁴¹⁹ „*Ano, poté co byla ovečka mrtvá, obětovala jsem dceru zlému nepříteli*.“ Tamtéž, fol. 1199.

⁴²⁰ „*(...) linke handt so stark gedeuret dass bluth aussn fingern gegang mit welchem bluth er das magdlein in ein schwartzes buch eingeschriben undt sich in meiner gegenwarth wie auch der andern hexen mit dem magdlein sich vermischet*...“ Tamtéž, fol. 1199.

⁴²¹ Tamtéž, fol. 1199–1200.

proslulém místě srazů čarodějnic, nicméně obdobné akty zapsání do černé knihy nebyly ani pro Petrovy kameny neobvyklé, jak bude ukázáno níže v textu.

Poslední den výslechu, 10. říjen, byl věnován tomu, zda Dorothea někoho zlákala k čarodějnictví, což prý učinila pouze v případě jedné ženy.⁴²² A také, zda se uměla měnit ve zvířata. Tomu přisvědčila, sama se měnila v zajíce, její dcera ve psa. Činila tak dle své výpovědi tímto způsobem: „*Wan ich mich hab zu einem haase wollen machen hab ich nur die kleyder umbgekehret.*“⁴²³ Co naopak neuměla, bylo *dělání počasí*: „*Nein, die jungen machen nicht leichtlich wetter, sondern nur die alte hexen...*“⁴²⁴ Zejména to uměla její učitelka Göttlicherová, v tomto ohledu připomněla Rotterová onu bouři, po které ztratila svého prvního zlého ducha Fridricha.⁴²⁵

Ve spojení s čarodějnictvím se také často hovořilo o výrobě tajemných mastí, do kterých měly být přidávány různé více či méně odpudivé ingredience od ropuch po části těl. Masti mohly sloužit k působení škod, ale taktéž k dopravování na sabaty. Také v případě dotazů na Rotherovou komisaře zajímalo, zda je této činnosti Dorothea mocná. Odpovídala však záporně, i tuto dovednost přiznávala pouze své učitelce, která ještě před svou smrtí masti rozdělávala mladým čarodějnicím.⁴²⁶ Vidíme zde tedy vlastně hierarchicky uspořádanou a vnitřně organizovanou společnost, která mohla být také z těchto důvodů vnímána zbožnou křesťanskou většinou jako o to nebezpečnější.

Závěrečné otázky a odpovědi jsou věnovány potvrzování, že vše co řekla je pravda, že nikomu nečiní bezpráví a ujištění: „*Ja, ich kan alles auf meine seel undt seeligkeit nehmen.*“⁴²⁷ V poslední čtyřicáté čtvrté odpovědi pak uzavírá: „*Ja, ich bin bereith darauf zu leben undt zu sterben, hoffe auch die ewige seelikeit zu erlangen...*“⁴²⁸ Tímto skočil examen ženy, která je v následném stručném zápisu o uzavření výslechu označena jako *ein junges freches weib*, tedy jako *mladá drzá ženština*.⁴²⁹ Popravena pak byla Dorothea Rotterová až v květnu následujícího roku. Kat ji společně s dalšími třemi čarodějnicemi upálil.⁴³⁰

Ve výpovědi Rotherové se tak i dva roky po ustavení losinské inkviziční komise objevují veskrze shodné prvky jako v dotazech na první ženy. Dočítáme se o magii spojené

---

⁴²² ZA Opava, fond Rodinný archiv Žerotínů, Bludov, karton Z50, XIV. 7., fol. 1201.

⁴²³ „*Když jsem chtěla být zajícem, obrátila jsem si jen šaty.*“ Tamtéž, fol. 1202.

⁴²⁴ „*Ne, mladí počasí nedělají, ale jen staré čarodějnice.*“ Tamtéž, fol. 1204.

⁴²⁵ Tamtéž.

⁴²⁶ Tamtéž, fol. 1205.

⁴²⁷ „*Ano, mohu vše vzít na svou duši.*“ Tamtéž, fol. 1206.

⁴²⁸ „*Ano, jsem připravená na tom žít a zemřít, doufám v dosažení věčné blaženosti...*“ Tamtéž.

⁴²⁹ Tamtéž, fol. 1207.

⁴³⁰ NEUBAUEROVÁ, Michaela. POLÁCH, Drahomír. *Zpráva*, s. 43.

s počasím, odpadnutí od Boha, neuctivém a rouhačském nakládání s hostiemi a jejich krádežemi za účelem zvýšení doживosti dobytka. Nacházíme zde způsoby dopravy na noční shromáždění, včetně letu povětřím, účast na shromážděních, zápisy krví i tanec a sexuální styk s démony. V případě Rotherové se dokonce jednalo o dva ďábelské duchy. Nicméně popis vlastního dění na sabatu prakticky chybí, spíše mimochodem, v souvislosti s aktem obětování dcery se dozvídáme, že na Petrových kamenech se také tančilo. Zajímavým aspektem jsou pak proměny ve zvířata a zmínky týkající se odění démonů. Dorothea výslovně zmiňuje barvu oděvů svých galánů a v případě účasti démonů při zasvěcení dcery ihned na začátku odpovědi popisovala, že démoni měli *unterschidlich kleyder undt feder*, čili *rozdílné šaty a peří*.⁴³¹ Jednalo-li se o nějaký její osobní zájem či o její vlastní představy o tom, jak se může zlý duch fyzicky prezentovat, případně o materiální aspekty spojené s možnou prezentací démonů jakožto majetných pánů, nelze bohužel říci.

Obtížné co do interpretace je vlastně v určitém ohledu i množství osob, které se měly účastnit setkání čarodějnic a čarodějníků, zejména s ohledem na značné množství bezejmenných rychtářů a rychtářek. Zda se Rotterová domnívala, že komise chce slyšet co nejvíce jmen a toto byla poměrně jednoduchá cesta, jak jim tato poskytnout, neboť většina měst či městeček a vesnic měla rychtáře, tedy šlo s velkou mírou jistoty o osoby, které budou v případě potřeby k nalezení, nebo se jí dokonce dostalo doporučení tato uvést, nelze s určitostí vysvětlit či doložit. U některých dalších jmen, jako byla kupříkladu právě děkanova kuchařka Zuzana Voglicková, se pak v historiografii přímo předpokládá cílená manipulace obviněným či obviněnou tak, aby byla řečena i konkrétní jména, na kterých mají komisaři zájem. V tomto případě se mělo usilovat o uvěznění děkana Lautnera a o sběr výpovědí proti jeho osobě, ideálně tedy mezi jeho nejbližšími.

Obecně pak v examenu nacházíme všech pět prvků sdruženého zločinu čarodějnictví. Dorothea Rotterová se dle svých výpovědí před losinskou inkviziční komisí odřekla Boha a tím se vlastně zaslíbila ďáblu, sexuálně se stýkala s démony, létala na sabat, kterého se následně také účastnila a podílela se či byla obeznámena s magickými aktivitami, které nelze považovat za pozitivně působící magii, tedy přímo na zabití ovce, vědomostí na *dělání počasí*. Všechny tyto aktivity byly v tomto rozsahu a struktuře raně novověké Moravě do počátku těchto severomoravských losinských a šumperských procesů prakticky neznámé. Mezi řádky jasně vysvítají ďábelské prvky i vnitřní organizovanost čarodějnické sekty. Udrží se tyto prvky v následných výsleších? A udrží se po většinu doby trvání

---

⁴³¹ ZA Opava, fond Rodinný archiv Žerotínů, Bludov, karta Z50, XIV. 7., fol. 1199.

pronásledování? Nejen z tohoto důvodu se podívejme na výslech, který proběhl o téměř šest let později po odpovědích poskytnutých Dorotheou, možná silnou, možná jen *drzou ženštinou*.

Čtyřiapadesátiletý Friedrich Peltz, obchodník s přízí z Rejhotic,⁴³² byl komisí vyslýchán v létě roku 1687. Rozebíraný výslech byl proveden ve dvou dnech, konkrétně 18. a 19. července, přičemž obviněnému bylo položeno celkem 37 otázek. I devět let po začátku velkolesinského pronásledování, a šest let po Rotherové, odpovídal Friedrich Peltz na stejné úvodní dotazy, jaké byly kladeny už Schuchové, Davidové a dalším ženám. Odpovídal opět na to, jak je starý, zda je ženatý, kolik má dětí, kde jsou jeho potomci a jak často chodí ke svatému přijímání.

Ženatý byl rejhotický obchodník dle své výpovědi dvacet čtyři let a měl se ženou dvě děti, z nichž jedno zemřelo, naživu byl tak pouze jeho dospělý a taktéž již ženatý syn. K přijímání chodil jedenkrát ročně o Velikonocích, respektive ve velikonočním čase.⁴³³ Pak už ale následovaly otázky týkající se hostií, zejména, kde tělo Páně vzal a k čemu jej potřeboval. Peltz ve svých odpovědích uváděl, že smíchal housenky, motýly a část hostie a to vše vyhodil v d'áblově jménu do vzduchu.⁴³⁴ Komisaři ho dále konfrontovali s tvrzením Uršuly Kolbové (Kolbin),⁴³⁵ která na něj vypovídala, že si hostií vytíral zadek, což Peltz ve své jedenácté odpovědi potvrdil.

Spolu s dvanáctou otázkou přišly na řadu Petrovy kameny, konkrétně, zda na tomto místě rejhotický obchodník byl. Komise měla o jeho přítomnosti patrně zprávu již z 19. odpovědi zmiňované Kolbové. Peltz kromě potvrzení své účasti na Petrových kamenech dodává, že tam nebyl sám, byl tam *nebst andern hexerde und hexen*.⁴³⁶ Následovala tak otázka, jaké čarodějnice a čarodějníky tam tedy viděl, přičemž byl zároveň upomínán, stejně jako tomu bylo u Rotherové i u dalších: „*Nenne jede undt alle, frembde undt einheimsiche, thun*

---

⁴³² *Ein Gahrnhandler von Reuttenhau*. ZA Opava, fond Rodinný archiv Žerotínů, Bludov, Z52, XIV. 17., fol. 3154.

⁴³³ *Osterlich zeit*. Tamtéž, fol. 3154

⁴³⁴ „*Ich hab, mit einrathing der schneider Groggin, rauppen undt molikondiebe bereitet, undt nebst dirsem theyl der heyl. Hostien leyse, etwas von molikendiebe undt raauppen, untereinander gerieben darauff gebruntzet undt hernach ins teuffels nahme in die lufft gesprengt ...*“ Tamtéž, fol. 3156.

⁴³⁵ Dle seznamu, který vytvořil Drahomír Polách, byla Kolbová popravena patrně v listopadu 1686. NEUBAUEROVÁ, Michaela. POLÁCH, Drahomír. *Zpráva*, s. 43.

⁴³⁶ Tj. *vedle ostatních čarodějníků a čarodějnic*. Celá otázka č. 12 a odpověď Peltze včetně zmínky o examenu Uršuly Kolbové: *12 Bist du vermog unterschiedlichen bekantnus wie auch gemelter Ursula Kolbin im 19 Artic. Ihres Examens incip. Welche hexen undt hexer hast du mehr etc. Bey der allgemeine hexen zusammenkunfft auffm Peterstein gewesen? / 12 Ja, ich bin auff dem hexenplatz Peterstein, nebst andern hexerde und hexen, bey der allgemeinen zusammenkunfft gewesen*. ZA Opava, fond Rodinný archiv Žerotínů, Bludov, karton Z52, XIV. 17., fol. 3158.

*niemanden unrecht, ...*⁴³⁷ Výzva, aby nečinil nikomu bezpráví, znamenala, aby doznal vše po pravdě, ale neobviňoval, respektive nejmenoval nevinné, které by pak musel *vzít na svou duši* a zatížit ji tak hříchem. Peltz tedy začal jmenovat osoby z Rejhotic, jak je nadepsán první úsek při vyjmenovávání účastníků sabatu. Mezi jmenovanými byl například Friedrich Schmiedt, Martin Binder či Hans Kopp. Celkem jmenoval vyslýchaný bezmála dvacet osob z Rejhotic, tři z Nové vsi a jednu z Rapotína.⁴³⁸

Peltz také musel vysvětlovat, co se dělo na shromážděních čarodějnic a čarodějnů na Petrových kamenech, ale v této věci nebyl příliš sdílný. Bez bližšího uvedl, že na sabatech tančili a smílnili, jmenovitě měl co činiti, což znamená sexuální styk, s rychtářkou z Rejhotic, s Kristýnou Kohlerovou (Kohlerin).⁴³⁹ Tímto nepřiliš rozsáhlým líčením dění na nočním čarodějnickém shromáždění pak výslech prvního dne končí. Peltz tak první den zodpověděl 17 otázek z celkových 37.

Druhý den, tedy 19. července 1687, začala komise dotazem, zda je pravda vše, co včera Peltz doznal. Po ujištění, že je to pravda a nic nezapírá, se komisaři vrátili jak k hostiím, tak ke shromážděním na Petrových kamenech. Vyslýchaný nad rámec předchozího vyjádření doplnil, že připravoval také čarodějnickou mast.⁴⁴⁰ Co se poté týkalo Petrových kamenů, na dotazy komisařů ohledně tohoto místa, odpovídal: „*Vor 6 Jahren bin ich dreymahl zu der allgemeinem hexen versammlung geritt. Estlich an Philippi undt Jacobi abendt. Das andere mahl an St. Johanni des tauffers abendt. Undt drittens an S. Bartholomae abendt.*“⁴⁴¹ Tedy obecně večery a noci, u kterých se mělo za to, že magická aktivita bývá zvýšená, a to samozřejmě i aktivita temných sil.

Vyslýchaný muž přidává také další informaci týkající se označení znamením od zlého ducha. Peltz, opět však poměrně krátce popisoval, že zlý duch, jakýsi d'ábelský Jakub, jej označil na zadku prstem a udělal mu tam dvě hnědé čáry.⁴⁴² Následuje pak ihned poznámka *Inspectio Ocularis*, tedy nám již známá tělesná prohlídka obviněného katem. Jakub Hay,

---

⁴³⁷ „*Jmenuj každého a všechny, cizince i domácí, nečin nikomu bezpráví ...*“ ZA Opava, fond Rodinný archiv Žerotínů, Bludov, karton Z52, XIV. 17., fol. 3158.

⁴³⁸ Tamtéž, fol. 3158–3160.

⁴³⁹ „*Er hat mich alsbaldt zu der tartz gregorin von freywaldau welches ein schones wieb is, gefuhret mit welcher ich getantzet undt uns hernach mit einander fleichlichen vermischet. Desgleichen hab ich auch die geilheit auffm Peterstein mit der Richter in von Reythenhau Christina Kohlerin verubet ...*“ Tamtéž, fol. 3161.

⁴⁴⁰ „*...undt also die hexen salbe zu bereitet.*“ Tamtéž, fol. 3163.

⁴⁴¹ „*Před šesti lety jsem jel na obecné čarodějnické shromáždění třikrát. Poprvé na večer svatého Filipa a Jakuba. Podruhé na večer sv. Jana Křtitele. A potřetí na večer sv. Bartoloměje.*“ Tamtéž, fol. 3164.

⁴⁴² „*Er hat mir, mit ehren zu melden ein duppeltes kennzeichen auffm arsch gemacht, welches zwey braunliche strichel sein, die er mit dem finger auss gedrucket, seimdt fast greifflich.*“ Tamtéž.

manžel výše jmenované katovky Zuzany, který toto řemeslo při losinské i šumperské komisi vykonával, podle textu taková znamení skutečně našel.⁴⁴³

Dále se Friedrich přiznával také k přeměnám ve vlka.⁴⁴⁴ Tyto činil zejména proto, aby mohl lidem škodit na dobytku. Doznal i cizoložství s další obviněnou ženou, s Kristýnou Kristovou (Kristin),⁴⁴⁵ která tuto informaci ve své vlastní výpovědi taktéž potvrdila.⁴⁴⁶ Následně již výslech končí obecným potvrzováním toho, že je to vše pravda, a on, Peltz, neučinil nikomu bezpráví, ale zároveň není bezpráví činěno ani jemu, že chce na tom všem žít a zemřít. Examen je uzavřen poznámkou: „...*bittet umb verzeyhung, undt umb ein gnädiges urthel.*“⁴⁴⁷

Friedrich Peltz byl nakonec dle seznamu Drahomíra Polácha uškrcen a spálen katem v lednu roku 1688.⁴⁴⁸ Společně s ním byli shodným způsobem popraveni Kristýna Kohlerová z Rejhotic a Hans Breyer z téže vsi.⁴⁴⁹ Z data výsledků vyplývá, že Kohlerová a Peltz byli ve vězení minimálně od léta 1687, tedy alespoň půl roku. I Hans Breyer byl pravděpodobně s nimi, protože také jeho jméno je ve výsledku Peltze zmiňováno, i když ne ve věci citací z jeho examenu, jako tomu bylo právě u Kohlerové či již pravděpodobně v červenci 1687 popravené Kristýny Kristin.

Než se pustíme do komparace obou výsledků, Rotherové a Peltzova, dovolím si ještě znovu upozornit na čísla. Po rejhotickém obchodníkovi s přízí, nepočítáme-li již nyní jeho spoluobviněné, byli následujícího roku v Losinách popraveni čtyři lidé, v roce 1690 žádný a v roce 1691 jedna žena, Eva Bittnerová z Losin.⁴⁵⁰ O tři léta později pak v katovně měli zemřít další dva lidé. Mezi lety 1701–1710 pak podle Polácha zemřela ve vězení ještě trojice osob, jeden muž a dvě ženy.⁴⁵¹ Co se týká Šumperka, zde nebyl mezi lety 1686–1691 popraven nikdo. Zato ještě došlo ke čtyřem popravám roku 1692 a zřejmě poslední šumperský vězněný ve věci čarodějnictví, Jindřich Peschke, zemřel ve vězení o čtyři léta později.⁴⁵² I z těchto dat je tedy patrné, že procesy se k roku 1687 přinejmenším zpomalují,

---

⁴⁴³ „*Der beaydigte scharffrichter Jacob Hay, hat solch kennzeichen besichtiget, undt in allem befunden, wie es Inquisites beschrieben.*“ ZA Opava, fond Rodinný archiv Žerotínů, Bludov, karton Z52, XIV. 17., fol. 3164.

⁴⁴⁴ „*Ja, ich hab mich komen zu einen wolff machen.*“ Tamtéž, fol. 3166.

⁴⁴⁵ Popravena měla být v létě roku 1687. NEUBAUEROVÁ, Michaela. POLÁCH, Drahomír. *Zpráva*, s. 43.

⁴⁴⁶ Viz otázky a odpovědi č. 26 (cizoložství) a č. 29 (škody na dobytku). ZA Opava, fond Rodinný archiv Žerotínů, Bludov, karton Z52, XIV. 17., fol. 3165 a 3166.

⁴⁴⁷ „... *prosil o odpuštění a o milosrdný ortel.*“ Tamtéž, fol. 3168.

⁴⁴⁸ NEUBAUEROVÁ, Michaela. POLÁCH, Drahomír. *Zpráva*, s. 44.

⁴⁴⁹ Tamtéž, s. 43–44.

⁴⁵⁰ Tamtéž, s. 44.

⁴⁵¹ Tamtéž, s. 44.

⁴⁵² Tamtéž, s. 50.

v Šumperku pak po nějakou dobu, lze-li soudit čistě dle počtu popravených, vlastně stojí. Je možné vzrůstající či naopak upadající zájem členů losinské inkviziční komise vysledovat i v rámci výše rozebíraných examenů? Liší se nějak bohatostí dotazů či obsahem odpovědí?

Máme-li komparovat dva výše podrobně popsání výsledky, musíme připustit, že se výrazněji neliší. Počet položených otázek a odpovědí není nijak extrémně rozdílný. Dorothea odpovídala na 44 dotazů, Friedrich Peltz na 37. Obsahově o trochu bohatší je nicméně výpověď údajně *drzé ženštiny* Rotherové. Tato podrobněji svědčí o tom, že se účastnila sabatů, měla dokonce dva zlé duchy, obcovala s nimi, měnila se ve zvíře, kradla hostie a zřekla se Boha. Nicméně, prakticky shodné prvky, pouze s o něco menší bohatostí informací, nalezneme také u rejhotického obchodníka. I on zneužíval hostie, zapřel Boha, měnil se ve vlka, aby mohl škodit dobytku, navštěvoval shromáždění na Petrových kamenech, kde tančil a smilnil, nicméně nikoli se zlými duchy, ale s některými reálnými a také v procesech odsouzenými ženami. Sám však byl jistě se zlým duchem v kontaktu, nicméně není v jeho případě označován za *galána*, tedy zřejmě za jakéhosi ďábelského nápadníka, ale prostě za zlého ducha, *böse geist*, který si jej označil.

Na rozdíl od ženy se tedy Peltz nestýkal s démonem sexuálně, ani o ženské podobě démona se nehovoří. Zároveň vyráběl masti, což Dorothea odmítala s tím, že to uměla pouze její učitelka, tedy starší čarodějnice. Skutečnost, že by ale taktéž u čtyřiapadesátiletého Peltze tato dovednost souvisela s vyšším věkem, není ve výpovědi zmiňována.

Výslech Friedricha byl kratší, komisaři jej vyslechli v průběhu dvou dní. Možná to bylo tím, že byl věcnější a nebyl drzý, jako údajně Rotterová. Zároveň ale neuváděl tolik podrobností, nebo alespoň nebylo vše zaznamenáno. Jmenoval taktéž méně dalších účastníků shromáždění na Petrových kamenech. Na začátku druhého výslechového dne se pak členové losinské inkviziční komise zajímali, zda opravdu vše, co vypovídal, je pravda. Tohoto potvrzení se u Rotterové dožadovali až na samém konci. Peltz naopak musel komisaře ujišťovat znovu. Nakonec ale žádal, jako zpravidla ostatní obvinění, o milosrdný ortel, což u *drzé ženštiny* zaznamenáno nebylo.

V obecnějším náhledu se ale rozhodně nedá říci, že by se dotazy v průběhu trvání procesů stáčely k nějakým novým aspektům. Exameny se strukturou nijak zvláště neliší. To, co zajímalo komisaře v letech 1679 a 1681, na to se veskrze dotazovali i o šest let později. Nepozorujeme zde nijakou zvláštní invenci, žádné vyloženě nové či hlouběji rozvíjené prvky. V dané chvíli již velmi dobře fungující komise se, dá-li se to tak říci, držela svého kopyta. Setrvala u nastaveného směru a obsahově sice nijak neslevovala, ale ani nově nepřesahovala zavedený a v roce 1687 již mnohokrát aplikovaný vzor či obsahovaný rámec.

Struktura výslechů tak byla po většinu trvání pronásledování následující: personálie (jméno, věk, vdaná/ženatý, děti), dále pak chování ve vztahu ke svátostem (frekvence přijímání a zpovědí), krádeže hostie a nakládání s ní, Petrovy kameny (účast na shromážděních, způsob dopravy na toto místo, další účastníci, případně dění na tomto místě) a závěrečná, případně i průběžná ujišťování v tom, že obviněný vypovídá pravdu a nečiní nikomu bezpráví. Toto jsou hlavní prvky. Dále pak v rámci examenů zpravidla nechybí ani informace o ďábelských znameních, tzv. stigma diabolicum,⁴⁵³ dotazy na proměny ve zvířata, působení škod na dobytku a ovoci, případně informace o mastech či škodlivých kouzlech obecně. V neposlední řadě pak, zda obvinění zaučili v čarodějnictví někoho dalšího. Obdobnou strukturu dotazů nalezneme u většiny výslechů realizovaných členy losinské inkviziční komise.

Co je ovšem překvapivé, a zároveň tuto skutečnost nelze opomenout, v souvislosti se severomoravskými hony na čarodějnice jsou v historiografii hojně zmiňovány především sabaty a jejich průběh, obcování s démony, atd. Ale jak je patrné z právě uvedených výslechů, nebylo vždy pravidlem, aby obviněný detailně popisoval dění na nočních shromážděních čarodějníků a čarodějnic. Ani v případě výslechu Dortohei Rotherové, ani v odpovědích Fridricha Peltze nenalzáme nijak zvláště podrobné či dokonce barvitě líčení toho, co se mělo dít na těchto čarodějnických shromážděních. Nicméně, u některých dalších obviněných pak vypovídající osoba průběh sabatu přece jen popsala podrobněji. A jistě by nebylo dobré ponechat zde tento aspekt procesů zcela bez povšimnutí.

7. 1. 3 „Ja, ich bin auff dem hexenplatz Peterstein...“⁴⁵⁴

Podívejme se proto ještě na příslušné pasáže z výslechu konaného ve dnech 26. března až 6. dubna roku 1683,⁴⁵⁵ kde se obviněná, tehdy sedmapadesátiletá vdova Dorothea Axmanová (Dorothea Axmanin), popravená nakonec v listopadu téhož roku,⁴⁵⁶ podrobněji rozhovořila, mimo jiné, právě k této části elaborovaného deliktu čarodějnictví.

---

⁴⁵³ Kontrolována byla při losinské komisi tato znamení v rámci *Inspectio ocularis*. Někdy se v souvislosti s těmito znameními, vytvořenými démony na těle čarodějníků, zmiňuje jejich necitlivost.

⁴⁵⁴ „Ano, byl jsem na místě (srazů) čarodějnic, na Petrových kamenech.“ Odpověď na dvanáctou otázku z výslechu Fridricha Peltze z roku 1687. Viz ZA Opava, fond Rodinný archiv Žerotínů, Bludov, karton Z52, XIV. 17., fol. 3158.

⁴⁵⁵ Tamtéž, karton Z50, XIV. 6, fol. 483–529.

⁴⁵⁶ NEUBAUEROVÁ, Michaela. POLÁCH, Drahomír. *Zpráva*, s. 43.

Na d'ábelská shromáždění na Petrovy kameny měl Dorotheu tahat vzduchem její galán a zlý duch Jacob, případně jezdila na koni nebo na hnědém psovi.⁴⁵⁷ Dále tato žena uvedla, že byla se svým d'ábelským galánem Jacobem⁴⁵⁸ na Petrových kamenech, kde se scházejí čarodějnice. Zde se měla setkat také s Luciferem. Zároveň vypověděla, že d'ábel ji přijal. Musela též slíbit, že jemu jedinému bude sloužit a doplnila, že již předtím zapřela: „...*gott dem allmachtigen Mariam seine gebene deyte mutter undt alle liebe heiligen ...*“⁴⁵⁹ Lucifer jí vzal pravou ruku: „...*das blut auf dem mitlerfinger heraus gangen mit welchem er mich in ein gros schwartz buch ein geschreuben. hernach hat er mit mir ewen tantz gehalten, nach welichem er sich mit mir fleischlichen vermischet, auff solichen weyse als wie es die hollische Jacob mit mir getrieben; undt zue dank (?) den er mit mir getantz hab ich ihm miessen in arsch lekhen, hernach; hat er mir ein schar wachs khortze in arsch gestelet (...)*“⁴⁶⁰ Dábel tedy Axmanovou, která se odřekla Boha i svatých, přijal a došlo i k jejímu zapsání do černé knihy, a to její krví. Zároveň se dočítáme o zaslíbení satanovi. Tedy, Dorothea uzavřela s tímto pevný pakt, až charakteru manželského svazku, patrně protipól k náboženskému zasnoubení s Kristem. Čarodějnice se tak stala heretičkou, odpadlicí od víry, což bylo vnímáno se vši vážností. Nejen tímto, ale taktéž sexuálními akty přesahujícími v té době jakékoli myslitelné hranice, se dostávala zcela mimo počestnou křesťanskou společnost. Uctívala d'ábla místo Boha a účastnila se orgií, na které by řádný křesťan neměl ani jen pomyslet. Tady nehovoříme o převráceném, karnevalovém světě, kde neplatí běžné konvence a pravidla, kde je svět naruby a řád se mění na ne-řád.⁴⁶¹ V případě sabatu se nejedná o toto tolerované „převrácení“, ale o posun daleko za hranice morálky a cti. Byl to čistě temný a démonický svět zlých sil, kde se mělo dít to nejhorší. Vše zde vlastně bylo co do představ o tomto světě vyhnané do krajností. Všem, kdo takové výpovědi vyslechli, mělo být jasné, že dané jednání je zcela a bez diskuze netolerovatelné, odporné, nekřesťanské a zavrženíhodné. Zároveň je ale jasné, že nešlo pouze o nahodilá d'ábelská setkání s cílem

---

⁴⁵⁷ ZA Opava, fond Rodinný archiv Žerotínů, Bludov, karton Z50, XIV. 6., fol. 508.

⁴⁵⁸ *Mit meinem hollischen gallan Jacob*. Tamtéž, fol. 507.

⁴⁵⁹ „*Nejmocnějšího Boha, Marii jeho požehnanou matku a všechny svaté...*“ Tamtéž.

⁴⁶⁰ „...*že krev na mém prostředníčku vytekla, se kterou on mě do velké černé knihy zapsal, poté se mnou držel manželský tanec, po kterém se se mnou tělesně spojil, takovým způsobem jak to se mnou prováděl d'ábelský Jacob; a k poděkování, neboť se mnou on tancoval, jsem mu musela v zadku lízat, poté; mi dal do zadku špičatou voskovou svíčku (...)*“ Tamtéž, fol. 507–508.

⁴⁶¹ O tomto pojetí karnevalového „převráceného světa“, kde neplatí běžná pravidla, ženy se převlékají za muže, muži za ženy, blázni mají svá kázání, atd. viz nesmírně podnětná kniha Michaila Bachtina. BACHTIN, Michail Michajlovič. *François Rabelais a lidová kultura středověku a renesance*, Praha, 2007.

zapsání noviců či sexuálních aktů. Vše bylo organizované, ďábel se zde projevoval také jako panovník démonické nádhery.

Lucifer podle Axmanové seděl na krásném trůně a ostatní, jako třeba její galán, jej obklopovali. Měl klobouk s černým chocholem, černý kožich a v ruce zlatě zdobenou hůl.⁴⁶² Ďábel, jak se zdá, si ale vyhlédl i nejvýznamnější čarodějnici. Alespoň členové komise to podle všeho předpokládali: „*Wer ist euere konigin auffn Peterstein bey den allgemeinen hexen zusambenkunfft gewesen?*“⁴⁶³ Královnou byla podle Dorothei barvířka Kašparová ze Šumperku.⁴⁶⁴ Ta měla na hlavě zlatou korunu a dále i zlatě zdobený kalich, ten nikoli tedy již na hlavě.⁴⁶⁵ I satan byl mocný, měl své drahocenné poklady, pochopitelně zlaté, které nejen držel sám, ale zřejmě je i dával či propůjčoval významným členům společenství čarodějníků. Případně odměňoval zasloužilé pachatele zlých skutků. Vystupoval jako panovník, jako vládce, který drží v rukou osudy svých poddaných, jejichž seznam si vedl krví v knize příznačné barvy, tedy černé. Celý tento odvrácený svět fungoval vlastně na principu temného, hanebného a démonického zrcadla nastavovaného křesťanskému zbožnému světu.

V rámci čarodějnických shromáždění tedy také existovala společenská hierarchie, ne všichni si byli v rámci společenství rovni. Z řad čarodějnic byla vybrána královna, zde je to již v době výpovědi Axmanové popravená žena šumperského barvíře Kašpara Sattlera, Marie Sattlerová.⁴⁶⁶ Šlo o movitou měšťanskou rodinu, postavení barvířky v rámci řádné společnosti se tak projektovalo taktéž do její pozice na pomyslné druhé straně, tj. mezi čarodějníky a čarodějnicemi.⁴⁶⁷ Zajímavé také je, že se pozice Sattlerové udržovala ve výpovědích i po její smrti a to i u losinské komise, pod kterou barvířka vlastně nespádala. Pravděpodobně tato informace mohla být potvrzována ještě kvůli jejímu manželovi a dceři. O hierarchické struktuře ďábelského společenství čarodějníků nadto svědčila také výpověď Dorothei Rotherové citovaná výše. *Dělat počasí* mohly podle jejího examenu pouze starší čarodějnice. Obdobně tomu mělo být s přípravou mastí, které, jak už víme, její učitelka Göttlicherová nabízela mladším. Za povšimnutí pak v neposlední řadě stojí také to, že pojem

---

⁴⁶² ZA Opava, fond Rodinný archiv Žerotínů, Bludov, karton Z50, XIV. 6., fol. 508.

⁴⁶³ „*Kdo byla vaše královna na Petrových kamenech při shromáždění všech čarodějnic?*“ Tamtéž, fol. 509.

⁴⁶⁴ V prameni jako *farber Kasperin zu Schonberg*. Tamtéž.

⁴⁶⁵ Tamtéž.

⁴⁶⁶ Marie Sattlerová byla popravena v prosinci 1682, její manžel Kašpar pak, spolu s jejich dcerou Alžbětou, v létě následujícího roku. NEUBAUEROVÁ, Michaela. POLÁCH, Drahomír. *Zpráva*, s. 49.

⁴⁶⁷ K tomuto krátce viz výše podkapitola 3. 2. 2 Procesy jako platforma pro tažení proti ženám?

sabat se v rozebíraných výsleších vlastně vůbec neobjevuje, vždy se hovořilo pouze o srazech/setkáních, tedy v němčině *Zusammenkunft*.⁴⁶⁸

7. 1. 4 Vězení, tortura a exekuce

Z výslechových protokolů nepřímo vyplývá dlouhé věznění i opakované vyslýchání obviněných. Dle datací v pramenném materiálu lze soudit jak na několikaměsíční věznění, tak na náročné několikadenní výslechy. A to jak výslechy samostatné, tak konfrontace s dalšími obviněnými. Dorothea Rotterová byla vyslýchána čtyři po sobě jdoucí dny na podzim roku 1681. Komise na ni v tomto examenu měla 44 otázek, ale víme, že tento její výslech nebyl prvním v pořadí a dokonce, že již před tímto měla být mučena palečnicemi. Jeden z nejdelších výslechů v Losinách vůbec, nejen nejdelší z výše citovaných, absolvovala Dorothea Axmanová, která v průběhu třinácti dní na jaře 1683 zodpověděla komisařům 78 otázek. Friedrich Peltz pak odpovídal na dotazy členů inkviziční komise ve dvou letních dnech roku 1687. V jeho examenu je zaznamenáno 37 otázek a odpovědí.

Co se týká pobytu ve vězení, v případě Rotherové šlo, v době od předvedení do poprav, pravděpodobně alespoň o deset měsíců.⁴⁶⁹ U Dorothei Axmanové a Fridricha Peltze pak minimálně o sedm měsíců. Tak dlouhé věznění, zejména v případech, kdy již obvinění s velkou mírou pravděpodobnosti znali osudy svých předchůdců, muselo zanechat na obviněných jak fyzické, tak psychické následky a působit beznadějí. Dlouhé věznění mohlo být taktéž způsobeno částečně čekáním na schválení rozsudků smrti ze strany apelačního soudu, kterému byla losinská komise podřízena, případně cestováním Bobliga mezi dějišti severomoravských perzekucí, losinskou, šumperskou a biskupskou komisí.

Není jasné, kolik osob mohlo být současně vězněno. Podle publikace *Zpráva o nevíře* se ve Velkých Losinách mělo nacházet zámecké vězení a v době konání čarodějnických procesů pak předpokládá Drahomír Polách vězení také u katovny. Nicméně o počtu cel blíže nehovoří. Vyslovuje pouze předpoklad, že tyto byly ponejvíce ze dřeva.⁴⁷⁰ Lze však mít za to, zejména s ohledem na popravu nejčastěji čtyř či pěti odsouzených osob najednou, že právě obdobný počet obviněných mužů a žen mohl být také současně vězněn. K tomu pak

---

⁴⁶⁸ Tuto skutečnost reflektuje také Tereza Křištofová. KRIŠTOFOVÁ, Tereza. *Čarodějnické procesy*.

⁴⁶⁹ Časový úsek počítám od data výše rozebíraného protokolu do data poprav dle opakovaně výše citované publikace *Zpráva o nevíře*. Alespoň či *minimálně* tak užívám z toho důvodu, že není jasné, kdy byla daná osoba skutečně uvězněna. Z examenů ani v těchto případech ve většině nevyplývá, tedy až na výjimku Rotherové, zda se jedná o první výslechy. Je tedy možné, že doba věznění mohla být delší. Kratší časový úsek naopak nepředpokládám.

⁴⁷⁰ NEUBAUEROVÁ, Michaela. POLÁCH, Drahomír. *Zpráva*, s. 38.

případně další dva, možná tři lidé, kteří upadli do podezření a byli konfrontováni s výpověďmi aktuálně vězněných.⁴⁷¹

Co se týká těchto konfrontací, ve smolných knihách označovaných také jako *vývod*, kdy se setkávají zpravidla již obvinění s nově podezřelými, na které předtím obvinění vypovídali, nacházíme tyto taktéž v rámci losinských materiálů. Obdobné konfrontaci musela mezi jinými čelit Anna Richterová (Richterin). Na Annu vypovídalo totiž na konci léta 1680 hned několik žen.⁴⁷² Mezi prvními to byla Kateřina Rabovská (Rabawskyn), dále pak Barbora Göttlicherová (Göttlicherin) a Dorothea Biedermanová (Biedermanin).⁴⁷³ Shodovaly se na tom, že Richterová oběsila na stromě, konkrétně na hrušni, ovci. V případě konfrontace s Rabovskou však Anna tato obvinění, která jí byla řečena do obličeje, *ins gesicht gesaget*,⁴⁷⁴ odmítá: „*Ich gestehes nicht bin nicht schuldig daran...*“⁴⁷⁵ Stejně tak odmítá výpověď Göttlicherové, ta ale trvá nejen na oběšení ovce, ale i na tom, že Anna: „...*ist eine hexe wie ich bin, ...*“⁴⁷⁶ Následuje jen poznámka o konfrontaci mezi Richterovou a Biedermanovou, ale zde nejsou zaznamenány vlastní otázky ani odpovědi žen, následují naopak dotazy již jen na samotnou Richterovou, která ovšem nově tvrdí: „*Ja ich habe es gethan undt solch schaff auff gehenckt.*“⁴⁷⁷ Anna následně uvádí i dlouhý seznam těch, kdo tomuto pověšení pomáhali. Čím byla způsobena změna ve výpovědi Richterové? Dá se předpokládat, že torturou. I tato žena byla nakonec upálena, stalo se tak bezmála rok po této konfrontaci, v létě roku 1681.⁴⁷⁸ S jejím, dá-li se to tak říci, velkým či rozsáhlým výsledkem přitom komise začala už na začátku října předchozího roku, tehdy bylo Anně 49 let.⁴⁷⁹

S výše zmiňovanou Barborou Göttlicherovou byli v srpnu roku 1680 konfrontováni taktéž Hans Stubenwoll a Barbora Rotterová (Rotterin). Z počátku, stejně jako Anna Richterová, oba shodně odmítali nařčení z účasti na shromážděních na Petrových kamenech.⁴⁸⁰ Hans Stubenwoll, podle všeho manžel Zuzany Stubenwollové popravené již

---

⁴⁷¹ Celkově tak mohlo být v jedné chvíli vězněno cca 6 až 8 osob. Jedná se však pouze o předpoklad. Zda lze vysledovat počet vězněných například na základě účtů, může být předmětem budoucího bádání.

⁴⁷² Konfrontace včetně následné výpovědi Anny Richterové viz ZA Opava, fond Rodinný archiv Žerotínů, Bludov, karton Z50, XIV. 8., fol. 1271–1283.

⁴⁷³ Všechny tyto tři ženy byly dle Polácha popraveny v září roku 1680. NEUBAUEROVÁ, Michaela. POLÁCH, Drahomír. *Zpráva*, s. 43.

⁴⁷⁴ ZA Opava, fond Rodinný archiv Žerotínů, Bludov, karton Z50, XIV. 8., fol. 1271.

⁴⁷⁵ „*Nepřiznávám nic, nejsem tím vina ...*“ Tamtéž.

⁴⁷⁶ Anna: „...*je čarodějnice jako jsem já, ...*“ Tamtéž, fol. 1272.

⁴⁷⁷ „*Ano učinila jsem to a takovou ovečku pověsila.*“ Tamtéž, fol. 1273.

⁴⁷⁸ NEUBAUEROVÁ, Michaela. POLÁCH, Drahomír. *Zpráva*, s. 43.

⁴⁷⁹ ZA Opava, fond Rodinný archiv Žerotínů, Bludov, karton Z53, XIV. 25., fol. 4109–4110.

⁴⁸⁰ ZA Opava, fond Rodinný archiv Žerotínů, Bludov, karton Z53, XIV. 22., fol. 3629–3632. Oba konfrontováni byli nakonec vězněni, vyslýcháni a popraveni společně s Annou Richterovou, tedy v červenci

v dubnu 1680, byl krátce po srpnové konfrontaci s Göttlicherovou, mezi 11. a 18. zářím 1680,⁴⁸¹ podroben velmi rozsáhlému výslechu, čítajícímu nakonec 84 otázek. Celé jeho jméno bylo dle jeho výpovědi Johann Frantz Stubenwoll. V době tohoto výslechu uváděl, že je mu pravděpodobně 49 let. S manželkou Zuzanou měli pět dětí, přičemž dvě z nich zemřely jako malé.⁴⁸² V tomto svém examenu se však již doznával ke všemu, co nedlouho předtím popíral včetně účasti na shromážděních na Petrových kamenech. Je tedy zřejmé, že komise jednala v tomto případě poměrně rychle a Stubenwoll tak v průběhu jednoho měsíce zcela změnil svou výpověď a ještě téměř jeden celý rok čelil pravděpodobně nejen dalším výslechům i konfrontacím, ale taktéž dlouhému věznění. Drahomír Polách uvádí, že se Stubenwoll pokusil ve vězení o sebevraždu, přičemž se měl nožem bodnout do prsou. Tento pokus přežil a dále i z vězení uprchl a opět se chtěl zabít, byl ale dopaden, vrácen do vězení⁴⁸³ a nakonec i popraven. Nebyl ovšem jediný, kdo se pokusil o útěk.

V šatlavě byli obvinění samozřejmě hlídáni, nicméně, neznamenalo to tedy, že se věznění nepokoušeli zachránit si život útekem a už vůbec to neznamenalo, jak již víme, že museli být v této své snaze nutně neúspěšní. Vedle Stubenwolla se o tento pokusil také Hans Breyer, popravený nakonec společně s nám již taktéž známým Friedrichem Peltzem v lednu roku 1688.⁴⁸⁴ Breyer utekl stráží v létě předchozího roku.⁴⁸⁵ Měl podle popisu vykopat díru, kterou se proplazil po zádech, pak uprchl a schovával se pod jedním ze stromů na svém pozemku přikrytý jehličkami. Měl však hlad, tak požádal svého syna, který šel ven krmit krávy, aby mu přinesl něco k jídlu. Bohužel pro něj ale syn vše oznámil nejen své nevlastní matce, ale dokonce byla tato informace předána i rychtáři, který si společně s velkým množstvím mužů pro Breyera došel. I Hans tak skončil, stejně jako Stubenwoll, znovu ve vězení a nezapomnělo se ani na nedbalou stráž, které Breyer muž proklouzl. Ta měla být exemplárně potrestána.⁴⁸⁶ Zajímavý je tak nejen útěk z vězení, ale především situace, kdy jeho přibližně patnáctiletý syn⁴⁸⁷ společně s Breyerovou ženou, podle všeho nijak neváhali a vše ohlásili. Z pramene samozřejmě nelze vyčíst, proč tomu tak bylo, ale jako motivaci

---

roku 1681. Datum a způsob popravy viz seznam NEUBAUEROVÁ, Michaela. POLÁCH, Drahomír. *Zpráva*, s. 43.

⁴⁸¹ ZA Opava, fond Rodinný archiv Žerotínů, Bludov, karton Z53, XIV. 25., fol. 4052–4081.

⁴⁸² Tamtéž, fol. 4052–4053.

⁴⁸³ Ke Stubenwolli viz NEUBAUEROVÁ, Michaela. POLÁCH, Drahomír. *Zpráva*, s. 40.

⁴⁸⁴ NEUBAUEROVÁ, Michaela. POLÁCH, Drahomír. *Zpráva*, s. 44.

⁴⁸⁵ Zápis o tomto viz ZA Opava, fond Rodinný archiv Žerotínů, Bludov, karton Z52, XIV. 17., fol. 3169–3170.

⁴⁸⁶ Jakým způsobem, není v zápise uvedeno, pouze zde stojí: *exemplarisch gestrafft werden*. Tamtéž, karton Z52, XIV. 17., fol. 3170.

⁴⁸⁷ *Sein sohn ungefehr im 15 Jahr*. Tamtéž, fol. 3169.

udání lze teoreticky předpokládat zejména strach. Skutečnost, že syn a manželka nechránili otce a muže, nasvědčuje tomu, že byl pro ně již ztracen. Jejich cílem tak nyní bylo primárně ochránit sebe samé.

Co se týká mučení, z výslechových protokolů uchovaných v opavském zemském archivu není vždy úplně jasné, o jaké typy tortury se jednalo ani to, zda byli obvinění mučeni třikrát či vícekrát. O tom, že mučení ale bylo využíváno, nelze pochybovat. Kat konal nejen tuto činnost a následnou realizaci exekucí, ale také prováděl, jak vidno výše, *inspectio ocularis*. Tyto prohlídky neprováděl pouze kat sám, u žen k tomu mohla být, podle protokolu spojeného s výslechem Dorothei Rotherové, přizvána také žena, označená přímo jako *Scharfrichterin*,⁴⁸⁸ katovka, Zuzana Hayová, manželka mistra Jokla. Na katově práci se podle výše citovaného zápisu dále podílel také jeho bratr a tedy švagr Zuzany, Bartoloměj Hay.⁴⁸⁹

Vraťme se ale k otázkám tortury. V literatuře se zpravidla dočteme, že byly užívány palečnice a španělská bota, čistě z citovaných výslechových protokolů však pouze z jednoho vyplývá explicitně mučení, a to palečnicí. V Čechách i na Moravě byli, dle smolných knih, obvinění zpravidla dáni na žebřík, tedy *taženi*, případně *taženi a pálení*⁴⁹⁰ svazkem svící či loučí například v podpaží. Tato informace bývá pak uvedena přímo u záznamu konkrétní osoby v té které smolné knize.⁴⁹¹ Případně je uvedena pouze, *na prvním, druhém, třetím trápení vyznal*, bez bližší specifikace. Ve smolných knihách jsem tak dosud explicitně nenarazila na to, že by někomu byla přiložena španělská bota, nebo byl mučen prostřednictvím palečnic.

Ve Velkých Losinách však byly tyto nástroje podle všeho užívány. Spíše než z výslechových protokolů lze ale toto zjistit z účetnictví, které vypovídá také o vyplácení kata. Ale ani z účtů se nelze vždy přesně dozvědět, jaké nástroje byly užity. Například se v dokumentech k roku 1681 dočítáme, že: „*Hiesig scharffrichter Jakob Heu von unterschidtl: Torturen (...) undt von lebendig verbrennen 4 malefütz personen...*“⁴⁹² Těmito osobami byly v tomto konkrétním zápisu míněny Hans Stubenwoll, Barbara Drechslerová, Anna Richterová a Barbara Rotterová. Ostatní záznamy jsou ve věci práva útrpného obdobné, tedy nepřilíš konkrétní a uváděno je tak často pouze *von hinricht undt*

---

⁴⁸⁸ ZA Opava, fond Rodinný archiv Žerotínů, Bludov, karton Z50, XIV. 7, fol. 1187.

⁴⁸⁹ Tamtéž.

⁴⁹⁰ Podrobněji k tomuto viz výše, podkapitola 5.2 Formální průběh procesů.

⁴⁹¹ Při prvním trápení byl dán na žebřík například Pavel Hetenka. Viz podkapitola 6.1.3 Bojkovické čarování.

⁴⁹² „*Místní kat Jacob Hay za různou torturu (...) a za upálení za živa čtyř čarodějných osob...*“ ZA Opava, fond Rodinný archiv Žerotínů, Bludov, karton Z49, XIV. 1., fol. 26.

torquirung,⁴⁹³ tedy za popravu a mučení. Jistou výjimkou je v tomto záznam o výkonu kata k roku 1694 týkající se tortury užitá na Friedricha Jackwerta. Zde se dočítáme, že palečnice byla užitá devětkrát a šestkrát *Latter*,⁴⁹⁴ což má nejbližší k německému *die Latte* (tj. lat'). Dá se snad předpokládat, že se mohlo jednat o žebřík. Na španělskou botu jsem ovšem nenarazila.⁴⁹⁵ Uvádí ji ale Drahomír Polách s tím, že španělská bota byla přiložena například Barboře Bartelové, a to celkem desetkrát. Kat si za toto účtoval tři zlaté.⁴⁹⁶ Není však citováno, kde tuto informaci Polách získal. Z uvedených počtů aplikace různých nástrojů pak vyplývá, že obvinění byli mučeni vícekrát, než třikrát, tedy vlastně nad rámec formálních doporučení.

Co nicméně odpovídá zvyklostem, obvinění a již i odsouzení, byli znovu na místě popravním dotazováni, zda na svých výpovědích trvají a jsou připraveni na nich *žít a zemřít*. Také zde se vyžadovalo toto veřejné potvrzení spravedlivosti vyneseného rozsudku nad člověkem, který se přede všemi ve své poslední chvíli opakovaně doznává k jemu připisovaným zločinům. Tedy, *divadlo práva*.⁴⁹⁷ Jak takové potvrzení předcházející exekuci vypadalo v případech velkolosinských procesů? Podívejme se na patrně poslední odpovědi nám již známého rejhotického obchodníka Friedricha Peltze.

Peltz byl krátce vyslýchán, pouze v duchu potvrzení svých výpovědí, také 18. prosince 1687.⁴⁹⁸ Musel potvrdit, že se vrací ke katolické víře: „*Ja, ich erkenne undt bekenne offentlig vor der gantzen weldt den wahren gott schopffer hiemmeld undt der erden, als wie der heylige christliche catholische glauben lautet undt lehret.*“⁴⁹⁹ Důležité tak i bylo přimět obviněného jakožto těžkého hříšníka, odpadlíka od Boha, aby se vrátil do lůna katolické církve a zachoval si tak naději na spásu své duše. Následně pak Friedrich Peltz vyjádřil naději, že při něm bude stát Panna Marie v hodině jeho smrti.⁵⁰⁰

Peltz byl nakonec popraven na začátku roku 1688 společně s Hansem Breyerem, kterého tak útek z vězení nakonec opravdu nezachránil, a s Kristýnou Köhlerovou. Měli být uskrzeni

---

⁴⁹³ ZA Opava, fond Rodinný archiv Žerotínů, Bludov, karton Z49, XIV. 1., fol. 49.

⁴⁹⁴ Tamtéž, fol. 107.

⁴⁹⁵ Neprocházela jsem ovšem veškeré účty. Pro tuto práci nebyly hlavním pramenem. Nepochybuji však, že pro budoucí bádání jsou nesmírně cenným materiálem, který může napovědět mimo jiné o frekvenci cest Bobliga, o spotřebě komise i obviněných, o tom, co komu bylo účtováno a případně, kdo toto platil, atd.

⁴⁹⁶ Tabulka tax kata viz NEUBAUEROVÁ, Michaela. POLÁCH, Drahomír. *Zpráva*, s. 36.

⁴⁹⁷ K termínu *divadlo práva* a k pojmání popravu obecně viz podkapitola 5.2 Formální průběh procesů.

⁴⁹⁸ ZA Opava, fond Rodinný archiv Žerotínů, Bludov, karton Z51, XIV. 9., fol. 1713.

⁴⁹⁹ „*Ano, já uznávám a vyznávám veřejně před celým světem pravého Boha, stvořitele nebe a země, jak hlásá a učí katolická víra.*“ Tamtéž.

⁵⁰⁰ Tamtéž.

a spálení.⁵⁰¹ Podle data záznamu v protokolech se tak stalo konkrétně 12. ledna 1688. Společně nejprve všichni tři odpovídali na tři otázky spočívající především v tom, zda říkali pravdu v předchozích výpovědích a zda nečiní nikomu bezpráví. Jejich odpovědi jsou také zaznamenány společně ihned u čísla otázky, v podobě stručného *ja* či *o ja*.⁵⁰² Otázky byly primárně formulovány pro Köhlerovou, dole je pouze poznámka: „*In simile auff den Friedrich Peltz undt Hans Breyer.*“⁵⁰³ Tedy volně přeloženo: „*Shodně/obdobně pro Fridricha Pelzte a Hanse Breyera.*“ Následují zápisy několika málo otázek a odpovědí na stejné téma pro všechny tři, nyní již odsouzené, které jsou pro změnu zapsány zvlášť. Fridricha Peltze se tak znovu ptají, zda může na svém examenu žít a zemřít. Na to obchodník s přízví odpověděl, že je tomu tak: „*Ja, alle meine bekantnuss undt aussagen, wegen verubenten zauberey seindt drch mein gantzes examen wahr, (...) undt kan darauff leben undt sterben.*“⁵⁰⁴ Toto je pak nadepsáno jako výpověď před vykonáním (*Ausführung*) popravu. Následně jsou podle všeho ještě jednou tázáni, ovšem už přímo na popravišti (*Richtplatz*).⁵⁰⁵ Otázka je tentokrát znovu kladena shodná pro všechny a všem třem, *alle drey*. Zmiňována je těžká neřest čarodějnictví, nicméně všichni obvinění potvrzují, že i tak doufají v dosažení věčné blaženosti. Následuje již jen stručná poznámka bez dalšího: *Executio*.⁵⁰⁶

Potvrzovat pravdivost svých výpovědí byl tak Peltz nucen nejen na konci svého nejrozsáhlejšího výše citovaného výslechu, ale také necelý měsíc před popravou a dále v den exekuce, a to navíc opakovaně. Opakované potvrzování svědčí snad o velké péči zejména o řádná a nezpochybnitelná doznání jako taková. Nebylo samozřejmě žádoucí, aby někdo odvolal. Odvolání mohlo vyvolat dojem, že členové komise postupují nesprávně a mají v úmyslu popravít nevinného. Je také možné, že komise chtěla v prvé řadě jen pragmaticky předejít problémům s tím, že by někdo měl zájem nakonec své výpovědi odvolat a neustále se tak ujišťovala, že k tomuto aktu nedojde. Zároveň to pro komisaře samé potvrzovalo, že popraven bude skutečně vinný, a tedy oni sami konají správně. Množství vyžadovaných a dochovaných Peltzových doznání ještě v roce 1687 a 1688 svědčí o udržovaném zájmu

---

⁵⁰¹ NEUBAUEROVÁ, Michaela. POLÁCH, Drahomír. *Zpráva*, s. 44.

⁵⁰² ZA Opava, fond Rodinný archiv Žerotínů, Bludov, karton Z51, XIV. 9., fol. 1734.

⁵⁰³ Tamtéž.

⁵⁰⁴ „*Ano, vše v mém přiznání a ve výpovědích kvůli spáchanému čarodějnictví je pravda v celém mém examenu, (...) a mohu na tom žít a zemřít.*“ Tamtéž, fol. 1736.

⁵⁰⁵ Tamtéž, fol. 1738.

⁵⁰⁶ Tamtéž.

komisařů na tom, aby, přes postupné snižování počtu obviněných i popravených, vše proběhlo formálně řádným způsobem a bez nepříjemných překvapení. A to i na popravišti.

7. 1. 5 Na pozadí výslechových protokolů

Obecně tedy v centru zájmu členů losinské inkviziční komise stály hostie, tělo Kristovo, dále pak odpadnutí od Boha a účast na shromážděních čarodějníků a čarodějnic na Petrových kamenech, včetně zájmu o to, jakým způsobem se obviněný či obviněná na srazy dostavovali. Objevují se také pravidelně dotazy na proměnu ve zvířata, což není pro domácí prostředí příliš typické. Naopak nadměru typické působení škody zvířatům a lidem, ve smolných knihách často zcela klíčové pro další osud vyslychané osoby, se v protokolech losinského tribunálu objevuje nepoměrně méně. Na toto škodlivé čarodějnictví tak není kladen takový zřetel, otázky směřují spíše k potvrzení odpadnutí od Boha, nikoli k působení škody. Rozdíl je tedy nejen kvalitativní, ale v konečném důsledku, díky využití a aplikaci prvků sdruženého zločinu čarodějnictví, taktéž kvantitativní. Teorie uvedená do praxe, spočívající v rozšiřování počtu obviněných také na základě toho, že se čarodějníci a čarodějnice mohou vidět tváří v tvář na d'ábelských shromážděních, umožňuje do jisté míry nepřetržitý přísun potenciálních pachatelů deliktu čarodějnictví. Tento způsob práce nebyl ani na Moravě, ani v Čechách do té doby v této plnosti aplikován, u městských soudů pak ve své plné šíři patrně vůbec znám. Zdůrazňuji však ono, v plné šíři, protože jisté prvky, jak ukazuje kapitola výše, známy byly. Losinská komise, a nepochybně také šumperská, však byla schopna, zřejmě přímo výlučně skrze osobu Jindřicha Františka Bobliga, tento démonologický koncept uvést v život. Velkolosinské a šumperské pronásledování je tak po mém soudu především důsledkem přizvání Bobliga jakožto muže s odpovídající praxí a zkušeností, který, ať již využil či zneužil příležitosti nebo ne, zejména velmi dobře věděl, co dělá, a nepochybně uměl o své pravdě či o nebezpečnosti a rozsáhlosti sekty čarodějnic přesvědčit své okolí, své spolupracovníky v komisích, a také, to především, nejen jednu vrchnost (hraběnkou de Galle, potažmo Žerotíny), ale hned tři (majitele Šumperku knížete z Lichtenštejna a olomouckého biskupa Lichtenštejna Castelnoru). Dokud měl posvěcení vrchnosti, v případě losinské komise pak i apelačního soudu,⁵⁰⁷ a disponoval také stále hojným okruhem podezřelých, čistě pragmaticky, neměl důvod k ukončení své činnosti. Bylo-li to z přesvědčení, že tamní čarodějnice a čarodějníci ještě nebyli poraženi a potrestáni, nebo proto, že šlo o stálé a dobře honorované zaměstnání či kombinace obého,

---

⁵⁰⁷ K Apelacím viz výše, podkapitola 5.1 Delikt podle práva.

nelze po mém jednoznačně uspokojivě doložit. Rozhodně pak ne, jistě nepřekvapivě, z výslechových protokolů.

Tendence vnímat prizmatem dnešní optiky všechny popravené za čarodějnictví a kouzelnictví jakožto nevinné, a naopak jejich soudce za a priori kruté, je sice na jedné straně pochopitelná a z hlediska humanity na místě, nicméně na straně druhé, prizmatem historické vědy, je do značné míry ahistorická. Píší-li autoři, že Boblig byl krutý a ziskuchtivý, činí tak patrně na základě účtů, ale není mi známo, že by někdo z historiků zmapoval podrobně veškeré účty týkající se procesů, nebo alespoň výplat ve vztahu k tomuto předsedovi. V historiografii se tak stále dočítáme pouze toto „A“. Jen málo se věnuje pozornost B, C a dalším. Tímto B a C může být kontext týkající se tzv. dějin mentalit či jakkoli budeme mentální horizonty těch, kdo žili v době raného novověku, nazývat. Dále tímto může být například podrobnější rozbor Bobligovy korespondence, ze které může být možné blíže poznat jeho stanoviska a pokyny. Jistě, tyto prameny mohou dosavadní teze týkající se inkvizitorovy osoby samozřejmě také potvrdit. Nemohu říci, že Boblig nebyl ziskuchtivý a krutý, ale domnívám se, že k takovému jednoznačnému tvrzení toho dosud bylo prostudováno a zveřejněno málo. Jinými slovy, krutý a hrabivý může být pohledem dnešní doby, ale zatím ne skrze řádně analyzované archivní dokumenty v potřebné šíři a kontextu.

Ačkoli výše nebylo rozebráno vše, případně nebyly vždy postiženy veškeré aspekty a některá témata byla spíše neznačena, nebo mapována spíše částečně, věřím a doufám, že se mi snad podařilo seznámit čtenáře se základní strukturou výslechů včetně jejich vlastního obsahu. Zůstává však zde celá řada otázek spojených právě s problematikou severomoravských honů.

Mezi prvními je to otázka po struktuře a obsahu examenů před šumperskou inkviziční komisí. Dá se však předpokládat, že tyto se příliš nelišily. Důvodem je personální spojení obou komisí skrze osobu Jindřicha Františka Bobliga jakožto předsedy, dále pak výpovědi losinských obviněných vůči osobám ze Šumperku, tedy určitá personální provázanost skrze setkávání se čarodějnic a čarodějníků na Petrových kamenech.

Jako další se nabízí otázka týkající se vrcholu pronásledování. S tím pak souvisí dotazy po vhodných ukazatelích takového období. Můžeme v této souvislosti zvažovat například počet popravených. Posloužit by mohly také počty pokládaných otázek. Podívejme se tedy krátce na tyto dvě „hodnoty“.

Co se týká otázek, jejich počet v průběhu procesů kolísal nejčastěji mezi čtyřiceti až cca osmdesáti dotazy. Nejvyšších příček v tomto ohledu dosahovaly již zmiňované výslechy

Hanse Stubenwolla, tedy 84 otázek v roce 1680 či 78 dotazů na Dorotheu Axmanovou roku 1683. Celkově 60 pak v tomtéž roce čelila Rosina Bidermanová (Bidermanin).⁵⁰⁸ Dá se tedy říci, že například v průběhu prvních pěti let trvání procesů byla jejich intenzita, s ohledem na počty otázek, a tedy nepřímo možná i s ohledem na zájem komisařů, nejvyšší? Patrně ne, rozhodně pak ne beze zbytku. Třeba Uršula Klugová (Klugin)⁵⁰⁹ vyslechla ještě v roce 1685 celých 66 dotazů. Ideálním ukazatelem nebudou ani počty obětí. K roku 1680 sice Drahomír Polách zaznamenává 9 poprav losinské větve, přičemž předchozí i následující rok se jednalo vždy o čtyři usmrčené osoby. Můžeme si tak říci, že rok 1680 je vrcholným obdobím? Jistě tomu tak není, 8 poprav zaznamenává totiž též v průběhu 1686. Pro určení nejvyšší intenzity honů, dá-li se vůbec určit, tak bude zapotřebí zvolit jiné, než takto prvoplánové ukazatele. Nicméně v tomto ohledu lze, jak věřím, poměrně přesvědčivě konstatovat, jak bylo ostatně doloženo výše, že po roce 1687 začaly procesy stagnovat.

Bohužel chybí také podrobná analýza ve vztahu k věku popravených osob. Dále je pak možné vytvořit seznamy ve spojení s tím, jaký byl mezi vyslýchanými podíl vdaných, ženatých, vdov a vdovců. Zajímavá by jistě byla i analýza rodinných vazeb obviněných, které sice v některých případech vysvítají přímo z protokolů,⁵¹⁰ zpravidla tomu ale tak není. K tomu bude možné využít matrik uchovaných v opavském archivu včetně jejich digitální podoby. Vyvstane poté z této případné analýzy nějaká *typická čarodějnice*?⁵¹¹

S příbuzenskými vztahy pak souvisí i problematika popravených rodičů nezletilých dětí. Kdo se o tyto děti, a posléze vlastně sirotky, staral v době uvěznění rodičů a následně po jejich popravách? Kdo se ujal například dětí manželů Stubenwollových? Hans Stubenwoll uvedl, že se ženou mají tři děti, z toho dvě byly v době jeho výslechu nezletilé. Vzal si je k sobě nejstarší sourozenec? Další příbuzní? Nebo starost o ně připadla zástupcům vrchnosti? A jak se nakládalo s jejich majetkem? Byl zkonfiskován, nebo po úhradě výdajů za proces připadl zbylý podíl dědicům? A hradili si pobyt ve vězení skutečně nutně sami vězňové? Co když neměli dost prostředků? Jaký vliv měly procesy na majetek zeměpánů? A co obecně na hospodářský vývoj v této severomoravské oblasti?

Dále jsou tu otázky spjaté s činností komise či komisí. Účastnil se například Boblig všech výslechů? Jaká byla komunikace s apelačním soudem? Jak často musel cestovat? Mělo toto

---

⁵⁰⁸ ZA Opava, fond Rodinný archiv Žerotínů, Bludov, karton Z50, XIV. 6., fol. 606–637.

⁵⁰⁹ Tamtéž, karton Z51, XIV. 11., fol. 2204–2242.

⁵¹⁰ Anežka Koppová jako matka Rosiny Bidermanové: „...*der tochter, als von ihrer mutter der alten Agnetka Koppin ...*“ Tamtéž, karton Z50, XIV. 6., fol. 636.

⁵¹¹ K postavě tzv. typische Hexe viz podkapitola 3. 2. 2 Procesy jako platforma pro tažení proti ženám?

vliv na délku pobytu obviněných ve vězení? Jaké úkony činil kat? Co bylo vězněným podáváno k jídlu a v jakém asi množství? Jakou spotřebu měly komise a jak často zasedaly? K zodpovězení alespoň části těchto otázek bude do budoucna jistě možné využít poměrně bohatý a nesmírně zajímavý účetní materiál. Tento, jak věřím, pomůže zodpovědět mnohé otázky spjaté s celkovým charakterem a průběhem procesu, nejen otázky týkající se nákladů na perzekuce jako takové.

V úvahu také přichází již výše předestřené otázky spjaté s jazykovým prostředím. Procesy ve smolných knihách byly zaznamenány česky, jednalo se tak o výslechy prováděné v tomto jazyce. Velkolosinské i šumperské pronásledování ale spadalo do oblastí jazykově německých. Jakou roli tak hrála tato jazyková příslušnost k německým oblastem? A hrála vůbec nějakou roli? Pokud ano, jak je možné, že další případy užití magie, ke kterým jistě v dané oblasti docházelo, neskončily obdobným způsobem?

Všechny právě položené otázky považuji za nesmírně zajímavé a pro budoucí bádání důležité. Cílem této práce byla a je komparace čistě na základě výpovědí zachycených ve smolných knihách a výslechových protokolů, proto zde byl ponechán stranou kontext genderový a sociální i hospodářský. K tomu, abych tento mohla zohlednit, jsem v čase pro přípravu disertační práce neprostudovala dostatek příslušných materiálů. Obávala jsem se tak interpretací neúplných či zkreslených, založených na malém zlomku pramenů. Proto jsem se zaměřila právě na výslechové protokoly, se kterými jsem se seznámila, jak doufám, dostatečně podrobně a zůstala jsem proto zejména u jejich rozboru i obsahové komparace s případy ze smolných knih.

8 Moravské procesy: smolné knihy vs. losinské výslechové protokoly

Rozdíl v přístupu i v mechanismu procesů losinských, a jistě i šumperských, v komparaci s některými dalšími procesy proběhnuvšími na moravském území mezi lety 1500 až 1700 jsou jasně patrné. Co do soudnictví, případy ze smolných knih byly projednávány před městskými soudy, zatímco v Losinách byl ustaven inkviziční tribunál. Před první ze jmenovaných instancí se často rozhodovaly případy jednotlivců, výjimečně pak početnějších skupin osob. Před losinské komisaře ale bylo postaveno na pět desítek osob. Smolné knihy nevypovídají o délce, po kterou měly být jednotlivé případy řešeny, ale nedá se zpravidla předpokládat více než několik týdnů, maximálně měsíců. Čarodějnické severomoravské procesy ovšem pokrývají období téměř dvou desetiletí. Smolné knihy vypovídají o magických praktikách, případně škodlivé magii, ve většině realizované bez přispění démonů, prakticky vždy pak bez paktu s ďáblem. Elementy sdruženého zločinu čarodějnictví naopak plně vysvítají ze stránek výslechových protokolů z produkce losinské inkviziční komise. A v neposlední řadě, smolné knihy podávají nejčastěji svědectví o činnostech, které mohly být a pravděpodobně také byly obviněnými a odsouzenými skutečně realizovány. Nicméně severomoravské hony vykazují i jednání přesahující reálné schopnosti jakéhokoli člověka. Tedy, do jisté míry tak lze popravené ze smolných knih považovat spíše za vinné, zatímco čarodějníky a čarodějnice losinské spíše za nevinné. U všech těchto bodů se nyní krátce zastavím.

Jak na Moravě, tak v Čechách, byly zpravidla případy užití magických praktik, ať již prosperitních či negativních, souzeny před světskými městskými soudy. V těchto zasedali členové městské rady, v rámci zkoumaného období, ještě nejčastěji bez právnického vzdělání. Rozhodovali na základě právní tradice, případně postupně absorbovali některé právní knihy či zákoníky. Nicméně, nedá se předpokládat, že někdo z řad těchto měšťanů byl podrobněji seznámen s diabolickým čarodějnictvím. Z tohoto tedy nepřímou vyplývá skutečnost, kdy nebylo ani možné očekávat, že proces s osobou užívající magické praktiky se transformuje do procesu čarodějnického. Chyběl zde příslušný znalostní základ i vzory z minulosti, tj. právní tradice. Na straně druhé, v jistě ne nijak nezvyklém případě krádeže hostie, byl zřízen zvláštní inkviziční tribunál v čele s mužem, který tyto znalosti měl. Znalosti nejen teoretické, ale i praktické. Nelze jednoduše odpovědět na otázku, proč došlo právě pro tento případ ke zřízení zvláštního tribunálu, zda se jednalo o souhru náhod či určitou praxi. Domnívám se však, že je naopak možné zodpovědět otázku, proč případ ukradené hostie spustil pronásledování nebyvalého obsahu i rozsahu. Není totiž v prvé řadě

důležité, čím perzekuce začaly, důležité je, řečeno dnešní terminologií, Bobligovo know-how. Stejně jako soudci z řad měšťanů konali dle jim známých vzorců, činil stejně tak i předseda losinské komise. Znal diabolické čarodějnictví, v tomto duchu tedy formuloval otázky pro obviněné. A před odpověďmi na tyto dotazy se nakonec, i s ohledem na torturu, nedalo uniknout.

Na padesát žen a mužů se tak po úvodním zapírání nakonec doznalo k čarodějnictví. Zároveň se zdá, že téměř nikdo takové přiznání nepřežil.⁵¹² Vysoký počet obviněných a popravených není srovnatelný s žádným jiným známým procesem na moravském ani na českém území tak, jak bylo geograficky definováno v této práci. Jak již bylo několikrát uvedeno, v rámci konceptu sdruženého zločinu čarodějnictví zajišťuje rozšiřování okruhu obviněných především prvek sabatů, kdy se předpokládá, že se čarodějníci a čarodějnice setkávají tváří v tvář. Mohou se tedy poznat a vypovídat jeden na druhého. Tato noční shromáždění za účasti či za předsednictví ďábla naopak zcela absentují ve výpovědích ze stránek smolných knih. Jistě to ale není jediný důvod, proč jsou počty obětí jednotlivých procesů zpravidla nesrovnatelně nižší. Nebylo patrně obvyklé ani zažité to, aby magické praktiky provozovala kouzelnická nebezpečná sekta. Kouzelníci a kouzelnice jednali mnohem častěji individuálně, vedeni nikoli démony, ale ponejvíce přízemními motivy jako prospívání dobytka nebo z důvodu rozporů se sousedy. Spíše výjimečně šlo o menší skupinu do cca pěti osob, zcela výjimečně, jako ve Velké Bíteši, šlo o více než desítku obviněných. Ani tyto velkobítešské procesy však nebyly vedeny v diabolickém duchu a obviněné ženy byly travičky či vražedkyně daleko spíše než čarodějnice.

Ze zápisů v krevních knihách se bohužel nedá zpravidla vysledovat časový úsek, po který byli obvinění drženi ve vězení ani to, jak dlouho byli vyslýcháni. Jistou výjimku představuje kniha bojkovická. Výše rozebíraná žaloba Kateřiny Kukuškovy na Zuzanu Ouředníčkovou byla podána na začátku července 1635, ortel je pak zaznamenán k 26. září téhož roku, exekuce pouze o den později.⁵¹³ Další z připomínaných případů započal v květnu 1667 a skončil o měsíc později.⁵¹⁴ Obecně se pak exameny a ortely ve smolných knihách vztahují datací k jednomu roku. Dá se tak předpokládat, že obdobné procesy bývaly řešeny v horizontu několika málo týdnů. Naproti tomu obvinění v Losínách podle všeho pobývali

---

⁵¹² Podle Bedřicha Šindeláře byla jedinou propuštěnou osobou, která se zároveň přiznala k čarodějnictví, Zuzana Prosingerová. Podle tohoto autora ji Boblig nechal propustit, protože pila a neměla žádné peníze. ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon*, s. 209.

⁵¹³ *Krevní kniha*, s. 20–28.

⁵¹⁴ Tamtéž, s. 106–119.

ve vězení i dlouhé měsíce. Zda byla důvodem vytíženost komisařů, korespondence s apelačním soudem, nebo šlo dokonce o záměr, může být úkolem pro další bádání.

Zatímco procesy dle smolných knih, byť se týkaly více osob, tak začínaly i končily v řádu týdnů, případně měsíců, severomoravské hony trvaly téměř dvě desetiletí. Komisaři, zdá se, nikam nespěchali. Přitom náklady na takové procesy musely být vysoké. Pokud ale nebyla externí snaha shora po zastavení procesů, nebyl k tomuto kroku ze strany členů komise vlastně důvod. Viníků bylo přece stále dost.

Nebezpeční a organizovaní čarodějníci a čarodějnice totiž létali a jezdili na noční shromáždění, kde tančili, smilnili mezi sebou i s démony a zaslibovali se d'áblu. Hanobili hostie, připravovali masti, působili zlé počasí, škodili dobytku a přeměňovali se ve zvířata. Velkou část těchto démonických prvků, rozhodně pak ne v takovém rozsahu, do té doby procesy vedené na domácím území téměř neznají. Zatímco v případech Velkých Losin, Šumperku a dalších přidružených vesnic se jednalo o čarodějnictví, o delikt elaborovaného démonického čarodějnictví, v případech ze smolných knih se nejčastěji jednalo o kouzelnictví, ať již škodlivé nebo prosperitní. Nicméně o shromážděních, o organizovaných skupinách, o paktech s d'áblem či dokonce sexuálním styku s démony se nedočítáme buď vůbec, nebo zcela výjimečně,⁵¹⁵ spíše jako určitou poznámku či připomínku vyplývající snad z nějaké převzaté informace,⁵¹⁶ než jako v praxi aplikovaný element.

Moravští kouzelníci a kouzelnice se mstili svým sousedům prostřednictvím magie, nebo toužili po tom, aby jim dobytek přinášel vyšší užitek. K této své činnosti využívali různé prachy vsypávané do pití či *zlou vodu* rozlévanou před prahy či po místech, kudy měla procházet vyhlédnutá oběť. Dávali hostie do žlabu zvířatům, vykuřovali domy bylinami. Nicméně jednali tak z pohnutek materiálních, nebo bytostně vlastních lidem, z lásky či ze závisti nebo zloby. Ne však ve většině na základě ponoukání démonů. Pravdou také je, že tyto úkony byly a mohly být danými osobami bez větších problémů skutečně realizovány. Není jistě problém vylít vodu před práh domu nebo si obstarat prach z kostí či dalších přísad. Pokud byl někdo tímto prachem otráven, dá se předpokládat, že pachatel mohl být vrahem, a tedy nebyl zcela nevinný a činy, které mu byly připisovány, nebyly vždy zcela imaginární.

---

⁵¹⁵ Například roku 1751 vypovídal v Rokycanech Ondřej Bláha: „... když mě čert přinesl ty (...) chcanky v uchači pravil mně abych mu dal duši, ja pravil, že jemu ji dam, už je piet let a ja jsem se pich do ruky pravý a dal jsem jemu krve a on vyndal papír na mou ruku a zapsal mně ...“ SOKA Rokycany, *Archiv města Rokycan*, oddělení I., karton 417, sign. B/VI., svazek 239, Vyšetřování Ondřeje Bláhy poddaného královského města Rokycan z Přešína pro čáry a že se čertu za dva zlatý na sedm let zapsal, Articul 19, nefoliováno. Podrobněji k tomuto případu viz KOBRLOVÁ, Zuzana. *Čarodějnické procesy*, s. 114–115.

⁵¹⁶ K tomuto pak viz KOBRLOVÁ, Zuzana. *Sdružený zločin*.

Nelze tedy říci, že všechna obvinění z kouzelnictví byla nesmyslná či zcela smyšlená. Naproti tomu, značná část přiznání čarodějníků a čarodějnic před losinskou inkviziční komisí jistě fyzicky možná nebyla. Obvinění se patrně nestýkali s démony, ani se neklaněli d'áblu. Jistě pak nelétali povětrím ani se neměnili ve zvířata. Nicméně, problém s realitou jejich skutků je tak především problémem dneška, nikoli raného novověku, jakkoli se nám to může zdát kruté a nepochopitelné. Ženy i muži popravení v losinských procesech zemřeli jako nevinní, podle toho, jak to dnes můžeme nejspíše vnímat my, ale jako vinní tak, jak to vnímala tehdejší společnost.

Mezi procesy ze stránek smolných knih, které byly zpravidla kouzelnické, a které byly, po mém soudu spíše vlastní jak moravskému, tak českému prostředí, a mezi perzekucemi losinskými a šumperskými je vidět celá řada rozdílů jak kvalitativních, tak kvantitativních. Pokud je mi v současnosti známo, jiný čarodějnický proces se na domácím území tak, jak je ohraničeno dnes, neodehrál. Šlo podle všeho o výjimku, o import ze slezského prostředí, přičemž nositelem této informace byl z největší části Jindřich František Boblig.

9 Závěr

Čarodějnické a kouzelnické procesy byly a v některých případech stále jsou tématem do určité míry opředeným mýty a zároveň zatíženým stereotypy. Přetrvávají například představy o výrazném spojení tohoto fenoménu s církví, respektive církvemi, dále pak teze o krutosti soudců, jejich hrabivosti a excesivním užívání tortury, zejména pak v případech žen jakožto kouzelnic a čarodějnic. V historiografii se také v některých případech dočítáme o nesmyslnosti perzekucí a dokonce jejich iracionalitě. Nejen na tyto interpretace či hodnocení procesů jsem se snažila reagovat zejména v první, historiografické části práce. V tomto ohledu jsem čerpala z novější zahraniční literatury, zejména pak jazykově německé a anglické. Cílem pro mne bylo nejen zpracování přehledu důležitých a podnětných monografií a studií, ale především základní informování o závažných výsledcích i nových trendech v bádání o této dějinné problematice, o expanzi s tímto spojených nových témat i kooperaci historie s dalšími obory jako psychologie či dějiny umění. Tuto první historiografickou část pak uzavírají čtyři tematické okruhy: pronásledování jako perzekuce žen, tortura jako předpoklad pro čarodějnické procesy, hony na čarodějnice jako nástroj elit a obohacování se na procesech. Všechna tato témata jsou podrobněji rozebírána a jsou zároveň ukázány limity těchto generalizací.

V práci dále nebyl vynechán příslušný kontext v podobě objevení se sdruženého zločinu čarodějnictví, tedy jeho stručná geneze a následně vývoj v přístupu k magii v českých zemích, zejména s ohledem na právní knihy a zákoníky. Hlavní část práce pak tvoří příklady na našem území užívaných magických praktik a rozbor tří smolných knih moravské provenience. Z těchto byly vybrány případy kouzelnictví a popsány i analyzovány tak, aby byla možná jejich následná strukturní i obsahová komparace s procesy čarodějnickými, vedenými v prostoru severní Moravy ve druhé polovině 17. století. V tomto případě jsem vycházela především z losinských protokolů vzešlých z činnosti losinské inkviziční komise. Využita tak byla jak metoda komparativní, tak metoda sondy, kdy bylo zkoumáno několik protokolů z různých let v rámci trvání celého severomoravského pronásledování.

Hlavní výchozí tezí práce byla předpokládaná kvalitativní i kvantitativní odlišnost severomoravských losinských a šumperských procesů od případů magie zachycených ve smolných knihách moravské provenience. Tento předpoklad se podařilo v této disertační práci potvrdit. Nelze tedy směšovat čarodějnické a kouzelnické procesy. Zároveň bylo v tomto kontextu možné velmi podrobně zmapovat rozdíl mezi deliktem kouzelnictví a deliktem elaborovaného čarodějnictví. Přičemž se dá jistě říci, že „volba“ charakteru

zločinu mohla mít zásadní vliv na počty obviněných i popravených osob, a taktéž na dobu trvání procesu. Ve věci odlišnosti mezi čarodějnickými a kouzelnickými procesy se dále podařilo upozornit na skutečnost, že čarodějnické procesy se před městskými soudy moravských měst a městeček vlastně neodehrávaly. Šlo vždy o případy, které lze označit nanejvýš za kouzelnictví, nikoli ale za čarodějnictví. O tomto fenoménu, tedy o diabolickém čarodějnictví, můžeme pro domácí území hovořit pouze v souvislosti s Velkými Losinami a Šumperkem.

V rámci této komparace byl rozebírán také aspekt související s posuzováním míry závažnosti užívání magie v raném novověku. Z citovaných procesů ze smolných knih vyplývá, že ne vždy bylo provozování magických praktik hodnoceno jako a priori negativní či dokonce nebezpečné chování, které bylo žádoucí trestat, nejlépe pak smrtí na hranici. Naopak, výše jsme se seznámili i s případy, jenž skončily propuštěním obviněné osoby a to i bez aplikace práva útrpného.

Tímto se tak nepřímě vracím k modifikaci některých interpretací vztahujících se k zaslepenosti raně novověké justice. Tato rozhodně nebyla ve všech případech natolik tmářská či krutá, jak se v případech kouzelnictví či čarodějnictví někdy předesílá. Zároveň jsem se snažila poukázat na to, že na veskrze jednorozměrné a zpravidla též ahistorické odsudky perzekucí jako nesmyslných či dokonce hloupých a založených na pověře nelze v rámci odborné historiografie přistoupit.

Věřím, a tímto si též dovoluji práci uzavřít, že je stále nejen možné, ale přímo nutné se zlepšovat, že žádný závěr nemusí být zcela správný, natož pak trvalý. Každý výslechový protokol, každá přečtená kniha či studie věnovaná této problematice může posunout výzkum o trochu dál. Zároveň mi čarodějnické a kouzelnické procesy připomínají, že k historii je zapotřebí přistupovat citlivě, s pokorou a s respektem.

10 Seznam zkratek

ČMM: Časopis matice moravské

ČsČH: Československý časopis historický

ĐaS: Dějiny a současnost

DP: Duchovní pastýř

FF UPOL: Filozofická fakulta Univerzity Olomouc

FHB: Folia Historica Bohemica

LF: Listy filologické

MaN: Magie a náboženství

MZA: Moravský zemský archiv

NA: Národní archiv

SK VB: Smolná kniha Velké Bíteše

SOkA: Státní okresní archiv

SPFFBU: Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity

SV: Severní Morava

ÚČD FF UK: Ústav českých dějin, filozofická fakulta Univerzity Karlovy

VVM: Vlastivědný věstník moravský

VZ: Vlastivědné zajímavosti

ZA: Zemský archiv

ZM: Západní Morava

11 Prameny

11. 1 Archivní

MZA Brno, fond G 10, Sbíрка rukopisů MZA, inv. č. 525, Různá zařikání, čáry a pověrečné praktiky.

MZA Brno, fond G 12, Cerroniho sbírka, kniha 101 II., Černé knihy práva loveckého na hradě Buchlově.

NA Praha, fond Stará manipulace, inv. č. 3009, sign. R 109/18/sv. 2.

SOkA Rokycany, fond Archiv města Rokycan, I. oddělení, karton 417, sign. B/VI., sv. 239, Vyšetřování Ondřeje Bláhy, poddaného královského města Rokycan z Přešína pro čáry a že se čertu za dva zlatý na sedm let zapsal.

SOkA Šumperk, fond Archiv města Šumperk, inv. č. 1114, karton 170.

SOkA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, fond Archiv města Velké Bíteše, sign. Ea5, Smolná kniha – výpovědi při právu útrpném mučených 1556–1615.

ZA Opava, fond Rodinný archiv Žerotínů, Bludov, kartony Z49–Z56.

11. 2 Vydané a tištěné

Archiv český čili staré písemné památky české i moravské sebrané z archivů domácích i cizích, díl XIV., Praha, 1895.

Codex juris bohemicus, Hermenegild Jireček, Josef Jireček (edd.), Tomi IV, Pars III., Praha, 1880.

Codex juris bohemicus, Tomi II, Pars II., Hermenegild Jireček (ed.), Praha, 1870.

Constitutio criminalis Theresiana, aneb římské císařské v Uhřích a Čechách královské apoštolské milosti Marie Terezie, vytištěný u Jána Tomáše urozeného z Trattern, 1769.

Černé knihy práva loveckého na hradě Buchlově, Antonín Verbík (ed.), Brno, 1976.

Jeho Milosti římského císaře uherského a českého krále ... Josefa I. ... Nové právo útrpné a hrdelní pro království České, anno 1708, nákladem kupce z Bielenberka.

Krevní kniha městečka Bojkovic, Antonín Verbík (ed.), Uherské Hradiště, 1971.

Malleus Maleficarum, překl. Jitka Lenková z Lyonského vydání Kladiva z roku 1699, Praha, 2000.

Pavel Kristián z Koldína, *Práva městská království českého a markrabství moravského – spolu s krátkou jich summou*, Josef Jireček (ed.), Praha, 1896.

Právní kniha města Brna z poloviny 14. století, Miroslav Flodr (ed.), Brno, 1993.

Smolná kniha městečka Divišova z let 1617–1751, Jaroslav Pánek (ed.), Praha, 1977.

Smolná kniha velkobítešská 1556–1636, Antonín Verbík, Ivan Štarha (ed.), Brno, 1973.

Viktorin Kornelius ze Všehrd, *Knihy dewatery o práwiech, súdiech i o diskách země české*, Staročeská Bibliotéka, Praha, 1841.

Vladislavské zřízení zemské a navazující prameny – Svatováclavská smlouva a Zřízení o ručnicích, Petr Kreuz, Ivan Martinovský (edd.), Praha, 2007.

12 Zdroje dostupné online

RUMMEL, Walter. *'Weise Frauen' als Opfer der frühneuzeitlichen Hexenverfolgungen*, dostupné na:

http://www.historicum.net/themen/hexenforschung/lexikon/sachbegriffe/art/Weise_Frauen_al/html/artikel/1672/ca/70e72a35fc4f6165c2892ce842ce90ab/, zobrazeno 28. 12. 2018.

OPITZ-BELAKHAL, Claudia *Frauen- und geschlechtergeschichtliche Perspektiven der Hexenforschung*, dostupné na:

<https://www.historicum.net/de/themen/hexenforschung/lexikon/sachbegriffe/artikel/frauen-und-ges/>, zobrazeno 28. 12. 2018.

13 Literatura

ADAMOVIČ, Karolína. *Apelační soud v českém království v letech 1548–1651*, in: *Collectanea Opusculorum, Pocta akademiku Václavu Vaněčkovi k 70. narozeninám*, Praha, 1975, s. 101–112.

ADAMOVIČ, Karolína. SOUKUP, Ladislav. *Prameny k dějinám práva v českých zemích*, Plzeň, 2010.

AHREND-SCHULTE, Ingrid. *Die Zauberschen und ihr Trommelschlager. Geschlechtsspezifische Zuschreibungsmuster in lippische Hexenprozessen*, in: *Geschlecht, Magie und Hexenverfolgung*, Ahrendt-Schulte Ingrid, Dieter R. Bauer, Sönke Lorenz, Jürgen M. Schmidt (edd.), *Hexenforschung* 7, Bielefeld, 2002, s. 123–131.

AHREND-SCHULTER, Ingrid. *Weise Frauen – böse Weiber. Die Geschichte der Hexen in der Frühen Neuzeit*, Freiburg – Wien, 1994.

AHRENDT-SCHULTE, Ingrid. *Hexenprozesse als Spiegel von Alltagskonflikten*, in: *Hexenverfolgung - Beiträge zur Forchung, unter besonderer Berücksichtigung des südwestdeutschen Raumes*, Dieter R Bauer, Sönke Lorenz (edd.), Würzburg, 1995, Sönke Lorenz, Dieter R. Bauer (edd.), Würzburg, 1995, s. 347–358.

APPS, Lara. GOW, Andrey. *Male Witches in Early Modern Europe*, Vancouver, 2003.

BACHTIN, Michail Michajlovič. *François Rabelais a lidová kultura středověku a renesance*, Praha, 2007.

BEHRINGER, Wolfgang. „*Germania, matka tolika čarodějnic*“, *uprostřed perzekucí*, in: *Magie a čarodějnictví v Evropě od středověku po současnost*, Robert Muchembled (ed.), Praha, 1997, s. 51–84.

BEHRINGER, Wolfgang. *Geschichte der Hexenforschung*, in: *Wider alle Hexerei und Teufelswerk*, Sönke Lorenz, Jürgen Michael Schmidt (edd.), Ostfildern, 2004, s. 485–668.

BEHRINGER, Wolfgang. *Hexen. Glaube, Verfolgung, Vermarktung*, München, 2009.

BEHRINGER, Wolfgang. *Hexenprozess und Modernisierung*, in: *Hexenprozess und Staatsbildung*, Johannes Dillinger, Jürgen Michael Schmidt, Dieter R. Bauer (edd.), *Hexenforschung* 12, Bielefeld, 2008, s. 319–335.

BEHRINGER, Wolfgang. *Hexenverfolgung in Bayern. Volksmagie, Glaubenseifer und Staatsräson in der Frühen Neuzeit*, München, 1987.

BEHRINGER, Wolfgang. *Kulturní dějiny klimatu. Od doby ledové po globální oteplování*, Praha-Litomyšl, 2010.

- BEHRINGER, Wolfgang. *Socialgeschichte und Hexenverfolgung, Überlegungen auf der Grundlage einer quantifizierenden Regionalstudie*, in: *Hexenverfolgung - Beiträge zur Forschung*, unter besonderer Berücksichtigung des südwestdeutschen Raumes, Dieter R. Bauer, Sönke Lorenz (edd.), Würzburg, 1995, s. 321–345.
- BEHRINGER, Wolfgang. *Weather, Hunger and Fear. Origins of the European Witch-Hunts in Climate, Society and Mentality*, in: *Magic and Witchcraft: critical concepts in historical studies 1. Western Antiquity to the Early Modern Witchhunts*, Michael David Bailey (ed.), London, 2014, s. 215–240.
- BEHRINGER, Wolfgang. *Witches and Witch-Hunts. A Global History*, Cambridge – Malden, 2004. Tato kniha vyšla také v českém, byť ne zcela optimálním, překladu. TÝŽ. *Čarodějnictví. Globální historie*, Praha, 2016.
- BENDER-WITTMANN, Uschi. *Gender in Hexenforschung*, in: *Geschlecht, Magie und Hexenverfolgung*, Ingrid Ahrendt-Schulte, Sönke Lorenz, Dieter R. Bauer, Jürgen Michael Schmidt (edd.), *Hexenforschung 7*, Bielefeld, 2002, s. 13–37.
- BENDER-WITTMANN, Uschi. *There and Back Again, Zum Verhältnis von Ergebnis, Fragestellung und diskursivem Rahmen an Beispiel der Lemgoer Hexenjagden*, in: *Hexenverfolgung und Regionalgeschichte*, Gisela Wilbertz, Gerd Schwerhoff, Jürgen Scheffler (edd.), *Studien zur Regionalgeschichte 4*, Bielefeld, 1994, s. 71–81.
- BETHENCOURT, Francisco, *The Inquisition. A Global History 1487–1834*, Cambridge, 2009.
- BEZDĚČKA, Josef. *Proces s čarodějnicí Magdalenou Spurnou*, in: *Z dob prvních letů na koštěti*, Josef Bezděčka, Jan Bombera, Rudolf Zuber (edd.), Moravský Beroun, 2000, s. 56–69.
- BRIGGS, Robin. „*Many reasons why.*“ *Witchcraft and the Problem of Multiple Explanation*, in: *Witchcraft in Early Modern Europe*, Jonathan Barry, Marianne Hester, Gareth Roberts (edd.), Cambridge, 1996, s. 49–63.
- BURKE, Peter. *Lidová kultura v raně novověké Evropě*, Praha, 2005.
- CLARK, Stuart. *Thinking with Demons. The Idea of Witchcraft in Early Modern Europe*, Oxford, 1997.
- ČERNÁ, Naděžda. *Magie v lidových zvycích na Mělnicku a okolí*, in: MaN, Ludmila Tarcalová (ed.), Uherské Hradiště, 1997, s. 155–159.
- ČERNUŠÁK, Tomáš. NĚMEC, Damián. PROKOP, Augustin. *Historie dominikánů v českých zemích*, Praha, 2001.

- ČÍŽEK, Jan. *Hrdelní soudnictví města Náchoda v 16. století*, in: *Stopami dějin Náchodska 4*, Náchod, 1998, s. 9–52.
- Das Ende der Hexenverfolgung*, Dieter, R. Bauer, Sönke Lorenz (edd.), *Hexenforschung* 1, Stuttgart, 1995.
- DECKER, Rainer. *Die Päpste und die Hexen. Aus den geheimen Akten der Inquisition*, Darmstadt, 2013.
- DECKER, Rainer. *Hexenjagd in Deutschland*, Darmstadt, 2006.
- DELUMEAU, Jean. *Strach na západě ve 14. – 18. století. Obležená obec*, díl I., Praha, 1997.
- DELUMEAU, Jean. *Strach na západě ve 14. – 18. století. Obležená obec*, díl II., Praha, 1999.
- DIENST, Heide. *Hexenprozesse in österreichischen Ländern. Eine Einführung*, in: *Hexenforschung aus österreichischen Ländern*, Heide Dienst (ed.), Wien, 2009, s. 7–15.
- DILLINGER, Johannes. *Böse Leute. Hexenverfolgungen in Schwäbisch-Österreich und Kurtier im Vergleich*, *Trierer Hexenprozesse* 5, Trier, 1999.
- DILLINGER, Johannes. *Hexerei und entstehende Staatlichkeit, Ein Überblick und Anregungen*, in: *Hexenprozess und Staatsbildung*, Johannes Dillinger, Jürgen Michael Schmidt, Dieter R. Bauer (edd.), *Hexenforschung* 12, Bielefeld, 2008, s. 1–14.
- DILLINGER, Johannes. *Kinder im Hexenprozess. Magie und Kindheit in der Frühen Neuzeit*, Stuttgart, 2013.
- DÜLMEN, van Richard. *Bezectní lidé. O katech, děvkách a mlynářích*, Praha, 2003.
- DÜLMEN, van Richard. *Divadlo hrůzy. Soudní praxe a trestní rituály v raném novověku*, Praha, 2001.
- DÜLMEN, van Richard. *Kultura a každodenní život v raném novověku. 16. – 18. století*, díl III., *Náboženství, magie, osvícenství*, Praha, 2006.
- Encyclopedia of Witchcraft, the western Tradition*, Richard M. Golden (ed.), vol. 1 A-D, vol. 2 E-J, vol. 3 K-P, vol. 4 Q-Z, Santa Barbara, 2006.
- EVANS, R. J. W. *Vznik Habsburské monarchie 1550–1700*, Praha, 2003.
- EVANS-PRITCHARD, Edgar. *Witchcraft, Oracles and Magic among the Azande*, Oxford, 1937.
- FRANCEK, Jindřich. *Čarodějnické příběhy*, Praha, 2005.
- FRANCEK, Jindřich. *Hrdelní soudnictví v Čechách v 16. – 18. století*, in: *Česká města v 16. – 18. století*, Jaroslav Pánek (ed.), Praha, 1991, s. 41–61.
- FRANCEK, Jindřich. *Katovské řemeslo v českých zemích*, Hradec Králové, 2007.
- FRANCEK, Jindřich. *Mistři ostrého meče*, Pardubice, 1995.

- FRANCEK, Jindřich. *Zločin a trest v českých dějinách*, Praha, 2007.
- FRANCEK, Jindřich. *Zločin a trest ve Dvoře Králové nad Labem*, Trutnov, 2010.
- FRANZEN, August. *Malé dějiny církve*, Kostelní Vydří, 2006.
- FRAZER, James George. *Zlatá ratolest*, Praha, 2012.
- FREYTAG, Nils. *Auf dem Scheiterhaufen der Moderne. Hexengeschichtsschreibung im 19. Jahrhundert*, in: *Realität und Mythos. Hexenverfolgung und Rezeptionsgeschichte*, Katrin Moeller, Burghart Schmidt (edd.), Hamburg, 2003, s. 150–162.
- GESCHIERE, Peter. *Modernity of Witchcraft, Politics and the Occult in Postcolonial Africa*, Virginia, 1997.
- GINZBURG, Carlo. *Benandanti. Čarodějnictví a venkovské kultury v 16. a 17. století*, Praha, 2002.
- GINZBURG, Carlo. *Noční příběh. Sabat čarodějnic*, Praha, 2003.
- GRAUS, František. *Hon na čarodějnice*, in: *ČsČH*, roč. 17, 1969, s. 190–195.
- HAMERNING, Dieter. *Dämonologie und Anthropologie der christlichen Hexe*, in: *Hexenverfolgung - Beiträge zur Forchung, unter besonderer Berücksichtigung des südwestdeutschen Raumes*, Sönke Lorenz, Dieter R. Bauer (edd.), Würzburg, 1995, s. 45–63.
- HANSEN, Joseph. *Quellen und Untersuchungen zur Geschichte des Hexenwahns und der Hexenverfolgung im Mittelalter*, Bonn, 1901.
- HANSEN, Joseph. *Zauberwahn, Inquisition und Hexenprozeß im Mittelalter und die Entstehung der green Hexenverfolgung*, München, 1900.
- HARAŠTOVÁ, Zuzana. *Historiografie čarodějnických procesů v českých zemích*, bakalářská práce, FF UPOL, Olomouc, 2008.
- HARAŠTOVÁ, Zuzana. *Nad severomoravskými procesy s čarodějnicemi*, diplomová práce, FF UPOL, Olomouc, 2011.
- HEPPE, Heinrich. *Soldan's Geschichte der Hexenprozesse*, Stuttgart, 1880.
- HEUSER, Petr Arnold. *Die kurkölnischen Hexenprozesse des 16. und 17. Jahrhunderts in geschlechtergeschichtlichen Perspektive*, in: *Geschlecht, Magie und Hexenverfolgung*, Ahrendt-Schulte Ingrid, Dieter R. Bauer, Sönke Lorenz, Jürgen M. Schmidt (edd.), *Hexenforschung* 7, Bielefeld, 2002, s. 133–174.
- Hexenglauben im modernen Afrika, Hexen, Hexenverfolgung und magische Vorstellungswelten*, Burghart Schmidt, Rolf Schulte (edd.), Hamburg, 2007.
- Hexenverfolgung und Herrschaftspraxis*, in: *Trierer Hexenprozesse*, Rita Votlmer (ed.), *Quellen und Darstellungen* 7, Trier, 2005.

- Hexenwelt. Magie und Imagination vom 16. – 20. Jahrhundert*, Richard van Dülmen (ed.), Frankfurt am Main, 1987.
- Himmels Hexenkartothek. Das Interesse des Nationalsozialismus an der Hexenverfolgung*, Dieter R. Bauer, Sönke Lorenz, Jürgen Michael Schmidt, Wolfgang Behringer (edd.), Hexenforschung 4, Bielefeld, 1999.
- HORNA, Richard. *Marie Terezie a procesy s čarodějnicemi*, Bratislava, 1936.
- HORNA, Richard. *Monsterproces s čarodějnicemi v Šamoríně koncem XVII. století*, Bratislava, 1934.
- HORNA, Richard. *Příspěvky k dějinám procesů s čarodějnicemi v západním Slovensku. Dva procesy s čarodějnicemi v Bratislavě na začátku XVII. století*, Bratislava, 1928.
- HRAŠE, J. K. *Dějiny Náchoda*, díl první – od nejstarších dob až do bitvy na Bílé hoře, Náchod, 1895.
- Kinderhexen – Kinderbanden – Hexenkinder*, Wolfgang Behringer, Claudia Opitz-Belakhal (edd.), Hexenforschung 15, Bielefeld, 2015.
- KLABOUC, Jiří. *Staré české soudnictví – jak se dříve soudívalo*, Praha, 1967.
- KLANICZAY, Gábor. *Heilige, Hexen, Vampire*, Berlin, 1991.
- KOBRLOVÁ, Zuzana. *Čarodějnické procesy – iluze českých dějin?*, diplomová práce, ÚČD FF UK, Praha, 2013.
- KOBRLOVÁ, Zuzana. *Nevyužitá příležitost. K absenci předpokladů rozpoutání honu na čarodějnice v hrdelním právu města Solnice. Podmínky procesů a proč k nim nedošlo*, bakalářská práce, ÚČD FF UK, Praha, 2011.
- KOBRLOVÁ, Zuzana. *Sdružený zločin čarodějnictví a české země*, in: *Paginae historiae* 23/1, Praha, 2015, s. 104–135.
- KOČÍ, Josef. *Čarodějnické procesy v době temna*, in: *ĎaS*, č. 3, 1960, s. 38–41.
- KOČÍ, Josef. *Čarodějnické procesy. Z dějin inkvizice a čarodějnických procesů v českých zemích v 16. – 18. století*, Praha, 1973.
- KREUZ, Petr. *Čarodějnické procesy na nymbursku na počátku 17. století*, in: *Právněhistorické studie*, 34, 1997, s. 127–161.
- KREUZ, Petr. *Der Einfluss des Rechtssystems und der Gerichtsorganisation auf Entwicklung, Dynamik und Formen der Hexenprozesse in den Böhmisches Ländern*, in: *Hexenforschung aus den österreichischen Ländern*, Heide Dienst (ed.), *Österreichische Hexenforschung* 1, Wien, 2009, s. 231–260.
- KREUZ, Petr. *Dva překlady Kladiva na čarodějnice*, in: *LF*, 125, č. 1-2, 2002, s. 139–149.

- KREUZ, Petr. *Himmlerova „čarodějnická kartotéka“ a české země*, Kulturní dějiny, č. 2, 2002, s. 102–104.
- KREUZ, Petr. *K charakteristice procesního projednávání trestních případů v českých městech doby předbělohorské*, in: Hrdelní soudnictví v českých zemích, Jindřich Francek (ed.), Pardubice, 1996, s. 71–87.
- KREUZ, Petr. *Poprava jako divadlo práva?*, in: Opera Historica 8 – Slavnosti a zábavy na dvorech a v rezidenčních městech raného novověku, Václav Bůžek, Pavel Král (edd.), České Budějovice, 2000, s. 421–457.
- KREUZ, Petr. *Poznámky k problematice pramenné základny ke studiu dějin kouzelnických a čarodějnických procesů v českých zemích v pozdním středověku a raném novověku*, in: FHB 25, č. 1, Praha, 2010, 93–113.
- KREUZ, Petr. *Vyvolávání d'ábla v jezuitské škole na Malé Straně roku 1644. Dětský čarodějnický proces?*, in: Olga Fejtová, Václav Ledvinka, Jiří Pešek (edd.), Děti ve velkoměstech od středověku až na práh industriální doby, Praha, 2012, s. 371–394.
- KRIŠTOFOVÁ, Tereza. *Čarodějnické procesy na severní Moravě v letech 1678–1696*, diplomová práce, ÚČD FF UK, Praha 2013.
- LABOUVIE, Eva. *Hexenfroschung als Regionalgeschichte. Probleme, Grenzen und neue Perspektiven*, in: Hexenverfolgung und Regionalgeschichte, Jurgen Scheffler, Gerd Schwerhoff, Gisela Wilbertz (edd.), Studien zur Regionalgeschichte 4, Bielefeld, 2004, s. 45–60.
- LABOUVIE, Eva. *Männer im Hexenprozesse. Zur Sozialanthropologie eines „männlichen“ Verständnisses von Hexerei*, in: Geschichte und Gesellschaft 16, 1, 1990, s. 56–70.
- LABOUVIE, Eva. *Perspektivenwechsel, Magische Domänen von Frauen und Männern in Volksmagie und Hexerei aus der Sicht der Geschlechtergeschichte*, in: Geschlecht, Magie und Hexenverfolgung, Sönke Lorenz, Ingrid Ahrend-Schlute, Dieter R. Bauer, Jürgen Michael Schmidt (edd.), Hexenforschung 7, Bielefeld, 2002, s. 39–56.
- LABOUVIE, Eva. *Zauberei und Hexenwerk. Ländlichen Hexenglaube in der frühen Neuzeit*, Frankfurt am Main, 1993.
- LAMBRECHT, Karen. *Hexenverfolgung und Zaubereiprozesse in den schlesischen Territorien*, Kolín nad Rýnem, 1995.
- LAMBRECHT, Karen. *Tabu und Tod, Männer als Opfer frühneuzeitlicher Verfolgungswellen*, in: Geschlecht, Magie und Hexenverfolgung, Sönke Lorenz, Ingrid Ahrend-Schlute, Dieter R. Bauer, Jürgen Michael Schmidt (edd.), Hexenforschung 7, Bielefeld, 2002, s. 193–208.

- LARNER, Christina. *Crimen exceptum? The Crime of Witchcraft in Europe*, in: *Witch-Hunting in Early Modern Europe*, Brian P. Levack (ed.), General Studies, Vol. 3, New York – London, 1992, s. 79–106.
- LARNER, Christina. *Enemies of God. The Witch-hunt in Scotland*, London, 1981.
- LECOUTEUX, Claude. *Hexe und Hexerei als Sammelbegriff*, in: *Hexenverfolgung – Beiträge zur Forschung, unter besonderer Berücksichtigung des südwestdeutschen Raumes*, Sönke Lorenz, Dieter R. Bauer (edd.), Würzburg, 1995, s. 31–44.
- LEHMANN, Hartmut. *Hintergrund und Ursachen des Höhepunktes des europäischen Hexenverfolgung in den Jahrzehnten um 1600*, in: *Hexenverfolgung – Beiträge zur Forschung, unter besonderer Berücksichtigung des südwestdeutschen Raumes*, Sönke Lorenz, Dieter R. Bauer (edd.), Würzburg, 1995, s. 359–373.
- LE ROY LADURIE, Emmanuel. *Montaillou, Okcitánská vesnice v letech 1294–1324*, Praha, 2005.
- LEVACK, Brian, P. *State-building and Witch Hunting in Early Modern Europe*, in: *Witchcraft in Early Modern Europe*, Jonathan Barry, Marianne Hester, Gareth Roberts (edd.), Cambridge, 1998, s. 96–115.
- LEVACK, Brian. P. *The Witch-Hunt in Early Modern Europe*, London, 1987.
- MACEK, Josef. *Jagellonský věk v českých zemích*, díl 3–4, Praha, 2002.
- MACFARLANE, Alan D. J. *Witchcraft in Tudor and Stuart England. A regional and Comparative Study*, London, 1970.
- Magie a čarodějnictví v Evropě od středověku po současnost*, Muchembled Robert (ed.), Praha, 1997.
- MALÝ, Karel a kolektiv. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, Praha, 2010.
- MALÝ, Karel. *České právo v minulosti*, Praha, 1995.
- MALÝ, Karel. *O smolných knihách a právu útrpném*, in: *ĎaS*, č. 7, 1961.
- MALÝ, Karel. *Trestní právo v Čechách v 15. – 17. století*, Praha, 1984.
- MATOUŠ, Václav. *Ortel podle práva, výsadní hrdelní právo města Dobrušky pro všechna města a vesnice bývalého panství opočenského a smiřického v letech 1364–1765*, Dobruška, 1997.
- MEDEK, Václav. „Čarodějnický děkan“ *Kryštof Alois Lautner*, in: *SM*, 13, 1996, s. 9–18.
- MEDEK, Václav. *Cesta české a moravské církve staletími*, Praha, 1982.

- MEDEK, Václav. *Čarodějnické procesy a upálení Kryštofa Aloise Lautnera v Mohelnici*, in: DP, 1962, s. 128–130.
- MIDELFORT, Eric H. C. *Witch-Hunting in South-Western Germany 1582–1684, Social and Intellectual Foundations*, Stanford–Calif, 1972.
- MIDELFORT, Eric. H. C. *Alte Fragen und neue Methoden in der Geschichte des Hexenwahns*, in: *Hexenverfolgung – Beiträge zur Forschung, unter besonderer Berücksichtigung des südwestdeutschen Raumes*, Dieter R. Bauer, Sönke Lorenz (edd.), Würzburg, 1995, s. 13–30.
- MIDELFORT, Eric. H. C. *The Renaissance of Witchcraft Research*, in: *Journal of the History of Behavioural Sciences* 13, 1977, s. 294–297.
- MIDELFORT, Erik. *Geschichte der abendländischen Hexenverfolgung*, in: *Wider alle Hexerei und Teufelswerk*, Sönke Lorenz, Jürgen Michael Schmidt (edd.), Ostfildern, 2004, s. 105–118.
- MOELLER, Katrin. *Das Willkür über Recht ginge, Hexenverfolgung in Mecklenburg im 16. und 17. Jahrhundert* (Hexenforschung 10), Bielefeld, 2007.
- MOLNÁR, Amedeo. *Protivaldenská polemika na úsvitu 16. století*, in: *Historická Olomouc a její současné problémy III*, Olomouc, 1980, s. 153–174.
- MUCHEMBLED, Robert. *Dějiny d'ábla*, Praha, 2008.
- MÜLLEDER, Gerald. *Hexenpolitik und Hexenverfolgung im Land Salzburg*, in: *Hexenforschung aus österreichischen Ländern*, Heide Dienst (ed.), Wien, 2009, s. 261–270.
- MÜLLEDER, Gerald. *Zwischen Justiz und Teufel. Die Salzburger Zauberer-Jackl-Prozesse (1675–1679) und ihre Opfer*, Heide Dienst (ed.), Österreichische Hexenforschung 2, Berlin, 2009.
- MŽYKOVÁ, Marie. *Cesty Serényiů: z obrazárny šlechtického rodu*, Praha, 2010.
- NĚMEC, Igor. *Česká slova někdejší magické terminologie*, in: LF, roč. 103, Praha, 1980, s. 31–39.
- NEUBAUEROVÁ, Michaela. POLÁCH, Drahomír. *Zpráva o nevíře. O historii čarodějnických procesů Slezska a severozápadní Moravy*, Šumperk, 2010.
- OBERPFALCER, František. *Vyznání na mučidlech – texty ze starých knih černých, jinak smolných*, 1937.
- PETRÁŇOVÁ, Lydia. *Doklady praktik lidové magie ve smolných knihách*, in: MaN, Ludmila Tarcalová (ed.), Uherské Hradiště, 1997, s. 49–55.

- PÓCS, Éva. *Between the Living and the Dead. A perspective on Witches and Seers in the Early Modern Age*, Budapest, 1999.
- POHL, Herbert. *Zauberglaube und Hexenangst im Kurfürstentum Mainz. Ein Beitrag zur Hexenfrage im 16. und beginnenden 17. Jahrhundert*, Hexenforschung 3, Stuttgart, 1998.
- PROFANTOVÁ, Zuzana. *O magickéj síle slova*, in: MaN, Ludmila Tarcalová (ed.), Uherské Hradiště, 1997, s. 175–178.
- PRUCEK, Josef. *Pasecký rukopis o upálení Kryštofa Aloise Lautnera*, in: Okresní archiv v Olomouci, 1986, s. 211–221.
- RABANSER, Hansjörg. *Hexen- und Zaubereiverfolgung in Tirol: Neue Forschungsergebnis*, in: Hexenforschung aus österreichischen Ländern, Heide Dienst (ed.), Österreichische Hexenforschung 1, Wien, 2009, s. 77–105.
- ROJČÍKOVÁ, Kamila. *Magické praktiky velkobítešských čarodějnic*, in: ZM, roč. IV., 2000, s. 149–154.
- ROJČÍKOVÁ, Marie. *Čarodějnické procesy na Moravě do roku 1648*, in: ČMM, 120, 2001, s. 187–201.
- ROPER, Lyndal. *Hexenwahn. Geschichte einer Verfolgung*, München, 2007.
- ROPER, Lyndal. *Oidipus and the Devil. Witchcraft, Sexuality and Religion in Early Modern Europe*, London, 1995.
- ROWLANDS, Alison. *Witchcraft and Gender in Early Modern Europe*, in: Witchcraft in Early Modern Europe and Colonial America, Brian P. Levack (ed.), Oxford, 2013, s. 450–453.
- RUMMEL, Walter. VOLTMER, Rita. *Hexen und Hexenverfolgung in der frühen Neuzeit*, Darmstadt, 2008.
- SAUTER, Marianne. *Hexenprozess und Folter. Die strafrechtliche Spruchpraxis der Juristenfakultät Tübingen im 17. und beginnenden 18. Jahrhundert*, in: Hexenforschung 13, Bielefeld, 2010.
- Seznam pověr a zvyklostí pohanských z VIII. věku*, Čeněk Zibrt (ed.), Praha, 1995.
- SCHORMANN, Gerhard. *Der Krieg gegen die Hexen. Das Ausrottungsprogramm des Kurfürsten von Köln*, Göttingen, 1991.
- SCHORMANN, Gerhard. *Hexenprozesse in Deutschland*, Göttingen, 1996.
- SCHORMANN, Gerhard. *Hexenprozesse in Nordwestdeutschland*, Hildesheim, 1977.
- SCHULTE, Rolf. *Hexenmeister. Die Verfolgung von Männern im Rahmen der Hexenverfolgung von 1530–1730 im Alten Reich*, Frankfurt am Main, 2001.

- SCHULTE, Rolf. *Hexenmeister: Mänliche Opfer der Hexenverfolgung, Realitäten und Rezeption*, in: *Realität und Mythos. Hexenverfolgung und Rezeptionsgeschichte*, Katrin Moeller, Burghart Schmidt (edd.), Hamburg, 2003, s. 201–224.
- SCHULTE, Rolf. *Man as Witch, Male Witches in Central Europe*, New York, 2009.
- SCHWERHOFF, Gerd. *Vom Alltagsverdacht zur Massenverfolgung*, Neuere deutsche Forschungen zum frühneuzeitlichen Hexenwesen, in: *Geschichte in Wissenschaft und Unterricht* 46, H. Boockman, J. Rohlfes, W. Schulze (edd.), 1995, s. 359–380.
- SLAVÍČKOVÁ, Pavla. *Soudce Heinz Fiedrich Boblig z Edelstadtu*, in: *Olomoucké baroko. Výtvarná kultura z let 1620–1780*, 1. sv., *Proměny jednoho města*, Martin Ebel, Ondřej Jakubec (edd.), Olomouc, 2010, s. 174–181.
- SOLNAŘ, Vladimír. *Z dějin českého zemského práva trestního (trestný čin a trest)*, Praha, 1921.
- Späte Hexenprozesse*, Wolfgang Behringer, Sönke Lorenz, Dieter R. Bauer (edd.), *Hexenforschung* 14, Bielefeld, 2015.
- SPURNÝ, František. *Severomoravské čarodějnické procesy*, in: *VZ*, č. 1, 1970, nečíslováno.
- SPURNÝ, František. CEKOTA, Vojtěch. KOUŘIL, Miloš. *Šumperský farář a děkan Kryštof Alois Lautner, oběť čarodějnických inkvizičních procesů*, Šumperk, 2000.
- SPURNÝ, František. *Čarodějnické procesy 16. a 17. století a jejich právní aspekty*, in: *Hrdelní soudnictví českých zemí v 16. – 18. století*, Jindřich Francek (ed.), Pardubice, 1996, s. 133–139.
- SVÁTEK, Josef. *Hexenprozesse in Böhmen*, in: *Culturhistorische Bilder aus Böhmen*, Josef Svátek (ed.), Wien, 1879, s. 3–40.
- Šel psotník po humnech – aneb zaříkání, (s)prosté pohádky, potěšitelné studie a vyprávění z českého venkova i města minulého století*, z rukopisů Čenka Zíbrta, Jana Štursová, Miloš Sládek (ed.), Praha, 1997.
- ŠINDELÁŘ, Bedřich. *„Hon na čarodějnice“ v západní historiografii po druhé světové válce*, SPFFBU, C 20, Brno, 1973, s. 168–187.
- ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice. Západní a střední Evropa v 16. – 17. století*, Praha, 1986.
- ŠINDELÁŘ, Bedřich. *K třídnímu pozadí severomoravských a slezských „honů na čarodějnice“ po třicetileté válce*, in: *ČMM*, roč. 95, č. 3-4, Brno, 1976, s. 265–283.
- ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Konec „honu na čarodějnice“ v tereziánské době u nás*, SPFFBU, řada historická, C 17, Brno, 1970, s. 89–107.

- ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Příspěvek k dějinám slezských procesů s čarodějnicemi se zvláštním zřetelem k procesům frývaldovským v letech 1651–1684*, Slezský sborník, Opava, 1946, s. 65–80.
- ŠMAHEL, František. *Silnější než víra: magie, pověry a kouzla husitského věku*, in: Sborník vlastivědných prací z Podblanicka, roč. 30/2, 1990, s. 31–51.
- ŠTARHA, Ivan. *K vývoji hrdelního soudnictví na Moravě*, in: in: Hrdelní soudnictví českých zemí, soupis pramenů a literatury, Jindřich Francek, Tomáš Šimek (edd.), Zámorsk, Pardubice, 1995, s. 21–27.
- ŠTARHA, Ivan. *Velkobítešské čarodějnice – K poznání dějin „duchovního moru“ na západním Brněnsku*, in: VVM, roč. LII, sešit 2, Brno, 2000, s. 149–155.
- ŠTĚPÁN, Václav. *K životopisu inkvizitora J. F. Bobliga*, in: SM, 64, Šumperk, 1992, s. 52–54.
- TARCALOVÁ, Ludmila. *Světcí a magie*, in: MaN, Ludmila Tarcalová (ed.), Uherské Hradiště, 1997, s. 79–85.
- THOMAS, Keith. *Religion and the Decline of Magic, Studies in popular beliefs in sixteenth and seventeenth century*, London, 1971.
- TINKOVÁ, Daniela. *Hřích, zločin a šílenství v čase odkouzlování světa*, Praha, 2004.
- VÁLKA, Josef. *Dějiny Moravy, Morava reformace, renesance a baroka*, díl 2, Brno, 1996.
- VANĚČEK, Václav. *Dějiny státu a práva v Československu do roku 1945*, Praha, 1975.
- VANĚČEK, Václav. *Prameny k dějinám státu a práva v Československu*, Praha, 1967.
- Velké dějiny zemí Koruny české*, tematická řada – Zločinnost a bezpráví, Jindřich Francek, Praha-Litomyšl, 2011.
- VOLTMER, Rita. *Hexen. Wissen was stimmt*, Freiburg im Breisgau, 2008.
- VOLTMER, Rita. *Witch-Finders, Witch-Hunters or Kings of the Sabbath? The Prominent Role of Men in the Mass Persecutions of the Rhine-Meuse Area (Sixteenth-Seventeenth Centuries)*, in: Witchcraft and Masculinities, Alison Rowlands (ed.), s. 74–99.
- VYKOUPILOV, Libor. *Profesor Bedřich Šindelář sedmdesátiletý*, in: ČMM, roč. CVI, č. 1–2, Brno, 1987, s. 168–170.
- WALZ, Rainer. *Die Relevanz der Ethnologie für die Erforschung der europäischen Hexenverfolgungen*, in: Geschlecht, Magie und Hexenverfolgung, Ingrid Ahrendt-Schulte, Dieter R. Bauer, Sönke Lorenz, Jürgen Michael Schmidt (edd.), Hexenforschung 7, Bielefeld, 2002, s. 57–80.

- WALZ, Rainer. *Hexenglaube und magische Kommunikation im Dorf der frühen Neuzeit. Die Verfolgungen in der Grafschaft Lippe*, Forschungen zur Regionalgeschichte 9, Paderborn, 1993.
- WEBER, Hartwig. *Hexenprozesse gegen Kinder*, Frankfurt am Main – Leipzig, 1991.
- WHITNEY, Elspeth. *The witch „she“ / the historian „he“*. *Gender and the historiography of the European witch-hunts*, in: *Magic and Witchcraft: critical concepts in historical studies* 4, Major issues and theoretical approaches, Michael David Bailey (ed.), London, 2014.
- WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz českých měst, život veřejný mezi r. 1420–1620*, díl II., Praha, 1892.
- WINTER, Zikmund. *Život církevní v Čechách*, kulturně-historický obraz z XV. a XVI. století, sv. 1, Praha, 1895.
- Witchcraft and Masculinities in Early Modern Europe*, Alison Rowlands (ed.), New York, 2009.
- WUNDER, Heide. *Hexenprozesse und Gemeinde*, in: *Hexenverfolgung und Regionalgeschichte*, Gisela Wilbertz, Gerd Schwerhoff, Jürgen Scheffler (edd.), *Studien zur Regionalgeschichte* 4, Bielefeld, 1994, s. 61–70.
- ZAGOLLA, Robert. *Die Folter. Mythos und Realität eines rechtsgeschichtlichen Phänomens*, in: *Realität und Mythos. Hexenverfolgung und Rezeptionsgeschichte*, Katrin Moeller, Burghart Schmidt (edd.), Hamburg, 2003, s. 122–149.
- ZAGOLLA, Robert. *Folter und Hexenprozess. Die strafrechtliche Spruchpraxis der Juristenfakultät Rostock im 17. Jahrhundert*, *Hexenforschung* 11, Bielefeld, 2007.
- ZÍBRT, Čeněk. *Myslivecké pověry a čáry za starých časů v Čechách*, Písek, 1889.
- ZIKA, Charles. *The Appearance of Witchcraft, Print and Visual Culture in sixteenth-century Europe*, London, 2007.
- ZUBER, Rudolf. *Kniha po inkvizitoru Františku Bobligovi z Edelstadtu*, Okresní archiv v Olomouci, Olomouc, 1988, s. 169–176.
- ZUBER, Rudolf. *Pověry, čarodějnické procesy, vampyrismus*, in: *Z dob prvních letů na koštěti*, Josef Bezděčka, Jan Bombera, Rudolf Zuber (edd.), Moravský Beroun, 2000, s. 10–37.

13 Přílohy

Příloha č. 1

Otázky připravené pro výslech Mariny Züllichové

(ZA Opava, fond Rodinný archiv Žerotínů, Bludov, karton Z51, XIV. 10, fol. 1905–1907)

Fragstücke Worüber Marina Züllichin won Weykersdorff beym Ordentlichen Bericht in der Gutte zu befragen ist.

1. Wie heist und wie alt bist du?
2. Bist du werheurathet und wie lang?
3. Hast Kinder, wie viel, und wo seindt dieselbte?
4. Wie offft bist zu der Beicht und heyligen Communion gangen, wann undt wo das leztere mahl?
5. Wie, mit was wor gen/muth hast können das hochwürdige empfangen, in deme du worfero schon dem bösen satan dich ergeben hast? Loas hast mit denen heyligen hostien gethan?
6. Wann, wo, worumben und wor hat dich werfuhret, das du deinen Gott f/erschaffer himel und f/erden abgesagt hast?
7. Erzehle die wortter derer du dich hierzue gebraucht hast?
8. Wie wiederumben (wiedernuben) warumber undt auf was weyse, du dich den Satan ergeben hast?
9. Was hast wor nutzen oder gewin heruon getrage?
10. Wie offft wann udn wo hast mit bösen feindt dich bleischlichen wermishet?
11. Wann und wo war das erstere mahl, und wie bist durch was darzue kommen, und wann hast das leztere mahl dieses gethan?
12. Wie hat der selbe böse geist und dein galan geheysen, und was wor gestaldt ansich gehabt?
13. Wie bist du allemahl auf was weise zue solcher Erufflischen wermischung bewogen worden?
14. Was wor ergetzligkeit und wohllust du dabey gehabt hast?
15. Hast auch durch solche wermischung emzfangen, und etwas gebohren, was ist es gewesen, und wie hat es ausgesehen, wo ist selbtes hinkommen, undt wo hast er hinkommen oder was damit gethan?
16. Wann hast denen leuthen an leib oder guett welche auf was weise, wo, wie offft, undt worumbey schaden zu gefuget?
17. Wie offft, wann, welcher gestalt und wo hast an wieh, oder an denen früchten schaden gethan? Wann sie laugnete, so kann verfahren werden, wie bey der ersten annotiret isst.
18. Wann, wo, wie offft welcher gestalt und won hast du diese Teufflischen kunste gelehret undt wie viel darmit werfuhret?
19. Wie offft, mit wemm, wann, auf was weise bist du zu der zu samben kunst deiner gleichen gefahren?
20. Wie heist und wo ist das orth, da ihr habet Pflegae, zusammen zur kommen?
21. Was habet ihr dorthen gethan, wer seindt allemahl mit gewesen nenne sie undt was hat immer oder der andere worgehabt, sage alles aus stuchrlich?

22. Was gat ducg darzue bewogen, oder was hast vorgewin dauon getragen, das du also wersetzlich won deinen gott frschaffer undt heylandt abgefallen, undt den beydigen satan dich ergeben hast?
23. Erzehle alles wahrhafftig, wann, wo es gewesen, undt wie es hergangen, da dud as erstere mahl werfuhret worden, undt was dir sonst in der sache bewust, da du etwa daruber nicht bestraget worden bist?

Letzliche wie in denen frsten Articuln zu Ende angemerket konte ebener massen mit dieser werfahren worden.

Příloha č. 2

Otázky pro výslech Dorothei Groerové

(ZA Opava, fond Rodinný archiv Žerotínů, Bludov, karton Z51, XIV. 10, fol. 1909–1913)

Fragstücke Wuruber Dorothea Groerin won Marmesdorff wor einen ordentlichen gericht in der gutte examiniret werden solle.

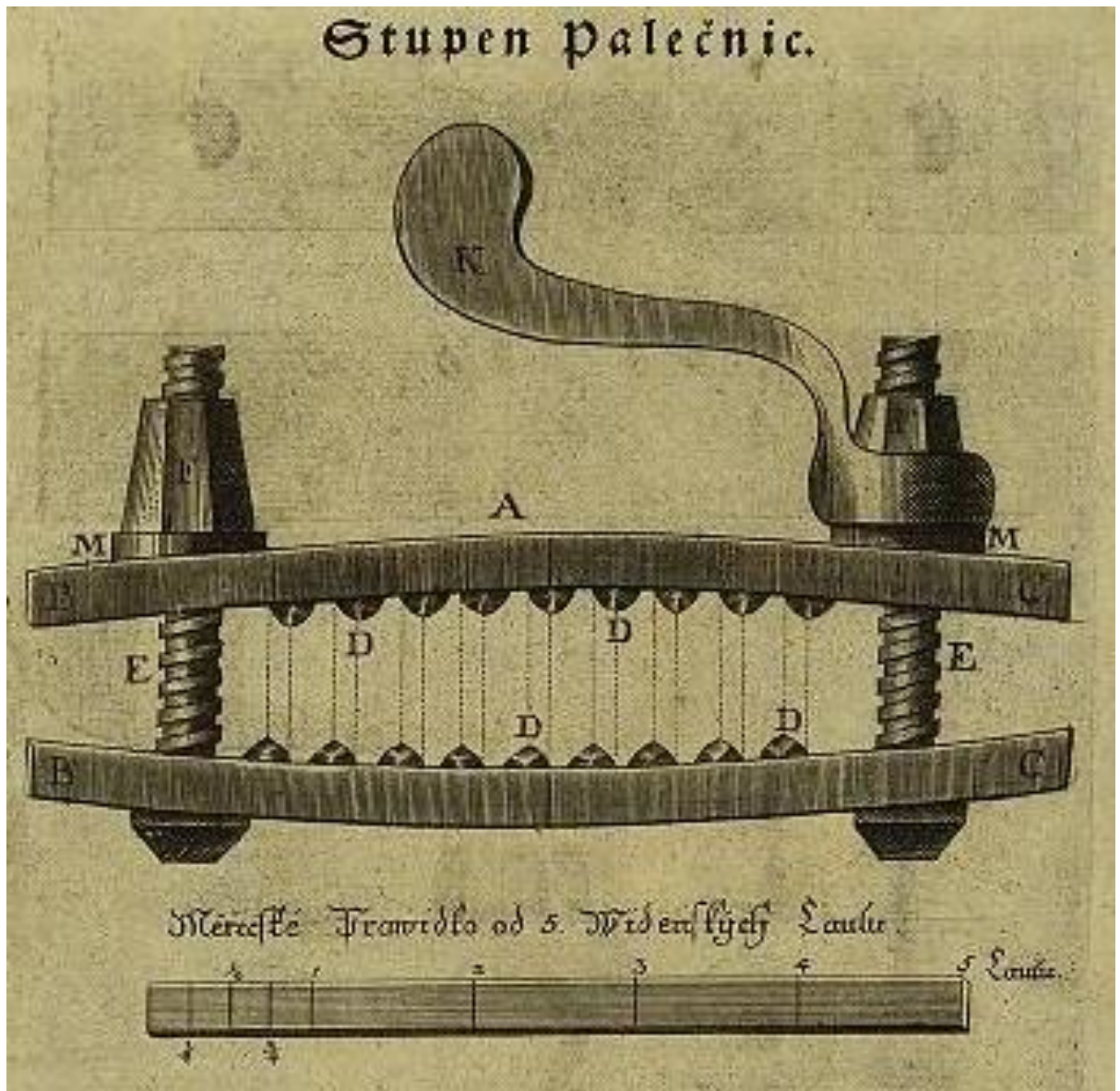
1. Wie heist und wie alt bist du?
2. Bist du werheurathet und wie lang?
3. Wie offft bist zu der Beicht und heyiligen Communion gangen, wann undt wo das leztere mahl?
4. Warumben bist zur der heyiligen Communion gangen, in deme du schon worhero den Satan oder bösen geist dich ergeben hast?
5. Wo hast die heyliche Hostien hingethan, undt wie bist damit wieb gangen?
6. Warumben hast du die Marina Schuchin angestiffet, das sie zur communion gehen: und die heyliche hostiam dir geben solle?
7. Wie und wann hast sie darzue beredet, undt was dauor gegeben? Wann sie mit der Schuchin in etwas nicht über eins stimmete so werden mit einander daruber zur confrontiren sein
8. Worumben hast du die Schuchin zur diesen laster gebraucht undt solches ohne zu thun ihrer nicht selbst werrichtet?
9. Wo hast hernacher die heyliche hostiam hingethan, was dar mit gemacht, an welchen orth wo undt in bey sein wessen ist dieses geschehen?
10. War hat dich dieses gelehrnet? Erzehle alles wie es hergangen?
11. Weilen du gewust das in solcher hostien allerseel: hailandt und dein erlöser ist, worumber hast du dieselbte gleichwohlen der khue/rhue hingerichtet?
12. Wie offft wann, wo, und wie hast du mehr sonst etwas dertey/dartey werubet?
13. Wann, wie undt wo hast du Gott dem allmachtigen werlaugnet (zapřít)?
14. Sage wie hast es gethan, undt was wor wortter darzu gebraucht?
15. Aus wessen austiffet oder werstuhung hast du solches begangen, erzehle den aufang umstandlich?
16. Wann du alles gewust und werstanden, worumben hast gleichwahlen dan leidigen Satan dich also schädlich ergeben?
17. Bekhenne die Warheit, wann wo wie ist es hergangen, auf was worzeith, undt was gestalten hast dich gegen ihne verbunden?
18. Wie hat die verbunduns gelauthet, unter was worstraff und was hast du dauor genosen oder zum besten gehabt?

19. Wie baldt wirdt die zeithsolcher verbundtuns aussein?
20. Wie oft, wann, und wo hast mit den bösen feindt dich fleischlichen vermischet?
21. Wann und wo wares das erstere mahl undt wie bist darzur kommen, und wann widerumb das letztere mahl?
22. Wie hat derselbe Böse geist und dein galan geheysen, undt was vorgestaldt ansich gehabt?
23. Wie bist du allemahl auf was weise zu solcher einsslichen vormischung bewogen worden?
24. Was vor ergetzligkeith undt wohllust du dabey gehabt hast?
25. Hast auch durch solche vermischung empfangen undt etwas gebohren, was wahr dieses, wie hat es ausgesehen, wo ist selbtes hinkommen, undt wo hast es hin: oder was darmit gethan?
26. Weil du so viel Jahr eine hebamme gewesen bist, wie hast du denen kleinen Kindern geschadet undt was hast ihnen böses gethan?
27. Wie viel hast ihrer den Satan geopffert, (?) in dessen nahmen etwa getauffet, undt welche kinder, benenne sie?
28. Erzehle die weine wahrheit wann, wo, wie oft auf was weise undt warumben etwas dertey won die geubet worden?
29. Welcher gestaldt, wann, wo undt wie oft hast and vieh oder an denen fruchten schaden gethan?
30. Wann hast sonsten denen leuthen an leib od guett welchen auf was weise, wo, wie oft und warumber geschadet: Wann sie hieruon nichts bekennen wolte, so solle werfahren worden, wie vorgehand bey der Schuchin dieshabls vermerket ist.
31. Wie oft mit weme wann undt auf was weise bist du zur der zusammenkunff deinen gleichen gefahrn?
32. Wie heist, und wo ist das orth da ihr habet pflegen zusammen zu kommen?
33. Wann, wo, wie oft welcher gestaldten, und wom hast du in diesen Teufflichen kunsten heterwiesey/beterwiesen undt wie viel damit verfuhrer?
34. Was habet ihr bey der zusammen kunfft gethan, wor seindt allemahl mit gewesen nenne sie undt was hat einer oder der ander vorgehabt, sage alles aussfuhrlich?
35. Was ist das wor eine salben undt wou? Gemacht, das ihr euch darmit gescheiret zum ausfahren.
36. Wann, wo und durch weme wirdt zu gerichtet, undt an welchen orthen des leibs habet ihr euch damit pflegen zu scheiren?
37. Wer hat dich dieses gelehrenet, und wann unterweisen?
38. Was hat dich darzue bewogen, oder was hast vor gewin dauon getragen, das du also vorfetzlich von deinen Gott, erschaffer, und erloser abgefallen undt den leidigen satan dich ergeben hast?
39. Erzehle alles wahrhafftig, wann, wo es gewesen undt wie es hergangen, da dud as erstere mahl verfuhrer worden, und was dir sonsten in der Sache bewust, da du etwa daruber nicht befraget worden bist?

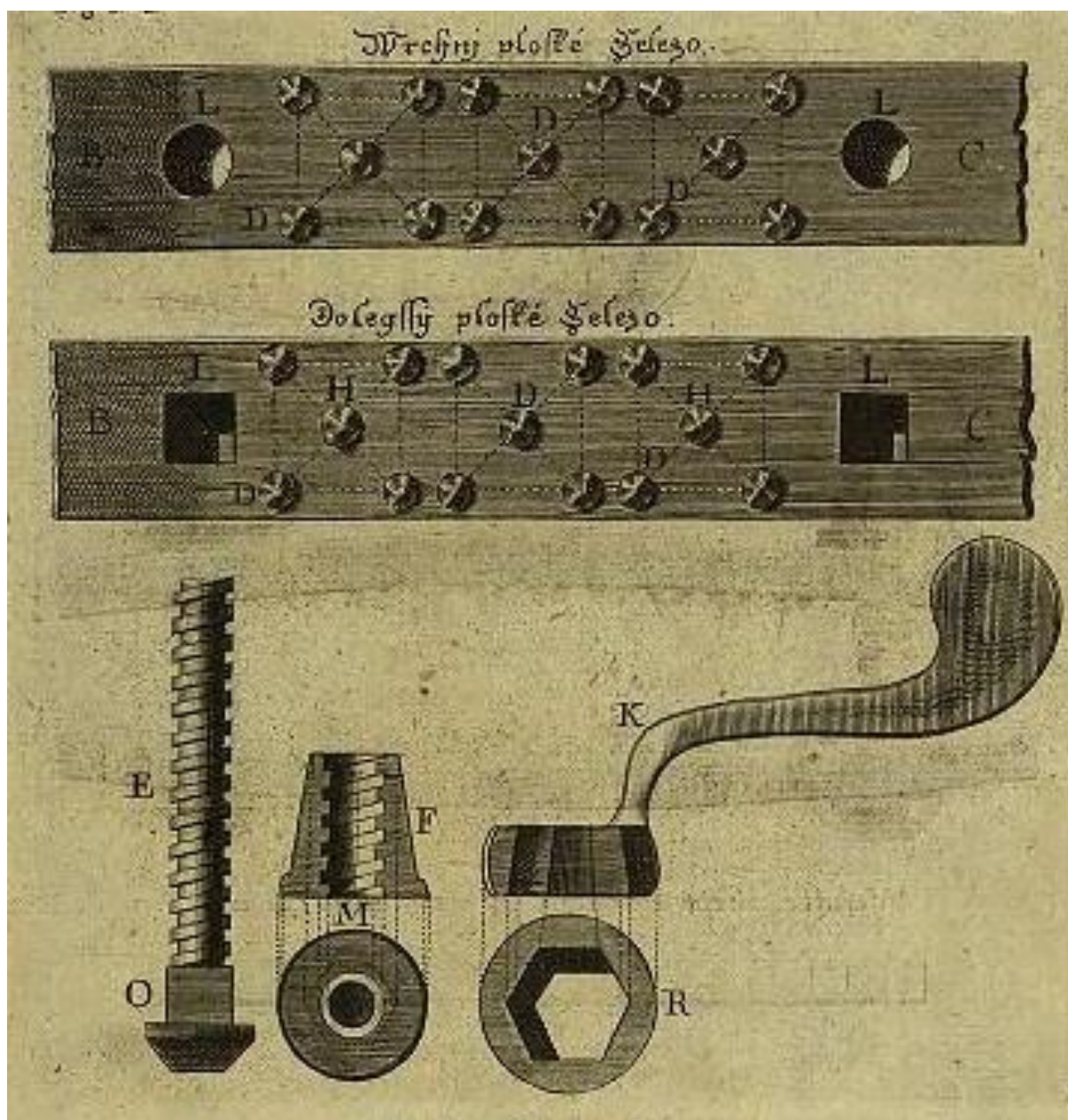
Wieter wie in vorgesenden zue Ende bey gerucket konte ebenfahls mit dieser werfahren worden.

Příloha č. 3

Vyobrazení palečnice, čelní pohled, in: *Constitutio criminalis Theresiana*, Numerus III, k článku XXXVIII vyobrazení a popsání způsobů mučení, jak v královském českém hlavním městě Praze při tamných městských magistrátech předsevzato bývá, XV.

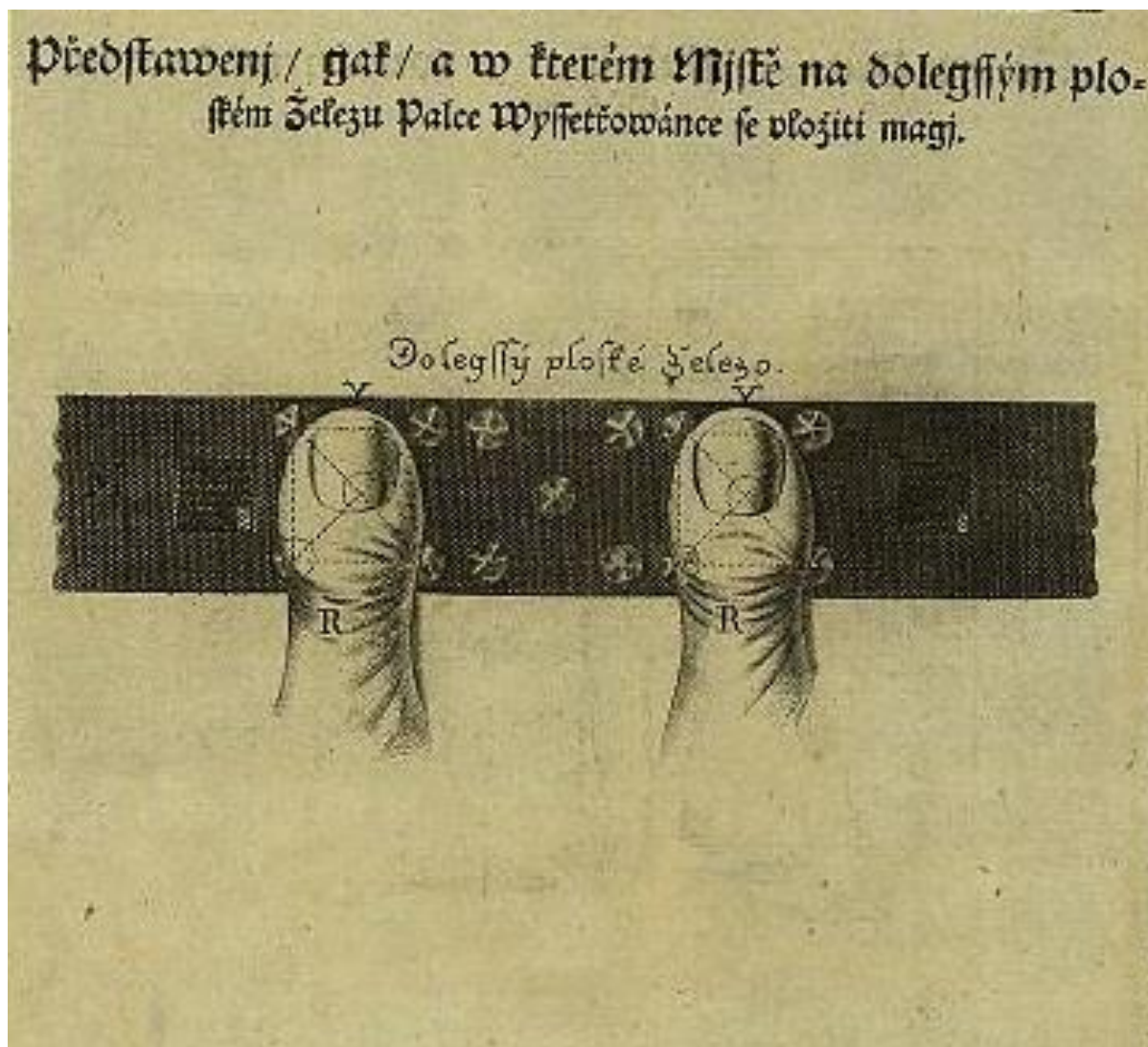
Příloha č. 4

Vyobrazení rozložené palečnice s horním i dolním plochým železem, in: *Constitutio criminalis Theresiana*, Numerus III, k článku XXXVIII vyobrazení a popsání způsobů mučení, jak v královském českém hlavním městě Praze při tamných městských magistrátech předsevzato bývá, XVI.

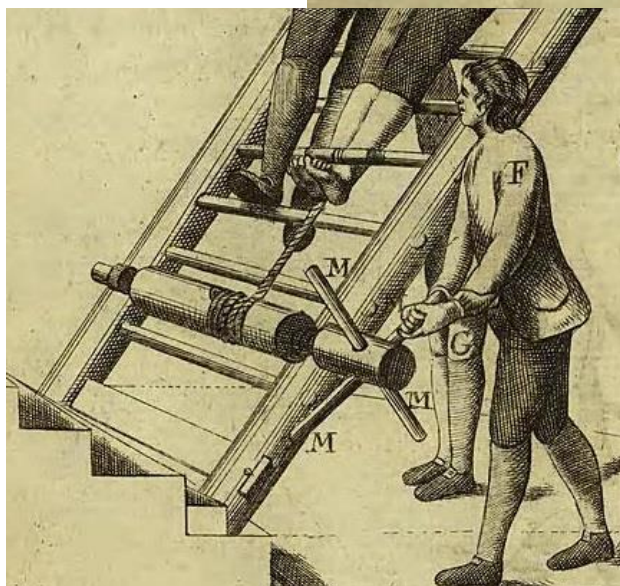
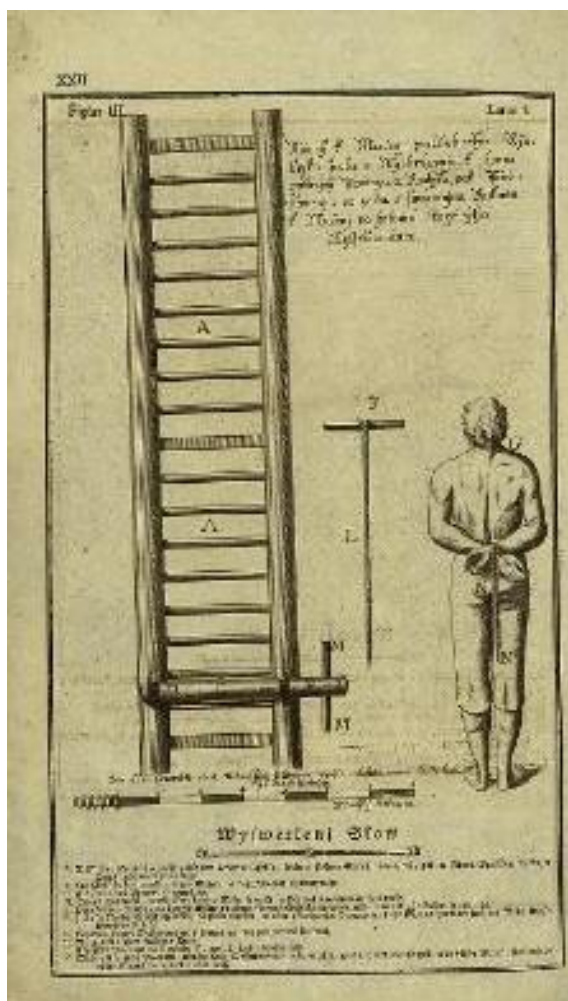

Příloha č. 5

Vyobrazení umístění palců vyšetřované osoby na spodní části plochého železa, in: *Constitutio criminalis Theresiana*, Numerus III, k článku XXXVIII vyobrazení a popsání způsobů mučení, jak v královském českém hlavním městě Praze při tamných městských magistrátech předsevzato bývá, XVII.

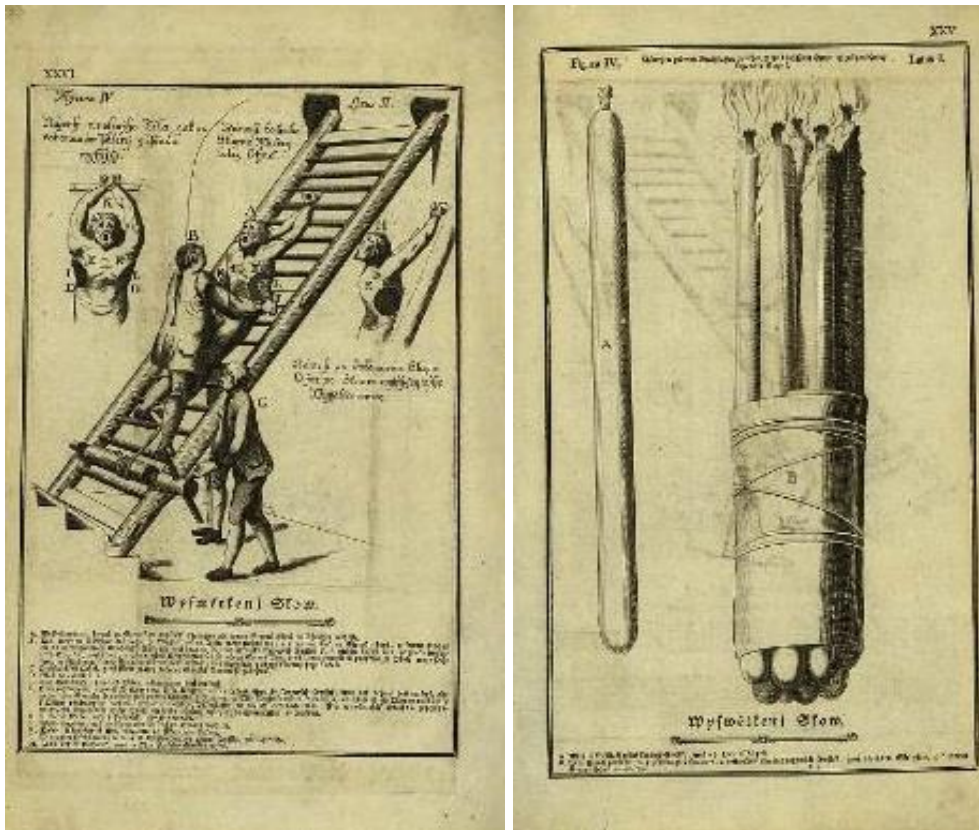
Příloha č. 6

Vyobrazení žebříku a detail mechanismu natahování osoby na tento mučící nástroj, in: *Constitutio criminalis Theresiana*, Numerus III, k článku XXXVIII vyobrazení a popsání způsobů mučení, jak v královském českém hlavním městě Praze při tamných městských magistrátech předsevzato bývá, XXII, XXIII.

Příloha č. 7

Vyobrazení osoby tažené na žebříku a zároveň pálené svazkem svící (dle smolných knih také tzv. světlé trápení), detail užití svící včetně vyobrazení bodů na těle, kam oheň přiložit, in: *Constitutio criminalis Theresiana*, Numerus III, k článku XXXVIII vyobrazení a popsání způsobů mučení, jak v královském českém hlavní městě Praze při tamných městských magistrátech předsevzato bývá, XXV, XXVI.

Příloha č. 8

Nádvoří zámku ve Velkých Losinách (foto: archiv autorky).

Resume

The dissertation named „*I take it to my Soul*“ is devoted to the issue of processes with witches and sorcerers in the Czech lands, especially to the processes that took place in Moravian territory. The work covers mainly the period between 1500 and 1700. However, due to the appropriate context, a brief excursion *ex ante* is necessary, namely the age before 1500. At that time, the crime of diabolical witchcraft began to form. It is precisely this diabolical witchcraft that has brought people into a league with the devil. In contemporary historiography, this witchcraft is understood differently from sorcery.

The dissertation is also focused on historiographical production of this topic, that means Czechoslovak, Czech and foreign. In case of foreign research, that are German and English monographs or studies which are mainly highlighted. In particular, the text attracts attention to the lack of domestic scientific work. On the other hand, trends of foreign historiography are presented in this thesis, especially thematic expansion and important cooperation of history and other fields such as psychology or art history. This historiographical part is closed by four thematic areas: persecution of witches as a persecution of women, torture as a prerequisite for witchcraft processes, witch hunts as a tool of elites and enrichment in processes.

The main part of the thesis represents the analysis and interpretation of interrogations in sorcery and witch trials. In case of sorcery processes, these are mainly cases mentioned in the black books. In case of witchcraft processes, these are interrogation protocols by the Losin's Inquisition Commission. Comparison of these two types of persecution emphasize the structural and content differences between sorcery and witchcraft processes. At the same time, it is pointed out that witchcraft processes were not typical for the Bohemian and Moravian environment. Apparently, the cases of Velké Losiny and subsequently also Šumperk consisted of importing of formulas that were not common to Moravia *a priori*. The bearer of this transfer was primarily the chairman of the Velké Losiny and Šumperk committee, Jindřich František Boblig of Edelstadt. In general, differences between witchcraft and sorcery processes could be seen not only in content of the interrogations, but also in duration, number of accused and subsequent number of executed persons.

In the specific cases of specific individuals, not only the contents of the accusation, but also the approach of judges to magical practices are analysed. It was not always the rule that all kinds of magic were punished by death. There were people who were not executed or

tortured, despite the fact that they confessed to use magic. Early modern justice was not always blind and cruel, as it is sometimes written in connection with processes.